SOMMAIRE

2e COLLOQUE EN MÉMOIRE DE GEDEON BORSA

Pogány, György: Le comte Sándor Apponyi et la Société Bibliophile Hongroise 122
Viskolcz, Noémi: Le libraire ancien munichois Jacques Rosenthal et Sándor Apponyi 138
Farkas, Judit Antónia: « De nos jours les beaux livres sont devenus des objets d'art ». Tentatives pour créer des conditions propices à l'institutionnalisation de la bibliophilie hongroise moderne à partir de la fin du 19e siècle 154
Túri, Klaudia: Coup d'oeil sur la bibliothèque moderne de Sándor Apponyi 179
Garadnai, Erika: Les chemins qui ont conduit la bibliothèque Apponyi jusqu'au Château de Buda 193
Deák, Eszter: Extraits de la correspondance scientifique de Sándor Apponyi dans le Fonds des manuscrits de la Bibliothèque Nationale 210
Forgách, Hajnalka: Histoire de la constitution de la bibliothèque d'Ignác Ghyczy pendant son mandat d'intendant de l'exploitation agricole de la famille Esterházy 222
Szovák, Márton: Livres de provenance italienne dans la collection de Sándor Apponyi 238
Kovács, Eszter: *Bohemica* dans la collection des *Hungarica* de Sándor Apponyi 283
Szebelédi, Zsolt: Possibilités d'étudier les filigranes de la collection Aponyi dans la recherche en histoire du livre et du papier 292

REVUE

Der Tod und seine Presse: Nachrufe im literarischen Feuilleton der Zwischenkriegszeit, Hrsg. Sabine Eickenrodt, Ethel Matala de Mazza, Berlin – Boston, De Gruyter, 2023 (Literatur- und Wissensgeschichte kleiner Formen, Bd. 6) *(Ujvári, Hedvig)* 303
Breviarium notatum Strigoniense saeculi XIII. Pars sanctoralis, publié par Szoliva, Gábriel OFM, Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, 2025 (Musicalia Danubiana 27) *(Madas, Edit)* 305
Mészáros Zsolt, *Irodalom, sajtó, szalon a 19. század végén, A Wohl nővérek munkássága [Littérature, presse, salons à la fin du 19e siècle, L'activité des soeurs Wohl],* Budapest, Ráció Kiadó, 2025 (Ligatura) *(Dede, Franciska)* 308
Zolnai Béla, *Napló (1944. március 8. – 1945. május 8.) [Journal (8 mars 1944 – 8 mai 1945)],* édition préparée par Tüskés Anna, Budapest, ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, 2025 *(Fejérdy, Gergely)* 312

AUTEURS 315

Folyóiratunknak ez a száma
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

Ára: 1300 Ft

MTA MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Nemzeti Kulturális Alap

9 770025 017000 26002

MAGYAR KÖNYVSZEMLE 2026. 2. SZÁM

MAGYAR KÖNYV-SZEMLE

KÖNYV-, KÖNYVTÁR- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

REVUE POUR L'HISTOIRE DU LIVRE, DES BIBLIOTHÉQUES ET DE LA PRESSE

142. ÉVFOLYAM 2026

ELTE HUMÁN TUDOMÁNYOK KUTATÓKÖZPONTJA
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

2

Könyvszemle_2026_2_Borito.indd 1 2026. 10. 06. 11:08:12

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

Alapítva 1876-ban

AZ ELTE HUMÁN TUDOMÁNYOK KUTATÓKÖZPONTJA ÉS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KÖNYV-, KÖNYVTÁR- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA

Fondée en 1876

REVUE POUR L'HISTOIRE DU LIVRE, DES BIBLIOTHÈQUES ET DE LA PRESSE DU CENTRE DE RECHERCHE EN SCIENCES HUMAINES DE L'UNIVERSITÉ EÖTVÖS LORÁND (ELTE) ET BIBLIOTHÈQUE NATIONALE SZÉCHÉNYI

Magyar Könyvszemle (Revue pour l'histoire du livre et de la presse – abbrevié: MKsz)
Magyar Könyvszemle (Journal for the History of Book and Periodicals in Hungary – abbreviated: MKsz)
Magyar Könyvszemle (Zeitschrift für Buch-, und Pressegeschichte in Ungarn – gekürzt: MKsz)

142. ÉVFOLYAM 2026. 2. SZÁM

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

Szovák Márton *főszerkesztő* Tóth Gergely *társszerkesztő*

Terbe Erika *szerkesztő*

Boka László Boreczky Anna Császtvay Tünde
Granasztói Olga Oláh Róbert Radnai Dániel Szabolcs
Rózsafalvi Zsuzsanna Virágh András Zvara Edina

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLET – COMITÉ SCIENTIFIQUE INTERNATIONAL

Edoardo Barbieri (Milano), Viliam Čičaj (Bratislava),
Marisa-Midori Deaecto (São Paolo), Howard Hotson (Oxford),
Eva Mârza (Alba Iulia), Andrea De Pasquale (Roma), Ferenc Postma (Amsterdam),
Ursula Rautenberg (Erlangen), Sipos Gábor (Cluj Napoca),
Vladimír Urbanek (Praha)

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
http://ojs3.mtak.hu/index.php/mksz · http://epa.oszk.hu/00000/00021

Les articles de la revue sont indexés et préservés dans
EBSCOhost, MTA: REAL, MTA: MTMT
A Magyar Könyvszemlét az MTMT indexeli és a REAL archiválja.

Megjelenik negyedévenként – Trimestrielle

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1089 Bp., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: (+36-1) 303-3440; További információ: (+36-80) 444-444. Példányonként megvásárolható a *Penna Bölcsész Könyvesbolt*ban (1053 Bp., Magyar u. 40.), az *Írók Boltjá*ban (1061 Bp., Andrássy út 45.) és az *ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontjá*ban (1097 Bp., Tóth Kálmán u. 4.). Tel.: +36-1-224-6700/4624., 4626. m.; e-mail: terjesztes@mta.btk.hu.

Előfizetési díj egy évre 5200 Ft.

A szerkesztőség legfeljebb 40 ezer leütés terjedelmű kéziratokat vár .doc, .docx vagy .rtf formátumban. Az illusztrációkat forrásmegjelöléssel és közlési engedéllyel együtt kérjük feltölteni, legalább 300 DPI felbontásban. Kézirat benyújtása: https://ojs3.mtak.hu/index.php/mksz/about/submissions.

TARTALOM

BORSA GEDEON-MŰHELYKONFERENCIA II.

Pogány György: Gróf Apponyi Sándor és a Magyar Bibliophil Társaság 122
Viskolcz Noémi: Jacques Rosenthal müncheni antikvárius és Apponyi Sándor 138
Farkas Judit Antónia: „A szép könyv napjainkban műtárggyá vált". Kísérletek a modern magyar bibliofília intézményes feltételeinek megteremtésére a 19. század végétől 154
Túri Klaudia: Betekintés Apponyi Sándor modern könyvtárába 179
Garadnai Erika: Az Apponyi-könyvtár útja a budai várba 193
Deák Eszter: Szemelvények Apponyi Sándor tudományos levelezéséből az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában 210
Forgách Hajnalka: Ghyczy Ignác könyvtárának keletkezéstörténete az Esterházy-uradalmi gazdatiszti szolgálata időszakában 222
Szovák Márton: Itáliai provenienciájú könyvek Apponyi Sándor gyűjteményében 238
Kovács Eszter: Bohemikumok Apponyi Sándor *Hungarika*-gyűjteményében 283
Szebelédi Zsolt: Az Apponyi-gyűjtemény vízjelvizsgálatának lehetőségei a könyv- és papírtörténeti kutatásban 292

SZEMLE

Der Tod und seine Presse: Nachrufe im literarischen Feuilleton der Zwischenkriegszeit, Hrsg. Sabine Eickenrodt, Ethel Matala de Mazza, Berlin – Boston, De Gruyter, 2023 (Literatur- und Wissensgeschichte kleiner Formen, Bd. 6) *(Ujvári Hedvig)* 303
Breviarium notatum Strigoniense saeculi XIII. Pars sanctoralis, közreadja Szoliva Gábriel OFM, Bp., HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, 2025 (Musicalia Danubiana 27) *(Madas Edit)* 305
Mészáros Zsolt, *Irodalom, sajtó, szalon a 19. század végén, A Wohl nővérek munkássága,* Bp., Ráció Kiadó, 2025 (Ligatura) *(Dede Franciska)* 308
Zolnai Béla, *Napló (1944. március 8. – 1945. május 8.),* s. a. r. Tüskés Anna, Bp., ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, 2025 *(Fejérdy Gergely)* 312

SZÁMUNK SZERZŐI 315

Kiadja
az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja és az Országos Széchényi Könyvtár.

Könyvszemle_2026_2_Borito.indd 2 2026. 10. 06. 11:08:12

BORSA GEDEON-MŰHELYKONFERENCIA II.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 121 2026. 10. 05. 17:31:36

Pogány György

Gróf Apponyi Sándor és a Magyar Bibliophil Társaság

Mindannyian jól ismerjük a költőkre vonatkozó, némileg ironikus konnotációjú állítást, miszerint a költő nem lesz, hanem születik. Ezt a tételt átalakítva a bibliofilekre is vonatkoztathatjuk olyan formában, hogy a bibliofil nem születik, hanem lesz. Az lesz, kellő szakismeretek megszerzése után. Az igazi, komoly bibliofilnek ugyanis sokféle ismerettel kell rendelkeznie a könyvek, kéziratok, térképek, metszetek és egyéb nyomtatványok színes és izgalmas világában. Mindenekelőtt bibliográfiai tudásra van szüksége. De tisztában kell lennie a könyv- és könyvtártörténet szakirodalmával, ismernie kell az illusztrációk és a könyvkötések miatt a művészettörténet vonatkozó irodalmát, és természetesen komoly szaktudással kell rendelkeznie választott gyűjtői területe forrásaiban és szakirodalmában.

Ezek az ismeretek az esetek tekintélyes részében rendszerré, egyfajta tudományos rendszerré állnak össze, és abban az esetben, ha a bibliofil maga vállalkozik kollekciója részletes, a formai és tartalmi elemekre egyaránt kiterjedő feldolgozására, akkor tudományt művel, és az általa létrehozott katalógus, jegyzék tudományos mű lesz. A magyar bibliofília hosszú története során jó néhány gyűjtő eljutott erre a szintre, de aligha lehet vitatni, hogy közülük is az első helyet gróf Apponyi Sándor (1844–1925) foglalja el. Apponyi gróf tudós volt,[1] nem azért, mert az MTA tiszteleti tagjává választotta – a grémium az alábbi módon méltatta addigi működését 1905-ben: „Az idei választások az Akadémia beltagjává tették gróf Apponyi Sándort, a jeles és a tudomány szolgálatában mindig áldozatra kész bibliographust, aki eddig mint az igazgatótanács tagja csak Akadémiánk gazdasági ügyeivel foglalkozhatott”[2] – hanem azért, mert *Hungarica*-gyűjteményével, illetve annak katalógusával olyan tudományos értékű művet hozott létre, amely alapvető forrása a nemzeti múlt mélyebb, pontosabb megismerésének, és egyfajta tükröt tart a magyarság elé a külföldi, nem mindig hízelgő vélemények bemutatásával, és ezáltal a valós nemzeti önismeret alapvető forrását teremtette meg.

[1] Nem is olyan régen ezt vitatták, 1975-ben egy újságíró az *Élet és Irodalom* hasábjain valami primitív osztályharcos szempontból Apponyi és a Magyar Tudományos Akadémia arisztokrata tagjainak tudományos eredményeit kétségbe vonta. Zöldi 1975, 16, 8. A cikkre a lap hasábjain Szentmihályi János (1908–1981), az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének tanára reagált és értékelte Apponyi tudományos teljesítményét, Szentmihályi 1975, 17, 2.

[2] Főtitkári jelentés 1905, 279.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.122-137

Gróf Apponyi Sándor a bibliofíliára, könyvgyűjtésre vonatkozó ismereteit többféle módon szerezte meg. Elsősorban a szakirodalom és a bibliográfiák behatótanulmányozásával, bizonyos értelemben autodidakta módon alapozta meg ismereteit. Legfontosabb segédlete Jacques-Charles Brunet kézikönyve, a híres *Manuel du libraire et de l'amateur de Livres* volt, ebből a legtöbb adatot és évszámot könyv nélkül tudta.[3] Rendszeresen forgatta Hain, Panzer, Maittaitre, Copinger, Proctor, Gresse, Denis műveit[4] és természetesen kiválóan ismerte a magyar bibliográfiákat, Sándor István, Szabó Károly, Petrik Géza, Szinnyei József munkáit. Személyes kapcsolatai révén is mélyítette tudását. Apponyi fiatal éveit külföldön, Párizsban és Londonban töltötte, és az a nemzetközi arisztokrata kör, amelyben forgott, hozzájárult könyvekre vonatkozó tudása megalapozásához, azonban ez a kozmopolita társaság csak általánosságban lehetett hatással kollekciója kialakítására. Gróf Kálnoky Gusztáv (1832–1898), az Osztrák–Magyar Monarchia későbbi külügyminisztere vezette be a bibliofília rejtelmeibe, és felhívta figyelmét, hogy ne általános gyűjtőkörű könyvtárat, hanem valamely szűkebb terület irodalmát gyűjtse. Kálnoky Gusztávval együtt járták a londoni antikváriumokat, közös búvárkodásaik emléke egy Kálnoky által készített karikatúra az ifjú Apponyi Sándorról.[5] Könyves ismeretei elmélyítésében szerepe volt a neves antikváriusoknak, illetve az általuk közreadott, sokszor alapvető bibliográfiai és tudományos ismereteket tartalmazó katalógusoknak. Az angol antikváriusok közül kapcsolatban állt James Westell, George Bumstead és Bernard Quaritch cégével, a német antikváriumokat elsősorban Jacques Rosenthal reprezentálta, fontos kapcsolatot jelentett Apponyi számára az olasz Leo Samuele Olschi vagy az osztrák Gilhofer et Ranschburg cég. Természetesen magyar antikváriumokkal is kapcsolatban volt, elsősorban Révai Leó és Lantos Adolf vállalkozása jelentette a hazai összeköttetést.[6] Apponyi egyébként nem érezte magát igazán felkészült szakembernek, ezért – tiszteletre méltó, ugyanakkor indokolatlan szerénységgel – „nagy megbecsüléssel vette körül a céhbelieket, a szakma hivatásos művelőit. Foglalkozott azzal a gondolattal, hogy alkalmazást vállal a Nemzeti Múzeum kötelékében, hogy az érzése szerint hiányzó szakképzettséget megszerezze."[7] Erre ugyan nem került sor, de egész hosszú élete során figyelemmel kísérte a Széchényi Könyvtár munkáját, gyűjteményét, és adott esetben tanácsot is kért az intézmény munkatársaitól.

A magyar vonatkozású művek gyűjtésére egyéni érdeklődésén túl ösztönzést kaphatott Londonban a British Library tudós könyvtárosától, a magyarul is tudó Thomas Wattstól (1811–1869),[8] sőt akár a londoni magyar emigrációtól is. Rónay Jácint (1814–1889) bencés szerzetes, tanár, Világos után londoni emigráns, később

[3] Dézsi 1927, 6.
[4] Dézsi 1927, 15.
[5] W. Salgó 2002, 451–454; W. Salgó 2009, 119–121.
[6] Nagy 2014.
[7] Pukánszkyné 1971, 161.
[8] W. Salgó 2002, 454.

püspök és Rudolf trónörökös, valamint Mária Valéria főhercegnő nevelője jegyezte fel naplójában 1864. november 23-án, hogy egy londoni antikváriumban magyar vonatkozású könyveket látott, és azt a következtetést vonta le, hogy „szép könyvtárt lehetne összeállítani azon munkákból, melyek idegen nyelven hazánkra vonatkozólag írattak".[9] Végül rezignáltan hozzátette, hogy szerette volna megvenni a könyveket, de azokra az osztrák nagykövet fia, gróf Apponyi alkuszik, „véle nem versenyezhetek". Vagyis nem zárható ki, hogy az aulikus diplomata, Apponyi Rudolf (1812–1876) fia, az 1848–1849-es emigráció egyik jeles képviselőjének ösztönzésére fordult a magyar vonatkozású könyvek gyűjtése felé. Konkrét bizonyíték erre nincs, de nem zárható ki, sőt talán apja sem volt olyan mereven aulikus szemléletű, mint ahogy a közvélemény elkönyveli. Erre lehet adalék, hogy fia nevelőjének, Elefánty Ferenc (1823–1863) '48-as honvédet, majd Világos után londoni menekültet kérte fel.

Apponyi édesapja halála után lemondott a diplomáciai szolgálatról, visszavonult lengyeli kastélyába, és a hajlamainak inkább megfelelő bibliofíliával foglalkozott. A 19. század végén már nemzetközileg is számon tartott tudós bibliofil volt, így egyáltalán nem meglepő, hogy az 1920-ban megalakult Magyar Bibliophil Társaság őt választotta díszelnökévé.[10] Nyilvánvalóan nem az ő feladata volt a Társaság napi ügyeinek intézése, ugyanakkor azt sem lehet mondani, hogy tisztségét puszta reprezentációs stallumnak fogta fel. Apponyi Sándor kivette részét a Társaság tevékenységéből, amely kezdetben három, 1929-től már négy területre terjedt ki. A könyvkultúra ügyének szolgálatát előadások, kiállítások szervezésével, rendezésével, illetve kiadványok megjelentetésével kívánta előmozdítani, ehhez kapcsolódott 1929-től, tehát már Apponyi halála után a szép könyv verseny meghirdetése.[11]

Apponyi személye és munkássága lényegében a Bibliophil Társaság mindhárom működési területén jelen volt. A Társaság előadás tartásával tisztelte meg Apponyit: 1924. március 23-án tartott közgyűlésén Ferenczi Zoltán (1857–1927) irodalomtörténész, a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, a Társaság alelnöke köszöntötte nyolcvanadik születésnapja alkalmából.[12]

A Magyar Bibliophil Társaság könyvkiállításai

Vitathatatlanul jelentősebb volt Apponyi Sándor közreműködése a Társaság kiállításainak rendezésében, illetve – immár halála után – gyűjteménye kiemelkedő és a nagyközönség érdeklődésére is számot tartó darabjainak bemutatása. A bibliofil gróf könyvtárának egyes monumentumait egyébként már korábban is megismerhették az érdeklődő kiállításlátogatók: 1882-ben a nevezetes könyvkiállí-

[9] Idézi Gál 1968, 364.
[10] Farkas 2011, 346; Pogány 1987.
[11] Farkas 2011; Pogány 1987.
[12] Ferenczi 1926; 45–50.

táson 51 kötet került ki a lengyeli bibliotékából,[13] és az eredetileg 1918-ra tervezett, majd 1919-re módosított, végül 1920-ban megnyílt, a költő és hadvezér Zrínyi Miklósnak születése háromszázadik évfordulója alkalmából emléket állító kiállításon pedig 42 metszetet és 45 kötetet mutattak be az Apponyi-gyűjteményből, az összesen 726 tételt felvonultató rendezvényen, amely 1920. május 10-én nyílt meg a Magyar Tudományos Akadémián.[14]

Apponyi tehát egyáltalán nem őrizte féltékenyen könyvtára darabjait, közművelődési és tudományos célra egyaránt szívesen kölcsönzött könyveket, metszeteket. Végh Gyula (1870–1951), a Magyar Bibliophil Társaság elnöke az alábbiak szerint emlékezett a díszelnök főúr közreműködésére a kiállításokban: „Kiállításainkra legértékesebb könyveit habozás nélkül átengedte, sajnálkozva, hogy több alkalmas anyaggal nem rendelkezik, sőt nem röstellette a fáradságot, hogy a könyveket, metszeteket kiállításainkhoz maga kiszemelje."[15]

A Magyar Bibliophil Társaság működése során öt olyan kiállítást rendezett, amelyeken Apponyi Lengyelben őrzött gyűjteményéből egyes monumentumok, illetve halála után az OSZK-ban található könyvekből vagy metszetekből is a tárlókba kerültek. Apponyi gyűjteménye több rétegből tevődött össze, legfontosabb a *Hungarica*-könyvtár volt. Közel hatodfélszáz tételt tartalmazott a *Rariora et Curiosa* gyűjtemény, amelybe ritkaságok, különlegességek tartoztak. Harmadik része a mintegy ezer tételt számláló metszetgyűjtemény, míg volt egy modern könyvtára is, amely több mint 4000 nyomtatványt tartalmazott, valamint kiegészítette ezeket az állományrészeket egy mintegy 5000 kötetet számláló, kézikönyveket, bibliográfiákat tartalmazó segédkönyvtár.[16] A Társaság által rendezett könyvkiállításokon mindegyik gyűjteményrészből – kivéve a segédkönyvtár köteteit – állítottak ki könyveket, metszeteket.

A Bibliophil Társaság megalakulása után nem sokkal, 1921 áprilisában sor került az első kiállításra: *A XX. század könyvművészete.*[17] A kiállítás célja az volt, hogy a legújabb kor könyvművészetét mutassa be a könyv tipográfiai kiállításán és a könyvkötészeten keresztül, azonban az illusztrációt figyelmen kívül hagyták. Összesen 338 tételt állítottak ki a 19. század végén és a 20. század elején megjelent könyvekből. Apponyi Sándornak nem ez a korszak és kérdéskör volt elsődleges gyűjtési területe, mégis Végh Gyula megkeresésére készségesen mutatott be hét könyvet a Société des Bibliophiles François kiadványai közül.[18] A hét kötet Apponyi modern könyvtárából származott; a francia grémiumnak Apponyi tagja volt. E kiadványok érdekessége, hogy a társaság tagjainak névre szóló nyomtatott dedikációjával készültek. A hét könyv többsége facsimile, így kevésbé volt alkalmas a kortárs francia könyvművészet bemutatására, de a nagyközönség számára lehe-

[13] *Kalauz* 1882, 172–177.
[14] 1618–1918, *Zrínyi kiállítás* 1919, IV–V.
[15] Végh 1926, 52.
[16] Pukánszkyné 1971, 163-166; Soltész 1995; 17–23.
[17] *A XX. század könyvművészete* 1921.
[18] *A XX. század könyvművészete* 1921, 193–199. katalógustétel.

tővé vált közelebbről megismerni egy roppant exkluzív társaság kiadványait. A kiállítás magyar anyagát bemutató koncepció helyenként vitatható volt, például a Kner Nyomdától mindössze 3 kötetet állítottak ki. Bírálat fogalmazódott meg amiatt is, hogy többségében exkluzív könyveket mutattak be, a viszonylag olcsó, de mégis igényes, művészi tömegkönyv háttérbe szorult. Részben ezért, 1932-ben új kiállításon mutatták be a legújabb kor könyvművészeti törekvéseit, erről azonban nem készült katalógus, így nem tudni, hogy az Apponyi-gyűjteményből származó köteteket kiállították-e.[19] Mindenesetre a Társaság első alkalommal kísérelte meg tágabb összefüggéseiben megismertetni a hazai közönséggel a legújabb tipográfiai törekvéseket, és ehhez Apponyi Sándor is hozzájárult könyvtára néhány vonatkozó nyomtatványa bemutatásával. Ugyanakkor – mint Kőhalmi Béla (1884–1970) írta – „A kiállító gyűjtők sorában egyetlenegy régi arisztokrata volt, az öreg, tudós bibliográfus: gróf Apponyi Sándor...”[20] Ez az apró adalék rávilágít arra, hogy a bibliofil főúr magáévá tette a Bibliophil Társaság célkitűzéseit, és lehetőségeihez mérten igyekezett azok megvalósulását elősegíteni.

A második kiállítás, melynek Apponyi közreműködője volt, *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben.*[21] A kiállítás a főváros egyesítésének ötvenedik évfordulójához kapcsolódott, és csaknem 700 tétel, egészen pontosan 687 könyv, metszet, festmény, rajz és különféle tárgyi emlék szerepelt a főváros múltját a középkori kezdetektől a 19. század közepéig bemutató tárlaton. Apponyi gyűjteményeiből 52 könyv, metszet, aprónyomtatvány származott. A főúrtól kiállított metszetek száma 20 volt, többsége Buda 1686-os ostromával, illetve visszafoglalásával volt kapcsolatban. Pest 1542-es vívásáról egy metszet tudósított,[22] és három metszet adott hírt az 1602-es várvívásról.[23] Az 1684-es, sikertelen ostromról 4 kép,[24] míg az 1686-osról 7 kép számolt be.[25] A bemutatott metszetek több irányból ábrázolják az ostrom egyes történéseit. Az egyik metszetnek egyébként nincs háborús vonatkozása, 1626-ban jelent meg Frankfurtban a *Thesaurus Philo-Politicus* című munka, amely közmondásokat, elmés mondásokat tartalmazó moralizáló könyv. Az egyes mondásokhoz illusztráció is tartozott, amelyeket a korabeli európai városok képe egészített ki. A kötet egyik mondása Nagy Sándor és Diogenész találkozásakor elhangzottakat közli, eszerint Diogenész felszólította Nagy Sándort, hogy ne álljon elé, amikor napozik. A makedón király annyira meglepődött, hogy azt mondta: „Ha

[19] Fábián 1932. 45–58.

[20] Kőhalmi 1921, 891.

[21] *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben.*

[22] *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben,* 14. tétel, OSZK RNyT App. M. 25.

[23] *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben,* 34 tétel, OSZK RNyT App. M. 132; 45. tétel, OSZK RNyT App. M. 422; 46. tétel OSZK RNyT App. M. 449.

[24] *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben*, 73. tétel, OSZK RNyT App. M. 95, 556; 80. tétel, OSZK RNyT App. M. 560; 99. tétel, OSZK RNyT App. M 233; 104. tétel OSZK RNyT App. M. 227.

[25] *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben*, 49. tétel, OSZK RNyT App. M. 822; 50. tétel, OSZK RNyT App. M. 690, 1015/10; 104. tétel, OSZK RNyT App. M. 227; 80. tétel, OSZK RNyT App. M. 560; 99. tétel, OSZK RNyT App. M. 233; 64. tétel, OSZK RNyT App. M. 596; 68. tétel, OSZK RNyT App. M. 94.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 126 2026. 10. 05. 17:31:36

nem lennék Nagy Sándor, Diogenész szeretnék lenni". A jelenet hátterében Buda ábrázolása fedezhető fel, bizonyítva, hogy az európai közvélekedés azért a török hódoltság ellenére számon tartotta Budát mint a keresztény Európa egyik jelentős városát.[26]

A 32 szöveges nyomtatvány – túlnyomó többsége hírlevél, röplap – tartalmi megoszlása hasonló. Egy kötet érinti Buda 1541-es ostromát,[27] három nyomtatvány az 1684-es sikertelen ostromot,[28] míg a legtöbb kiadvány a győztes 1686-os várvívást taglalja. Ezek egy része az ostromról, Buda felszabadulásáról szóló tudósítás, de akad közöttük a bevétel hírére a nyugati városokban tartott ünnepségekről szóló beszámoló is. Mindezek a nyomtatványok is bizonyítják, hogy Buda visszavétele az európai közvélemény számára milyen fontos, meghatározó esemény volt.

A harmadik, még Apponyi életében megrendezett kiállítás *A nyomtatott könyv díszítése 1. Fametszet* volt. Mintegy 600 tételt tartalmaz a katalógus, amely – a fametszet fejlődésének, jelentőségének megfelelően – két nagy részben közölte az anyagot. Az egyik a 15–16. századi, a másik pedig a 19. századi fametszeteket mutatta be. Apponyi tekintélyes számú, 67 tételt állított ki, kötetei az első részben kaptak helyet és külön fejezetet kapott a katalógusban az Apponyi-gyűjtemény: *Magyar vonatkozású külföldön megjelent fametszetekkel díszített könyvek gróf Apponyi Sándor úr lengyeli könyvtárából* cím alatt a 221-es tételtől a 287-ig terjedtek az Apponyi Sándor könyvtárából származó nyomtatványok. A fontos európai nyomdahelyek rendre megtalálhatók a kiállított könyvek között: Augsburg, Bécs, Prága, Krakkó, Wittenberg, Köln, Strassburg, Basel, Velence, Bologna, Firenze, Milano, Róma, Paris, Lyon. A kötetek túlnyomó többsége a *Hungarica*-gyűjteményből került a tárlókba, de néhány kötet a *Rariora et Curiosa* részből származik.

A bemutatott könyvek között számos jeles fametsző által készített címlap vagy illusztráció tanulmányozható. Hans Burgkmair (1473–1531) augsburgi mester a 16. század elejének egyik legismertebb művésze volt, főműve a Miksa császár életrajzi vonatkozású sorozatához készített metszetek. Burgkmair készítette Paulus Ricius (? – 1541), a konvertita katolikus teológus művének, az *In Apostolorum simbolum* című 1514-es kötetnek a címlapját.[29] Másik munkája Jordanes gótokról írt műve, melynek szintén címlapját készítette Burgkmair.[30]

A kor jeles mestere, Hans Schäufelein (1480 körül – 1540 körül) *Dürer* tanítványa volt, az ő hatása alatt alkotott. A *Vita Johannis Capistrano* (Kapisztrán

---

[26] *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben,* 82. tétel, OSZK RNyT App. M. 823.

[27] *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben*, 94. tétel, Apponyi 1903–1927, no. 280.

[28] *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben*, 122. tétel; Apponyi 1903–1927, no. 1203; 132. tétel; Apponyi 1903–1927. no. 2188; 139. tétel; Apponyi 1903–1927, no. 1150.

[29] *A nyomtatott könyv díszítése 1*, *Fametszet*, 225.tétel; *Rariora et Curiosa,* no. 71. OSZK RNyT, Ant. 3221 (4).

[30] *A nyomtatott könyv díszítése 1*, *Fametszet*, 226. tétel; Apponyi 1903–1927, no. 109.

János 1386–1456) 1519-ben jelent meg.[31] A könyvhöz készült metszet Kapisztránt prédikálás közben mutatja be.

Peter Flötner (1485–1546) metszetei kaptak helyet a *Der Hungern Chronica* című munkában.[32] Az első német nyelvű magyar krónika, mely a magyar királyok képét is tartalmazza.

Nicolaus Hemming (1513–1600) dán evangélikus teológus volt. Műve – a *De lege naturae apodictica methodus*[33] – Wittenbergben, 1564-ben jelent meg, a könyv a Tízparancsolat és a természet törvénye közötti szoros kapcsolatot fejtegeti. A könyv illusztrációit a brassói származású Jacob Lucius (1530 ? – 1597) készítette.

Apponyi halála után még két kiállításon mutattak be a gróf gyűjteményből származó nyomtatványokat. Mindkét tárlat az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak tevékenységét dicséri. A 267 tételt bemutató, *A rézmetszettel díszített könyv*[34] című kiállításon az Apponyi-gyűjteményből ezúttal mindössze hét kötet szerepelt. Az elrendezés nemzetek szerint, azon belül időrendben történt. Az első nagy egység a francia rézmetszetes könyveket mutatta be, Apponyi tékájából négy kötet származott, ezek közül két kötet rézmetszeteit Devéria Achille (1800–1857) készítette. A négy könyv 19. századi volt és Apponyi modern könyvtárából származott.[35]

A két német könyv közül az egyik a híres Sigismund Herberstein (1486–1566), császári diplomata oroszországi beszámolója volt: *Rerum Moscoviticarum Commentarii*,[36] melynek rézmetszeteit Augustin Hirschvogel (1503–1553) bécsi rézmetsző és matematikus készítette. A másik Frankfurtban jelent meg 1597-ben, Jean Jacques Boissard *Topographia Romanae Urbis et Antiquitatum* című könyvéhez Theodor de Bry (1528–1598) készítette a metszeteket, aki elsősorban utazási könyvekhez kapcsolódó illusztrációi révén vált ismertté.[37]

Az egyetlen olasz nyomtatvány magyar vonatkozású volt, Guido Casoni (1561–1642) Szent Gellért életrajza és a kötetben Girolamo Porro (1520 körül–1604) metszete Gellértről és a kép hátterében Pest városa látszik.[38]

A Magyar Bibliophil Társaság utolsó, a *Francia könyvkiállítás: A szép francia könyv: Magyar-francia kapcsolatok*[39] című kiállítására 1947-ben került sor. Az első részt [Drescher] Szentkuty Pál (1889–1957), a másodikat Hubay Ilona (1902–1982) rendezte Hajdu Péter (1923–2002) közreműködésével.

---

[31] *A nyomtatott könyv díszítése 1*, *Fametszet*, 228. tétel; Apponyi 1903–1927, no. 138.

[32] *A nyomtatott könyv díszítése 1*, *Fametszet*, 240. tétel; Apponyi 1903–1927, no. 1691.

[33] *A nyomtatott könyv díszítése 1*, *Fametszet,* 250. tétel; Apponyi 1903–1927, no. 378.

[34] *A rézmetszettel díszített könyv.*

[35] *A rézmetszettel díszített könyv*, 60, 61, 62, 68. tétel

[36] A r*ézmetszettel díszített könyv*, 72. tétel; Apponyi 1903–1927, no. 1748.

[37] A r*ézmetszettel díszített könyv*, 74. tétel; *Rariora et Curiosa,* no. 283. OSZK RNyT, Ant. 3343.

[38] A r*ézmetszet díszített könyv*, 45. tétel, Apponyi 1903–1927, no. 619.

[39] *Francia könyvkiállítás* 1947.

A kezdeményező még a háború alatt Balogh József (1893–1944) volt, akit 1942. május 30-án a Külügyminisztérium sajtófőnöke arról értesített, hogy a francia könyvkiállítás ellen kifogása nincs. Fitz József (1888–1964), az OSZK főigazgatója vállalta a tárlat lebonyolítását, erről értesítette 1942. június 6-án gróf Esterházy Móricot (1881–1960), a Société de la Nouvelle Revue de Hongrie elnökét, hogy a Társaság tervezett könyvkiállítását készségesen megrendezi az OSZK-ban, és felkérte szakértő közreműködőnek Szentkuty Pált, a Bibliophil Társaság tagját, Fővárosi Könyvtári Főfelügyelőt, s a tervezett címet is közölte: *A szép francia könyv Magyarországon*. Balogh József 1942. július 24-én küldte el Fitznek a kiállításon szóba jöhető könyvkategóriákat, kifejezetten a szép könyvre helyezve a hangsúlyt.

Nem sokkal később azonban váratlan fordulat történt, Fitz 1942. szeptember 17-én értesítette Balogh Józsefet, hogy a tervezett kiállítást a légiveszély fenyegetése miatt nem tarthatják meg. Ugyanerről értesítette Esterházy Móricot is szeptember 16-án.[40] Egy időre tehát lekerült a napirendről a francia könyvkiállítás, amely kétségtelenül a német orientációval való szembefordulás lett volna.

Az újabb vesztes világháború után a nemzetközi elszigeteltségből a magyar politika számára szinte az egyetlen lehetséges kiútnak a művelődéspolitika és azon belül a nemzetközi kulturális kapcsolatok fejlesztése látszott. Az új kulturális irányítás igyekezett a megszakadt kapcsolatokat helyreállítani, illetve újakat teremteni. A cél az volt, hogy a győztes nagyhatalmakkal – Szovjetunió, USA, Franciaország, Nagy-Britannia – sikerüljön együttműködést kialakítani.[41] Bizonyos eredményeket sikerült is elérni, főleg a könyvtári kapcsolatok helyreállítása volt a körülményekhez képest eredményes.[42] Ennek egyik formája volt különféle könyves kiállítások szervezése. 1946 májusában a British Council rendezett könyvkiállítást Budapesten.[43] Ugyanezen év nyarán a Nemzeti Múzeumban az orosz–magyar kapcsolatokat bemutató kiállítás nyílt,[44] 1946 júniusában pedig a budapesti Egyetemi Könyvtárban került sor egy bemutatóra az *Alliance Française* rendezésében az 1940 és 1945 közötti francia könyvkiadás mintegy 1000 kötetéből.[45] A zárás után a szakkönyveket a francia kormány ajándékaként szétosztották a magyar tudományos intézetek között, a szépirodalmi munkák az akkor még csak alakulófélben lévő Francia Intézet könyvtárába kerültek.

A második világháború után a fent vázolt törekvések jegyében megrendezték a *Francia könyvkiállítás*[46] című bemutatót némileg változott célkitűzéssel: míg az eredeti elgondolás szerint a kiállítás kizárólag a francia könyvművészetet mutatta volna be, az 1947-es két részből állt, és az első volt *A szép francia könyv*,

[40] Pogány 1988, 184–185.
[41] Drabancz, Fónai 2005.
[42] N. Szabó 1995.
[43] Gáspár 1947.
[44] Waldapfel 1947.
[45] Manninger 1947.
[46] Molnos 1947.

a második pedig a magyar–francia kapcsolatokat bemutató. Az első részt Szentkuty Pál rendezte, nyilván az 1942-es gyűjtés alapján, a másodikat az OSZK részéről Hubay Ilona Hajdu Péter közreműködésével. A kiállítás a könyvön keresztül kívánta bemutatni a magyar–francia szellemi érintkezések hosszú századait, az első rész a könyvművészet felől ábrázolta ezt az érintkezést, bemutatva a szép francia könyvek hazai könyvtárakban megőrzött darabjait, míg a második rész a két kultúra szellemi találkozásait tárta a bemutatott könyveken keresztül az érdeklődők elé.

A katalógus összesen 388 művet tartalmazott: az első rész 166 tételt, a második pedig 222 művet. Az Apponyi-gyűjteményből az első részbe húsz kötet került, akad közöttük egy ősnyomtatvány is, Andrelinus Faustus *Elegia* című, 1494-es párizsi kötete, mely elsősorban pompás nyomdászjelvénye miatt került a kiállításra.[47] A kis kötetnek van magyar vonatkozása is, Andrelinus Girolamo Balbi, a Magyarországon is élő főpap, diplomata párizsi menekülését tartalmazza. A szép könyvek kategóriába sorolt húsz kötet egy része a *Rariora et Curiosa* gyűjteményből származott, akadt egy tétel a *Hungarica*-gyűjteményből, hat kötet a modern gyűjteménybe tartozott és két tétel a kötéstáblája miatt került be a válogatásba.[48]

A második részben a magyar–francia kapcsolatok 222 tétele közül kereken 50 származik az Apponyi-gyűjteményből.[49] Az Apponyi-gyűjteménybe tartozó kötetek között megtalálhatók a középkori egyházi szerzők, Michael de Hungaria, Temesvári Pelbárt írásai, illetve a francia földön nyomtató Petrus Hungarus kötetei. Az 1527-ben meghalt Gosztonyi János győri püspök francia kapcsolatait bizonyítják a neki ajánlott kötetek. Zsámboky Jánostól két kötet került a tárlókba, és Jacques de Bongars francia diplomata és történetíró a magyar történelem forrásait gyűjtötte össze híres *Rerum Hungaricarum Scriptores Varii* című, 1600-ban megjelent munkájában. Apponyi gyűjteményében számos francia szerző úti és diplomáciai beszámolója is megtalálható volt, ezek is helyet kaptak a kiállításon. Különösen gazdag volt a Rákóczi-szabadságharcra és a fejedelemre vonatkozó irodalom.

A francia könyvkiállítás a háború után éledező magyar szellemi élet fontos jelentkezése volt, és a jeles kulturális diplomáciai alkalmat nagy mértékben támogatta Apponyi Sándor gyűjteménye.

---

[47] Apponyi 1903–1927, no. 47. OSZK RNyT, Inc. 717.

[48] *Francia könyvkiállítás* 1, 2, 4, 8, 13, 22, 23, 28, 32, 54, 71, 77, 92, 108, 111, 112, 115, 125, 138, 139. tétel.

[49] *Francia könyvkiállítás* 169, 170, 174, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 194, 195,196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 209, 2111, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 240. tétel.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 130 2026. 10. 05. 17:31:36

Apponyi Sándor személyes kapcsolatai a Bibliophil Társaság egyes tagjaival: Végh Gyula és Dézsi Lajos

Egy grémiummal természetszerűen személyeken keresztül lehet kapcsolatba kerülni. Apponyi Sándor elsősorban a Társaság két tagjával, Végh Gyulával és Dézsi Lajossal (1868–1932) volt szoros munkakapcsolatban. Végh Gyula *Emlékirat*ában így ír: „Könyvszerelmem sok barátot szerzett nekem. Első helyen említem gróf Apponyi Sándornak, az európai hírű magyar bibliophilnek megtisztelő bizalmát. Felejthetetlen napokat töltöttem lengyeli otthonában, miközben könyvtára egy kis részének katalogizálásában szerény erőmmel segítségére lehettem. Nekem jutott osztályrészül, hogy a »Hungaricá«-nak a Széchényi Könyvtár részére történt adományozását közvetíthettem. Az Apponyi Sándor díszelnöksége alatt álló Magyar Bibliophil Társaságnak több éven át elnöke voltam."[50] Végh Gyula írásában azt sejteti, hogy szerepe volt abban, hogy Apponyi Sándor a Széchényi Könyvtárnak adományozta gyűjteményét; ezt az állítást a további kutatásnak kell tisztázni. Az ugyanakkor tény, hogy az 1924. szeptember 15-én kelt ajándékozási okiraton ő volt az egyik tanú.[51]Apponyi mellett egyébként évtizedekkel később is hitet tett. A második világháború után egy ideig még látszólag rendben folytak lakóhelyén, az osztrák határ melletti Bozsokon a dolgok, de egy kommunista újságíró eljutott Végh Gyula otthonába, és „megjegyezte, hogy ma már nem időszerű ilyen kastélyban lakni […]. Egy kis politikai vita is keletkezett, az Apponyi könyvtárból kiindulva, melynek egykori hajlékáról, a lengyeli kastélyról a kis riporter lapja büszkén hirdette, hogy az egykori urak kipusztultak onnan – a lakosság nagy örömére és a népzsaroló főurak helyett ma munkások gyerekei üdülnek ott. Tamás,[52] mérgét magába fojtva csak arra emlékeztetett, hogy gróf Apponyi Sándor a művelt világban ismert tudós, az Akadémia tagja, felbecsülhetetlen értékű könyvtárát még életében a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának ajándékozta, özvegye pedig, régen a földosztás előtt, ugyancsak a nemzetre hagyta birtokait."[53]

A visszaemlékezésben említett katalógus volt a *Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből*.[54] A katalógus, melynek megjelenését Apponyi már nem érte meg, 1925-ben két változatban készült. Az alapváltozat közönséges papíron, illusztrációk nélkül látott napvilágot mint a *Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke* című sorozat tagja, ugyanakkor 100 példányban, merített hollandi papírra nyomva, 16 tábla melléklettel is megjelent a Bibliophil Társaság tagjai részére. A katalógus 24, római számmal jelölt kézirat, 509 nyomtatvány és az 510–516-os tételszámmal jelölt 7 RMK kötet leírását tartalmazza.

Apponyi Sándor másik közeli munkatársa volt Dézsi Lajos, a professzor működésének figyelemreméltó epizódja kapcsolata a Magyar Bibliophil Társasággal

---

[50] Idézi Bajzik 2001, 23.

[51] Hóman 1926, 38.

[52] Végh Gyula gyakran első szám harmadik személyben, Tamás néven írt magáról.

[53] „*Élményeim és véleményeim*", 2008.

[54] *Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből.*

és annak díszelnökével, gróf Apponyi Sándorral. Dézsit az 1920-as években a bibliofil egyesület választmányának tagjává választotta, maga is könyvgyűjtő volt, így az 1920-ban megalakult társaságban magától értetődően vállalt feladatokat. A Bibliophil Társaság – főleg az 1920-as években – nem pusztán a „szép" könyvek barátait tömörítette, egyfajta tudományos, könyvtudományi, bibliográfiai társaságként is működött. Kiadványai között szép számmal voltak hasonmás kiadások és ma is alapvető könyvtörténeti monográfiák. Dézsi elvállalta az 1924-ben indult *Magyar Bibliofil Szemle* szerkesztését[55], továbbá négy, a Társaság által kiadott kötet közreadásában vett részt, ezek közül három tomus régi magyar szöveg hasonmása, illetve szövegkiadása volt, összhangban irodalomtörténészi, filológusi elveivel.

A negyedik kötet az 1926-ban megjelent G*róf Apponyi Sándor emlékezete*[56] volt, amelyben Dézsi írta a *Gróf Apponyi Sándor pályája* című tanulmányt. A szöveg egyébként gyakorlatilag azonos az MTA által 1927-ben megjelentetett *Gróf Apponyi Sándor ig. és t. tag emlékezete* című munkával, amely *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek* című sorozatban jelent meg. Hogy Apponyi alapos pályaképét ő írta meg, abban nem csupán személyes kapcsolatuk játszott szerepet, hanem az is, hogy a *Hungarica*-katalógusának harmadik és negyedik kötetét ő rendezte sajtó alá. Kapcsolatuk az 1900-as évek elején kezdődött, erre utal, hogy ő ismertette az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben[57] a *Hungarica*-katalógus első kötetét, és a recenzióban úgy ír, mint aki személyesen ismeri a grófot. A források szerint azonban személyesen csupán 1923-ban találkoztak, amikor Dézsi egy hetet töltött Lengyelben, Apponyi vendégeként[58], aki a jelek szerint ezt követően kérte fel a könyvészet sajtó alá rendezésében való közreműködésre.[59] A gróf megbízásából 1924-ben levelet írt a Franklin Társulatnak, melyben tájékoztatást kért a cégtől, hogy vállalnák-e – hasonlóan az 1900–1902-ben, a Franklin Társulat által nyomtatott első és második kötethez – a *Hungarica*-katalógus új tomusainak nyomtatását, milyen feltételekkel és milyen áron. Az első két kötet nyomdai kivitelezésével, betűtípusával, papírjával ugyanis nagyon elégedett volt a bibliofil gróf. A megváltozott viszonyok miatt azonban most olcsóbb papírra, egyszerűbb kivitelezésre, kisebb, takarékosabb betűtípusra kért ajánlatot.[60] A Franklin Társulat 1924. augusztus 16-án küldte meg kalkulációját, amely sajnálatos módon a hagyatékban fennmaradt levél mellől hiányzik,

[55] A *Magyar Bibliofil Szemle* ugyan nem a Társaság lapja volt, a Lantos Antikvárium adta ki, de értelemszerűen tárgyalta a Magyar Bibliophil Társaság ügyeit is. Lengyel 1986.

[56] *Gróf Apponyi Sándor emlékezete* 1926, 28–36.

[57] *Hungarica, Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok,* 1901. https://epa.oszk.hu/00000/00001/00051/pdf/

[58] Dézsi 1924. 28–36.

[59] W. Salgó, 2011. 231–236.

[60] Dézsi Lajos 1924. június 16-án kelt levele, Dézsi Lajos iratai, OSZK Kézirattára, Fond 135/2.

csupán a kísérőlevél ismert.[61] Az ajánlat nyilván megfelelő volt, mert a kiadó kapta a megbízást. A kötet közreadását – az első két tomushoz hasonlóan – ezúttal is a müncheni Jacques Rosenthal antikvárius végezte.[62] A negyedik kötet 1927-ben látott napvilágot, hogy megjelenhetett a tomus, abban az özvegynek, Esterházy Alexandrának volt meghatározó szerepe.[63]

Apponyi Sándor lényegében elkészítette a katalógus szövegét, Dézsi feladata így a sajtó alá rendezésre korlátozódott. Ő készítette a katalógus nyomdai korrektúráját és minden jel szerint a kötet anyagát feltáró mutatót. Mindenesetre az OSZK-ban található anyag tanúsága szerint alaposan feldolgozta a katalógus tételeit. Lehetséges egyébként, hogy foglalkoztatta a még feldolgozatlan művek katalogizálásának gondolata.

Hogy közeli munkatársai voltak Apponyinak, bizonyítja, hogy Végh Gyula mellett Dézsi Lajos is tanúként szerepel az Apponyi-könyvtár ajándékozási okiratán.[64]

A Magyar Bibliophil Társaság és díszelnöke, gróf Apponyi Sándor kapcsolata a magyar könyvgyűjtés szép és értékes fejezete; ahogyan a magyar művelődés egésze sokat merített az Apponyi-gyűjteményből, úgy a Bibliophil Társaság is felhasználta egyrészt a főúr erkölcsi támogatását, tekintélyét, de gyűjteményének egyes darabjait kiállításain is bemutatta, emelve azok szakmai, tudományos és bibliofil színvonalát.

Hivatkozott irodalom

1618–1918, *Zrínyi kiállítás* 1919.
1618–1918. Zrínyi kiállítás, Gróf Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér születésének háromszázados évfordulója alkalmából rendezi a Magyar Tudományos Akadémia, Bp., Hornyánszky ny., 1919.

A Franklin Társulat 1926. VIII. 16-án kelt levele Dézsi Lajosnak
A Franklin Társulat 1926. VIII. 16-án kelt levele Dézsi Lajosnak, Dézsi Lajos iratai, OSZK Kézirattára, Fond 135/9.

A XX. század könyvművészete 1921.
A XX. század könyvművészete, A Magyar Bibliophil Társaság első kiállítása az Iparművészeti Múzeumban 1921 április – május havában, a katalógust sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Végh Gyula. Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1921.

A nyomtatott könyv díszítése 1, *Fametszet* 1923.
A nyomtatott könyv díszítése 1, Fametszet, A Magyar Bibliophil Társaság negyedik kiállítása 1923, rendezte Majovszky Pál, Előszó Felvinczi Takács Zoltán, Bp., Amicus, 1923.

[61] A Franklin Társulat 1926. VIII. 16-án kelt levele Dézsi Lajosnak, OSZK Kézirattára, Fond 135/9.

[62] Viskolcz 2026, 138–153.

[63] W. Salgó 2011.

[64] Hóman 1926, 38.

Apponyi 1903–1927.
Apponyi Sándor, *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*, I–IV, München, Jacques Rosenthal, 1903–1927.
A régi Buda és Pest könyvekben, képekben 1922.
A régi Buda és Pest könyvekben, képekben, A Magyar Bibliophil Társaság harmadik kiállítása, 1922. április – szeptember, rendezte Kremmer Dezső, Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1922.
A rézmetszettel díszített könyv 1937.
A rézmetszettel díszített könyv, A Magyar Bibliophil Társaság nyolcadik kiállítása az Iparművészeti Múzeumban, rendezte és a katalógust szerkesztette Drescher Pál, Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1937.
Bajzik 2001.
Bajzik Zsolt, *Végh Gyula élete (1870–1951*) = „*Utcanév sem jár énnekem…" Emlékezés verebi Végh Gyulára (1870–1951),* szerk. Bajzik Zsolt, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 2001.
Dézsi 1924.
Dézsi Lajos: *Látogatás gróf Apponyi Sándornál = Magyar Bibliofil Szemle*, 1(1924), 28–36.
Dézsi Lajos 1924. június 16-án kelt levele
Dézsi Lajos 1924. június 16-án kelt levele, Dézsi Lajos iratai, OSZK Kézirattára, Fond 135/2.
Dézsi 1927.
Dézsi Lajos, *Gróf Apponyi Sándor ig. és t. tag emlékezete,* Bp., MTA, 1927.
Drabancz Fónai 2005.
Drabancz M. Róbert, Fónai Mihály, *A magyar kultúrpolitika története 1920–1990,* Debrecen, Csokonai, 2005.
„Élményeim és véleményeim" 2008.
„Élményeim és véleményeim", *Válogatás verebi Végh Gyula irathagyatékából 1906–1951*. A dokumentumokat válogatta, jegyzetekkel ellátta, a mutatókat készítette Mayer László és Tóth Kálmán közreműködésével Bajzik Zsolt, Szombathely, Vasi Múzeumbarát Egylet, 2008.
Fábián 1932.
Fábián Gyula, *Szépség a nyomtatványban = Magyar Iparművészet,* 35(1932), 3–4, 45–58.
Farkas 2011.
Farkas Judit Antónia, *A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949)* 1. = *Magyar Könyvszemle*, 127(2011) 341–358.
Ferenczi 1926.
Ferenczi Zoltán, *Gróf Apponyi Sándor üdvözlése 80-ik születésnapja alkalmából a M. B. T. közgyűlésén 1925. márc. 23-án = Gróf Apponyi Sándor emlékezete,* Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1926, 45–50.
Főtitkári jelentés 1905.
Főtitkári jelentés 1905 = Akadémiai Értesítő, 16(1905), 279.

Francia könyvkiállítás 1947.
Francia könyvkiállítás, A szép francia könyv, Magyar–francia kapcsolatok, Bp., MNM OSZK, Magyar Bibliophil Társaság, 1947.
Gál 1968.
Gál István, *Az Apponyi-gyűjtemény londoni kezdetei = Magyar Könyvszemle*, 84(1968), 364.
Gáspár 1947.
Gáspár Margit, *Angol könyvkiállítás = Magyar Könyvszemle*, 1947, 254–255 (nyomtatásba nem került korrektúra-változat).
Gróf Apponyi Sándor emlékezete 1926.
Gróf Apponyi Sándor emlékezete, Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1926.
Hóman 1926.
Hóman Bálint, *Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára = Gróf Apponyi Sándor emlékezete*, Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1926, 38.
Hungarica, Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok 1901.
Hungarica, Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok, Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor, 1, Budapest, 1900 = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 11(1901), 119–124.
Kalauz 1882.
Kalauz az Orsz. Magy. Iparművészeti Muzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz, Bp., 1882.
Kőhalmi 1921.
Kőhalmi Béla, *Egy katalógus margójára = Napkelet* (Kolozsvár), 2(1921), 891.
Lengyel 1986.
Lengyel András, *Dézsi Lajos, Kner Imre és a Magyar Bibliofil Szemle = Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1986–1, különlenyomat, 349–363.
Manninger 1947.
Manninger Olga, *Francia folyóiratkiállítás Budapesten – Francia könyvkiállítás Budapesten = Magyar Könyvszemle*, 1947, 260–262 (nyomtatásba nem került korrektúra-változat).
Molnos 1947.
Molnos Lipót, *Francia könyvkiállítás a Nemzeti Múzeumban = Magyar Könyvszemle*, 1947, 257–260 (nyomtatásba nem került korrektúra-változat).
Nagy 2014.
Nagy Györgyi, *Apponyi Sándor kapcsolata hazai és külföldi antikváriumokkal = Források és hagyományképek,* szerk. Stemler Ágnes, Bp., Bibliotheca Nationalis Hungariae– Gondolat, 2014 (Bibliotheca Scientiae & Artis), 157–170.
N. Szabó 1995.
N. Szabó József, *Nemzetközi könyvtári kapcsolatok: folyóirat és könyvakciók 1945–1946 = Magyar Könyvszemle*, 111(1995), 275–286.
Pogány 1987.
Pogány György, *A Magyar Bibliofil Társaság története (1920–1970) = Írás és könyv*, *A Magyar Bibliofil Társaság Évkönyve 1987, 1,* szerk. Szántó Tibor, Bp., Magyar Bibliofil Társaság, 1987, 121–135.

Pogány 1988.
Pogány György, *Fitz József és a Magyar Bibliophil Társaság = Magyar Könyvszemle*, 104(1988), 169–185.
Pukánszkyné 1971.
Pukánszkyné Kádár Jolán, *Az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteménye = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968–1969*, szerk. Bélley Pál, Haraszthy Gyula, Keresztury Dezső, Bp., 1971, Országos Széchényi Könyvtár, 159–170.
Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből 1925.
Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből, közli Végh Gyula. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, 1925 (A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke, 10, 99. Bibliofil változat: Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1925, 99, 16 t.)
Soltész 1995.
Soltész Erzsébet: *Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteménye és katalógusa = Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében, Emlékülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából,* szerk. W. Salgó Ágnes, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1995, 17–23.
Szentmihályi 1975.
Szentmihályi János, *Apponyi Sándor = Élet és Irodalom*, (19)1975, 17, április 26., 2.
Végh 1926.
Végh Gyula, *A bibliophil = Gróf Apponyi Sándor emlékezete*, Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1926, 51–56.
Viskolcz 2026.
Viskolcz Noémi, *Jacques Rosenthal müncheni antikvárius és Apponyi Sándor = Magyar Könyvszemle,* 142(2026), 138–153. https://doi.org/10.17167/mksz.2026.2.138-153
Waldapfel 1947.
Waldapfel Eszter, *Orosz–magyar kapcsolatok,* Bemutató 1946 = *Magyar Könyvszemle*, 1947, 251–252 (nyomtatásba nem került korrektúra-változat).
W. Salgó 2002.
W. Salgó Ágnes, *Epizódok Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteményének történetéből = Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára 1802–2002,* szerk. Deé Nagy Anikó, Sebestyén-Spielmann Mihály, Vakarcs Szilárd, Marosvásárhely, Mentor, 2002, 450–464.
W. Salgó 2009.
W. Salgó Ágnes, *Gróf Apponyi Sándor = Gyűjtők és gyűjtemények, A Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük,* szerk. Boka László, Ferenczyné Wendelin Lídia. Bp., Kossuth, Országos Széchényi Könyvtár, 2009, 116–131.
W. Salgó 2011.
W. Salgó Ágnes, *„ …én bizony vajmi elhagyatott és támasz nélkül álló hölgy vagyok*": *Esterházy Alexandra és az Apponyi-gyűjtemény. = Crescit eundo, Tisztelgő tanulmányok V. Ecsedy Judit 65. születésnapjára,* szerk. Simon Melinda, Perger Péter, Bp., Argumentum, 2011 (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület Füzetei, 4), 231–236.

Zöldi 1975.
Zöldi László*, Székek – székfoglalók = Élet és Irodalom,* 19(1975), 16, április 19., 8.

Pogány, György

Count Sándor Apponyi and the Hungarian Bibliophile Society (Magyar Bibliophil Társaság)

Founded in 1920, the Hungarian Bibliophile Society elected Count Sándor Apponyi (1844–1925) as its honorary president. The bibliophile aristocrat naturally did not get involved in the daily work of the Society, but at the same time he did not fulfill an exclusively representative function either. The Society intended to foster the advancement of book culture with exhibitions, lectures and the publication of books. Sándor Apponyi willingly donated volumes from his collection to book exhibitions.Several prints from his library were presented at the first exhibition of the Society entitled *„A XX. század könyvművészete"* (The Art of the Book in the 20th Century) organized in 1921, as well as on occasion of the third and fourth exhibitions. In the exhibition of 1922, *„A régi Buda és Pest könyvekben, képekben"* (Old Buda and Pest in books and pictures), as well as in the 1923 *„A nyomtatott könyv díszítése I. A fametszet"* (The Decoration of the Printed Book I. The Woodcut), the interested public could see some books from the library of Sándor Apponyi. After his death, the Society organized two more exhibitions, which also presented volumes from Apponyi's library. In addition to his *Hungarica* Collection, Apponyi also owned old and rare books, whose catalogue was published by Gyula Végh (1870–1951). The catalogue entitled *„Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből"* (Rariora et Curiosa from the collection of Count Sándor Apponyi) was published in two versions in 1925: the simpler edition in the series entitled *„OSZK Címjegyzékei"* (Catalogues of the National Széchényi Library), and a bibliophile version in 100 copies, published by the Society. A beautiful monument of the relationship between the Society and Apponyi is the commemorative book entitled *„Gróf Apponyi Sándor emlékezete"* (In Memory of Count Sándor Apponyi), published in 1926. The study presents the prints from Apponyi's Collection included in the exhibition catalogues, and discusses the relationship between Gyula Végh and Lajos Dézsi (1868–1932) with the count. Végh was the chairman of the committee and Dézsi was a member of the Society's caucus. Partly due to this connection he came into contact with Sándor Apponyi, to the point that the bibliophile count asked him to edit the 3rd and 4th volumes of the catalogue of his Hungarica library.

Keywords: Hungarian Bibliophile Society, book exhibitions, Count Sándor Appony, Lajos Dézsi, Gyula Végh.

Viskolcz Noémi

Jacques Rosenthal müncheni antikvárius és Apponyi Sándor

Jacques Rosenthal (1854–1937) müncheni antikvárius neve elsősorban úgy ismert a magyar művelődés- és könyvtörténetben mint Apponyi Sándor (1844–1925) négy német nyelvű *Hungarica*-kötetének kiadója. Az 1895-ben, Münchenben alapított Jacques Rosenthal antikvárium Németország és Európa egyik legjelentősebb könyvkereskedése volt. Üzleti kapcsolatai kiterjedtek a világ vezető antikváriumaira, könyvtáraira, műkereskedéseire. Olyan intézmények vásároltak tőle, mint a koppenhágai Királyi Könyvtár, a francia nemzeti könyvtár, a londoni British Museum, a College of Literature Tokyo vagy éppen a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, a mai Országos Széchényi Könyvtár. Tehetős magángyűjtők, például II. Lajos bajor király és I. Vilmos császár mellett a tudós Aby Warburg, Apponyi Sándor és Vigyázó Sándor is rendszeresen vettek tőle régi kéziratokat, könyveket. A zsidó származású Rosenthal család jelentős szerepet játszott abban, hogy München a nemzetközi művészeti, régiség- és könyvkereskedelem egyik központjává vált a 20. század első harmadában. A nemzetiszocialisták hatalomra jutása az üzlet 1935-ben történt kényszerű eladásához és a család emigrálásához vezetett. A család levéltára nemrég jutott a müncheni városi levéltárba. A tanulmány Jacques Rosenthal életét, üzleti filozófiáját, magyar kapcsolatait s különösen a könyvtárát a magyar nemzetnek ajándékozó Apponyi Sándorhoz és feleségéhez, Esterházy Alexandrához fűződő viszonyát tárgyalja ismert és új források alapján.

Jakobból Jacques

Jakob Rosenthal 1854-ben, a bajorországi Fellheimban született egy zsidó család kilencedik gyermekeként. Apja, Joseph Rosenthal – aki világias és nyitott személyiség volt – régiségekkel és könyvekkel kereskedett. Felesége 1858-ban bekövetkezett halála, valamint a zsidókra vonatkozó korlátozások eltörlése után a család Münchenbe költözött, a bajor művészeti és tudományos központban ugyanis nagyobb vásárlói körrel számolhattak.[1] A legidősebb fiú, Ludwig, szintén könyvkereskedő és antikvárius lett, és ő alapította a Promenadeplatzon az első Rosenthal-antikváriumot.[2] A jobb anyagi körülmények lehetővé tették, hogy a fiatalabb

[1] Löffelmeier I, 2002.
[2] Löffelmeier II, 2002.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.138-153

Jakobot már magántanár tanítsa franciául és angolul, aki, miután Ludwig antikváriumában megismerte a szakma alapjait, Heidelbergben és Karlsruhében szerzett további gyakorlatot. Münchenbe visszatérve fivére társtulajdonosa lett. 1878-ban hosszabb időt töltött el Párizsban, amely élen járt a régi könyvekkel és kéziratokkal foglalkozó tudományos módszertan kidolgozásában, és ahol Jakob fontos kapcsolatokra tett szert. A franciák iránti ekkor kialakult rajongását azzal fejezte ki, hogy Jakob helyett Jacques-nak kezdte magát nevezni és később az üzleti életben is ezt a nevet használta.[3] 1882-ben házasodott össze a tekintélyes müncheni bankárcsaládból származó Emma Guggenheimerrel, 1884-ben született lányuk, Theodora, 1889-ben fiuk, Erwin.[4]

Jacques Rosenthal 1895-ben kivált a bátyja cégéből és megnyitotta a saját antikváriumát Münchenben, a Karlstraße 10. szám alatt. Néhány évvel később reprezentatív lakó- és üzletházat építtetett a város művészeti és régiségkereskedelmi centrumában, a Brienner Straßén. A vásárló az utcáról belépve egy nagy kiállítóterembe jutott, ahol vitrinekben értékes könyveket, a padlón drága szőnyegeket, az asztalokon pedig antik földgömböket állítottak ki.[5]

Művészettörténetből doktoráló fiát, Erwint fiatalon bevonta az antikvárium ügyeibe, aki már Münchenen kívül is terjeszkedett, fióktelepeket alapított Berlinben és Svájcban. Emellett egy saját tudományos sorozat indításával (*Beiträge zur Forschung. Studien und Mitteilungen aus dem Antiquariat Jacques Rosenthal München*) hívta fel magára a szakma figyelmét.[6] A virágzó időszaknak az I. világháború vetett véget, amelyből ugyan még valamennyire magához tér a régiségpiac, de az 1929-es világválság újra súlyos csapást mért az antikváriumokra. A piacok összeomlottak, az eladások visszaestek. A nemzetiszocialisták hatalomra kerülése a Rosenthal-antikváriumot is érintette, 1935 augusztus végén a Birodalmi Kulturális Kamara betiltotta a zsidó műkereskedők tevékenységét, és arra kényszerítette őket, hogy négy héten belül számolják fel az üzleteiket. Erwin Rosenthal is eladta a házat és a céget az egyik hűséges alkalmazottjuknak, szülei pedig a közeli Regina-Palast-Hotelbe költöztek. Jacques Rosenthal két évvel később, 1937. október 5-én hunyt el, s csak néhány gyászoló kísérte az utolsó útjára a müncheni izraelita temetőben. Erwin és családja Svájcba, majd az Egyesült Államokba emigrált, Emma Rosenthal csak 1939-ben követte őket Svájcig, itt halt meg 1941-ben.[7] A Rosenthalok közül sokan vesztek oda a koncentrációs táborokban, a túlélők elhagyták Németországot, Angliában, Hollandiában és az Egyesült Államokban fogtak új üzletekbe.[8]

---

[3] Löffelmeier III, 2002, 91–96.

[4] Löffelmeier III, 2002, 99–100.

[5] Löffelmeier III, 2002, 102–115.

[6] Angermair I, 2002.

[7] Löffelmeier III, 2002, 119–132.

[8] Angermair II, 2002. Az egyik utód visszaemlékezése magyarul is megjelent: Rosenthal 2005.

A Rosenthalok hagyatéka

Erwin Rosenthal egyik unokája, Julia Rosenthal megállapodott a müncheni városi levéltárral (Stadtarchiv München) és 2014-ben átadta a cég és a család értékes archívumát. Ezzel a város egy olyan gyűjteményhez jutott, amely kiemelkedő jelentőségű az antikváriumok története, a műkincskereskedelem, München zsidósága, a nemzetiszocializmus története, valamint az emigráció és a száműzetés kutatása szempontjából. A Rosenthal-levéltár 1895-től egészen 1977-ig tartalmazza a cég katalógusait, üzleti könyveit, az üzleti és magánlevelezést, egyéb kéziratokat, életrajzi dokumentumokat, fényképeket. Jelen tanulmányhoz azok a levéltár által digitalizált nyomtatott kiadói, illetve árverési katalógusok szolgálnak forrásul, amelyek Jacques és Erwin Rosenthal személyes példányai voltak: a sajátkezű bejegyzések tájékoztatást nyújtanak az elért árakról és a vásárlókról, így a proveniencia-kutatást is lehetővé teszik.[9]

A család egyébként nemcsak kereskedett a könyvekkel és műtárgyakkal, hanem saját műgyűjteménnyel is rendelkezett, amely a palotájuk eladása után szétszóródott. Jelenleg a müncheni Zentralinstitut für Kunstgeschichte egy projekt keretében igyekszik Jacques és Erwin Rosenthal magángyűjteményét felkutatni és a megtalált tárgyakat a leszármazottak számára lehetőleg restituálni.[10]

A Rosenthal antikvárium

A régi könyvekkel és kéziratokkal való foglalkozás speciális ismereteket és finom érzéket követelt a kereskedőktől. Már Ludwig Rosenthal nagyban gondolkodott és merészen vásárolt, egész könyvtári állományokat sikerült megszereznie. Ebben öccse még ügyesebb volt, 1907-ben a cége könyvállományának mérete megegyezett a Bajor Állami Könyvtáréval.[11] S hogy hogyan keletkezett ez a hatalmas könyvanyag? A 19. század végének szekularizált korában a bajor és osztrák kolostorok hatalmas könyv- és kéziratgyűjteménnyel rendelkeztek, de nem volt elegendő forrásuk az épületeik karbantartásához. Így a tőkével bíró antikváriusok, köztük a Rosenthalok, kedvező áron vásárolhattak tőlük. Az I. világháború egyes arisztokrata családokat is válságba sodort, akik gyűjteményeik értékesítésével próbáltak javítani helyzetükön, így került kalapács alá a Fürstenberg hercegi metszet- és érmegyűjtemény vagy az Oettingen-Wallerstein könyvtár.[12] Jacques és Erwin Rosenthal sokat utazott, hogy személyesen mérjék fel a lehetőségeket és kétségtelenül keményen alkudoztak az egyes állományokra. Emellett más keres-

[9] Huber 2015.

[10] Rekonstruktion der privaten Kunstsammlung von Jacques, Emma und Erwin Rosenthal. https://www.zikg.eu/forschung/projekte/projekte-zi/rekonstruktion-der-privaten-kunstsammlung-von-jacques-emma-und-erwin-rosenthal (letöltve: 2026. 01. 29.).

[11] Löffelmeier III, 2002, 101.

[12] Löffelmeier III, 2002, 120.

kedőkkel is jó viszonyt ápoltak – ilyen volt a Harrasowitz, illetve Hiersemann Lipcsében, az Universitätbuchhandlung Freiburgban, az Artaria Bécsben, a Sotheby's Londonban –, sokat vásároltak tőlük és adtak el nekik.[13] Egy ilyen együttműködés kiemelkedett a többi közül, Jacques-ot életre szóló barátság kötötte az Olaszországban nagyon hasonló pályát befutó Leo S. Olschkihoz (1861–1940), aki Veronában, majd Velencében és Firenzében alapított könyvkiadót és -kereskedést. A két család között akkor lett még szorosabb a kapcsolat, amikor Erwin Rosenthal feleségül vette Margeritha Olschkit.[14] 1921-ben Jacques nagyrabecsülése jeleként fejedelmi ajándékot nyújtott át a 60. születésnapját ünneplő Leo Olschkinak, egy különleges tudományos kötetet *Collectanea Variae Doctrinae* címmel, amelybe 14 nemzetközileg jegyzett könyvtörténész és antikvárius írt tanulmányt.[15]

A Rosenthal cégnél kiváló szakértőket alkalmaztak, többek között Ernst Schulz, Emil Hirsch, Otto Hupp személyében, akik a kéziratok és könyvek feldolgozásában és a katalógusok összeállításában is közreműködtek. Egyikük, Konrad Haebler (1857–1946) az ősnyomtatványkutatás nemzetközileg ismert személyisége volt, akit 1904-ben nevezték ki a *Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke* elnökévé. Haebler nemcsak bevezetőt írt több katalógushoz, hanem önálló tanulmányai is megjelentek a Rosenthal kiadónál.[16]

A katalógusok

Jacques Rosenthal 1895 és 1934 között 95 színvonalas antikvárusi katalógusban mutatta be könyvállománya legértékesebb darabjait. Az igényesen szerkesztett és kivitelezett kiadványok általában tematikusan csoportosítva kínálták a kéziratokat és a könyveket, néhány példát említve: matematika (15–18. század); Japán és Kína (16–18. század); genealógia és heraldika; portrék; orvostudomány; ősnyomtatványok; illuminált kéziratok és könyvek; titkos, okkult tudományok; emlékkönyvek (Stammbücher); a reformáció irodalma; szláv irodalom (Bibliotheca Slavica); grafika (15–17. század); újságok és jelentések (15–18. század); egyleveles nyomtatványok; középkori miniatúrák stb. Az utolsó, Jacques Rosenthal életében megjelent katalógus 1934-ben jellemző módon a *Humanismus* címet viselte abban a korban, amely elvesztette minden emberi jellegét.[17]

Az antikvárium célközönségét elsősorban gyűjtők, tudósok, könyvbarátok jelentették szerte a világban. Őket hirdetésekben tájékoztatták egy-egy új kataló-

[13] Löffelmeier III, 2002, 124.

[14] Löffelmeier III, 2002, 115–120.

[15] Collectanea 1921; Löffelmeier III, 2002, 118.

[16] Löffelmeier IV, 2002, 139–141.

[17] Rosenthal *Katalog 95*; A digitalizált katalógusok az alábbi oldalon találhatók: https://www.digitale-sammlungen.de/en/jacques-rosenthal-s-antiquarian-bookshop/items (letöltve: 2026. 01. 29.).

gus megjelenéséről, amelyeket ingyen küldtek meg a számukra.[18] A katalógusok összeállítása és tartalma kezdettől fogva komoly tudományos kutatásokon alapult: a műveket előbb pontosan leírták könyvészetileg, aztán a rendelkezésre álló összes bibliográfia alapján meghatározták, majd egy vagy több nyelven (francia, német, angol) ismertették a tétel értékét és különlegességét. Ezen kívül feltüntették az árat is, illetve a különleges kéziratok vagy könyvek esetében illusztrációt is mellékeltek. Jacques Rosenthal minden katalógusból rendelkezett egy személyes példánnyal, amelyben az átellenben lévő üres oldalra feljegyezte, hogy az adott tételt mikor és kinek adták el.

Jacques Rosenthal magyar ügyfelei

Már az alapítás első évében közreadott négy katalógusban feltűnnek magyar intézményi (Országos Széchényi Könyvtár, Szépművészeti Múzeum) és magánvásárlók (Ernst Lajos, Vigyázó Sándor, Ráth György, Emich Gusztáv, ifjabb Andrássy Gyula, Apponyi Sándor). Az áttekintett katalógusok alapján kijelenthető, hogy a könyvgyűjtő magyarok kezdetektől fogva ismerték Jacques Rosenthal antikváriumát és rendszeresen vásároltak tőle. Az alábbiakban az Országos Széchényi Könyvtár vagy ahogy akkoriban nevezték, a múzeumi könyvtár szerzeményeivel összefüggésben hozok néhány példát.

Az egyik legismertebb darab az 1905-ben megvásárolt, Dávid zsoltárait tartalmazó kézirat vörös bársonykötésben, amely a befestett címer alapján – ahogy a magyar szakemberek később azonosították – Nagylucsei Orbán püspök, Mátyás király kincstartója számára készült. A Rosenthal-katalógusban így szerepel: „Psalterium latinum cum praefatione de psalmis Davidis et prologo S. Hieronymi presbyteri in Sephartellim quod interpretatur volumen hymnorum", az árát 6500 márkában határozták meg.[19] A tétel melletti oldalra Rosenthal azt jegyezte fel, hogy 1905. február 15-én adta el a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumnak, alá pedig a magyaroktól megszerzett információt írta, hogy a kézirat a győri püspök, Nagylucsei Orbán számára készült.[20]

A kódexről először tájékoztató Schönherr Gyula kiemelte Rosenthal eladásra kínált anyagának „bámulatos szépségét" s külön a katalógus minőségét: „a jegyzékben minden darabról részletes bibliográfiai leírást találunk, az érdekesebbeknél a címlap vagy egyéb jellemző rész hasonmásával. 57 szövegközti kép és 10 fénynyomatú tábla díszítette a kötetet, mely kiállításának ékes voltával is hirdette a

[18] Ilyen hirdetés jelent meg például a *Pesti Hírlap*ban (1901. március 21.): „Éppen most jelent meg. Szétküldés ingyen és bérmentve. 25. katalógus. Magyarország. Török háború és törökvész Európában. Könyvek, mappák és rézmetszetek Magyarország történetéhez a 18. századig. 970 szám. Jacques Rosenthal Buch- und Kunst-Antiquariat, München, Karlstrasse 10.".

[19] Rosenthal *Katalog 36*., 435. tétel.

[20] *Uo*. „war für Orbán de Nagylucse, der 1483–1486 Bischof von Raab war, angefertigt".

benne ismertetett anyag értékét".[21] Ezután beszámolt a könyv megszerzésének folyamatáról, amelynek valószínűleg ő volt a kezdeményezője: eszerint Fejérpataky László könyvtárigazgató személyes kérésére Rosenthal Budapestre küldte a kéziratot, a vizsgálat minden várakozást felülmúlt, hiszen sikerült azonosítani egykori magyar birtokosát. Végül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Minisztertanács nagylelkű anyagi támogatásával 1905 márciusában megkötötték a szerződést a tulajdonossal, és a zsoltároskönyv a Nemzeti Múzeum könyvtárába került.[22] A pompás luxuskódex értékét tovább növelte, amikor 2000-ben Lente Zsuzsa restaurátor lefejtette a vörös bársonyt, és alatta egy olyan aranyozott bőrkötésre bukkant, amely addig csak Mátyás király könyveire volt jellemző.[23]

Azonban nem volt mindig felhőtlen a viszony Rosenthal és a magyar könyvtárak között: Varjú Elemér írta meg 1899-ben a *Magyar Könyvszemlé*ben, hogy a nyelvtörténeti szempontból oly jelentős Murmellius-féle latin–német–magyar szótárt, amelynek akkor egyetlen példánya volt ismert a schwazi (Tirol) ferences kolostorban, a múzeumi könyvtár szerette volna megszerezni. A szerzetesek azonban hamarább eladták Rosenthalnak 2000 márkáért, aki azt a magyaroknak 3000-ért akarta tovább értékesíteni. Ennyi pénzzel a könyvtár nem rendelkezett. Váratlan fordulatot az hozott az ügyben, hogy időközben a körmöcbányai ferencesek könyvtárában felfedezték a mű egy második példányát, s mivel ezt a barátok a nemzetnek ajándékoztak, így Rosenthal hoppon maradt.[24]

Kanyargós utat járt be az a Rosenthal-antikváriumban is megfordult középkori kolligátum, amely a legrégebbi magyar verset rejti magában. Jacques Rosenthal 1910-ben Toszkánában vásárolta a kódexet, amely tizenkét évig eladatlanul hevert nála. Az első világháború után jóvátételre kötelezett Németország több más kézirattal együtt 1922-ben vette meg, és ekkor fedezték fel benne az Ómagyar Mária-siralmat. A kódexszel a német hadsereg által lerombolt leuveni egyetemi könyvtárat kárpótolták, ahonnan csak évtizedekkel később, 1982-ben tudta megszerezni a magyar állam.[25] A levéltárba került Rosenthal-iratok alapján lehetőség nyílhat többet megtudni az első magyar vers őrzőkönyvének provenienciájáról és keletkezéstörténetéről.

1901 elején magyar szempontból fontos tematikus válogatás készült el: a 25. számú katalógus az *Ungarn. Türkenkrieg und Türkennoth in Europa* címet viselte. A felosztása a következő volt:

– Bücher No. 1–707
– Einblattdrucke No. 708–745
– Karten No. 746–758

---

[21] Schönherr 1906, 194–195.

[22] Schönherr 1906, 196. A kódex jelzete: OSZKK Cod. Lat. 369.

[23] Lente 2002; Mikó 2023.

[24] Varjú 1899, 98–99. Lexicon Ioannis Murmellii, in quo Latina rerum vocabula in suas singula digesta classes, cum Germanica et Hungarica interpretatione, Cracoviae, Vietor, 1533. Jelzete: OSZK RMK I. 4.

[25] Vízkeleti 1986, 13–16; Korompay 2025.

– Ansichten No. 759–961
– Nachtrag No. 962–970.

Az alábbi táblázatba az ebből a kínálatból legtöbbet vásárló 4–4 magyar intézményt és magánszemélyt gyűjtöttem össze: az élen az Országos Képtár áll 36 tétellel, amelyért 3154 márkát fizettek, míg a magánszemélyek közül Vigyázó Sándor költötte a legtöbbet, a 15 tétel 1421 márkába került neki (1. táblázat).

1. táblázat. *Az 1901. évi Ungarn-katalógusból legtöbbet vásárló magyar intézmények és magánszemélyek*

Intézmények (6)		Magánszemélyek (19)	
„Nemzeti Galéria" / Országos Képtár (ma: Szépművészeti Múzeum)	36 tétel 3154 márka	Andrássy gróf, Budapest (ifj. Andrássy Gyula)	24 tétel 255,25 márka
Budapest város gyűjteménye (ma: BTM Fővárosi Képtár)	21 tétel 296,5 márka	Apponyi Sándor gróf	21 tétel 598 márka
Esztergomi érseki könyvtár	6 tétel 74,5 márka	Vigyázó gróf, Budapest (Vigyázó Sándor)	15 tétel 1421 márka
Magyar Nemzeti Múzeum (ma: Országos Széchényi Könyvtár)	4 tétel 105 márka	Pálffy gróf, Szomolány (Pálffy József)	7 tétel 111,5 márka

Jacques Rosenthal és Apponyi Sándor

Az Ungarn-katalógusból az ismert könyvgyűjtő, Apponyi Sándor gróf[26] 21 tételt szerzett meg 598 márka értékben – ebből 20 ma is megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban (2. táblázat).

2. táblázat. *Az Apponyi Sándor által Jacques Rosenthaltól vásárolt nyomtatványok 1901-ben*

Tétel, cím	Ár / Márka	Vásárlás adatai	Jelzet OSZK, Apponyi gyűjtemény
93. J.C. Barth: Buda recepta. Regensburg, 1686	12	Graf Appony, Pressburg, 16. 2. 1901.	Nr. 2238
94. Abdruck desjenigen Schreibens…o.O. 1686	8	Graf Appony, Pressburg, 16. 2. 1901.	Nr. 2234
95. Acroama martiale inter festivos… Pragae, 1686	10	Graf Appony, Pressburg, 16. 2. 1901.	Nr. 2235
99. Currier, mit sich bringend die eroberte Vestung Ofen… o.O. 1686	9	Graf Appony, Pressburg, 16. 2. 1901.	Nr. 2248

[26] Személyéhez: *Magyarország és Európa* 1995; W. Salgó 2002.

Tétel, cím	Ár / Márka	Vásárlás adatai	Jelzet OSZK, Apponyi gyűjtemény
107. Freuden-Gedicht über die glückliche Eroberung … Ofen. Wien, 1686	9	Graf Appony, Pressburg, 12. 2. 1901.	Nr. 2257
113. Presa di Buda fatta per Conte di Suarcimburg… Vicenza, 1598	60	Graf Appony, Pressburg, 16. 2. 1901.	Nr. 1943
116. Ultimo testamento o sia codicillo della citta di Buda… Venetia, 1686	27	Graf Appony, Pressburg, 12. 2. 1901.	Nr. 2286
217. S. Tarnóczy: Princeps angelicus… Viennae, 1680	9	Graf Appony, Pressburg, 14. 2. 1901.	Nr. 2122
244. Fegvernekinus: Enchiridii locorum… Basilae, 1589	12	Graf Appony, Pressburg, 4. 2. 1901.	Nr. 1883
271. Oesterreich. Messias… Würzburg, 1689	18	Graf Appony, Pressburg, 12. 2. 1901.	Nr. 1389
296. Georgieuits: Pro fide Christiana… 1548	150	Graf Appony, Pressburg, 2. 2. 1901.	Nr. 1745
312. Der sich selbst verschimpffende Sultan… o.O. o. J	10	Graf Appony, Pressburg, 15. 2. 1901.	Nr. 2334
332. Honterus: Rudimenta cosmograph. Vratislaviae, 1542	18	Appony, Pressburg, 4. 2. 1901.	Nr. 1719
396. Comitiologia Hungarica Sempronienſis… Vindob. 1682	18	Graf Appony, Pressburg, 12. 2. 1901.	Nr. 2218
602. Discours au vray de la mémorable… Lyon, 1593	40	Graf Appony, Pressburg, 12. 2. 1901.	Nr. 1889
613. Stockhausen: Vladislaus und sein blutiger Untergang	15	Graf Appony, Pressburg, 12. 2. 1901.	Nr. 2422
662. Vitorias insignes alcanzadas… Valencia, 1664	48	Graf Appony, Pressburg, 14. 2. 1901.	Nr. 2083
685. Succinta relatione dell'allegrezze fatte… Cremona, 1683	12	Graf Appony, Pressburg, 16. 2. 1901.	Nr. 1073 Nr. 2687
706. Conduct and character of count Nicholas Srini… London, 1664	60	Apponyi, Lengyel, 20. 7. 03.	Nr. 2082
734. Paysan des environs d'Hermanstadt… 1820 (Einblattdruck)	5	Appony, Pressburg, 14. 2. 1901.	nincs
864. Bericht über die Victori bei Entsatzung Leventz… Wien, 1664 (Ansicht)	12	Apponyi, Lengyel, 28. V. [nem olvasható]	Nr. 2074

Apponyi már a századforduló előtt kapcsolatban állt az idősebb testvérrel, Ludwig Rosenthallal, legalábbis megvolt neki az 1892-ben kiadott katalógusa.[27]

[27] *Incunabula xylographica et chalcographica,* Ludwig Rosenthal's Antiquariat, München, 1892. Jelzet: OSZK Régi Nyomtatványok Tára, S 4436.

Jacques Rosenthalnál pedig már az alapítás évében, 1895-ben feltűnt vásárlóként,[28] és ettől kezdve számos katalógusban olvasható Rosenthal szálkás bejegyzése: „Graf Apponyi Lengyel" vagy „Graf Apponyi Budapest".

A következőben arra szeretnék egy példát mutatni, hogy a kiadói katalógus összevetése az Apponyi-könyvtár adott köteteivel akár izgalmas eredményeket is hozhat. A gróf 1897 januárjában vette meg a *Literarische Seltenheiten* című katalógusból Jan Kupeczki 18. századi magyarországi származású festő 1745-ben, Nürnbergben kiadott metszetkötetét.[29] A katalógustétel tartalmazza, hogy a kifogástalan állapotú, különleges könyvbe a tartalomjegyzékben megjelölteken túl további tíz metszetet kötöttek be, így a 73 helyett 83 található benne.[30]

De Apponyi nem csupán egy átlagos „kuncsaft" volt a müncheni antikváriumban, hanem annál jóval több, ezt Jacques Rosenthal melegszívű visszaemlékezése is tanúsítja, amelyet 1927-ben, Apponyi halála után tett közzé *Graf Alexander Apponyi* címmel a negyedik *Hungarica*-kötetben. Ahogy írja, több mint 50 éve ismerték egymást (azaz még fiatalemberként, az 1870-es években barátkozhattak össze), majd így folytatja: „amikor egy barátunkat, akire több mint 50 éve szeretettel, rajongással és csodálattal tekintünk fel, a halál elragad tőlünk, hiába keressük a szavakat, amelyek kifejezhetnék, amit érzünk."[31] Hasonló nagyrabecsülésről vallott Apponyi is egy beszélgetésben a falon függő képre mutatva, ezt mondta: „ezt a kiváló festményt barátomnak, Jacques Rosenthalnak köszönhetem Münchenből, a híres régiségkereskedőnek és műértőnek. – Rosenthalt nem csak úgy véletlenül nevezem barátomnak. Ő egy kiváló, magasan képzett szakember, akinek barátságára nagyon büszke vagyok. Hungarica gyűjteményem sokat köszönhet neki."[32]

A grófi könyvgyűjtemény gyarapításában nyújtott elvi és gyakorlati tanácsai mellett Rosenthalnak óriási szerepe volt az Apponyi Sándor által összeállított német nyelvű *Hungarica*-katalógusok – tulajdonképpen a külföldön megjelent magyar vonatkozású művek igen részletes bibliográfiája – müncheni kiadásában, amelyek a mai napig a régi magyar könyvészet alapvetései és a magyar művelődéstörténet legfontosabb kézikönyvei.[33] Az első két kötet egyébként magyarul is megjelent Budapesten Apponyi magánkiadásában 125–125 példányban,[34] míg a harmadik és negyedik kötet csak németül, Rosenthal gondozásában (3. táblázat).

---

[28] Rosenthal *Katalog 1*.

[29] Rosenthal *Katalog 7*. 1332. tétel: *Joannis Kupezky incomparabilis artificis, imagines et picturae earum haberi poruerunt, antea ad quinque dodeecades*, Nürnberg, Preisler, 1745. Jelzet: OSZK App. H. 2851. Köszönöm Farkas Gábor Farkas segítségét.

[30] Rosenthal *Katalog 7*, 1332. tétel

[31] Rosenthal 1927, I.

[32] Palóczi 1931, 106.

[33] Apponyi Sándor és a *Hungarica*-kötetek jelentőségéről számos tudományos blogbejegyzést tettek közzé az OSZK munkatársai az Apponyi-emlékév alkalmából: https://oszk.hu/hirek/100-eve-hunyt-el-apponyi-sandor_2025 (letöltve: 2025. 02. 02.)

[34] Gulyás 1904, 237–240.

3. táblázat. *Apponyi Sándor* Hungarica-*katalógusainak kiadásai 1900–1927 között*

Magyar nyelvű kiadás	Német nyelvű kiadás
Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor. I. kötet. XV. és XVI. század. Budapest, **1900**. [Franklin-társulat nyomdája] p. 478.	*Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. I: XV. und XVI. Jahrhundert.* Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi. München: Jacques Rosenthal Verlag, **1903**. [Druck des Franklin Vereins] p. 488.
Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor. II. kötet. XVII. és XVIII. század (1720-ig). Budapest, **1902**. [Franklin-társulat nyomdája] p. 423.	*Hungarica: Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. II: XVII. und XVIII. Jahrhundert (bis 1720).* Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi. München: Jacques Rosenthal Verlag, **1903**. [Druck des Franklin Vereins] p. 423.
	Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi. III. Band. Neue Sammlung I. XV. und XVI. Jahrhundert. Besorgt von L. Dézsi. München: Verlag Jacques Rosenthal, **1925**. [Druck des Franklin Vereins], Budapest. p. 413.
	Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi. IV. Band. Neue Sammlung II. XVII. und XVIII. Jahrhundert. Besorgt von L. Dézsi. München: Verlag Jacques Rosenthal, **1927**. [Druck des Franklin Vereins], Budapest. p. 443.

Rosenthal a saját katalógusaiban rendszeresen hirdette az általa kiadott *Hungaricá*kat. Hogy a négy kötet mennyire szorosan az ő felügyelete alatt készült, arról az Apponyi Sándorné Esterházy Alexandrával[35] történt levelezése tanúskodik. Ezek ugyan csak a harmadik és negyedik kötet kiadását érintik, de hasonló együttműködés képzelhető el az 1903-ban megjelent első két német nyelvű kötet mögé is. Utóbbiaknak már csak azért is nagy a jelentőségük, mert Jacques Rosenthal ezekkel lépett először színre kiadóként és tette le a névjegyét a nemzetközi könyvészetben. Leo S. Olschki, a már említett barát és kolléga, a *Hungarica*-kötetekről szóló recenziójában 1903-ban maga is kitért erre: „a két kötet nagyon jól mutat; a nyomtatás szép és nagyon pontos; a kiadvány a maga impozáns megjelenésével teljes összhangban van tartalma fontosságával és értékével, és mi szívből gratulálunk a szerzőnek és a kiváló antikváriusnak, Jacques Rosenthalnak, aki ezzel a kiadvánnyal sikeresen mutatkozott be kiadóként."[36] De Olschki még ennél is tovább

[35] Személyéhez W. Salgó 2011.

[36] Olschki 1904, 26–27.

ment, és elsősorban Apponyinak címezte az elismerését: „a két nagy kötetben leírt könyvtár szerencsés tulajdonosa lelkes hazafi; szeretettel, szenvedéllyel, türelemmel és jelentős vagyon árán gyűjtötte össze, amit hazájával – ha csak távolról is – összetartozónak felismerhetett. De mindezt alárendelte a rendelkezésére álló hatalmas műveltségnek és felkészültségnek. A különleges gyűjtemények és bibliográfiák hasznosságára már más alkalmakkor utaltunk, de itt érdemes megismételni, hogy a legkülönfélébb művek tanulmányozását igénylő speciális kutatások gyakran, nagyon gyakran az emberi tudás javára nem remélt eredményekhez vezetnek. A szenvedélyes és művelt gyűjtő, aki előre megfontolt, különleges céllal szabta meg gyűjteményének határait, nem elégszik meg csupán a címekkel, nem áll szenvtelenül egy olyan mű előtt, amely első pillantásra idegennek tűnik kutatása természetétől, hanem gondosan átnézi a köteteket, alaposan megvizsgálja a tartalmat, és megtalálja a célját szolgáló részeket, fejezeteket, egész értekezéseket”.[37]

Mind a magyar, mind a német nyelvű *Hungaricá*kat a Franklin Társulat nyomdájában nyomtatták ki Budapesten, mindenki megelégedésére szolgáló, kitűnő színvonalon. Sajnos nem tudni, hogy Apponyi saját, személyes példányai hová kerültek, pedig vélhetően tele voltak érdekes jegyzetekkel. Az Országos Széchényi Könyvtárban többek közt a Todoreszku-hagyatékból származó példányok is megvannak.[38]

Visszatérve a harmadik és negyedik kötethez, ezek kiadását nem érhette meg Apponyi Sándor, aki 1925. április 18-án hunyt el lengyeli kastélyában. Az év elején még kézhez vette a próbanyomatokat, ami alapján a harmadik kötetet feleségével és a munkára felkért Dézsi Lajos irodalomtörténész professzorral együtt javította. Márciusban arról tájékoztatta Jacques Rosenthal, hogy a korrektúrát egyenesen a nyomdának küldi majd.[39] Apponyi halála után a felesége, Esterházy Alexandra vette át a kiadás szervezését. Rosenthal októberben kifogásolta, hogy a német szöveg nem a legújabb, hanem még az 1900 előtti helyesírási normákat tükrözi, s kérte, hogy legalább a negyedik rész esetében hagyják rá az ellenőrzést.[40] A grófnő csodálkozását fejezte ki a könyvet sajtó alá rendező Dézsinek, szerinte férje úgy írt németül, ahogy még annak idején tanulta és ezen nem lehet változtatni.[41] A harmadik kötet 1925 novemberében jelent meg. Ekkor már a negyedik is nagyon jól állt, 1926 februárjában Rosenthal az alábbi levelet írta Apponyi Sándornénak:

---

[37] *Uo*.

[38] Szebelédi Zsolt blogbejegyzése: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2023/11/27/a_franklin_tarsulat_preselt_vizjele_apponyi_sandor_katalogus-koteteben (letöltve: 2026. 01. 29.).

[39] Jacques Rosenthal Apponyi Sándornak, München, 1925. március 5. SZTE KK Dézsi Lajos hagyatéka Ms. 766/10. Köszönöm Zvara Edina segítségét.

[40] Jacques Rosenthal a Franklin Társulatnak, München, 1925. október 26. *Uo*.

[41] Apponyi Sándorné Esterházy Alexandra Dézsi Lajosnak, Lengyel, [1925.] november 21. *Uo*.

Hochverehrte Frau Gräfin!

Von einer kleinen Reise zurückgekehrt, finde ich Ihre werten Zeilen vom 29. vor[igen] M[ona]ts, die Siegelabdrücke und das Probebild für den vierten Band, wofür ich Ihnen meinen besten Dank sage. Sehr angenehm wäre es mir, wenn ich einen Probeabzug des Porträts auf Originalpapier, wie es in den vierten Band hineingeheftet werden soll, bekommen könnte, damit ich sehen kann, ob das Bild auch zur guten Wirkung kommt. Es liegt mir schon deshalb sehr viel daran, dass es tadellos wird, damit der Beschauer nicht nur einen Begriff von der Persönlichkeit selbst bekommt, sondern auch von der Künstlerin, der ein so hervorragendes Werk gelungen ist. Ich bin Ihnen ausserordentlich dankbar, dass Sie die Angelegenheit des Druckes zu urgieren versprochen haben und ich darf wohl in den nächsten Wochen die ersten Korrekturen hier erwarten. Mit der wiederholten Versicherung meiner tiefsten Verehrung, bin ich, hochverehrte Frau Gräfin,

Ihr ergebener Jacques Rosenthal[42]

A levél fontos bepillantást enged a közös szerkesztés folyamatába: a negyedik kötet elejére egy különleges illusztrációt képzeltek el, mégpedig Esterházy Alexandrának az olvasó férjéről festett portréjának reprodukcióját. Rosenthal a képhez tervezett papíron kért egy próbanyomatot, hogy valóban jól mutat-e, hiszen véleménye szerint a néző nem csak Apponyi személyiségéről, hanem a kiváló művésznőről is benyomást szerez. Az eredeti festményt egyébként ma az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-termében őrzik.

Dézsinek komoly nehézségei akadtak a negyedik kötet javításával, mert az időközben már Budapestre szállított Apponyi-könyvtár ládákban állt a Magyar Nemzeti Múzeumban, nem találta a vonatkozó könyveket és emiatt késlekedett a kiadás.[43] Apponyiné arra kérte a professzort, hogy tartsa a kapcsolatot Rosenthallal: „e pillanatban vettem Rosenthal levelét, melyben hevesen panaszkodik, hogy már régóta nem kap semmiféle értesítést se a Franklintól, se nem kapja a kívánt korrektúrákat az ő előszavának. Azt mondja, hogy várva várja, hogy végre meginduljon az a IV. kötet. Kénytelen vagyok Önt kérni, Rosenthal kívánságait amennyire telik, meghallgatni, hiszen a kiadás sikere attól függ – és én nem akarok vele kellemetlenségbe jutni".[44] Az utolsó kötet végül 1926 karácsonyára készült el, de 1927 került a címlapra kiadási évként.[45] A nyomtatást a grófnő finanszírozta, ál-

[42] Jacques Rosenthal Apponyi Sándorné Esterházy Alexandrának, München, 1926. február 2. *Uo*.

[43] Apponyi Sándorné Esterházy Alexandra Dézsi Lajosnak, Lengyel, [1925.] november 21. *Uo*.

[44] Apponyi Sándorné Esterházy Alexandra Dézsi Lajosnak, Lengyel, [1926.] március 5. *Uo*.

[45] „Kérem pár sorral tájékoztatni, hogy hányadán vagyok és hogy Rosenthal még az év vége előtt áruba bocsáthatja-e a IV. kötetet?" *Uo*.

lítása szerint 10 millió koronát fizetett, cserében 25 tiszteletpéldányt kapott.[46] Magyarországon nem, csak a müncheni üzletben került terjesztésre. Rosenthal arról panaszkodott, hogy nem fogynak a példányok, nyilván nem sokan érdeklődtek a magyar vonatkozású régi nyomtatványok után. Az antikvárius a későbbiekben is felkereste leveleivel Apponyi Sándornét, gondosan elküldte a recenziókat, sőt, a két első kötet újrakiadásában gondolkodott, amely azonban nem valósult meg. A grófnő így írt erről és terveiről Dézsinek: „nagy köszönettel vettem szíves sorait és a férjem kéziratait… Éppen a minap kaptam Rosenthaltól ezeket az itt foglalt kivonatokat, könyvjelentések a megjelent két utolsó kötetről. Hogy mikor fog megjelenni a két elsőnek újabb kiadása, azt nem említi Rosenthal, valószínűleg az aláírások teljes számát várja be, magam is 6 példányra előfizettem. Ami pedig a családi dokumentumok további kinyomtatását illeti, bizony nagyon jó volna, ha tanár úrral erről értekezhetnék. Itt fiókomban még egy rakás okmány, amelyeket tulajdonképp a hőgyészi családi levéltárba kellene visszaszármaztatnom, de visszatartom, mert szeretném kiadatni…”.[47]

Összegzés

A 19. század végén alapított és szakértelméről világszerte ismertté vált Jacques Rosenthal antikvárium magyar könyvgyűjtőkkel is élénk kapcsolatban állt. A nemrégiben a müncheni Városi Levéltárba került Rosenthal-levéltár anyaga, különösen a digitalizált antikváriusi katalógusok, lehetővé teszik a vásárlásokra vonatkozó adatok feldolgozását, ezzel a gyűjtői tendenciák és az értékesebb kéziratok, régi könyvek proveniencia vizsgálatát. A kulturális intézmények, mint például az akkori múzeumi könyvtár vagy az Országos Képtár könyvtára mellett magángyűjtők, így Vigyázó Sándor, Ráth György, Andrássy Gyula és mások vásárlásairól is tudósítanak a feljegyzések. Közülük is kiemelkedik a századvég ismert arisztokrata bibliofilje, Apponyi Sándor gróf, aki már az alapítás évétől, 1895-től rendszeresen vásárolt Rosenthaltól, akivel idővel barátsággá mélyült a kapcsolata. Rosenthal kiadóként is működött, elsőként éppen Apponyi Sándor két német nyelvű *Hungarica*-kötetét adta ki Münchenben 1901-ben és 1902-ben, amelyeket 1926–1927-ben követett a harmadik és a negyedik kötet. Ezek kiadását azonban Apponyi Sándor már nem érte meg, munkáját felesége, Esterházy Alexandra és Dézsi Lajos professzor fejezte be Jacques Rosenthal támogatásával.

[46] Apponyi Sándorné Esterházy Alexandra Dézsi Lajosnak, Lengyel, [1926.] október 27. *Uo*.

[47] Apponyi Sándorné Esterházy Alexandra Dézsi Lajosnak, Lengyel, [1926.] július 30. és [1927?] Lengyel, március 6. *Uo*.

Hivatkozott irodalom

OSZK = Országos Széchényi Könyvtár

SZTE KK = Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár, Dézsi Lajos hagyatéka, Ms. 766/10.

Angermair I, 2002.
Angermair, Elisabeth, *Generationwechsel in den Antiquariatshäusern Rosenthal = Die Rosenthals* 2002, 165–177

Angermair II, 2002.
Angermair, Elisabeth, *Vertreibung – Emigration – Deportation: Das Schicksal der Familienzweige und ihrer Firmen während der NS-Zeit = Die Rosenthals* 2002, 179–201.

Collectanea 1921.
Collectanea variae doctrinae Leoni S. Olschki bibliopolae Florentino sexagenario, obtulerunt Ludwig Bertalot, Giulio Bertoni, Walter Bombe, Monachii, J. Rosenthal, 1921.

Die Rosenthals 2002.
Die Rosenthals, Der Aufstieg einer jüdischen Antiquarsfamilie zu Weltruhm, Wien, Köln, Weimar, Böhlau Verlag, 2002.

Gulyás 1904.
Gulyás Pál, *Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor = Magyar Könyvszemle*, 12(1904), 237–240.

Huber 2015.
Huber, Brigitte, *Ausgepackt! Der Firmen- und Familiennachlass der Münchner Antiquarsfamilie Rosenthal im Stadtarchiv München*. Archive in München (6. März 2015.), https://doi.org/10.58079/b4hf

Korompay 2025.
Korompay Klára, *Hátha tovább kutathatók a Leuveni kódex előkerülésének körülményei? A Rosenthal és az Olschki család a 19–21. században = Magyar Nyelv,* 121(2025), 332–338. https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2025.3.332

Lente 2002.
Lente Zsuzsanna, *Nagylucsei Orbán psalteriuma reneszánsz kötésének feltárása = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 11(2002), 1, 26–29.

Löffelmeier I, 2002.
Löffelmeier, Anton, *Die Wurzeln der Rosenthals: Fellheim in Bayerisch-Schwaben = Die Rosenthals* 2002, 47–60

Löffelmeier II, 2002.
Löffelmeier, *Anton, Ludwig Rosenthal als Wegbereiter (1840–1928) = Die Rosenthals* 2002, 61–89

Löffelmeier III, 2002.
Löffelmeier, Anton, *Das Antiquariat Jacques Rosenthal = Die Rosenthals* 2002, 91–136.

Löffelmeier IV, 2002.
Löffelmeier, Anton, *Der Kosmos der Rosenthals: Bücherkenner, Künstler und Wissenschaftler = Die Rosenthals* 2002, 137–164.
Magyarország és Európa 1995.
Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében, Emlékülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából, szerk. W. Salgó Ágnes, Bp., OSZK, 1995.
Mikó 2023.
Mikó Árpád, *Nagylucsei Orbán psalteriuma* = Uő, *Régi magyar bibliofilek nyomában*, Bp., BTK Művészettörténeti Intézet, 2023, 213–234.
Olschki 1904.
Olschki, Leo S., *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi, München, Jacques Rosenthal's Verlag 1903 2 vol. in-8 gr. = La Bibliofilìa. Rivista dell'Arte Antica in Libri*, VI(1904), 26–27.
Palóczi 1931.
Palóczi, Edgar, *Bei Alexander Grafen Apponyi. Eine Erinnerung an Ungarns grössten Bibliophilen = A Műgyűjtő*, 5(1931), 114–115.
Rosenthal 2005.
Rosenthal, Bernard M., *Megjegyzések az antikvár könyvkereskedés 19. és 20. százai történetéhez = Könyvtári Figyelő*, 2005, 1, 82–88.
Rosenthal 1927.
Rosenthal, Jacques, *Graf Alexander Apponyi = Hungarica, Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi*, IV. Band. Neue Sammlung II. XVII. und XVIII. Jahrhundert. Besorgt von L. Dézsi, München, Verlag Jacques Rosenthal, 1927, I–VII.
Rosenthal *Katalog 1.*
Rosenthal *Katalog 1. = Music: sacred and house music, Theory and Practice*, München, Jacques Rosenthal, 1895.
Rosenthal *Katalog 7.*
Rosenthal *Katalog 7. = Litterarische Seltenheiten, Bibliothekswerke*, München, Jacques Rosenthal, 1896.
Rosenthal *Katalog 25.*
Rosenthal *Katalog 25. = Ungarn, Türkenkrieg und Türkennoth in Europa,* München, Jacques Rosenthal Buch- und Kunst-Antiquariat, 1901.
Rosenthal *Katalog 36.*
Rosenthal *Katalog 36. = Auswahl werthvoller Bücher, Bilderhandschriften, Inkunabeld und Autographen*, München, Jacques Rosenthal Buch- und Kunst-Antiquariat, 1905.
Rosenthal *Katalog 95.*
Rosenthal *Katalog 95. = Humanismus*, München, Jacques Rosenthal Buch- und Kunst-Antiquariat, 1934.

Schönherr 1906.
Schönherr Gyula, *Nagylucsei Orbán zsoltáros könyve a M. N. Múzeum könyvtárában = Magyar Könyvszemle*, 14(1906), 193–203.
Varjú 1899.
Varjú Elemér, *Murmellius Lexicona a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában = Magyar Könyvszemle*, 7(1899), 97–111.
Vízkeleti 1986.
Vízkeleti András, *Az Ómagyar Mária-siralmat megőrző kódex = „Világnak világa, virágnak virága...", Ómagyar Mária-siralom*, Bp., Európa Kiadó, 1986, 13–16.
W. Salgó 2002.
W. Salgó Ágnes, *Epizódok Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteményének történetéből = Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára 1802–2002*, szerk. Deé Nagy Anikó, Sebestyén-Spielmann Mihály, Vakarcs Szilárd, Marosvásárhely, 2002, 450–464.
W. Salgó 2011.
W. Salgó Ágnes, *„...én bizony vajmi elhagyatott és támasz nélkül álló hölgy vagyok" Esterházy Alexandra és az Apponyi gyűjtemény = Crescit eundo. Tisztelgő tanulmányok V. Ecsedy Judit 65. születésnapjára*, szerk. Simon Melinda, Perger Péter (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület Füzetei, 4), Bp., Magyar Könyvszemle és Mokka-R Egyesület, 2011, 231–236.

Viskolcz, Noémi

Jacques Rosenthal, Munich Antiquarian Bookseller, and Sándor Apponyi

Jacques Rosenthal (1854–1937), an antiquarian bookseller from Munich, is primarily known in Hungarian cultural and library history as the publisher of Sándor Apponyi's (1844–1925) four German-language volumes of *Hungarica*. Jacques Rosenthal, who was of Jewish descent, founded his antiquarian bookshop in Munich in 1895. It became one of the most important bookshops in Germany and Europe. The rise to power of the National Socialists led to the forced sale of the business in 1935, followed by the emigration of the family. The family archives have recently been transferred to the Munich City Archives. This study discusses Jacques Rosenthal's life, business philosophy, Hungarian connections, and in particular his relationship to Sándor Apponyi and his wife, Alexandra Esterházy, who donated the Apponyi library to the Hungarian nation. Based on known and new sources, it also presents the process in the course of which the *Hungarica* volumes were published.

Keywords: Jacques Rosenthal, publisher catalogs, book collecting, Sándor Apponyi, Hungarica.

Farkas Judit Antónia

„A szép könyv napjainkban műtárggyá vált”*

Kísérletek a modern magyar bibliofília intézményes feltételeinek megteremtésére a 19. század végétől

Míg Angliában 1812-ben (The Roxburghe Club), Franciaországban pedig 1820-ban (Société des Bibliophiles François) alakult meg az első könyvkedvelőket és könyvgyűjtőket tömörítő egyesület, addig Magyarországon erre csak 100 évvel később került sor. Az 1920-ban létrehozott Magyar Bibliophil Társaság (MBT) – amelynek elnökévé Végh Gyulát, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatóját, tiszteletbeli elnökévé pedig a magyar bibliofilek doyenjét, gróf Apponyi Sándort választották – előadásokkal, kiadványokkal, kiállításokkal, könyvversenyekkel és könyvtörténeti kutatásokkal segítette a tagok gyűjtőtevékenységét, érintkezését, a szép és értékes könyv népszerűsítését.[1] Az MBT kései megalakulása nem jelentette azonban azt, hogy ne lettek volna már a 19. század utolsó harmadától olyan kísérletek a gyűjtők, a könyves szakma és a különféle intézmények részéről, amelyek a hazai bibliofília feltételeinek megteremtését és intézményesülését készítették volna elő.[2] Tanulmányomban ezeket az egyéni és kollektív kezdeményezéseket tekintem át. Ha gróf Apponyi Sándor nem is állt az élükre, a legkifinomultabb ízlésű magyar bibliofilként sokat tett azért, hogy az 1910–1920-as évekre Magyarországon is megnőtt a művészi igénnyel készült könyvek gyűjtésének presztízse.

„nálunk is divattá lett, hogy minden könyvtárban legyenek díszkiadások s e divat nevelte azután igen természetesen a könyvamateurök osztályát”[3]

A kiegyezést megelőzően meginduló, majd azt követően felgyorsuló gazdasági, társadalmi és kulturális modernizáció, a sokszorosítóipar technikai újításai és az írni-olvasni tudók számának a növekedése a magyar könyvkultúra fejlődését is maga után vonta. Könyvkiadóink egy része, ahogy ezt Lipták Dorottya Heckenast Gusztáv kapcsán megfogalmazta, „[é]rzékenyen reagált a növekvő olvasótábor igényeinek és ízlésének differenciálódására, mintegy leképezve az akkor formálódó polgá-

* Szana 1888, 109.

[1] Farkas 2011a, 2011b. Gróf Apponyi Sándor és az MBT kapcsolatához ld. Pogány György jelen lapszámban olvasható tanulmányát.

[2] A témához összefoglaló igénnyel: Pogány 2005, 149–198.

[3] György 1886, 412.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.154-178

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 154 2026. 10. 05. 17:31:37

ri társadalom rétegződését.”[4] Nyugat-európai mintára az olcsó tömegkönyvek mellett azok díszkötésű változatai és a nagy műgonddal, technikai bravúrral készült, kis példányszámú luxuskönyvek is megjelentek a hazai könyvpiacon. A köteteket leggyakrabban eltérő kötésekben (papír- és díszkötésben) adták közre, a legszínvonalasabb cégek azonban a könyvek egy részéből eltérő minőségű (papír, díszítés, grafikai sokszorosító technika, kötés), méretű, példányszámú és árú kiadásváltozatokat is forgalomba hoztak az olcsó papírra nyomtatott papírkötésűtől az ún. angol vászonkötésűn át egészen a legdrágább, velin vagy japán papírra nyomtatott fél- vagy egészbőrkötésű példányokig. A cél az volt, hogy a társadalom minél szélesebb rétegeit nyerjék meg kiadványaiknak. Ritkább esetben arra is volt példa, hogy kizárólag gyűjtői, azaz kivételes technikai és művészi színvonalú ’amatőr’ vagy más néven ’bibliofil’ kiadásokat adtak közre 1–10/20-ig (később 1–50/100-ig) terjedő számozással.[5] A szenvedélyes könyvrajongók a megrendelésre készült egyedi tervezésű és kivitelezésű művészi kötések révén unikális műtárgyaknak váltak a birtokosaivá.[6]

A könyvek kiállításának minőségi differenciálásával, a kiadványok diverzifikálásával eleinte elsősorban Heckenast Gusztáv, Emich Gusztáv és Ráth Mór kiadóvállalatai mutattak példát. Ráth Mór mellett az 1880-as évektől többek között a kiadói újítások sorát bevezető Révai Testvérek és az Athenaeum is felismerte, hogy igényes kivitelű könyveikkel és amatőr köteteikkel nemesítik az ízlést és növelik a korszerű és modern nemzeti műveltségre fogékony, a művészetek iránt egyre jobban érdeklődő elit könyvvásárlók táborát, ami visszahat kiadványaik kelendőségére és növeli vállalatuk presztízsét.

A különféle kiadványvariánsok megjelentetésének hátterében egyrészt kereskedelmi szempontok, a könyvvásárló közönség eltérő anyagi lehetőségei és értékpreferenciái, másrészt a képzőművészet, ezen belül pedig az irodalmi illusztráció iránti érdeklődés hazai megélénkülése húzódott meg. A legértékesebb, alacsony példányszámú és nem ritkán kizárólag előzetes megrendelés útján beszerezhető amatőr kiadású könyvekre a hazai könyvnyomtatás, grafikai és könyvkötőművészet kivételes remekműveiként tekintettek tulajdonosaik. De nemcsak a főúri családok tagjai, a főpapság és az ekkor még csekély számú középosztálybeli könyvamatőrök (könyvkedvelők, könyvgyűjtők) magánkönyvtáraiban voltak jelen a gondosan tipografált, szépen nyomott, merített papirosú és mind inkább magyar művészek részvételével (illusztráció, könyvdísz, kötésterv) készült ritkaságszámba menő könyvek, albumok, hanem a polgári lakások szalonasztalain és a férfiszobák könyvszekrényeiben is egyre gyakrabban tűntek fel a díszkiadások szobadíszként.[7] Révész Emesét idézve: „[a] századvég luxuskönyvei (livre d’artiste, livre

[4] Lipták 2012, 71–72.

[5] Az amateur és bibliophil szavak korabeli használatához: Farkas 2016a, 255–258.

[6] Erről bővebben: Prékopa 2025, 56–57, 62–64.

[7] A díszkiadású kötetek és a mutatós kiadói kötések elterjedését megelőzően a lapokhoz is készültek díszes kötéstáblák. Hirháger Károly könyvkötészete az 1870-es években kezdte meg ezek forgalmazását: *Bekötési dísztáblák a „Vasárnapi Ujsághoz” = Vasárnapi Ujság*, 1877. április 29., 272; *Valódi angol vászonból készült bekötési dísztáblák = Bolond Istók*, 1881. január 9., [12].

peinture, gift-book, Prachtausgaben) a könyvkiadók részéről a piac tágításának, a polgárság meghódításának eszközei voltak. Igényes kivitele révén a műtárggyá avatott könyv egyszerre elégítette ki a polgárság művelődési és reprezentációs vágyát, miközben művészi szalondekorációként, exkluzív szobadíszként szolgált, egyszersmind a minőségi kultúra (irodalom és képzőművészet) terjesztője is volt."[8]

A kiadók díszkötésű munkáikkal és díszműveikkel a szépre és művelődésre fogékony női olvasókat is meg akarták nyerni.[9] Wohl Janka a középosztály nőtagjainak szánt[10] lakberendezési tanácsadójában, 1882-ben azt írta, hogy a legjelentősebb francia és német illusztrált díszművek mellett már a magyar írók, költők igényes kivitelű, illusztrált könyvei is helyet követelnek maguknak a nemzeti műveltség iránt érdeklődő magyar polgárok lakásaiban:[11]

> „a művészethez az otthonban tartoznak a könyvek és albumok is. Nem képzelhetünk el elegáns és lakályos salont néhány pompás illustrált mű nélkül, mely az asztalokon elszórva nagyon élénkíti az egész kép hatását, s nagyban bizonyít a háziak műveltségéről és műérzékéről. Olyan könyvek, mint Göthe [sic!] nőalakjai Kaulbachtól,[12] Doré Bibliája vagy Dantéja,[13] Engelbert Seibertz Faustja[14] s magyarul az illustrált Petőfi,[15] Arany fényképekkel ellátott kiadása,[16] a 'Leányvári boszorkány' gróf Zichy Gézától[17] stb. ép annyira ékítenek, mint bármely más díszmű. A nappalit, férfiszobákat és boudoirt is nagyon ékítik a könyvek. Itt díszes szekrényekben vagy tékákon állanak, vagy pedig a falon függő faragott deszkákra helyezve, igen szép hatásúak. Mi a bekötést illeti, az ilyen ékítéshez használt művek

[8] Révész 2014, 228.

[9] Ez a szándék a hirdetésekben és a sajtócikkekben is megfogalmazódott. Ráth Mór díszes Shakespeare-albumának ajánlója például így fogalmaz: „A hölgy, kinek e könyvet átnyújtják, megtisztelve érezheti magát, mert ez ízlése és műveltsége iránti hódolat." *A karácsonyi asztalra... = Fővárosi Lapok*, 1881, december 16., 1711.

[10] A kötetet a kiadó a következő szöveggel reklámozta: „Gazdag és szegény egyaránt hasznos tanácsokat talál »Az Otthon«-ban, melyet minden művelt hölgy kellemes olvasmányképen is élvezettel átlapozhat." *AZ OTTHON... = Fővárosi Lapok*, 1882. június 8., 825. A kötet díszkötésű változata 2 forintba került.

[11] Wohl Janka a kiadó nevének említése nélkül az Athenaeum két kiadványát nevezte meg, ráadásul Zichy Gézát személy szerint is jól ismerte. Vö. Mészáros 2025, 69, 71–74.

[12] Goethe *Faust*ját, amelyhez Wilhelm von Kaulbach német festő készített illusztrációkat, Dóczi Lajos fordításában magyar nyelven is kiadták: Goethe 1873.

[13] A francia Gustave Doré festő, illusztrátor az *Isteni színjáték*hoz és a *Bibliá*hoz készült illusztrációi 1861-ben és 1868-ban, valamint 1865-ben jelentek meg.

[14] Engelbert Seibertz német festő *Faust*-illusztrációi 1854-ben jelentek meg.

[15] Petőfi költeményeinek valamelyik, az Athenaeum kiadásában megjelent képes kiadásáról van szó.

[16] Ráth Mór egyik Arany-kiadványáról van szó.

[17] Zichy 1881.

> legszebbek, ha régi könyvek mintájára, sötét bőrbe vagy vászonba köttetnek, kevés aranyozással. Rikító színekbe kötött könyvek nem tesznek jó hatást a falon.”[18]

Az idézetben említett magyar díszműveknek az átlagos könyveknél jelentősen magasabb volt az áruk. Gróf Zichy Géza művét – amely a külföldön is ismertté vált Zichy Mihály rajzolóművész illusztrációival jelent meg 1881-ben, a kék és chamois bőrből készült nagyalakú, ornamentális díszítésű bekötési táblák pedig a sikeres karriert befutó könyvkötőmester, Gottermayer Nándor (1852–1924) és társa, Halfer József műhelyében készültek – 10 forintért lehetett megvásárolni. Ez az összeg megegyezett a szintén az Athenaeum kiadásában megjelenő, a Wohl nővérek által szerkesztett *Magyar Bazár* című illusztrált szépirodalmi lap egy éves előfizetési díjával.[19] Mint azt a sajtóban közzétett reklámok is mutatják, a kiadók a megnövekedett keresletet kihasználva előszeretettel időzítették a díszkiadások megjelentetését a karácsonyi könyvpiacra, és az átlagosnál drágább köteteket ünnepi alkalomra kiválóan alkalmas a lakást díszítő ajándéktárgyakként hirdették.[20]

A díszes kiállítású könyvek számának fokozatos növekedése nem jelentette azonban azt, hogy a modern értelemben vett bibliofiljeink száma is ezzel arányos mértékben gyarapodott volna. Az orsz. m. Statisztikai Hivatal György Aladár irányításával 1884. december 1-én megkezdte a hazai köz- és magánkönyvtárak összeírását és elemzését, aminek az eredményéről egy úttörő kiadványt jelentetett meg.[21] A privát könyvtárak esetében az adatszolgáltatás önkéntes volt, és csak azok vehettek részt gyűjteményük akár megbecsült felmérésben, akiknek 1000-nél több könyvük volt. György Aladár a mintegy 1000 magánkönyvtár statisztikai adatait elemző részben a „szaktudósok” és „a válogatás s tervszerűség nélkül” könyvet gyűjtők mellett az „amateurök”-re is kitért. A legjelentősebb magyar könyvgyűjtőként számontartott gróf Apponyi Sándorral együtt tíz olyan, modern értelemben vett főrangú és középosztálybeli bibliofilt sorolt fel (közülük nem mindenki szerepelt az összeírásban), akik már a könyvek művészi kiállítása, az egyes példányok

---

[18] Wohl 1882, 59–60. Idézi: Molnár, Varjú 1999, 337–338. K. Beniczky Irma *Művészet a házban* című munkájában szintén azt fogalmazza meg, hogy egy művelt polgár szalonjából nem hiányozhatnak a „díszkötésű könyvek, albumok az asztalokon, mappák, teli réz- és acélmetszetű képekkel, érdekes rajzokkal.” Idézi: Molnár, Varjú 1993, 339.

[19] *Előfizetési felhívás* [keretes hirdetés] = *Fővárosi Lapok*, 1881. június 24., 830. Vö. Mészáros 2025, 175. 12 évvel később, amikor a kötet változatlan áron még mindig kapható volt, az állami tisztviselők javadalmazását szabályozó törvény szerint a IX. fizetési osztályba tartozó tanárok például évi 1100–1300 forint közötti jövedelemre voltak jogosultak. 1893. évi IV. törvénycikk A és B melléklete. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89300004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33 (letöltve: 2026. 05. 08.)

[20] *„A leányvári boszorkány” = Fővárosi Lapok*, 1881. május 8., 593; Karácsonyi és újévi ajándéknak kiválóan alkalmas következő díszkötésű könyvek [az Athenaeum keretes hirdetése] = *A Hon*, 1881. december 14., sz. n.

[21] György 1886–1887. Vö. Gyáni 2007.

szépsége és ritkasága alapján gyűjtötték könyveiket.[22] A legszebb kiállítású illusztrált, amatőr példányokat igyekeztek megszerezni gyűjteményük részére, a legnevesebb külföldi és magyar könyvkötőmesterekkel restauráltatták és köttették könyveiket. Ahogy György Aladár írja:

> „A Károlyiak, Rádayak, Apponyiak könyvtár termeiben a nagy díszkiadások valódi szalonékítményekül szolgálnak. Ma midőn a francia bibliophilok által létrehozott mozgalom hullámai hozzánk is elhatoltak, s könyvkiadóink sokszor erejüket felülhaladó áldozatokkal versenyezve, igyekeznek amateur kiadásokat rendezni, melyben a sokszorosító művészetnek olykor valóban meglepő eredményeivel találkozunk, minők pld. Grill U[n]dineje,[23] Mehner Virágos kertje,[24] az Athenaeum Márk krónikája[25] stb., nálunk is divattá lett, hogy minden könyvtárban legyenek díszkiadások s e divat nevelte azután igen természetesen a *könyvamateurök* osztályát is."[26]

Szana Tamás úttörő kezdeményezései

György Aladár a középosztálybeli könyvamatőrök között Szana Tamás (1844–1908) nevét is megemlítette, igaz, az ő könyvgyűjteménye nem szerepelt a könyvstatisztikában. A kiegyezést követő hazai kulturális élet formálásában lapszerkesztőként, műkritikusként, műfordítóként, kulturális egyesületek tisztségviselőjeként, majd élete végén az Uránia igazgatójaként részt vevő, jogász végzettségű Szana gyűjtőszenvedélye a képző- és iparművészeti tárgyak mellett az értékes művészi kiállítású könyvekre is kiterjedt.[27] Kortársa, Justh Zsigmond amellett, hogy naplójában középszerűnek nevezte, azt is megjegyezte róla, hogy „a könyvek külseje, ez az ő kedvenc témája, és ehhez is ért a legjobban."[28]

---

[22] Apponyi mellett a következő könyvamatőröket nevezte meg: Karlovszky Endre, gróf Keglevich István, Landau Horácz (ő Firenzében élt), gróf Perlaky Kálmán, Rothschneck Emil, Simor János, Szana Tamás, Várady Mihály, Waldstein János. Pár lappal később a díszkiadású munkák és metszetek gyűjtőinek további neveit sorolja fel. György 1886, 412, 416; György 1896, 98, 100.

[23] Motte Fouqué 1885.

[24] *Virágos kert* [1883].

[25] *Marci Chronica* 1867. Az Emich Gusztáv által kiadott könyv az 1867-iki párizsi világkiállításon ezüstérmet nyert. Az Athenaeum a 1880-as években is hirdette a kötetet.

[26] György 1886, 412 [kiemelés tőlem – F. J. A.]. Vö. *Kalauz* 1882, 165. Az irodalmi illusztrációt divatba hozó díszkiadások külföldi és hazai előzményeihez: Hessky 2020.

[27] Szana könyvekkel kapcsolatos tevékenységéhez lásd: Farkas 2016a; Farkas 2020, 78–83, 87–93; Farkas 2022, 23–28; Farkas 2025, 360–361.

[28] Justh 1977, 351, idézet: 365. Mikszáth is többször kifigurázta Szanát, például itt: Mikszáth 1968, 107–112.

A nyugat-európai, de különösen a francia könyvkedvelést, a könyv- és műkereskedői viszonyokat kiválóan ismerő, Velencét pedig második otthonának tekintő Szana amellett, hogy rajongásig szerette a szép és ritka könyveket, gyűjtésük és kiadásuk népszerűsítése terén is úttörő munkát végzett. Az volt az álma – erről szól a saját gyűjtői tapasztalatain alapuló *Egy bibliophil álma* című novellisztikus szerkezetű esszéje[29] –, hogy Magyarországon is létrejönnek a bibliofília fellendüléséhez szükséges feltételek: íróink és költőink első kiadású műveit, a legjobb könyvkiadóink, nyomdáink és könyvkötőink közreműködésével készült szép kiadványokat jobban megbecsüli a közönség, több vásárlójuk és gyűjtőjük akad. Bibliofiljeink nagyobb fényűzésben részesítik értékes könyveiket, egyesületbe tömörülnek, szakkiadványokat jelentetnek meg és nyilvános könyvárveréseket rendeznek. Szana az 1880-as évektől – a színvonalas magyar könyvek kelendőségét ösztönző kezdeményezésekkel[30] párhuzamosan – sokat tett azért, hogy álma megvalósuljon.

Nevéhez fűződött az első, a hazai könyvkedvelőket és könyvgyűjtőket (is) megszólító könyvészeti orgánum megindítása és szerkesztése 1887-ben.[31] A havonta kétszer megjelenő *Irodalmi Értesítő* a könyvvásárlást előmozdító bizottság hivatalos közlönyeként a könyv- és folyóiratpiaccal, irodalmi élettel kapcsolatos hírekről tájékoztatta az olvasókat. Szemlézte a könyvújdonságokat és folyóiratokat, de irodalommal és könyvkedveléssel foglalkozó írásokat is közölt. Folytatásokban közreadta például a szerkesztő Szana később könyvalakban is megjelenő *A könyv régen és most* (1888) című könyvkedvelésről szóló úttörő művét, amely a szerző saját gyűjtői élményei mellett elsősorban a francia szakmunkákra támaszkodott.[32] A kötet mindazokat az ismereteket tartalmazta, amelyeket egy igazi bibliofilnek illett tudnia. Szólt a könyveknek koronként változó megítéléséről, a különféle gyűjtői területekről és divatokról, a könyvek díszítéséről, illusztrálásáról, kötéséről és az ex librisekről éppúgy, mint a történelem híres és különc bibliofiljeiről is, de a magyarországi könyvgyűjtés és könyvnyomtatás történetének fontos állomásait és kiemelkedő alakjait is bemutatta röviden. A kötet egyik legizgalmasabb fejezetében a 19. századi kortárs francia könyvgyűjtés, amatőr könyvkiadás és könyvkereskedelem kulisszatitkairól is beszámolt:

---

[29] Szana 1899b.

[30] A Magyar Írók és Művészek Társasága a Magyar Könyvkereskedők Egyletével közösen 1887-ben létrehozta a 25 tagú könyvvásárlást előmozdító bizottságot. Ennek tevékenységéhez ld. Farkas 2020.

[31] A *Könyvészeti folyóirat irodalombarátok* (később *irodalompártolók*), *könyvgyűjtők és könyvárusok érdekeinek előmozdítására* alcímet viselő orgánumot 1887. december 1-jén indította meg Hornyánszky Viktor kiadóvállalata és nyomdája, egyben az MTA kiadója és főbizományosa. A kiadó a lap megjelentetéséhez anyagi segítséget kért az MTA Könyvkiadói Bizottságától, de kérését elutasították. A orgánum 1888 végén megszűnt. Vö. M. Kondor 1989, 40–44.

[32] Szana 1888. A kötetből harminc hollandi merített papírra nyomtatott, számozott amatőr példány is készült, a kötött példányokat beleértve az amatőröket is Gottermayeréknél kötötték.

„A modern könyvkedvelő és a régi »könyvmoly« között alig van valami családi rokonság. A mai bibliophil nem meggörnyedt, pápaszemes, életunt öreg, ki reszkető kezekkel lapozza a fóliánsokat: hanem a legtöbb esetben életvidám, kifogástalan modorú gentleman, ki nem tagad meg magától semmi világi élvezetet s e mellett *gyönyörködik az irodalom termékeiben, ép úgy, mint a művészet remekeiben*. A párisi könyvkedvelők két társasága: a Société des Grandes [helyesen: Grands] Bibliophiles és az Amis des Livres[33] előkelő, nagyobbára kiváló állású urakból áll, kiket az *irodalom kedvelésén kívül, első sorban a szép tárgyak szeretete* kapcsol össze. Vannak közlönyeik s vannak könyvárusaik, kik nem csupán szellemi szükségleteik fedezéséről gondoskodnak, de egyúttal könyveik bekötésénél s könyvtáraik rendezésénél is tanácsadóik. Conquet üzlete a rue Drouot-ban valóságos gyűlhelye a franczia bibliophileknek. A délutáni órákban mindig megfordul ott egy-két könyvkedvelő, hogy a közelgő árverésekről tudakozódjék; egy-egy ritkább munka ára felől értesülést szerezzen vagy a készülőben levő kiadványok valamelyikét könyvtára számára idejekorán megrendelje. S ez a gondoskodás éppenséggel nem felesleges, mert a *franczia amateur-kiadványokat csak kis számban nyomtatják* s akárhány olyan könyv jelenik meg, a melyből még a párisi könyvkedvelőknek sem jut példány vagy legalább olyan nem, a minő után vágyakoznak. […] A franczia amateur nagy súlyt fektet arra, hogy az új könyvekből *az első levonatokat, tehát a tisztábban és élesebben nyomtatott példányokat* kapja meg. Ez okból rendesen bizalmas viszony fejlődik ki a bibliophil és könyvárusa között; s ez a viszony nem egyszer oly szoros, hogy *az új kiadványok rendezése, kiállítása és díszítése közös megállapodás* szerint történik. Octave Uzanne,[34] ki maga is egyike az ismertebb könyvkedvelőknek, egyik kötetében[35] érdekesen írja le, hogy a pazar fényű és mesés drágaságú kiadványairól híres Conquet,[36] minden egyes esetben minő tanácskozásokat folytat vevőivel. Közös összejövetelekben állapítják meg *a kiadványok papírját, alakját, a betűk formáját, nagyságát, a margók szélességét, s választják meg a rajzolókat és metszőket, kikre az egyes munkák illustrálását bízzák*.

[33] Az 1820-ban megalakult francia Société des Bibliophiles François-hoz lásd a 61. jegyzetet. A szintén francia La Société des Amis des Livres nevű szervezet 1874-ben alakult meg. Vö. Farkas 2011a, 345–346.

[34] Octave Uzanne (1851–1931) francia bibliofil, író, kiadó, a *Le livre* című folyóirat szerkesztője, a Société des Bibliophiles Contemporains alapító-elnöke.

[35] *Nos amis les livres*. Paris, Quantin, 1886 [Szana lábjegyzete].

[36] Léon Conquet (1848–1897) amatőr könyvekre szakosodott párizsi kiadó-könyvárus, üzlete a Rue Drouot 5. szám alatt működött. Szanának is volt Conquet-tól könyve. Szana Tamás, *A könyvek fényűzése = Fővárosi Lapok*, 1895, december 22., 3367.

> Ezek a rajzolók és a metszők sok gondot okoznak a kiadónak. *Az illustratió talán soha nem játszott olyan nagy szerepet, mint napjainkban*. A modern bibliophil *bámulatos finomságú rézkarczokat* kíván, s a metsző gyakorlott keze kétszeres keletet szerez a munkának.”[37]

Szana a könyvkiadókkal (például Athenaeum, Grill Károly, Hornyánszky Viktor, Ráth Mór, Révai Testvérek) együttműködve elsők között tett kísérletet a francia bibliofil kiadói gyakorlatok hazai meghonosítására. Az 1880-as évektől az általa írt vagy fordított, illetve mások könyveinek kiadásánál nemcsak azok megtervezésében, sajtó alá rendezésében és kivitelezésében vett részt,[38] hanem a legtöbb esetben luxusminőségű, szépen tipografált és nyomott, technikai és művészi szempontból egyaránt kiemelkedő színvonalú, illusztrált, számozott gyűjtői kiadásokat is készíttetett belőlük. Utóbbira Révai Mór, a 19. század utolsó harmadának egyik legsikeresebb és leginnovatívabb könyvkiadója is kitért memoárjában:

> „Az örökké buzgó Szana Tamás, mint igazi könyvkedvelő, minden kiadót rá akart bírni, hogy egyes munkákat, illetőleg a kiadások egy részét amatőr-példányokban bocsássa közre. Mi szívesen belementünk az ilyen kísérletekbe, így adtuk ki *Ovidius: »A szerelem művészete«*[39] *és De Maistre: »Utazás szobám körül«*[40] *című műveit Szana Tamás* fordításában. Mint igazi amatőr-kiadást, *Lemerre*-alakban[41] *Reviczky*

[37] Szana 1888, 58–59 [kiemelések tőlem – F. J. A].

[38] Szanának azt a kívánságát, hogy könyveinek előállításánál felügyeli a szedést, nyomtatást és a képek reprodukálását, az *Izsó Miklós élete és munkái* (1897) és *A száz év a magyar művészet történetéből, 1800–1900* (1901) című könyveinek a szerződéstervezetében is rögzítették. OSZK Kézirattára Fond 3/872. Szana Tamás levelezése az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt-vel, 1896. április 15; 1900. január 24. Révai Mór szerint Szanának a sajtó alá rendezés volt a kedvenc foglalatossága. Révay 1920, 332.

[39] Ovidius 1883.

[40] Maistre 1884. A kötet zöld nyomású vászonkötést kapott reneszánsz mintázatú aranyozással. A kiadói kötést Gottermayer Nándor készítette.

[41] Adolphe Lemerre neves párizsi kiadó-könyvkereskedő jellegzetes negyedrét alakú díszkiadásait magyarul Lemerre-kiadásoknak nevezték. A könyvformátum első alkalmazásáról 1881-ben számolt be a sajtó. Valószínű, hogy a kötetet kiadó Petőfi Társaság titkára, Szana Tamás javasolta azt, hogy a *Kiss József összes költeményei* második bővített kiadásának amatőr példányait a francia Lemerre-féle díszkiadások hű másaként jelentessék meg. A könyv nyomását végző Franklin Társulat beszerezte Párizsból a Lemerre cég betűit és könyvdíszeit is. A megrendelhető amatőr példányokat hollandi papírra nyomták és díszes félbőrbe kötötték. *Kiss József költeményei… = Hon*, 1881. június 21., [2.]; *(Kiss József költeményei) = Pesti Hirlap*, 1881. december 4., 4; *Kiss* 1882.

Gyula költeményeit[42] és *Kiss József* összes költeményeinek negyedik[43] kiadását."[44]

Révai Mór Szanának a magyar művészettörténetírás egyik úttörő, a *Magyar művészek* (1887) című nagyalakú díszművét is megjelentette, amely eredetileg füzetekben látott napvilágot. A csaknem 200, különböző technikával sokszorosított (rézkarc, fametszet, heliogravür, fototípia) szövegközti és egész oldalas képet tartalmazó kötetből készült 50 számozott, vastag karton és kínai papírra nyomtatott amatőr példány is, amelyeknek az volt a különlegességük, hogy az előjegyzést követően – feltehetően az első francia bibliofil egyesület illetménykötetteinek a mintájára – belenyomtatták tulajdonosa nevét is.[45] A bibliofilek Szana *Petőfiné Szendrey Júlia* (1891) című, a korszak ismert művészei által illusztrált kötetét is nagy becsben tartották.[46] A művet Grill Károly a szerző kérésére ötféle kiadásváltozatban jelentette meg, Gottermayer Nándor pedig szintén ötféle kiadói és kézi kötést készített részükre Roskovics Ignác festett mályvavirágcsokrával a táblán. A legexkluzívabb példányok japán selyempapíron és fehér atlasztáblákkal, tokban (30 forint) a legolcsóbbak pedig színes papírborítékban fűzve (4 forint 50 krajcár) láttak napvilágot. A 10 amatőr példányhoz egy-egy eredeti rajzot is csatoltak Szendrey Júliáról.[47]

Mint azt az előbbi példa is mutatja, Szana nemcsak arra figyelt, hogy a legjobb hazai kiadókkal, művészekkel és nyomdászokkal működjön közre, hanem azt is fontosnak tartotta, hogy könyveinek külső „ruházata" is művészi legyen, ezért

---

[42] Reviczky 1883. A műből készült ötven, kézzel számozott díszpéldány hollandi papíron. Gottermayer ugyanolyan tervezésű aranyozott vászonkötést készített a kötethez, mint Szana *Utazás a szobám körül* című fordításáéhoz.

[43] *Kiss* 1886. „Merített hollandi papírra nyomott kötet ez, a párisi Lemerre-féle kiadások alakjában, megfelelő nyomdai díszítésekkel. Drugulin ismert lipcsei nyomdájából került ki, mi már magában véve elég biztosíték arra, hogy gyűjteményükbe még a követelőbb ízlésű amateurök is befogadhassák" – jellemezte az egyik méltató cikk a kötet kiállítását. *A karácsonyi könyvpiacz = Nemzet*, 1885, december 20. [1.]

[44] Révay 1920, 337 [kiemelés az eredetiben]. Szemlér Lőrinc is megírta, hogy Szana „Francia mintára *számozott* példányokban, különleges papiroson, elsőrangú tipográfiai kiállításban" jelentette meg könyveit. A Révai Testvérek által önállóan és a Petőfi Társasággal közösen közreadott művek közül a következő kötetek külső kiállítása is az ő elgondolása szerint valósult meg: Mikszáth 1882, 1887[2]; Komócsy 1883; Kiss 1888; Szemlér 1920, 35 [kiemelés az eredetiben].

[45] Szana 1887. A fűzött amatőr példányokra 30, a félbőr kötésűekre pedig 40 forintért lehetett előjegyezni. [3]., *Magyar művészek* 1887. 20. Révai nagy reményeket fűzött a kötethez, ezért azt a potenciális vásárlóknak otthoni megtekintésre is megküldte és a külföldi lapokban is elhelyezett hirdetéseket. Vö. Révay 1920, 331–333; Farkas 2025, 360–361.

[46] Szana 1891.

[47] *Petőfi nejéről = Vasárnapi Ujság*, 1890. november 23, 768; –s., *A karácsonyi könyvpiacz = Pesti Hirlap*, 1890, december 19., [1.] A cikk szerint a kötet különösen a női vásárlók érdeklődésére tartott számot: „a kiállítás fénye és ízletes volta mintegy praedesztinálta arra, hogy elegáns női szalonok asztalára kerüljön."

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 162 2026. 10. 05. 17:31:37

Magyarország legnevesebb könyvkötőjével, a külföldön is hírnevet szerzett Gottermayer Nándorral köttette kiadványait.[48] A könyvkedvelésről szóló könyvében a következőt írta róla: „a franczia mintákat követő egész, vagy félbőr-kötések […] előállításában Budapesten *Gottermayer* Nándor a legszerencsésebb. Szép és tartós félbőrkötései ép úgy, mint elegáns rajzot és tündöklő színeket mutató mozaik-táblái azon a fokon állanak, ahol már a művészet kezdődik.”[49] Szana, aki a könyvek iránti közös szenvedélyük miatt került barátságba a könyvkötőmesterrel, nemcsak könyveinek restaurálásánál és kötésénél volt jelen, hanem díszítésük megtervezésében is részt vett.[50] Annak bizonyítására, hogy milyen fontos szerepe volt a könyvkötőnek abban, hogy egy régi könyv kifogástalan állapotba kerüljön és művészi kötést kapjon, *Az amateur* című írásában az Eisen rézmetszeteivel díszített 18. századi francia verseskötet bibliofil körökben nagy becsben tartott kiadásának restaurálásával és köttetésével kapcsolatos személyes élményeit is megosztotta olvasóival:

> „Dorat *Baisers*-ja[51] [sic!] az enyém lett. De boldogságom még nem volt teljes. A könyv nem maradhatott falusiasan szerény köntösében s a vízfoltos lapokat is tisztogattatnom kellett. Vajon a mosás nem okoz-e kárt a papírban, vajon az én Gottermayer barátom tudja-e a könyvet majd úgy ruházni, hogy nagyvilági társai mellett pirulás nélkül megjelenhessen? […] Ott voltam a foltos lapok fürösztésénél, órákat töltöttem a könyvkötőműhelyben s magam választottam ki a vörös maroquint[52] úgy, mint az apró bélyegzőket, melyeket a könyv aranyozásánál alkalmaztatni kívántam. A könyv végre elkészült s én egy szép Dorat-kötet boldog tulajdonosa lettem.”[53]

Azzal, hogy Szana a neves könyvkötőmesterrel dolgoztatott, a számára készített egyedi művészi kötéseket később kiállításokon is megtekinthette a közönség és több fórumon méltatta barátja szakmai munkásságát, sokat tett a magas művészi minőségű magyar könyvkötések elismertetéséért és példát mutatott a magyar könyvamatőröknek, hogy ne külföldön, hanem itthon köttessék értékes könyveiket.

---

[48] Darabos Edit kurátor több olyan Szanához köthető könyvet állított ki a *Gottermayer-galaxis. Jókai könyvkötője* című kiállításon (2025. július 19. – 2026. január 11.) a Ráth György-villában, amelyeknek kiadói és egyedi kötéseit Gottermayer készítette. Közéjük tartozik *Petőfiné Szendrey Júlia* reneszánsz mintával díszített, kézi aranyozású bőrkötése is.

[49] Szana 1887, 80 [kiemelés az eredetiben].

[50] *Az ezredéves* 1896, 297. Az Iparművészet Múzeum Könyvtára Könyvművészeti Gyűjteményben több Szanához köthető könyv található Gottermayer művészi amatőr-kötésében. Ltsz. 54.1767.1; 57.586.1.; 57.589.1.; 57.590.1.; 57.588.1.

[51] Dorat 1770.

[52] A francia maroquin szó növényi cserzésű, barkázott kecskebőrt jelent, magyar megfelelője: szattyán.

[53] Szana 1899a, 14–15 [kiemelés az eredetiben].

Az ismert könyvkedvelő a különféle irodalmi, művészeti és műpártoló egyesületek (Petőfi Társaság, Magyar Írók és Művészek Társasága, Műbarátok Köre) tagjaként és tisztségviselőjeként – előadások tartásával, cikkek írásával és a kiadványok létrejöttében való közreműködésével – szintén azon munkálkodott, hogy felhívja a műbarátok figyelmét a művészi és ritka könyvek gyűjtésére. Neki is szerepe volt abban, hogy mindegyik egyesület közreadott díszes kiállítású könyveket is. Ez irányú tevékenységét az 1890-ben alakult Műbarátok Körében fejtette ki a leglátványosabban. Ő irányította például a vízjeggyel ellátott, hollandi merített papírra nyomott, heliogravüröket, szín- és fénynyomatú másolatokat tartalmazó *Műbarátok könyve* (1891) „artisztikus berendezését", és ő kezdeményezte a *Magyar műkincsek* című többkötetes díszmű létrejöttét is. Részt vett az első kötet szerkesztésében, írt egy cikket a magyar gyűjtőkről és gyűjteményeikről, ezzel egyidejűleg pedig egy másik díszmű, *A magyar koronázási jelvények* munkálataiból is kivette a részét.[54] Az 1890-es években már Szana is optimistábban látta a hazai könyvkultúra helyzetét, és azt remélte, hogy a *Magyar műkincsek* köteteit átlapozva mind többen kapnak majd kedvet a könyv- és műgyűjtéshez. Ahhoz azonban, hogy a hazai könyvgyűjtés iránti érdeklődés valóban megélénküljön, továbbra is nélkülözhetetlennek tartotta egy, a párizsi Hôtel Drouot-hoz hasonló nyilvános árverezőcsarnok felállítását.[55]

Azt, hogy Szana erőfeszítései az 1890-es években kezdtek követőkre találni, több dolog is jelezte. A könyvkiadók, nyomdák, könyvkötők egyre gyakrabban írtak ki nyílt pályázatokat tervezésre. *A magyar nemzet története* (1894–1898) című tízkötetes díszmű bekötési táblájának megtervezésére kiírt pályázat zsűrijében például a *Fővárosi Lapok* munkatársaként Szana is részt vett Gottermayerrel együtt.[56] A másik példaként Jókai Mór összes művei jubileumi kiadásának egyedülálló vállalkozását kell megemlíteni. A Révai Testvérek, feltehetően nem függetlenül Szana bibliofil kísérleteitől, a sorozatból háromféle, különböző kötésű és papirosú kiadást adott közre kétféle formátumban (nemzeti kiadás, nemzeti díszkiadás, amateur-kiadás) Gottermayer Nándor kiadói kötésével. Az amateur-kiadásból húsz számozott, japán papírra nyomtatott, kézzel festett, fehér pergamenkötésű példány készült, amelynek egyik példánya megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban. 1907-ben Jókain kívül 15 név, köztük Révai Mór, I. Ferencz József, Erzsébet királyné, Eötvös Loránd, Hirsch Lipót és a Képviselőház könyvtára szerepelt az előfizetők névjegyzékében, négy példány pedig továbbra is készleten volt.[57]

---

[54] *Műbarátok* 1891, kolofon; Czobor 1896; Radisics Jenő, *Bevezetés* = *Magyar műkincsek* 1896, XIII; Szana 1896; Dalmady 1915, 48, 80–98.

[55] Szana Tamás, *Magyar amatőrök* = *Pesti Napló*, 1895. november 21., 2; Uő, *Műtárgyak árverése* =*Fővárosi Lapok*, 1895. március 19., 880; Szana 1896. 20. Az érdeklődés csekély mértékű felpezsdülését jelezte, hogy két szám erejéig a *Magyar Gyűjtők Lapjá*t is megindították.

[56] *Pályázati hirdetmények* [keretes hirdetés] = *Budapesti Hírlap*, 1894. november 17., 15.

[57] A nemzeti díszkiadásnak 200, az amatőr példányoknak 500 forint volt az ára. *Jókainak* = *Magyar Hirlap*, 1893. november 4., 5; *A Jókai-jubileum* 1907, 191; Rózsafalvi 2007, 351–359.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 164 2026. 10. 05. 17:31:37

Reprezentatív könyvkiállítások

Az ízlésnemesítő és szemléletformáló reprezentatív kiállításoknak szintén fontos szerepük volt abban, hogy a bibliofília iránti érdeklődés, ha lassan is, de növekedni kezdett a középosztály körében. E tekintetben két hazai kiállítás érdemel figyelmet.[58] A maga nemében egyedülálló, első nagyszabású kezdeményezés, amely a könyvre, mint kiállításra és gyűjtésre méltó iparművészeti tárgyra a magyar közönség figyelmét ráirányította, az 1882-ben megrendezett Országos Könyvkiállítás volt.[59] Az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum több tucat hazai és külföldi múzeummal, tudományos intézménnyel, könyvtárral, magángyűjtővel, nyomdával, kiadóvállalattal és könyvkötészettel együttműködve első hazai szakkiállításán a magyarországi nyomdászat és könyvkötészet fejlődésén keresztül mutatta be a könyv iparművészetét.

A könyv- és műgyűjtőként is elismert intézményvezető, a kurátor Ráth György választása azért esett a Magyar Tudományos Akadémia képtári termeire, mert csak itt fért el az impozáns, két emeletet megtöltő tárlat. A nyomdászat előtti kort a külföldi és a magyar könyvtárakban található pazar művészi díszítésű kódexeken keresztül mutatták be, amelyek közül a Corvinákat övezte a legnagyobb érdeklődés. Az ősnyomtatványok csoportját követően a régi, az újabb és kortárs magyar nyomtatványokat, könyveket, legvégül pedig a könyvkötéseket tekinthette meg a közönség.

A tárlat könyvkedvelőink kiemelkedő művelődéstörténeti és kulturális szerepére is felhívta a figyelmet. Külön csoportban állították ki legjelentősebb magyar könyvgyűjtőink (gróf Apponyi Lajos, gróf Apponyi Sándor, Ágoston József, Emich Gusztáv, gróf Keglevich István, Knauz Nándor, Pauer János, Ráth György, Szalay Imre, Szemere Attila, herceg Windischgrätz Lajos, Lanfranconi Enea) ritkaságnak számító kódexeit, ősnyomtatványait, régi és modern könyvremekeit, Myskovszky Viktor iniciálé- és Dankó József könyvdíszítési gyűjteményét. Gróf Apponyi Sándor híres lengyeli bibliotékájának 51 művészi és technikai szempontból kivételes, angol, francia és olasz kötésű könyvritkaságával járult hozzá a tárlat sikeréhez.[60] Az Európa-szerte ismert és nagyra becsült bibliofilt annyira lenyűgözte a kiállítás gazdagsága, hogy a megnyitót követően 55 közönséges használatra szánt mintakötését is kölcsönadta a könyvkötészeti csoportnak, hogy a magyar könyvkötők tanulmányozni tudják az angol és francia kötéseket. A sajtó érdeklő-

[58] Érdemes Ráth Mór kiadó-könyvárus egyik kisebb kezdeményezését is megemlíteni. Az 1873-as bécsi világkiállítást megelőzően pesti üzletében közszemlére tette a nemzetközi tárlatra készíttetett reneszánsz stílusú, gazdagon aranyozott fekete színű, plafonig érő könyvszekrényét, amelyben kiadványaiból mintegy 400 kötetet helyezett el szakok szerinti eltérő kötésben. A szekrény alsó polcára kerültek a legpompásabb, nagy alakú díszművek. *Irodalmunknak... = Fővárosi Lapok*, 1873. április 11., o. n; *Ráth Mór a nemzetközi kiállításon = Budapesti Közlöny*, 1873. április 12., 712; *Az országos kiállítás* 1885, 71–72.

[59] Ráth György, *Előszó = Kalauz* 1882, 1.

[60] *Könyvkiállítási emlék* 1882, 163–210. Vö. *Dankó József* 1882.

désére azt is bejelentette, hogy a huszonnégy főből álló, legrégibb francia bibliofil társulat, a Société des Bibliophiles François[61] egyetlen magyar tagjaként minden tagtársát megajándékozza a kiállításhoz készült katalógussal. A tárlat olyan nagy sikert aratott a közönség körében, hogy a rövid kiállítási vezető mellett (ebből készült egy francia változat is) annak második, javított és bővített reprezentatív kiadását is megjelentették 1000 példányban. A kiállításról egyébként a külföldi szaklapok, így például a tekintélyes francia *Le Livre* is beszámolt. A tárlaton bemutatott tárgyakról fénynyomatok is készültek, amelyeket egy hatalmas albumba rendeztek.[62]

Magyarország fennállásának közelgő, ezredik évfordulója is kedvezett a reprezentatív kiállítású könyvek létrejöttének és könyvgyűjtőink bemutatkozásának. A nagyszabású ünnepségsorozat egyik kiemelkedő eseménye a Városligetben megrendezett Ezredvégi Országos Kiállítás volt.[63] A magyar könyvkiadók és könyvkereskedők a közművelődési csarnok földszinti termében mutatták be a közönségnek könyvtermésüket, forgalomban lévő régi és új kiadványaikat, legszebb köteteiket. A díszműveket és amatőr kiadásokat (köztük a Szana Tamáshoz köthető könyveket is) a terem középen elhelyezett asztalokon lehetett megtekinteni.[64] A hazai könyvkiadás fejlettségét könyvkiadóink azzal is bizonyítani kívánták, hogy a kiállításhoz kapcsolódva 1000 példányban közreadták *A magyar könyvkiadók millenniumi könyvjegyzéke* című vaskos kötetet Gottermayer Nándor díszes, aranyozott dombornyomásos egészvászon kiadói kötésében. A 20 magyar könyvkiadó kereskedelmi forgalomban lévő könyveinek jegyzékét áttanulmányozva egyértelműen kijelenthetjük, hogy a kiadók egyre több igényes kiállítású, díszes kiadói kötésben közreadott kötet megjelentetésével keltek versenyre a jómódú könyvvásárlókért és könyvgyűjtőkért.[65]

A kiállítás a könyvkötés iparművészetéről külön is számot adott. A sokszorosító- és papíripari csoport pavilonjának kiállításán a fővárosi könyvkötő cégek közül kiemelkedett a Gottermayer Nándor műintézetében készült kötések gyűjteménye. A mindennapi használatra szánt kiadói kötések (például angolvászon, vagy celluloid – csontutánzat –, arany-, dombor- és színes nyomású kiállításban) és az amatőröknek szánt kézi kötések (például bőrmozaik-berakás, janzenista kötés) mintakollekcióját díszes szekrényben állította ki a neves könyvkötőiparos. A pa-

[61] A 24 francia tagon kívül volt még öt pót- és külföldi tag, illetve két egyesület levelező tagként. Apponyi Sándor 1874. január 28-án csatlakozott az exkluzív francia társasághoz. A társaság ritkaságszámba menő, számozott kiadványaiból a bibliofil kölcsönadott néhányat az MBT első kiállítására. A kötetek értékét növeli, hogy Apponyi nevét is belenyomtatták saját példányaiba. *Liste des membres* 1882, 7; Végh 1921, 33–34.

[62] Érdemes megemlíteni, hogy Apponyi a könyvkötészeti csoport zsűrijének tagja. *A könyvészeti kiállításról = Pesti Napló*, 1882. március 17., [3. melléklet]; *A könyvkiállítást hölgyek... = Fővárosi Lapok*, 1882. április 7., 510; *A könyvészeti kiállítás alkalmából = Vasárnapi Ujság*, 1882. április 9., 237; *Kalauz* 1882; *Könyvkiállítási emlék* 1882; Szemere 1882a, b; Schwiedland 1882, 539.

[63] Vö. Simon 2016, 255–274.

[64] Wodianer 1898.

[65] *A magyar könyvkiadók* 1896; Wodianer 1898; *A magyar könyvkereskedők* 1896, 247.

vilon egyik sarkában berendezett műhelyében a közönség élőben is megtekinthette a gépi kötés teljes munkafolyamatát. A művészek bevonásával tervezett amatőrkötések a *Corvina* recenzense szerint a legszebb francia kötésekkel is felvették a versenyt.[66] Gottermayer egyedi művészkötései, amelyek az ekkor még kis számú szenvedélyes könyvamatőrök megrendelésére készültek, a Magyar Iparművészeti Társulat kollektív kiállításán is szerepeltek. Varju Elemér a kiállításról készült, néhány kötet reprodukcióját is szerepeltető beszámolójában hosszan méltatta a könyvkötőművész Ráth György és Dankó István könyveihez készült különféle stílusú és technikájú műremekeit. Varjú azt is hangsúlyozta, hogy a magyar könyvkötőművészet fejlődése nagy mértékben azon múlik, hogy könyvamatőrjeink mennyit hajlandóak áldozni az egyedi kötésekre.[67]

Bár ezen a kiállításon a bibliofilek nem mutatkoztak be külön csoportban, a több részből álló történelmi kiállításon azok a modern könyvamatőrök – többek között gróf Apponyi Sándor, Ráth György, Ágoston József, Lanfranconi Enea, Emich Gusztáv, Dankó József, gróf Keglevich István, Szendrei János és Szana Tamás – is jelen voltak értékes könyveikkel, könyvkötéseikkel, akiknek már a magas művészi minőségű könyvillusztrációra, könyvdíszre és könyvtáblára is kiterjedt gyűjtői érdeklődésük.[68]

A hazai könyvkedvelés és könyvgyűjtés intézményesülését megelőző évek

A századfordulón a szecesszió a tárgykultúra minden területét, így a könyvet is meghódította magának. Magyarországon is éreztetni kezdte hatását az Angliából induló Arts and Crafts (művészetek és kézművesség) iparművészeti mozgalom, és ennek részeként William Morris és követőinek könyvművészeti törekvései. A 20. század első évtizedétől nálunk is egyre fontosabb szempont lett a könyvek (betű, tipográfia, könyvdísz, illusztráció, könyvkötés, előzéklap) és az ex librisek egységes művészi tervezése. Az Iparművészeti Iskola Nyomdászati Tanműhelyében, majd grafikai osztályán folyó művészi képzésbe bekapcsolódó nyomdászok mellett a művészek is kipróbálták magukat a könyvművészet különféle területein, ami segítette ismertté válásukat és megélhetésüket. A folyamat szorosan összefüggött a papíralapú művek (például vázlat, rajz és grafika) hazai elismertetése érdekében folytatott erőfeszítésekkel és a sokszorosított grafika művészi rangra emelkedésével, majd az új magyar könyvművészet megteremtésének az igényével. A művészgrafikák vásárlásából, cseréléséből legjelentősebb bibliofiljeink is kivették a részüket: az albumokat, mappákat, művészi nyomatokat és eredeti ex libris lapokat is elkezdték gyűjteni. Könyveik iránti szeretetüket természetesen egy vagy több, saját maguknak készíttetett, könyvnyomdai úton sokszorosított

[66] *Az ezredéves* 1896, 296–297; Ikachi Péterffy 1898.

[67] Varju 1897, 217, 219–220, 220 és 221 oldalak közötti színes reprodukció, 223. Vö. Györgyi 1897, 165.

[68] *A történelmi főcsoport* 1896; Csizik 1898, 403.

művészi könyvjegy használatával is kifejezésre juttatták. A középosztálybeli bibliofilek az új könyvművészeti törekvéseket közvetítő tipográfusok, grafikusok, nyomdák, kiadók és könyvkötők közreműködésével készült magyar könyveket is értékelni kezdték. A kortárs könyvművészet és könyvgrafika iránti érdeklődés megélénküléséhez ugyanakkor az is hozzájárult, hogy kevés régi és ritka magyar könyv jelent meg az antikvár könyvpiacon, és ha azok fel is bukkantak, egy középosztálybeli, értelmiségi könyvgyűjtő számára megfizethetetlen luxuscikknek számítottak.[69]

A többségében arisztokrata és nagypolgári irodalom- és műkedvelőket tömörítő Műbarárok Köre (Apponyi Sándor és felesége is tagja volt) és az 1909-ben megalakult Szent György Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete is segítette a könyvek és grafikák gyűjtőinek tevékenységét. Czakó Elemér (1876–1945), a Műbarátok Köre iparművészeti szakosztályának előadója, aki ekkoriban az Iparművészeti Múzeumnak a könyvtárát vezette, 1902-ben *A könyvnyomtatás és könyvdíszítés iparművészete* (Athenaeum, 1902) című, megjelenés előtt álló könyvéből olvasott fel részleteket, 1906-ban pedig *A könyv művészi köntöse* címmel tartott előadást. Az előadást követően a közönségnek lehetősége nyílt megtekinteni az Iparművészeti Múzeum, a modern francia kötések szenvedélyes gyűjtője, Goldstein Henrik, gróf Apponyi Sándor, gróf Pejacsevich Márkusné és gróf Pejacsevich Katinka válogatott könyvkötéseit és Czakó Elemér ex libris gyűjteményét.[70] Az 1909-ben megalakult Szent György Czéh az alkalmazott és művészi grafikák gyűjtőinek grafikai/ex libris szakosztályt, a ritka és értékes művészi könyvek gyűjtőinek pedig bibliofil szakosztályt hozott létre, és alapszabályaiban azt is rögzítette, hogy igény esetén „a kispalsztika, sokszorosító művészetek, valamint a bibliophilia körébe vágó műtárgyakat ad ki, mint rendkívüli kiadványokat."[71] Az első magyar bibliofil szervezet 1920-as megalakulását megelőzően Magyarország csaknem minden számottevő könyvkedvelője és -gyűjtője tagja volt az egyesületnek, feltehetően nem függetlenül gróf Apponyi Sándor személyétől, aki az alelnöki posztok egyikét és a bibliofil szakosztály elnöki pozícióját is betöltötte. Az egyesület többek között Czakó Elemér közreműködésének köszönhetően különösen az ex librisek készítésének és gyűjtésének propagálása terén volt eredményes, amit az 1913-as nagyszabású ex libris kiállítás és *A Gyűjtő* különszámának (ehhez amatőr változatok is készültek) sikeres fogadtatása is jelzett.[72]

A hazai könyvgyűjtés és könyvkedvelés iránti érdeklődés 1910-es évekbeli megélénküléséhez Lantos Adolf kiadó-könyvkereskedő könyves orgánuma, a *Könyvtári Szemle* is hozzájárult. Lantos 1913-ban, nem sokkal antikváriuma megnyitását követően indította meg szaklapját, amely, mint azt az alcímében is jelezte – *Könyvtárak, olvasók és könyvgyűjtők félhavi értesítője* – a bibliofileket is

[69] Gellér 1997; Földi 2013, 12, 19–37, 46–47, 64–106, 123–126; Pogány 2021, 248.

[70] Dalmady 1915, 80–98.

[71] *A «Szent-György-Czéh»* 1910, 52–55, idézet: 53.

[72] *Néhány szó* 1912, 42–44; *A Szent-György-Czéh* 1912; *A Szent-György-Czéh közgyűlése* = *Magyarország*, 1913. április 27., 14; *A Gyűjtő* 1913.

megszólította. Az ő megnyerésük feltehetően a könyvkereskedése vevőkörének bővítése szempontjából is kulcsfontosságú volt. Kőhalmi Béla (1884–1970) szerkesztő már a lap indulásakor leszögezte, hogy ő a „tízezrek bibliofiliájának” a híve. A könyvkedvelők és könyvgyűjtők szélesebb társadalmi rétegeinek érdekeit képviselve azokhoz akart szólni, akik a modern könyvművészet szellemében létrejött, de megfizethető könyvek iránt érdeklődtek.[73] A lap a *Könyvgyűjtés – könyvkedvelés* című állandó rovatában rendszeresen foglalkozott a könyvművészettel és bibliofíliával, az ezekhez kapcsolódó belföldi és külföldi hírekkel, de néhány magyar könyvgyűjtő könyvkollekcióját is bemutatta. Itt fogalmazódott meg a szerkesztő és néhány könyvbarát felvetésére az a szándék, hogy az egymástól elszigetelten működő magyar könyvkedvelők alakítsák meg saját egyesületüket. Bár a program elkészült és azt publikálták is, a Magyar Könyvgyűjtők Társaságának 1914-es őszi megalakulása az első világháború kitörése miatt meghiúsult.[74]

Jaschik Álmos könyvművész és Nádai Pál műkritikus a lapban a kortárs magyar könyvművészet fontos műhelyeiről, törekvéseiről és alkotóiról is hírt adott. A békéscsabai Tevan és a gyomai Kner Nyomda kiadványai magas művészi kiállításukkal, tipográfiai igényességükkel, művészi kötésükkel, nemes anyagválasztásukkal és az új grafikusnemzedék illusztrációival a szakma és a magyar könyvgyűjtők elismerését is kivívták. Tevan Andor 1914 elején indította el az első magyar amatőr könyvsorozatot, az „Amatőr Tevan” köteteit, amelyből 1920-ig 10 számozott kötet jelent meg. A kötetek a legnehezebb háborús évek alatt magasabb áruk ellenére is kelendőek voltak. A gyomai Kner Nyomda tulajdonosának fia, Kner Imre 1916-ban látott neki a könyvkiadás újjászervezésének, és 1918 körül kezdte meg Kozma Lajos építész-grafikussal nagyhatású, a magyar fametszetes barokk könyvek tipográfiájából és díszeiből inspirációt merítő könyvművészeti programja kidolgozását. Mindkét kiadó sokat tett a magyar könyvművészet megújításáért, a magyar könyvstílus megteremtéséért és külföldi elismertetéséért.[75]

A háború befejezését követően a polgári műgyűjtés újraindulását jelezte egy újabb orgánum, a Rampacher Pál (1881–1972) gyűjtő által életre hívott *Libellus* című lap megindulása 1919-ben, amely a különféle területekre szakosodott gyűjtők közül a bibliofileket is megszólította. Az orgánum többek között közölte a könyvamatőr Szemlér Lőrinc cikkeit, és közzétette Kellner István értékes könyvekre és grafikákra szakosodott könyv- és műkereskedésének, illetve tervbe vett kiadványainak hirdetéseit is. A lap beszámolt a merchand-amateur első hazai amatőr könyvkiállításáról, amely az Ernst Múzeum előterében nyílt meg, és a kiállításhoz készült könyvjegyzékről is.[76]

---

[73] *Mit akar* 1913, 1, 3; *Tizezrek bibliofiliája* 1913, 6–7. Kőhalmi Béláról és kezdeményezéséről bővebben: Pogány 2021.

[74] *Magyar bibliofil* 1914, 36; *Magyar Könyvgyűjtők* 1914, 91–92.; *A magyar könyvművészet* 1914, 156.

[75] Farkas 2023; Farkas 2024.

[76] Farkas 2011c, 44–45, 48–49; Farkas 1916b, 96, 3. jegyzet.

Az 1880-as években megindult, a magyar könyvgyűjtés intézményesülésére irányuló különféle gyűjtői, könyv- és lapkiadói, egyesületi és intézményi kezdeményezések az MBT 1920. novemberi megalakulásával érték el céljukat. A modern bibliofil könyvek iránti érdeklődés megélénkülése nagyban hozzájárult a hazai könyvművészet és a fametszetes könyv 1920-as évekbeli fellendüléséhez, amit a Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága 1928-as megalakulása is jelzett. A különféle grafikák és művészi könyvek gyűjtéséhez kevesebb pénzre volt szükség, mint a festményekéhez és szobrokéhoz. Ráadásul az 1850 utáni és 50 koronánál olcsóbb, nem egészbőrbe vagy selyembe kötött könyvekre nem vonatkozott az 1920-ban bevezetett fényűzési adó.[77] A modern illusztrált könyvek és a művészgrafikák gyűjtésének rokon vonásait és kapcsolódási pontjait a kiadók azzal is kifejezték, hogy alkalmanként a legdrágább illusztrált példányokhoz egy vagy több eredeti grafikát is mellékeltek, ily módon is növelve a kötetek exkluzivitását és vonzerejét.

Annak, hogy majdnem fél évszázadra volt szükség ahhoz, hogy Szana álma megvalósuljon, számos oka volt. Elsősorban a megkésett polgárosodással, ennek következtében pedig a gazdasági és műveltségbeli felzárkózás lassúságával, majd a fejlődést megakasztó első világháborúval és ennek következményeivel volt magyarázható. A művészi értéket képviselő „szép" könyv társadalmi megbecsültségét Kner Imre szerint a közízlés fejletlensége és a vizuális kultúra iránti közömbösség is hátráltatta. Részben ezzel magyarázta a magyar könyvművészet megújítójának tekintett gyomai könyvtervező azt, hogy míg a jelentős tőkebefektetést igénylő, kiemelkedő könyvművészeti kísérletei külföldön nagy elismerésben részesültek az 1920-as, 1930-as években, addig ezek Magyarországon gyakorlatilag visszhangtalanok maradtak és anyagi kudarccal végződtek.[78]

Hivatkozott irodalom

A Gyűjtő 1913.
A Gyűjtő ex-libris száma, Az ex-libris Magyarországon és külföldön, Bp., Szent György Céh, 1913.
A Jókai-jubileum 1907.
A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története, *Az előfizetők névsorával és a száz kötet részletes tartalomjegyzékével, valamint Jókai összes írásainak bibliographiájával*, Bp., Révai Testvérek, 1907.
A karácsonyi asztalra 1881.
A karácsonyi asztalra... = Fővárosi Lapok, 1881, december 16., 1711.
A karácsonyi könyvpiacz 1885.
A karácsonyi könyvpiacz = Nemzet, 1885, december 20. [1–2].

[77] Farkas 2011a, 351.
[78] Kner Imre levele Szabó Lőrincnek, 1933. március 27. = Kner 1969, 95.

A könyvészeti kiállítás 1882.
A könyvészeti kiállítás alkalmából = Vasárnapi Ujság, 1882. április 9., 237.
A könyvészeti kiállításról 1882.
A könyvészeti kiállításról = Pesti Napló, 1882. március 17., [3. melléklet]
A könyvkiállítást hölgyek 1882.
A könyvkiállítást hölgyek... = Fővárosi Lapok, 1882. április 7., 510.
„*A leányvári boszorkány”* 1881.
„*A leányvári boszorkány” = Fővárosi Lapok*, 1881. május 8., 593.
A magyar könyvkereskedők 1896.
A magyar könyvkereskedők millenniumi könyvjegyzéke 1896. [Hirdetés] = *Corvina,* 1896. július 20., 247.
A magyar könyvkiadók 1896.
A magyar könyvkiadók millenniumi könyvjegyzéke 1896, *Kiadják a magyar könyvkiadók az Ezredéves Országos Kiállítás alkalmából*, Bp., 1896.
A magyar könyvművészet 1914.
A magyar könyvművészet és a Könyvgyűjtők Társasága = Könyvtári Szemle, 2(1914), 156.
A «Szent-György-Czéh» 1910.
A «Szent-György-Czéh», Magyar Gyűjtők és Amatőrök Egyesülete = Muzeumi és Könyvtári Értesítő, 4(1910), 52–55.
A Szent-György-Czéh 1912.
A Szent-György-Czéh tagnévsora = A Gyűjtő, 1(1912), 449–451.
A Szent-György-Czéh 1913.
A Szent-György-Czéh közgyűlése = Magyarország, 1913, április 27., 14.
A történelmi főcsoport 1896.
A történelmi főcsoport hivatalos katalógusa, közrebocsájtja a történelmi főcsoport igazgatósága, 1–2. füzet, Bp., Kosmos, 1896.
Az ezredéves 1896.
Az ezredéves kiállításból, Gottermayer Nándor kiállítása = Corvina, 1896. október 10., 296–297.
Az országos kiállítás 1885.
Az országos kiállítás és osztrák kollégáink = Corvina, 1885. június 3, 71–72.
AZ OTTHON 1882.
AZ OTTHON... = Fővárosi Lapok, 1882. június 8., 825.
Bekötési dísztáblák 1877.
Bekötési dísztáblák a „Vasárnapi Ujsághoz” =Vasárnapi Ujság, 1877, április 29., 272.
Czobor 1896.
Czobor Béla, *A magyar koronázási jelvények,* s. a. r. Radisics Jenő, Bp., Műbarátok Köre, 1896.
Csizik 1898.
Csizik Gyula, *Az ipar = Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás (Történelmi kiállítás, Néprajz),* V, szerk. Matlekovits Sándor, Bp., Pesti Könyvnyomda Rt., 1898, 319–408.

Dalmady 1915.
Dalmady Sándor, *A Műbarátok Köre irodalmi és művészeti egyesület huszonöt éves története (1890–1914),* Bp., Műbarátok Köre, 1915.
Dankó József 1882.
Dankó József esztergomi kanonok könyvornamentikai kiállítása, Adalék, Bp., k. n., 1882.
Dorat 1770.
Dorat, Claude Joseph, *Les Baisers, Précédés du Mois de Mai, Poëme,* La Haye–Paris, Lambert et Delalain, 1770.
Előfizetési felhívás 1881.
Előfizetési felhívás [keretes hirdetés] = Fővárosi Lapok, 1881. június 24., 830.
Farkas 2011a.
Farkas Judit Antónia, *A Magyar Bibliophil Társaság I., „Ebben a társaságban együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét" = Magyar Könyvszemle,* 127(2011), 341–358.
Farkas 2011b.
Farkas Judit Antónia, *A Magyar Bibliophil Társaság II., „Ebben a társaságban együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét" = Magyar Könyvszemle,* 127(2011), 483–497.
Farkas 2011c.
Farkas Judit Antónia, *Két bibliofil vállalkozó, Reiter László és Kellner István = Ars Hungarica,* 37(2011), 32–54.
Farkas 2016a.
Farkas Judit Antónia, *Szana Tamás és a modern magyar bibliofília = Natio est semper reformanda, Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére,* szerk. Anka, László et al., Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2016, 255–266.
Farkas 2016b.
Farkas Judit Antónia, *Szemlér Lőrinc könyv- és műgyűjteménye = Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján,* I, szerk. Anka László et. al., Bp., VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2016. 95–107.
Farkas 2020.
Farkas Judit Antónia, *Állam, társadalom és könyvfogyasztás, A „jó" magyar könyvek kiadásának, vásárlásának és olvasásának serkentésére tett kísérletek a 19. század utolsó harmadában = VERITAS Évkönyv 2019*, szerk. Farkas Judit Antónia et al., Bp., VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Magyar Napló, 2020, 74–94.
Farkas 2022.
Farkas Judit Antónia, *Szalonkönyvből műtárgy, Az illusztrált díszkiadások, díszművek, albumok divatja a 19. század végi Magyarországon = Illusztráció-történetek, Tanulmányok a magyar könyvillusztráció történetéből,* szerk. Révész Emese, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2022, 9–29.
Farkas 2023.
Farkas Judit Antónia, „*A magyar bibliofilek Drugulin nyomtatói és Kelmscott-pressei*", *A gyomai Kner és a békéscsabai Tevan nyomda úttörő könyvművészeti és bibliofil*

kiadói tevékenysége I. = VERITAS Évkönyv 2022, szerk. Kincses Katalin Mária, Bp., VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Magyar Napló, 2023, 309–336.

Farkas 2024.

Farkas Judit Antónia, *„A magyar bibliofilek Drugulin nyomtatói és Kelmscott-presse”, A gyomai Kner és a békéscsabai Tevan nyomda úttörő könyvművészeti és bibliofil kiadói tevékenysége II. = VERITAS Évkönyv 2023*, szerk. Kincses Katalin Mária, Bp., VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Magyar Napló, 2024, 192–223.

Farkas 2025.

Farkas Judit Antónia, *„Szíves megtekintésre”, A könyvújdonságok házhoz küldése, mint a 18–20. századi magyar könyvterjesztés egyik szükségszerű eszköze = Magyar Könyvszemle,* 141(2025), 355–369. https://doi.org/10.17167/mksz.2025.3.355-370

Fouqué 1885.

Fouqué, [Friedrich] de la Motte, *Undine*, *Rege,* ford. Ábrányi Emil és ifj. Ábrányi Kornél, Julius Hoeppner illusztrációival és kötéstervével, Bp., Grill Károly Könyvkereskedése, [1885].

Földi 2013.

Földi Eszter, *A képzőművészet mostohagyermeke, A magyar művészgrafika kezdetei, 1890–1914,* Bp., L'Harmattan, 2013.

Gellér 1997.

Gellér Katalin, *A szecessziós könyvillusztráció Magyarországon (1895–1925),* Miskolc, Miskolci Galéria, 1997.

Goethe 1873.

Goethe, Johann Wolfgang von, *Faust*, Ford. Dóczi Lajos, Bp., Ráth Mór, 1873.

Gyáni 2007.

Gyáni Gábor, *Az olvasás kultúrája, 1886, Megjelenik György Aladár szerkesztésében a Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben = A magyar irodalom történetei,* II, szerk. Szegedy-Maszák Mihály, Veres András, szerk. mtárs Jeney Éva, Józan Ildikó, Bp., Gondolat, 2007, 560–572.

György 1886–1887.

Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben, szerk. György Aladár, Bp., Statisztikai Hivatal, 1886–1887.

Györgyi 1897.

Györgyi Kálmán, *A magyar iparművészeti társulat kollektív kiállítása = Az iparművészet 1896-ban, Milléniumi emlékkönyv,* szerk. Ráth György, Györgyi Kálmán, előszó Ráth György, Bp., Magyar Iparművészeti Társulat, 1897, 139–168.

Hessky 2020.

Hessky Orsolya, *Irodalmi illusztráció a XIX. században, A Faust magyar illusztrátorai*, Bp., L'Harmattan, 2020.

Ikachi Péterffy 1898.

Ikachi Péterffy István, *Papirosáruk ipara = Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás, (Ipar, Kereskedés, Közlekedés),* VIII, szerk. Matlekovits Sándor. Bp., Pesti Könyvnyomda Rt., 1898, 9–18.

Irodalmunknak... 1873.
Irodalmunknak... = Fővárosi Lapok, 1873. április 11., o. n.
Jókainak 1893.
Jókainak = Magyar Hirlap, 1893. november 4., 5.
Justh 1977.
Justh Zsigmond naplója és levelei, vál., jegyz., s. a. r., utószó Kozocsa Sándor, Bp., Szépirodalmi, 1977.
Kalauz 1882.
Kalauz az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz, előszó Ráth György, Bp., Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, 1882.
Kiss 1881.
Kiss József költeményei... = Hon, 1881. június 21., [2.]
(Kiss József költeményei) 1881.
(Kiss József költeményei) = Pesti Hirlap, 1881. december 4., 4.
Kiss 1882.
Kiss József költeményei, 1868–1882, második, bővített kiadás, Bp., Petőfi Társaság–Grill kir. udvari könyvkereskedése, 1882.
Kiss 1886.
Kiss József költeményei, 1868–1882, negyedik kiadás, Bp., Révai Testvérek, 1886.
Kiss 1888.
Kiss József, *Ünnepnapok,* Bp., Révai Testvérek, 1888.
Kner 1969.
A könyv mestere, Kner Imre levelezése korának költőivel, íróival, művészeivel, tudósaival, bevezetővel ellátta Ortutay Gyula, válogatta, szerk. Szántó Tibor, a leveleket összegyűjtötte jegyzetekkel ellátta Elek László, Bp., Magyar Helikon, 1969.
Komócsy 1883.
Komócsy József, *Szerelem könyve, Költemények.* második kiadás, Bp., Petőfi Társaság, Révai Testvérek könyvkereskedése, 1883.
Könyvkiállítási emlék 1882.
Könyvkiállítási emlék, *A «Könyvkiállítási Kalauz« 2-dik bővített kiadása,* Bp., Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, 1882.
Lipták 2012.
Lipták Dorottya, *Kihívások és vonzások, Heckenast könyves vállalkozásainak története és pályaíve az egyéni vállalattól a részvénytársaságig = A vállalkozó és a kultúra, Heckenast Gusztáv a legendás könyvkiadó*, szerk. Lipták Dorottya, Bp., Kossuth, 2012, 43–101.
Liste des membres 1882.
Liste des membres de la Société des Bibliophiles François, Paris, 1882.
Magyar bibliofil 1914.
Magyar bibliofil társaság = Könyvtári Szemle, 2(1914), 36.
Magyar Könyvgyűjtők 1914.
Magyar Könyvgyűjtők Társaságának programmvázlata = Könyvtári Szemle, 2(1914), 91–92.

Magyar művészek 1886.
Magyar művészek = Nemzet, 1886. március 28. [3].
Magyar művészek 1887.
Magyar művészek = Irodalmi Értesítő, 1887, 2, 20.
Magyar műkincsek 1896.
Magyar műkincsek. I., szerk. gr. Csáky Albinné et al., bev. Radisics Jenő, előszó Jókai Mór, Bp., Műbarátok Köre, 1896.
Maistre 1884.
Maistre, Xavier de, *Utazás szobám körül*, ford. és előszó Szana Tamás, Bp., Révai Testvérek, 1884.
Marci Chronica 1867.
Marci Chronica de Gestis Hungarorum, Márk krónikája a magyarok viselt dolgairól, latin szöveg és fordítás Szabó Károly, Bp., Emich, 1867.
Mészáros 2025.
Mészáros Zsolt, *Irodalom, sajtó, szalon a 19. század végén, A Wohl nővérek munkássága,* Bp., Ráció, 2025.
Mikszáth 1882, 1887[2].
Mikszáth Kálmán, *Frivol akta, Brézói ludak, A saját ábrázatomról,* bev. Jókai Mórtól, Bp., Révai Testvérek, 1882, 1887.[2]
Mikszáth 1968.
Mikszáth Kálmán, *Szana Tamás* = Uő, *Cikkek és karcolatok, 1878–1879*, szerk. Bisztray Gyula, Király István, Bp., Akadémiai, 1968, 107–112.
Mit akar 1913.
Mit akar a Könyvtári Szemle? = Könyvtári Szemle, 1(1913), 1–3.
M. Kondor 1989.
M. Kondor Viktória, *A Hornyánszky Nyomda és az Akadémia könyvkiadása,* Bp., MTA, 1989.
Molnár, Varjú 1999.
Molnár Julianna, Varjú Zsuzsanna, *Az olvasás és a könyv szerepe a dualizmus-kori polgárság magánéletében = Magyar Könyvszemle,* 115(1999), 329–342.
Műbarátok 1891.
Műbarátok könyve, szerk. Szana Tamás, Bp., Műbarátok Köre, 1891.
Néhány szó 1912.
Néhány szó az exlibris-gyűjtőkhöz [A magyar exlibris-gyűjtők névsorával] = *A Gyűjtő,* 1(1912), 42–44.
Ovidius 1883.
Ovidius, *A szerelem művészete,* ford. Szana Tamás, Bp., Révai, 1883.
Pályázati hirdetmények 1894.
Pályázati hirdetmények [keretes hirdetés] = *Budapesti Hírlap,* 1894. november 17., 15.
Petőfi nejéről 1890.
Petőfi nejéről = Vasárnapi Ujság, 1890. november 23., 768.
Pogány 2005.
Pogány György, *A magyar könyvgyűjtő kalauza,* Bp., Kiss József, 2005, 167–205.

Pogány 2021.
Pogány György, *Kőhalmi Béla és a bibliofília = Publicum Meritorum Praemium,* Bp., Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2021, 247–261.
Prékopa 2025.
Prékopa Ágnes, *A szalonasztal dísze, A könyv mint iparművészeti tárgy és mint egyedi műtárgy = Az élet művészete, Szecessziós plakátművészet és környezetkultúra Magyarországon (1895–1914)*, előszó Baán László, Bp., Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, 2025, 56–64.
Ráth Mór 1873.
Ráth Mór a nemzetközi kiállításon = Budapesti Közlöny, 1873. április 12., 712.
Reviczky 1883.
Reviczky Gyula, *Ifjúságom 1874–1883,* Bp., Révai Testvérek, 1883.
Révay 1920.
Révay Mór János, *Irók, könyvek, kiadók, Egy magyar könyvkiadó emlékiratai,* II, Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet, 1920.
Révész 2014.
Révész Emese, *Csók István irodalmi illusztrációi a századfordulón = Ars Hungarica,* 40(2014), 223–246.
Rózsafalvi 2007.
Rózsafalvi Zsuzsa, *„Ötvenéves aranylakodalom a múzsával", A Jókai-jubileum és a díszkiadás története = Budapest Negyed,* 58(2007), 335–359.
–s. 1890.
–s., *A karácsonyi könyvpiacz = Pesti Hirlap,* 1890, december 19., [1.]
Schwiedland 1882.
Schwiedland, Eugène, *Hongrie = Le Livre,* 1882. szeptember 10., 539.
Simon 2016.
Simon Melinda, *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme,* Bp., Balassi, 2016.
Szana 1887.
Szana Tamás, *Magyar Művészek, Műtörténelmi vázlatok írásban és képben,* Bp., Révai Testvérek, 1887.
Szana 1888.
Szana Tamás, *A könyv régen és most,* Bp., Hornyánszky Viktor, 1888.
Szana 1891.
Szana Tamás, *Petőfiné Szendrey Júlia,* Bp., Grill Károly, 1891.
Szana 1895a.
Szana Tamás, *Műtárgyak árverése = Fővárosi Lapok,* 1895. március 19., 880.
Szana 1895b.
Szana Tamás, *Magyar amatőrök = Pesti Napló,* 1895. november 21., 1–2.
Szana 1895c.
Szana Tamás, *A könyvek fényűzése = Fővárosi Lapok,* 1895, december 22., 3366–3367.

Szana 1896
Szana Tamás, *Magyar gyűjtők és gyűjtemények = Magyar Műkincsek, Első kötet*, szerk. gr. Csáky Albinné et al., bev. Radisics Jenő, előszó Jókai Mór, Bp., Műbarátok Köre, 1896, 5–20.
Szana 1899.
Szana Tamás, *Egy amateur naplójából,* Bp., Atheneaum Rt., 1899.
Szana 1899a.
Szana Tamás, *Az amateur* = Uő, *Egy amateur naplójából,* Bp., Atheneaum Rt., 1899, 1–18.
Szana 1899b.
Szana Tamás, *Egy bibliophil álma* = Uő, *Egy amateur naplójából,* Bp., Atheneaum Rt., 1899, 81–96.
Szemere 1882a.
Szemere Attila, *Orsz. könyvkiállítás*, *Kivonatos kalauz,* Bp., Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, 1882.
Szemere 1882b.
Szemere, A[ttila] de, *Visite a l’exposition des livres au palais de l’Académie,* Bp., Musée des Arts Industriels, 1882.
Szemlér 1920.
Szemlér Lőrinc, *Újabb magyar könyvekről és gyűjtésükről = Libellus*, 1(1920), 34–35.
Tizezrek bibliofiliája 1913.
Tizezrek bibliofiliája = Könyvtári Szemle, 1(1913), 6–7.
Valódi angol 1881.
Valódi angol vászonból készült bekötési dísztáblák = Bolond Istók, 1881. január 9, [12].
Varjú 1897.
Varjú Elemér, *A könyvkötészet = Az iparművészet 1896-ban*, *Milléniumi emlékkönyv*, szerk. Ráth György, Györgyi Kálmán, előszó Ráth György, Bp., Magyar Iparművészeti Társulat, 1897, 216–223.
Végh 1921.
A XX. század könyvművészete, A Magyar Bibliophil Társaság első kiállítása az Iparművészeti Múzeumban, s. a. r., bev. Végh Gyula, Kozma Lajos fametszeteivel, Bp., Amicus, 1921.
Virágos kert [1883].
Virágos kert, A magyar lyrai költészet legszebb virágaiból, szerk. Szász Károly, Bp., Méhner Vilmos, é. n. [1883].
Wodianer 1898.
Wodianer Arthur, *Könyvkereskedés = Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás, (Egészségügy, Művészet, Közművelődés, Oktatásügy, Gróf Zichy Jenő kiállítása Budapest Székesfőváros),* IX, szerk. Matlekovits Sándor, Bp., Pesti Könyvnyomda Rt., 1898, 497–508.

Wohl 1882.
[Wohl Janka], *Az otthon, Útmutató a ház czélszerű és izlésteljes berendezésére s vezetésére, Írta egy nagyvilági hölgy,* Bp., Athenaeum, 1882.
Zichy 1881.
Gróf Zichy Géza, *A leányvári boszorkány,* Zichy Mihály 13 illusztrációjával, Bp., Athenaeum, 1881.

Farkas, Judit Antónia

"Today, the Fine Book has Become a Work of Art" Attempts to Establish the Institutional Frameworks for Modern Hungarian Bibliophilia from the End of the 19th Century

The institutionalization of bibliophilia in Hungary took place considerably later than in Western Europe. While in England and France the first bibliophile societies were established at the beginning of the 19th century, in Hungary this occured 100 years later. The economic, social, and cultural modernization that followed the Austro-Hungarian Compromise of 1867 contributed significantly to raising the standard of book production and to the differentiation of publications in terms of both quantity and quality. To increase the marketability of books, major publishers – following foreign examples – began publishing not only ordinary and cheap volumes but also their decoratively bound versions. For the elite book buyer with an appreciation for prestige and culture they also published lavish, artistically and technically exquisite volumes of works by the most renowned Hungarian writers and poets, with illustrations by renowned Hungarian artists. Their magnificent, gold-embossed publisher's bindings were crafted by bookbinders of exceptional professional skill. These amateur publications, produced to a high artistic standard, were intended for book lovers in the modern sense – those who collected books based on the quality and beauty of the paper, printing, typography, book illustration, and bookbinding. The beautiful book became an important tool for refining taste and disseminating high culture (literature and fine art), while also reflected the artistic development of the local book industry. They were viewed not only as decorative objects and unique artworks displayed in exhibitions, but also as promoters of art patronage and collecting in the late 19th century. In my study, I present the processes together with individual and collective initiatives that led to the founding of the Hungarian Bibliophile Society in 1920 and to the boom in book collecting, book appreciation, and book art in the 1920s.

Keywords: 19-20th century, bibliophilia, bibliophile societies, book collecting, book art, publishing, Sándor Apponyi, Tamás Szana, György Ráth, Mór Ráth, Mór Révai, Nándor Gottermayer.

Túri Klaudia

Betekintés Apponyi Sándor modern könyvtárába

Gróf Apponyi Sándor (1844–1925) neve a hazai könyv- és művelődéstörténeti kutatásban elsősorban a *Hungarica*-gyűjteménnyel és a *Rariora et Curiosa* ritkasággyűjteménnyel forrt össze. A szakirodalom érthető módon e gyűjteményrészeket tekinti az Apponyi-hagyaték legjelentősebb, tudománytörténeti szempontból legnagyobb hatású egységeinek. Sokkal ritkábban esik azonban szó az úgynevezett *modern könyvtárról*, más néven a *családi nagykönyvtárról*, amely nemcsak mennyiségében jelentős, hanem a 19. századi főúri olvasmánykultúra, diplomáciai és nemzetközi kapcsolatrendszer, valamint a bibliofil ízlés vizsgálata szempontjából is figyelemre méltó.

Dézsi Lajos a *Magyar Bibliofil Szemlé*ben közölt beszámolójában így jellemzi a lengyeli kastély könyvtári elrendezését:

> „Gróf Apponyi Sándornak két könyvtára van, két különálló nagy teremben elhelyezve. Az egyik a modern könyvtár angol, francia, olasz és német klasszikusok, útleírások, földrajzi, történeti művek, emlékiratok, művelődéstörténeti nagy díszművek és folyóiratok válogatott gyűjteménye. Több ezer kötet, remek amateur-kötésekben."[1]

Tanulmányom célja ennek a kevésbé kutatott modern könyvtárnak a bemutatása, jelenlegi állapotának rövid ismertetése, valamint a gyűjteményben végzett elsődleges kutatások eredményeinek közreadása.[2]

[1] Dézsi 1924, 30.

[2] Ezúton szeretném megköszönni Nagy Gergelynek, az OSZK Raktári Osztály vezetőjének, valamint Kelemen Péternek, a rezerv raktár felelősének, hogy lehetővé tették számomra Apponyi Sándor modern könyvtárának áttekintését. Ennek különös jelentősége van, hiszen míg az Apponyi-gyűjtemény többi részével mindennapi munkánk során közvetlen kapcsolatban állunk az OSZK Régi Nyomtatványok Tárának munkatársaiként, az Apponyi család egykori nagy könyvtára mindeddig csupán virtuális egységként létezett számunkra. A gyűjtemény feltérképezését Csapó Fanni kolléganőmmel közösen kezdtük meg. Az elsőként felfedezett különlegességekből több darabot is bemutattunk az Apponyi évforduló alkalmából indított Facebook-sorozat egyes bejegyzéseiben: https://www.facebook.com/hashtag/apponyi100

DOI 10.17167/mksz.2026.2.179-192

1. ábra. *A modern bibliotéka a lengyeli kastélyban*
(MNM Történeti Fényképtár, 550/1950 fk)

A modern könyvtár helye az Apponyi-hagyatékban

Apponyi Sándor 1924. évi ajándékozási okiratában a *Hungarica*-gyűjteményt, a metszetanyagot, a ritkaságokat és a hozzájuk kapcsolódó segédkönyvtárát a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára számára ajánlotta fel. Az ajándékozást a nemzetgyűlés 1925-ben törvénybe iktatta.[3]

Bár a modern bibliotéka külön nem szerepelt az ajándékozási okiratban, mégis az Apponyi-hagyaték szerves részét képezve szintén a nemzeti könyvtárba került. A hagyaték Nemzeti Múzeumba költöztetése után a régi levéltári helyiségben helyezték el Apponyi egykori könyvtárszobájának berendezését. Ide került a *Hungarica*-gyűjtemény és a modern bibliotéka is.[4] Tehát a modern könyvtár ugyanabban a miliőben létezett tovább, mint a lengyeli kastélyban.

A nemzeti könyvtár *Magyar Könyvszemlé*ben megjelent 1930. évi jelentésében Jakubovich Emil arról számol be, hogy „folyamatban van a lengyeli családi könyvtár és a kézikönyvtár katalogizálása."[5] Pukánszkyné Kádár Jolán a már elvégzett munkáról is beszámol: „Cédulakatalógus készült a lengyeli családi könyvtár és a segédkönyvtár műveiről is."[6] A források tanúsága szerint a modern könyvtár már a korai években is önálló egységként jelent meg a könyvtári feldolgozás során.

[3] Pukánszkyné Kádár 1971, 162–163.
[4] Pukánszkyné Kádár 1971, 166.
[5] *Jelentés* 1931, 76.
[6] Pukánszkyné Kádár 1971, 168.

Elhelyezés és jelenlegi állapot

A második világháború kitörése után a bombázások és a háborús zavarok veszélyei miatt Apponyi Sándor modern könyvtárának anyagát nemzeti könyvtárunk többi értékes különgyűjteményéhez hasonlóan, ládákba csomagolva, biztonságos helyre szállították. A háborút követően a lengyeli családi bibliotékát eredeti számozásának megtartásával a Széchényi Könyvtár törzsanyagába osztották be.[7]

Az Országos Széchényi Könyvtár 1985-ös budavári költözését[8] követően Apponyi modern könyvtárát a déli toronyraktár 11. szintjén helyezték el, majd mintegy egy évtizede a 10. szintre, az úgy nevezett rezerv raktárba került át. A modern könyvtár jelenleg három „utcányi" állományt foglal el, de ezek nem teljes utcák: az első utca jobb oldala csak félig Apponyi-anyag, mellette az első kiadások gyűjteménye található; a harmadik utca bal oldalának fele pedig a Justh-gyűjteményhez tartozik. Az igényes, gyakran egyedi kötésű gerincek pontosan kirajzolják, hol kezdődik és hol ér véget Apponyi Sándor modern könyvtára.

A gyűjtemény 1965-ben és 1997-ben revízión esett át, a polcokon elhelyezett kartonjelzések a hiányzó tételekre utalnak. A rezerv állománnyal dolgozó kollégák beszámolója szerint a modern könyvtár anyagából az elmúlt évtizedek során mindössze néhány kötetet kértek ki kutatók, a gyűjtemény egésze egyébként érintetlenül pihent a raktárban. Az állomány általánosságban jó állapotú, ugyanakkor egyes polcokon a kötetek túl szoros elhelyezése miatt néhány könyv gerince sérült vagy levált. A problémára felhívtuk a restaurátor és a raktáros kollégák figyelmét, a szükséges állományvédelmi intézkedések folyamatban vannak.

A gyűjtemény feltárását nehezíti, hogy a modern könyvtár csak kis részben integrált az OSZK online katalógusába, a tételek túlnyomó része nem kereshető az elektronikus rendszerben. A gyűjtemény elsődleges feltáró eszköze a modern könyvtár nyomtatott katalógusfüzete. E 130 oldalas jegyzék 1751 művet és 4245 kötetet sorol fel, és egyelőre ez az egyetlen kutatható forrás.

Fizikai jellemzők és ex librisek

A modern könyvtár kötései nagyjából egységes képet mutatnak, jelentős részük gondos és igényes kivitelű. A kötetek többsége míves, márványozott előzéklapokkal ellátott, aranynyomásos gerincű egészbőr kötésekben sorakozik a polcokon. A többkötetes művek is rendszerint egységes kivitelben készültek. Meglepő módon számos kötetben jelentős mennyiségű felvágatlan ív található. A gyűjtemény a nemzeti könyvtárba kerülését követően saját ex librist is kapott *Ex Bibliotheca Alexandri Apponyi Lengyel* felirattal.

---

[7] Pukánszkyné Kádár 1971, 168.

[8] Garadnai 2026, 200–202.

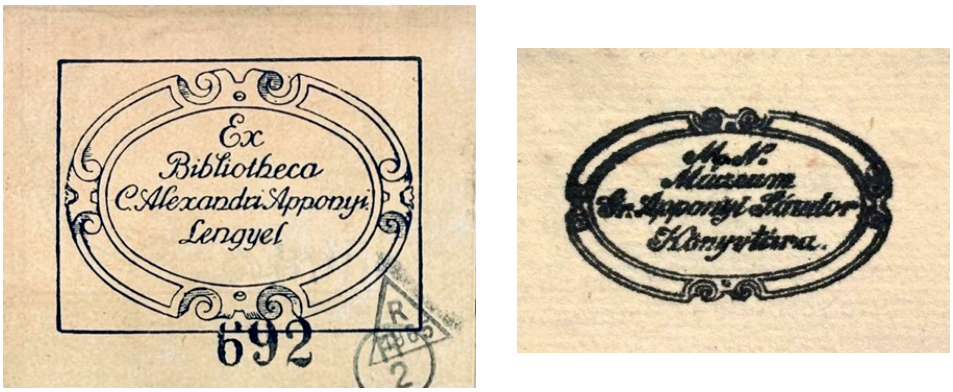

2. ábra. *Apponyi Sándor modern könyvtárának ex librise és bélyegzője*

Ezen kívül a modern állományban előfordulnak hasonló ex librisek *Rariora* és *Bibliographica* végződéssel. Fontos különbség, hogy míg a *Hungarica*-gyűjtemény darabjait az adományozó kifejezett rendelkezése értelmében nem lehetett lebélyegezni, addig a modern könyvtár egyes metszeteket tartalmazó darabjai bélyegzőlenyomatot is viselnek.

Provenienciák

A modern könyvtár nemcsak ritka kiadványai, hanem változatos provenienciája miatt is valóságos kincsesbánya. A kötetek átvizsgálása során számos híres európai magánkönyvtár és könyvgyűjtő ex librise került elő. Megtalálható közöttük a Borghese család ex librise,[9] Paulet St. John Mildmay könyvjegye,[10] valamint a gyűjtők körében jól ismert Theodor Georg von Karajan gólyás ex librise.[11] Hasonlóan figyelemre méltó Joseph Tasker sünnel díszített könyvjegye,[12] illetve John Carteret címeres ex librise.[13] A felsoroltakon túl a kötetek számos további arisztokrata család, tudós, politikus és könyvgyűjtő tulajdonjegyeit őrzik, utalva a gyűjtemény rendkívül sokszínű eredetére. A kötetekben fennmaradt ex librisek és egyéb tulajdonosi jelzések így a további proveniencia-kutatás számára is értékes forrásanyagot kínálnak, lehetőséget teremtve a gyűjtői kapcsolatrendszerek és a könyvek egykori útvonalainak részletesebb feltárására.

[9] Pl.: OSZK Törzsgyűjtemény, App. 117. Apponyi Sándor muzeális gyűjteményeinek Borghese-provenienciájú könyveire lásd: Szovák 2026, no. 10, 257.

[10] Pl.: OSZK Törzsgyűjtemény, App. 263.

[11] Pl.: OSZK Törzsgyűjtemény, App. 684.

[12] Pl.: OSZK Törzsgyűjtemény, App. 205.

[13] Pl.: OSZK Törzsgyűjtemény, App. 1893.

Tartalmi összetétel

A modern könyvtár állománya a legkülönfélébb műfajokat és tudományterületeket képviseli. A történeti munkák és a klasszikus irodalom mellett nagy számban találhatók benne diplomáciatörténeti és politikai művek, útleírások, önéletírások és naplók, művészeti albumok és kották, nyelvészeti munkák és szótárak, valamint tudományos és természettudományos kiadványok.

A gyűjtemény nyelvi összetételében a francia művek vannak túlsúlyban, ezt követik az angol, majd a német és a magyar kötetek. Emellett olasz, latin és különböző szláv nyelveken megjelent művek is szép számban megtalálhatók az állományban.

A művek témái hasonló változatosságot mutatnak: a diplomáciai szakkifejezések szótárától a párizsi argószótárig, az udvari bolondok történetétől a tudományos álomkutatásig, a diplomáciai humortól az antik karikatúrákig, a napfoltok tanulmányozásától a kártyajáték történetén át a gyermekek képzőművészeti neveléséig a legkülönfélébb és legizgalmasabb témájú könyvek találhatók meg ezeken a polcokon.

A modern könyvtár egyes darabjainak vizsgálata során egyre inkább kirajzolódott, hogy a gyűjtemény nem pusztán könyvek együttese, hanem egyúttal személyes és társadalmi kapcsolatok lenyomata is. A kötetekben fennmaradt dedikációk, bejegyzések, valamint a lapok közé helyezett levelek és jegyzetek forrásértékű dokumentumok, amelyek számos további adattal szolgálnak Apponyi Sándor és felesége, Esterházy Alexandra életére, kapcsolatrendszerére és mindennapjaira vonatkozóan. E források arra is rámutatnak, hogy a modern könyvtár valóban családi nagykönyvtár volt: a kötetek ajánlásai és tulajdonosi nyomai tanúsága szerint nem csupán Apponyi Sándor, hanem felesége is aktív használója és gyarapítója volt az állománynak. A következőkben néhány olyan kötetet mutatok be, amelyek érdekes adalékokkal szolgálnak a házaspár életére és kapcsolatrendszerére vonatkozóan.

Humanista örökség és arisztokrata rokonság: az Apponyi – Borghese kapcsolat

A modern könyvtár egyik figyelemre méltó darabja Isotta Nogarola műveinek kritikai kiadása, mely Ábel Jenő gondozásában jelent meg Bécsben és Budapesten 1886-ban.[14] A kötet Apponyi Sándor számára nem csupán tudományos jelentőséggel bírt, hanem családi örökségének is része volt: apai nagyanyja, Apponyi Antalné Nogarola Teréz révén ugyanis a humanista írónőt felmenői oldalági rokonaként tartotta számon. A Nogarola család Verona legrégibb és leghíresebb nemesi családjai közé tartozott. Férfi tagjai között számos diplomata, államférfi és tudós szerzett hírnevet, ugyanakkor a család nőtagjai is sikeresen hozzájárultak irodalmi tevékenységükkel és levelezésükkel a Nogarola név öregbítéséhez.

[14] Ábel 1886, OSZK Törzsgyűjtemény, App. 117.

Az Ábel-féle kiadás létrejöttében Apponyi maga is közreműködött. Ábel Jenő 1885-ös akadémiai székfoglaló beszédében erről a következőt mondta:

> „Nekem jutott a szerencse, hogy először használhattam fel mindazon irodalmi műveket, melyek Isota Nogarolától és családja többi női tagjaitól ránk maradtak, és hogy ezek alapján életökről és müveikről az eddiginél sokkal jobb képet adhatok. E szerencsét pedig gróf Apponyi Sándor úr Méltóságának köszönöm, ki műveik kiadásával, melyhez hosszú évek során át gyűjtötte az anyagot, engem volt kegyes megbízni. E kiadás, melyhez Olasz-, Franczia-, Angol-, Osztrák- Németország és a Svajcz húsz könyv- és levéltárában találtuk az anyagot és mely már a jövő év elején ki fog kerülni a sajtó alól, méltó emléke lesz egyrészt a nemes gróf tudományszeretetének, másrészt azon kegyeletnek, melylyel b. e. nagyanyja, néhai gróf Apponyi Antalné, szül. Nogarola grófnő emléke iránt viseltetik; az ő emlékének lesz e kiadás szentelve."[15]

A kétkötetes műből valószínűleg számos példánya lehetett Apponyinak, melyeket ajándékba adott másoknak, jelenleg azonban lengyeli könyvtárának két példányát őrzi könyvtárunk. Az első példány, mely majdnem az 1905. január 19-ei lengyeli kastélytűz martaléka lett, őrzi is magán a tűzvész nyomait, jelenleg az RNyT segédkönyvtárának állományában van.[16] A második példány pedig Apponyi modern könyvtárának része.[17] Ennek különlegessége, hogy az első kötet második előzéklapjának rectóján Apponyi Sándor saját kezű, francia nyelvű dedikációja olvasható, magyarul:

> „Marcantonio Borghèse herceg úrnak, szeretetteljes tisztelettel, Apponyi Sándor, 1886. június 27."

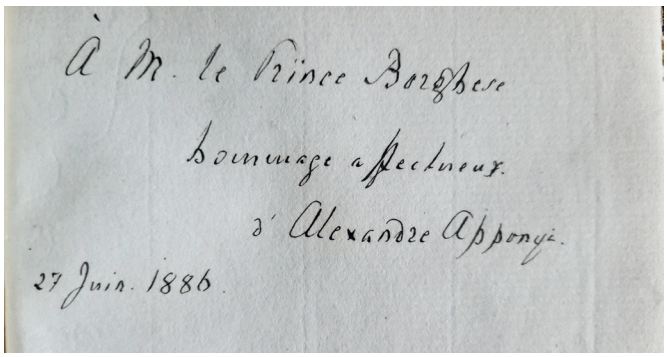

3. ábra. *Apponyi Sándor dedikációja (OSZK Törzsgyűjtemény App. 117)*

[15] Ábel 1885, 5.

[16] OSZK Törzsgyűjtemény, M 606.763/1–2, kihelyezve a RNyT segédkönyvtárába S 5302 jelzet alatt.

[17] OSZK Törzsgyűjtemény, App. 117.

A címzett, Marcantonio Borghese, Sulmona hercege, neves római műgyűjtő volt. Fia, Paolo Borghese Apponyi Ilonát, a gróf húgát vette feleségül, így a két család rokoni kapcsolatban volt egymással. A dedikált kötetbe ragasztott Borghese-ex libris tanúsága szerint a könyv valóban a herceg tulajdonába került, aki azonban még a dedikáció évében, 1886. október 5-én elhunyt.

4. ábra. *Marcantonio Borghese ex librise (OSZK RNyT Ant. 3253 [exl.])*

A könyv későbbi útja a főúri gyűjtemények mobilitásának érdekes példája: a kötet vagy hagyatéki úton, vagy Apponyi Júlia révén kerülhetett vissza a gróf lengyeli könyvtárába. Marcantonio könyvtárából a dedikált művön kívül számos más könyvvel is gyarapította Apponyi Sándor könyvtárát, melyek most ősnyomtatvány, antikva és rariora gyűjteményünk becses darabjai. A Borghese-szerzeményekről a tűzeset kapcsán megjelent Apponyi könyvtárát méltató újságcikk is beszámol.[18]

Francia diplomácia: az orléans-i kapcsolatok

A modern könyvtár dedikációi közül két bejegyzés is az Orléans-házhoz köthető. Az egyik bejegyzésben Charles de Beauvoir (1847–1929) francia gróf, az Orléans-hercegek titkárságán dolgozó hivatalnok és világutazó *Voyage autour du monde* (Párizs, 1873) című útleírását ajánlja Apponyi Alexandra grófnőnek.[19]

[18] Gyalui 1905, 2.

[19] OSZK Törzsgyűjtemény, App. 692.

Beauvoir 1865 és 1867 között járta be Ausztráliát, a Holland Kelet-Indiákat, Sziámot, Kínát, Japánt és Észak-Amerikát. A mű a korszak gyarmati szemléletének jellegzetes dokumentuma, amely a kulturális kíváncsiság és a kolonialista nézőpont sajátos elegyét mutatja. Könyvében élénk, anekdotikus stílusban számol be élményeiről, a távoli udvari ceremóniáktól kezdve egészen egy krokodilvadászat leírásáig. Az ajánlás magyarul: „Apponyi grófnőnek, mélységes tisztelettel, Beauvoir úr."

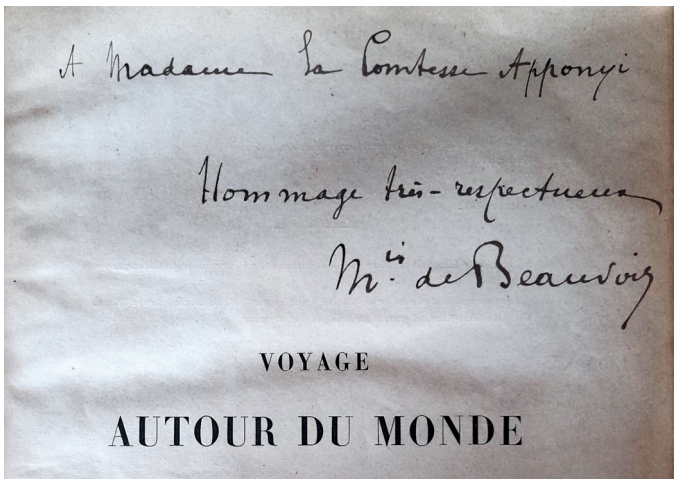

5. ábra. *Charles de Beauvoir dedikációja Esterházy Alexandra grófnőnek (OSZK App. 692)*

A másik bejegyzés Orléans-i Henrik, Aumale hercegének (1822–1897) akadémiai székfoglaló emlékkötetében olvasható.[20] A herceg hadvezérként, történetíróként és műgyűjtőként egyaránt jelentős szerepet játszott a 19. századi francia közéletben. A chantilly-i kastélyban kialakított könyv- és műkincsgyűjteménye Európa egyik legjelentősebb arisztokrata kulturális gyűjteményének számított. 1873. április 3-án mondta el székfoglaló beszédét a Francia Akadémián, amelyben a francia monarchia és a nemzeti hagyomány kapcsolatát, valamint a száműzetés éveiben megőrzött dinasztikus örökséget állította középpontba. A kötetben olvasható dedikáció Esterházy Alexandrának szól: „Apponyi grófnőnek. Orléans-i Henrik."

A két dedikált kötet ugyanabban az évben jelent meg. Az előzéklapok azonos díszítése felveti annak lehetőségét, hogy a kötetek ugyanazon könyvkötő műhelyből kerültek ki.

[20] D'Orléans 1873. OSZK Törzsgyűjtemény, App. 226.

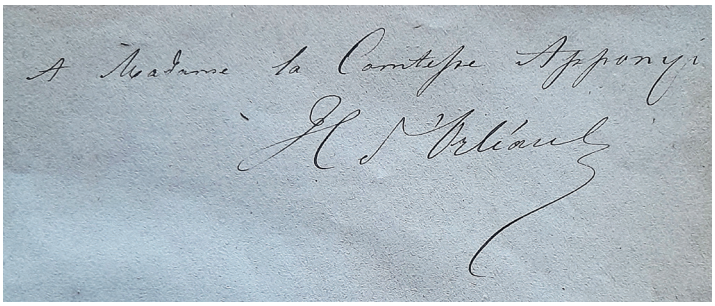

6. ábra. *Orléans-i Henrik dedikációja Esterházy Alexandra grófnőnek (OSZK App. 226)*

7. ábra. *Az előzéklap mintája (OSZK App. 692)*

A brünni kapcsolat: Carl Schirek

Ugyancsak a modern könyvtárban található egy szép album,[21] a holicsi császári és királyi majolikagyár története, melyet 1905-ben Brünnben adtak ki. Holics híres volt fajanszmanufaktúrájáról, melyet Mária Terézia férje, Lotharingiai Ferenc alapított 1743-ban. Ez volt a Habsburg Monarchia egyik legjelentősebb fajanszgyára. A könyv szerzője, Carl Schirek, a Morva Iparművészeti Múzeum őre és későbbi igazgatója. A holicsi gyárról írt alapvető, nagy monográfiája az Osztrák–Magyar Monarchia kerámiagyártásának megkerülhetetlen alapműve, melyben a gyár történetét, az ott alkalmazott technológiákat, a gyárban dolgozó mesterek munkásságát és a gyár termékeit mutatja be. Apponyi Sándor példányában található egy levél, melyet maga Carl Schirek írt Apponyi Sándornak 1905. június

[21] Schirek 1905. OSZK Törzsgyűjtemény, App. 1339.

14-ei keltezéssel, Brünnben. A levélből kiderül, hogy Apponyi maga rendelte meg a könyvet, és a szerző nagy tisztelettel küldte el neki a példányt, mellékelve a kiegyenlített számlát.

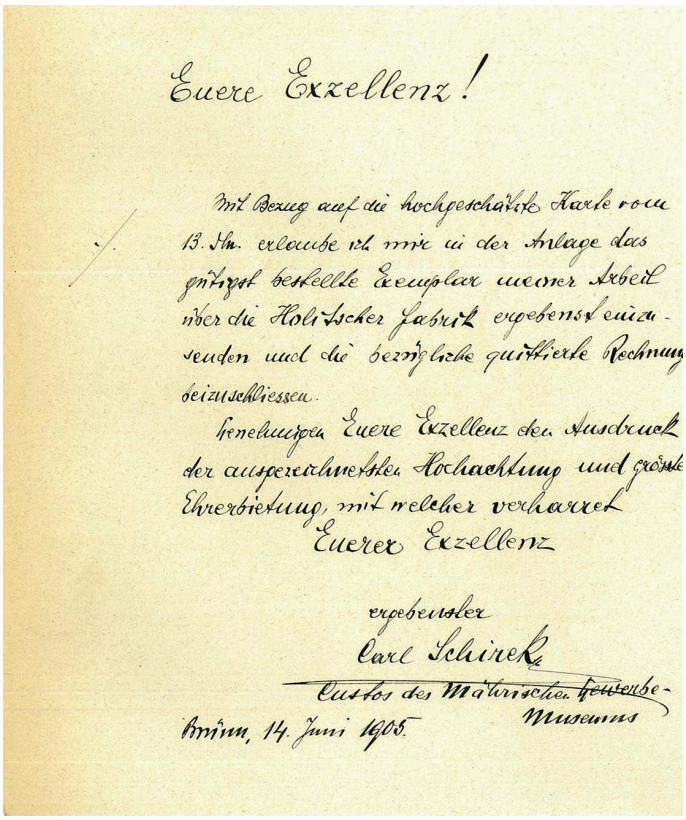

Euere Exzellenz!

Mit Bezug auf die hochgeschätzte Karte vom 13. Mn. erlaube ich mir in der Anlage das gefälligst bestellte Exemplar meiner Arbeit über die Holitscher Fabrik ergebenst einzusenden und die bezügliche quittierte Rechnung beizuschliessen.

Genehmigen Euere Exzellenz den Ausdruck der ausgezeichnetsten Hochachtung und grössten Ehrerbietung, mit welcher verharret

Euerer Exzellenz

ergebenster

Carl Schirek

Custos des Mährischen Gewerbe-Museums

Brünn, 14. Juni 1905.

8. ábra. *A 32 és 33. oldalak között talált levél (OSZK App. 1339)*

Apponyi széles körű műveltsége és intellektuális nyitottsága a kerámiagyártás iránti érdeklődésében is megmutatkozott. Érdeklődésének hátterében ugyanakkor az a gyakorlati szempont is szerepet játszhatott, hogy 1899-ben birtokán uradalmi gyógyszertárat létesített,[22] amelynek tervezése és berendezése során feltehetően a patikai edényzet beszerzése is napirendre került. A 19. század második felében a tőkehiánnyal küzdő, sokszor még 18. századi technológiával működő magyar

[22] 1899. márc. 24. tavaszi rendes közgyűlésen az alispáni előterjesztések és jelentések között ott volt gróf Apponyi Sándor házi gyógyszertár engedélyezése iránti kérvényének bemutatása is (*Tavaszi rendes közgyűlés* 1899). Apponyi hamarosan meg is kapta a belügyminiszter engedélyét a házi gyógyszertár felállítására, mely „az uradalmi orvos, dr. Dicendy Gyula saját felelősségére kezelendő” (*Házi gyógyszertár Lengyelen* 1899).

üvegipar és a kisebb keménycserépgyárak jelentős része hanyatlásnak indult vagy megszűnt. A hazai gyártású patikaedényeket fokozatosan a nagy múltú osztrák és cseh üveggyárak tégelyei váltották fel, míg a magyar gyógyszertárak kerámia állványedényeit szintén osztrák és cseh porcelángyárak szállították.[23] Az Apponyi Sándorhoz intézett levél a kötet 32–33. oldala között maradt fenn; e lapok a gyár 1810–1813 közötti válságának reformok révén történő megoldását ismertetik. Apponyi nagy nyitottsággal fordult a gyakorlati kérdések felé: birtokán folyamatosan vezetett be újításokat, miközben tudását is tudatosan gyarapította.

Személyes olvasmány és reprezentáció: Maître Renard

Paulin Paris *Maître Renard* című műve (Párizs, 1861)[24] különleges helyet foglal el a modern könyvtárban. A középkori róka-regény 19. századi feldolgozása nagy becsben állhatott Apponyi Sándornál, előzéklapján ugyanis a gróf saját kezű névbejegyzése olvasható, ami ritka jelenség bármelyik Apponyi-gyűjteményrészben. Apponyi csak kivételes esetekben hagyott bejegyzést könyveiben vagy írta be a nevét köteteibe. Feltehetően a kötet személyes jelentőséggel bírt számára. Azt nem tudhatjuk, hogy főhőse, Róka úr (Renart) – az európai kultúra egyik ikonikus alakja, aki a nyelvi lelemény, a furfang és a társadalmi éleslátás megtestesítőjeként évszázadokon át jelen volt az irodalmi hagyományban – állt közel a szívéhez, vagy a csodálatos vörös maroquin kötése miatt volt számára annyira kedves a könyv. A kötés Jean-Édouard Niedrée neves párizsi könyvkötő műhelyében készült. Aranyozott metszésével és míves márványozott előzéklapjával kivételesen szép példány.

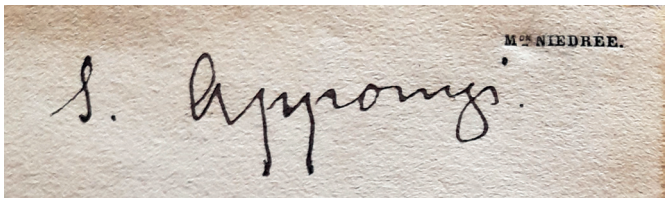

9. ábra. *Apponyi Sándor névbejegyzése (OSZK App. 17)*

Az Arundel Society kiadványai

A modern könyvtár nem lezárt és változatlan gyűjteményként létezett, hanem folyamatosan alakult tulajdonosai érdeklődésének, kapcsolatrendszerének és gyűjtői tevékenységének megfelelően. A kötetek között számos ajándékozás, dedikáció és személyes kapcsolat nyoma figyelhető meg, s bizonyára nem egy

[23] Nékám 1971, 51, 53.

[24] Paris 1861. OSZK Törzsgyűjtemény, App. 17.

esetben maga Apponyi is továbbadott könyveket vagy gyűjteményrészeket. Ennek legjelentősebb, forrásokkal is jól dokumentálható példája az Arundel Society kiadványainak gyűjteménye, amelyet hosszú éveken át gyűjtött, majd 1892-ben a Budapesti Tudományegyetem Művészettörténeti és Esztétikai Tanszékének ajándékozott. A korabeli sajtó szerint az adomány értéke mintegy 6000 forintot tett ki.[25] Jelentőségét jól mutatja, hogy Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter az adományért „elismerő köszönetét nyilvánította" ki Apponyi Sándornak.[26]

Az Arundel Society a 19. századi művészettörténet egyik legjelentősebb nemzetközi vállalkozása volt. Az 1848-ban alapított londoni társaság célja az itáliai középkor és kora reneszánsz festészeti emlékeinek megőrzése és megismertetése volt. A társaság működésében olyan meghatározó személyiségek vettek részt, mint Charles Eastlake, Henry Layard, John Ruskin vagy Sir William Henry Gregory. A Society megbízásából művészek készítettek helyszíni másolatokat a trecento és quattrocento mesterek freskóiról és táblaképeiről, amelyeket korszerű kromolitográfiai eljárással sokszorosítottak. A színes reprodukciók a kor technikai lehetőségeihez mérten kivételes minőségben közvetítették a művek színhatását, a kiadványokat pedig a korszak vezető művészettörténészeinek és műkritikusainak tanulmányai kísérték. A társaság működéséről részletes képet nyújt az Apponyi provenienciájú Törzsgyűjteménybe kihelyezett Sir William Henry Gregory *The Arundel Society* című összefoglaló füzete.[27]

Apponyi Arundel-gyűjteménye nem egyszerű reprodukció-sorozat volt, hanem a kor művészettörténeti kutatásának és oktatásának egyik reprezentatív dokumentumegyüttese. Az 1872-ben alapított Művészettörténeti és Esztétikai Tanszék 1893-ig egyáltalán nem volt szemléltető eszközökkel felszerelve: „»A tanár a tanítás e kellékét kénytelen volt sajátjából ellátni.« 1893-ban (!) azonban Apponyi Sándor gróf »a londoni Arundel Society összes kiadványait, köztük a legkiválóbb mesterek festményeinek mintegy 200 darab színes kőnyomatú sokszorosítását a tanszéknek ajándékozta. A bölcsészeti kar ez adomány elhelyezésére külön helyiséget rendelt, majd a magas minisztérium annak további gyarapítására évi 600 korona átalányt engedélyezett. Így keletkezett a művészettörténeti gyűjtemény«".[28] Az egykori Arundel-anyag jelenleg az ELTE Művészettörténeti Intézetének állományában található. Feltárása hamarosan elkezdődik,[29] és a kutatás eredményei várhatóan nemcsak az egykori adomány pontosabb rekonstrukciójához járulnak

[25] *Szép adomány* 1892.

[26] *Miniszteri köszönet* 1892.

[27] Gregory 1887. OSZK Törzsgyűjtemény, 75.493.

[28] Gosztonyi 2008, 55, a belső idézetek: Marosi 1999, 341.

[29] Köszönettel tartozom Farkas Gábor Farkasnak, Muzeális Könyvtári Dokumentumokat Nyilvántartó Iroda vezetőjének, Balogh Ildikónak, Gombos Annamáriának, az Egyetemi Könyvtár munkatársainak, valamint Aknai Katalinnak, Papp Juliannának, Révész Emesének, Szőke Annamáriának, az ELTE Művészettörténeti Intézet kutatóinak és Veszprémi Nórának, a University of Birmingham Department of Art History kutatójának az anyag utáni nyomozásban adott segítségükért.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 190 2026. 10. 05. 17:31:43

hozzá, hanem Apponyi Sándor művészeti érdeklődésének, gyűjtői tevékenységének és mecénási szerepvállalásának jobb megértéséhez is.

Hivatkozott irodalom

Ábel 1885.
Ábel Jenő, *Isota Nogarola,* Bp., MTA, 1885.

Ábel 1886.
Ábel Jenő, *Isotae Nogarolae Veronensis opera quae supersunt omnia*, Bp., Bécs, Gerold, Kilian, 1886.

Dézsi 1924.
Dézsi Lajos, *Látogatás Gróf Apponyi Sándornál = Magyar bibliofil szemle,* 1(1924), 28–36.

D'Orléans 1873.
D'Orléans, Henri, duc d'Aumale, *Discours prononcés dans la séance publique tenue par l'Académie française pour la réception de M. le duc d'Aumale. Le 3 avril 1873.* Paris, Typographie de Firmin Didot Frères, Fils et Cie, 1873.

Garadnai 2026.
Garadnai Erika, *Az Apponyi könyvtár útja a budai várba = Magyar Könyvszemle,* 142(2026), 200–202. https://doi.org/10.17167/mksz.2026.2.193-209

Gosztonyi 2008.
Gosztonyi Ferenc, *A magyar művészettörténet-írás története (1875–1918) A „Pasteiner-tanszék"*, doktori disszertáció, Bp., ELTE BTK, 2008.

Gregory 1887.
Gregory, W. H., *The Arundel Society,* London, The Arundel Society, 1887.

Gyalui 1905.
Gyalui Farkas, *Apponyi Sándor gróf könyvtára = Tolnavármegye,* 15(1905), no. 5, 1–3.

Házi gyógyszertár Lengyelen 1899.
Házi gyógyszertár Lengyelen = Tolnavármegye, 9(1899), no. 21, 4.

Jelentés 1931.
Jelentés, A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az 1930. évben = Magyar Könyvszemle, 38(1931), 75–104.

Marosi 1999.
Marosi Ernő, *Utószó = A magyar művészettörténet-írás programjai,* szerk. uő, Bp., Corvina, 1999.

Miniszteri köszönet 1892.
Miniszteri köszönet = Tolnavármegye, 2(1892), no. 19, 4.

Nékám 1971.
Nékám Lajosné, *Régi magyar patikák*, Bp., Révai Nyomda, 1971.

Paris 1861.

Paris, Paulin, *Les aventures de maître Renart et d'Ysengrin son compère. Mises en nouveau langage, racontées dans un nouvel ordre et suivies de nouvelles recherches sur le Roman de Renart*, Paris, J. Techener, 1861.

Pukánszkyné Kádár 1971.

Pukánszkyné Kádár Jolán, *Az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteménye = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1968–1969*, (1971), 159–170.

Schirek 1905.

Schirek, Carl, *Die k. k. Majolika Geschirrfabrik in Holitsch*, Brünn, Verlag des Verfassers, 1905.

Szép adomány 1892.

Szép adomány = Tolnavármegye, 2(1892), no. 12, 4.

Szovák 2026.

Szovák Márton, *Itáliai provenienciájú könyvek Apponyi Sándor gyűjteményében = Magyar Könyvszemle,* 142(2026), 238–282. https://doi.org/10.17167/mksz.2026.2.238-282

Tavaszi rendes közgyűlés 1899.

Tavaszi rendes közgyűlés = Tolnavármegye, 9(1899), no. 12, 1–2.

Túri, Klaudia

Insights into the Modern Library of Sándor Apponyi

Sándor Apponyi's name is usually associated with his famous *Hungarica* Collection of books and graphics. His modern library, however, which is often referred to as the 'great library', has received far less attention to date. Its catalogue lists 1,751 works (4,245 volumes), including classics, travelogues, and works on history and cultural history. My paper provides insight into this diverse and fascinating collection.

Keywords: Alexander Apponyi and Alexandra Esterházy's family library, Marcantonio Borghese, Henri d'Orléans, Duke d'Aumale, Charles de Beauvoir, Carl Schirek; Arundel Society.

Garadnai Erika

Az Apponyi-könyvtár útja a budai várba

A 2025-ös esztendőben több fontos irodalmi- és történelmi évforduló között érdemes arról is megemlékezni, hogy az Apponyi Sándor által a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának száz éve, 1925-ben adományozott főúri magángyűjtemény – az OSZK egész gyűjteményével együtt – immáron negyven évvel ezelőtt költözött jelenlegi helyére, a Budavári Palota F épületébe, és 1985 tavaszán, az ún. „felszabadulás" ünnepségének keretén belül nyitotta meg kapuit a nagyközönség, illetve a kutatók előtt. A következőkben tehát az OSZK és az Apponyi-könyvtár párhuzamos, illetve 1925 óta egybefonódó történetéről írok röviden.

A lengyeli kastélyban

Az Apponyi-könyvtár első helye a lengyeli kastélyban volt. A főúri könyvtár hagyományainak megfelelően Apponyi Sándor szívesen engedett betekintést különleges gyűjteményébe. Erről árulkodik az OSZK-ban található vendégkönyve, melyben számos korabeli híresség nevére bukkanhatunk. A könyvtár főúri használatához az is hozzátartozott, hogy a tudományok iránt érdeklődő külföldi látogatók számára reprezentálta a hazai művelődési viszonyokat. Erről adott hírt a Tolna megyei hírlap 1903-as beszámolója is, miszerint egy japán egyetemi tanárt is szívélyesen fogadott könyvtárában Apponyi Sándor:

> „*Japán tanár Szegzárdon*. Múlt héten járt városunkban Suzuki japáni tudós, ki magántanár a tokiói egyetemen és a japáni kormány megbízásából Magyarország közgazdasági viszonyait jött tanulmányozni. Már volt Magyar-Óváron és Debrecenben, hol a gazdasági akadémiának, illetőleg a gazdasági tanintézetnek volt vendége. Innét látogatott el hozzánk, a szakkörök figyelmét már Európaszerte magára vont selyemtenyésztésünk tanulmányozása végett. A tolnai selyemfonoda és a szegzárdi selyemgyár telep beható megtekintése után – melyekről a japán tudós a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott – megnézte a múzeumot és csodálkozásának adott kifejezést, hogy egy vidéki városnak ilyen értékes gyűjteménye van. Szegzárdról, illetőleg Hidjáról Bezerédj Pál miniszteri meghatalmazott kíséretében Lengyelre ment, a hol gróf Apponyi Sándor kiváló magyar vendég-

DOI 10.17167/mksz.2026.2.193-209

szeretettel fogadta és egyúttal alkalmat nyújtott neki, hogy megismerje Magyarország egyik főúri házát, a hol a tudomány és a művészet kiváló ápolásával találkozunk."[1]

Suzuki aláírása a vendégkönyvben az alábbi képen látható.[2]

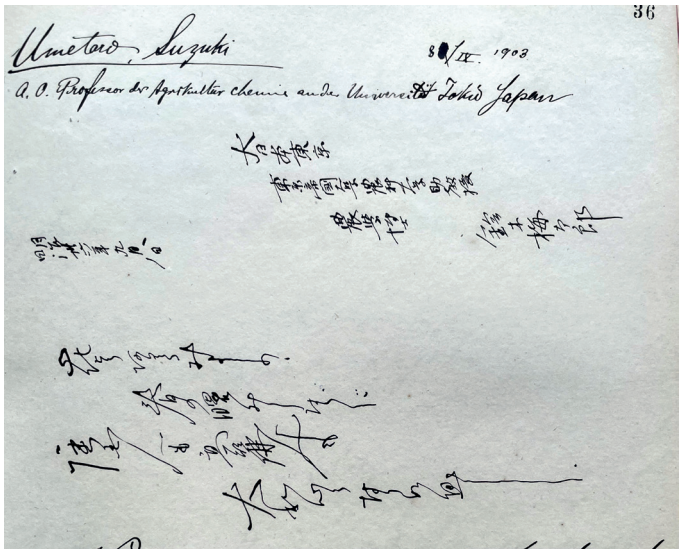

1. ábra. *Suzuki aláírása a lengyeli kastély évkönyvében*

Külső helyszínen, az Iparművészeti Társulat 1882-ben rendezett könyvkiállításán több eredeti régi kötésben fennmaradt könyvritkaságát mutatta be: „így az 1490-ben Nürnbergben nyomtatott *Missale Strigoniense* (*Hungarica* 19. sz.) rézsarkos és kapcsos disznóbőrháttal fatáblába kötött remek példányát; Zsámboki 1566-os *Plautus* kiadását, egy 1568-ból való dús aranyozású barna bőrkötésben *Patriae et amicis* felirattal (*Hungarica* 396. sz.), egy fehér pergamenkötést a *Buoncompagni*, egy olasz maroquinbe kötött Elzevirt a *Pecci* címerrel"[3] ellátott kötetet is láthattak az érdeklődők.[4]

Később, az 1896-os millenniumi ünnepség hatalmas rendezvénysorozatában, az ezeréves Magyarországot ünneplő városligeti pavilonok között tekinthette meg

[1] Dr. Leopold 1903, 37.

[2] *A lengyeli kastély vendégkönyve (1889–1930)* OSZK Ms. Fol. Hung. 2458. A képet ezúton is köszönöm Csapó Fanni kolléganőmnek.

[3] Pukánszkyné Kádár1968, 164. Az idézett tételek: Apponyi 2004, no. 19, 396. OSZK RNyT Inc. 994c, App. H. 396. Az Apponyi-könyvtárban a Boncompagni-család több tagjának egyéni címerével ellátott kötésű könyv is szerepel, a Pecci családból viszont csak egy: Apponyi 2004, no. 825.

[4] Vö. Szovák 2026, 242, 268.

– már valóban a nagyközönség – a gróf értékes gyűjteményének válogatott darabjait. A történelmi főcsoport épületegyütteseiben felépített tárlaton többek között Apponyi Sándor történelmi metszetei is láthatók voltak mind a román, mind a reneszánsz épület földszintjén kialakított kiállítási terekben. Többek között az alábbi számok alatt szerepeltek a kiállított darabok: „479. *Zrínyi Miklós arczképe 1566-ból*; 480. *Rézmetszet egy tatár torzképe*; […] 2564. *Rézmetszet, Buda és Pest ostroma 1542*; […] 2599. *Rézmetszet. A zentai győzelem. Üveg alatt, barna farámában; a XVII. századból.”*[5]

Apponyi a gyűjteményt tehát előszeretettel mutatta be az érdeklődőknek, igyekezett ő maga is tudományos igénnyel vezetni könyveinek katalógusát. Éppen ezért volt kritikus esemény, amikor 1905 januárjában tűzvész ütött ki a kastély tetőterében. A korabeli hetilap beszámolója plasztikusan ábrázolta az eseményeket:

> „A kastély födele e hónap 18-án leégett s a benne lévő európai hirü könyvtár, »maga ugyan nem égett el, Írja a Budapesti Hírlap, de nagyon megrongálta a könyveket a padláson elhelyezett viztartó vize, a víztartó ugyanis a hőségtől elolvadt és több, rendkívül értékes könyvet megrongált.« (Ma este kapott táviratunk szerint a könyvtáron nem esett kár. A szerk.) — A szerencsétlenségben az a szerencse, hogy nem semmisítette meg a láng a könyveket. De minő pusztítást vihetett végbe a tűz a hires könyvgyűjtő és bibliográfus gróf pompás gyűjteményében!”[6]

Apponyi tehát már a kezdeteknél arra törekedett, hogy magángyűjteményét megossza az érdeklődőkkel. Kiállításon is szerepeltette néhány kiemelkedő kötetét, metszetei ékesítették a millenniumi történelmi tárlókat, s így a lengyeli Apponyi-könyvtár már az alapító életében sem csak a főúri reprezentációt, hanem a gróf mecenatúrájába illesztve a köz- és a nemzet javát is szolgálta a lengyeli kastélyba való költözés óta.

Könyvtár a könyvtárban

A gyűjteményét nagyon tudatosan egy egységként kezelő Apponyi Sándor éppen azért végrendelkezett úgy, hogy a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárára hagyja életművét, hogy azt egyben tudhassa, és az utókor számára is egységet képezve váljon elérhetővé, kutathatóvá. Így került halála után a lengyeli kastélyból – felesége rendelkezése szerint a bútorzattal együtt – először a Nemzeti Múzeum épületében elhelyezésre a felbecsülhetetlen *Hungarica*-gyűjtemény.

---

[5] *1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás* 1896. Az azonosítható gyűjteményi darabok: 479: Zrínyi Miklós, a szigetvári hős portréja, App. M. 26. 480: Tatár torzszülött, App. M. 826. 2564: Pest ostroma 1542-ben, App. M. 25. 2599: A zentai csata, App. M. 396.

[6] Gyalui 1905, 1.

A nagylelkű felajánlás azonban nagy kihívás elé állította a könyvtár akkori vezetését. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a nemzeti könyvtár már a kezdetektől fogva – tehát Széchényi felajánlásától kezdve – „kereste helyét". Először még maga az alapító, Széchényi gondoskodott arról, hogy az első elhelyezés a pálos kolostorban legyen, 1803 és 1806 között kapott ott helyet a gyűjtemény, majd Temesvárra menekítették háborús veszély miatt, aztán pedig József nádor közbenjárására került át a könyvtár 1807 és 1817 között a Királyi Egyetem épületébe. Majd immáron önálló, saját épületet kapva, 1817 és 1838 között a Batthyány-villába költöztették.

Az 1830-as évekre azonban a folyamatos gyarapodás és különböző főúri ajándékozások miatt ezt az épületet is kinőtte a gyűjtemény, valamint az 1838-as árvíz okozta állományvédelmi problémák miatt ismét költözni kényszerült a megrongálódott villából. Így 1838 és 1846 között az akkor újonnan elkészült – ámbár más célokra tervezett – Ludoviceum épülete adott otthont a könyveknek. Végül 1846-ban érkezett el az idő, hogy a nemzeti könyvtár beköltözhetett a Múzeum körúti új palotába. A könyvtár a palota I. emeletén ugyanazt a 14 termet foglalta el, amelyekben egészen 1984-ig maradt. A hely szűke, a gyűjtemény egyes részeinek elhelyezése, az olvasók és kutatók megfelelő kiszolgálása azonban állandó kérdés volt.[7]

Már a 20. század elején felmerült a Széchényi Könyvtár külön, önálló épületbe való költöztetésének igénye és terve, ám mindezeket a hadi események háttérbe szorították. A két világháború közötti időszak különösen nehéz volt a gyűjtemény számára, annak ellenére, hogy olyan értő és tudós könyvtárosok és szakemberek bábáskodtak felette, mint Fitz József és Hóman Bálint, akit 1923 végén neveztek ki a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává. Gróf Apponyi Sándor halálának évében is Hóman volt az igazgató. A lengyeli *Hungarica*-gyűjtemény költözését ő felügyelte. Az 1920-as években a helyhiánnyal küszködő könyvtári termeket átszervezéssel, illetve bizonyos gyűjteményi egységek leválasztásával próbálták növelni. Így 1924-től a néprajzi tár, a természettudományi tárak, majd 1926-ban az OSZK részét képező Múzeumi Levéltár is más helyre költözött, s tulajdonképpen elsősorban ezek tették lehetővé, hogy Apponyi Sándor *Hungarica*-gyűjteményét egyáltalán el tudták helyezni a Múzeum épületében. „Az Apponyi Könyvtár a volt levéltári teremben és folyosón nyert elhelyezést."[8]

1925-től tehát a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtár volt levéltári részlegének helyén őrizték az Apponyi-könyvtárat egészen a Várba való költözésig, tehát 1985-ig. Magát a lengyeli kastélyból származó bútorzatot 1929–1930-ban építtették be a Nemzeti Múzeum épületébe. Mint az OSZK Történeti Fénykép- és Interjútárban őrzött alább látható archív fotókon is látszik, ekkoriban indult meg a gyűjtemény könyvtári feldolgozása is. A becses könyvtárteremben helyet kaptak a katalógusszekrények, a könyvtári feldolgozó munkát, bibliográfiai kutatást végző kollégák munkaasztalai is, és a *Hungarica*-gyűjtemény a Múzeum folyosóján is elhelyezésre került.[9]

---

[7] Berlász 1986–1990, 149–168.

[8] Haraszthy 1986–1990, 197–219, 201.

[9] Tombor 1965/1966, 102.

2. ábra. *Az Apponyi-terem a Nemzeti Múzeum épületében (1930)*

3. ábra. *Az Apponyi-könyvtár folyosója a Nemzeti Múzeumban*

4. ábra. *A folyosó és a könyvtár elhelyezkedése az 1930-as években*

Az immáron az OSZK gyűjteményét gazdagító, de mindig is külön entitásként működő Apponyi-könyvtár „élete” ezután is eseménydús és fordulatokban gazdag volt. Nemcsak a hazai és nemzetközi tudományosságot szolgálta, hanem többek között fontos diplomáciai és kultúrpolitikai események reprezentatív helyszíne volt politikai rendszereken átívelően 1925 és 1985 között is. Mindezek közül két fontosabb, fotóval is dokumentált esetet emelek ki.

Az alábbi képen az Apponyi-teremben Uuno Hannula (1891–1963) finn kultuszminiszter 1937-ben aláírja a magyar–finn kultúregyezményt, amely a két ország kulturális kapcsolatainak alapköve volt. Uuno Hannula mellett balra Ormi Talas finn követ és Hóman Bálint kultuszminiszter, bal szélen Szily Kálmán államtitkár.[10]

A másik, a magyar kultúrtörténetben egyedülállónak számító esemény, az Ómagyar Mária-siralmat tartalmazó Leuveni kódex 1982-es Magyarországra hozatala, illetve a kódex ünnepélyes és nyilvános átadásának eseménye, melynek szintén az Apponyi-terem adott helyszínt.[11]

[10] Forrás Fortepan / Bojár Sándor. Képszám: 177050

[11] FOTÓK. OSZK Történeti Fénykép- és Interjútár képei. Vö. Vizkelety 2004. Az OSZK tematikus honlapján bővebben olvasható magáról az eseményről: https://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/leuveni_kodex_hazaerkezese_%E2%80%93_1982

5. ábra. *A magyar–finn kultúregyezmény aláírása*

6. ábra. *A Leuveni kódex átadása (1982)*

7. ábra. *A Leuveni kódex átadása az Apponyi-teremben (1982)*

Az Apponyi-könyvtár a Várban

A második világháború után az építészeti rekonstrukciót háttérbe szorítva, elsősorban a kommunista ideológia politikai akaratát érvényesítve hozott döntést az MSZMP Központi Bizottsága arról, hogy a jelentős háborús károkat szenvedő Budai Várban milyen munkálatok induljanak meg. „A 80-as évek közepéig elhúzódó építkezést és elsősorban a Janáky István és munkatársai által készített számos tervváltozat sorát az irodalom két fő szakaszra osztja: 1949-től 1954/55-ig és 1957-től 1985-ig."[12] Az első szakaszban a párt politikai intézményeit és a felső vezetők lakhelyét tervezték a palota felújított és átalakított épületeiben elhelyezni. Ekkoriban a területet alkalmatlannak látták arra, hogy kulturális intézményeknek helyt adjon. Az 1956-os forradalom politikai következményei jelentettek a tervezésben is fordulópontot.[13] Így a tervezés második szakaszában, az 1950-es évek végén fogalmazódott meg először az OSZK Várba költözésének terve: „A Kormány Gazdasági Bizottsága 1959. dec. 30-án hozta meg azt a döntést, hogy a Budavári Palotának és környezetének kulturális központ céljára történő helyreállítása során az Országos Széchényi Könyvtárat mint Magyar Nemzeti Könyvtárat a krisztinavárosi szárnyban – az „F" épületben – kell elhelyezni."[14] Ezt követően megindult az építészeti tervezés, a műszaki, kiviteli tervek kidolgozása. Az Apponyi-könyvtár különleges, az 1925-ös törvényi rendeletnek megfelelő védelmet kapott. Tombor

[12] Prakfalvi 2001, 343–360, 343.

[13] *Uo.*

[14] Lőrinczi 1985, 595.

Tibor az alábbiak szerint foglalta össze az Apponyi-terem elhelyezésére vonatkozó tervek 1965-ben meglévő állapotát: „A könyvtár vezetősége elhatározásának megfelelően az Apponyi Könyvtár bútorait adaptálással helyezi el a tervezés a Budavári Palotában műemlék jellegű átépítéssel, illetve hozzáépítéssel. Az Apponyi-terem bútorzata lesz az egyetlen, melyet a könyvtár a Nemzeti Múzeum épületéből a maga teljes egészében az új otthonba átvisz. Ebben a teremben kap munkahelyet a Tár vezetője."[15]

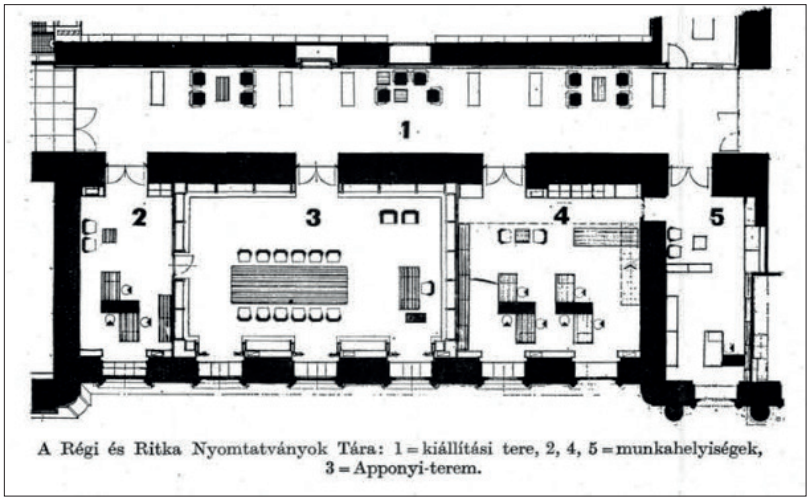

A Régi és Ritka Nyomtatványok Tára: 1 = kiállítási tere, 2, 4, 5 = munkahelyiségek, 3 = Apponyi-terem.

8. ábra. *Az Apponyi-terem tervezett elhelyezése a Budavári Palotában*

Az első műszaki tervek tehát 1961-ben készültek el, melyeket 1962-ben jóváhagyott az Építésügyi Minisztérium. Mintegy 25 év alatt valósult meg a teljes beruházás a tervezéstől a kivitelezésig. Lőrinczi Edit belsőépítész, tervező, aki hosszú ideig – az 1960-as évek végétől – a felelős építész-tervezői munkakört is ellátta, így foglalta össze az Apponyi-könyvtár költözésének kérdését egy visszaemlékező, 1996-os tanulmányában: „Viták folytak az Apponyi-terem Várba költöztetéséről. A beruházó szerint az Apponyi-terem berendezésének átköltöztetése gazdasági okok miatt nem valósítható meg. A KÖZTI ragaszkodott az eredeti terv szerinti restauráláshoz és a Budavári Palota F épületébe való felköltöztetéséhez, mivel az Apponyi-gyűjtemény az adományozó bútorzatával együtt kulturális és nemzeti kincs."[16] A Középülettervező Vállalat 1978-ban elkészítette a Budavári Palota módosított beruházási Programjavaslatát, majd az építkezés elhúzódása miatt 1980-ban egy korszerűsített kiviteli tervdokumentációt készítettek, amelyben a tervezett költségvetés 693,8 millió forint volt. E terveket újra felülvizsgálták, és 50 millió forintos költségcsökkentést irányoztak elő. Ennek a költségcsökkentés-

[15] Tombor 1965/1966, 102.

[16] Lőrinczi 1996, 76.

nek a részeként a Corvina- és az Apponyi-terem eredetileg tervezett fa álmennyezete helyett előregyártott gipszrabic álmennyezet beépítéséről döntöttek.[17] Ebből következően pedig a mennyezet már nem tette lehetővé, hogy a korábbi hatkaros csillár, amely a Nemzeti Múzeum épületében az Apponyi-könyvtárt díszítette, beépítésre kerülhessen.[18]

A tervek szerint az épület egészét tekintve a hatodik szinten, az Oroszlános-udvarról érkezve az első emeleten kaptak helyet a különgyűjtemények, és ezen a szinten kapott külön termet gróf Apponyi Sándor könyvtára is. Az alábbi képen már az 1985-ös műszaki tervrajz látható, amely gyakorlatilag megfelelt az átadás valódi képének.

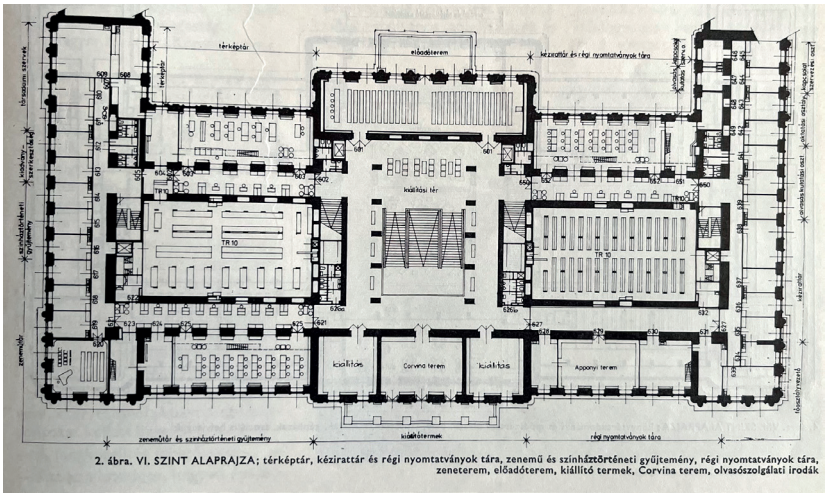

9. ábra. *Az 1985-ös műszaki tervrajz*

Az alábbi fényképek az OSZK Történeti Fényképtárában találhatók. Ezek 1983-ban készültek a könyvtár költöztetése előtt, dokumentálva az Apponyi-könyvtárnak a Nemzeti Múzeum épületében található akkori állapotát.

[17] Lőrinczi 1996, 74–76.

[18] A Corvina terem 1977-ben kivitelezett rekeszekre osztott és nagyalakú villanykörtékkel felszerelt tervezete nem ismeretes, hogy mikor készült el. Vö: Rostás 2001, 519–520.

10–14. ábra. *Az Apponyi-terem a Nemzeti Múzeumban (1983)*

Noha a Várba költözés során külön termet biztosítottak az Apponyi-könyvtárnak, amelybe a katalógus-szekrények nem kerültek már be, pénzügyi okok miatt sajnos a mennyezet olyan szerkezetet kapott, ahová a függő csillárok beépítése kivitelezhetetlen volt. Az alábbi képek egyikén a régi könyvtári csillárok egyik darabja, valamint a Régi és Ritka Nyomtatványok Tárának, illetve az Apponyi-terem belső terének 1984–1985-ös kialakítása látható, a frissen beépített gipszrabic álmennyezettel.

A hosszas tervezés és a beruházás elhúzódása után végül éppen negyven éve, 1985 tavaszán nyithatta meg kapuit az Országos Széchényi Könyvtár a Vár F épületében. A korabeli építészeti szaksajtó a *Magyar Építőipar* 1985-ös számában több tanulmányt is közölt az épület műszaki kivitelezése, épületgépészete, szellőztető és légkondicionáló berendezései, az egész intézmény villamossági hálózata, berendezései, a korszakban újnak és modernnek, korszerűnek tekinthető könyvtártechnológiai megoldásai kapcsán.[19] Mindezek mellett pedig természetesen nagy, országos kulturális esemény volt, hogy átadták a Nemzeti Könyvtár új épületét.[20]

[19] *Magyar Építőipar,* 1985, 10. szám.

[20] Vö. *Nemzeti Könyvtárunk Új Otthona* 1985.

15. ábra. *A hatkaros csillár*

16. ábra. *Az Apponyi-terem belső terének kialakítása (1984–1985)*

Az OSZK Várba költözésével tehát az Apponyi-könyvtár történetében is új fejezet nyílt 1985-ben. Az értékes gyűjteményt létrehozó és az adományozást tevő Apponyi Sándor akaratát teljesítve, a kor szocialista építészeti megoldásait felsorakoztató belsőépítészeti terek kialakítása mellett is az volt a szándék, hogy Apponyi Sándor muzeális értékű könyvtára, annak bútorzatával együtt megmaradjon, s így kaphatott végül külön termet. Az azóta eltelt negyven esztendő tovább írta az Apponyi-terem történetét is, hiszen a főúri könyvtár a maga enteriőrjével mindig is fontos reprezentatív helye volt a Nemzeti Könyvtárnak. Erről tanúskodnak az 1998-ban készült képek is, amikor a Corvina Alapítvány Ülésének adott helyszínt a terem, ahol Habsburg Ottó és Kosáry Domokos is helyet foglalt, de számos olyan képet őriz az OSZK Történeti Fénykép- és Interjútára, amelyben Apponyi Sándor könyvtára szolgáltatta a hátteret, akár külföldi delegációk fogadásakor, akár a teremben rendezett kisebb kiállítások alkalmával.

17. ábra. *A Corvina Alapítvány Ülése*

18. ábra. *Külföldi látogatók fogadása az Apponyi-teremben*

Hivatkozott irodalom

1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás 1896.
1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás, A Történelmi Főcsoport hivatalos katalógusa, Bp., Kosmos Műintézet, 1896.

Berlász 1986–1990.
Berlász Jenő, *Kísérletek a Könyvtár elhelyezésére a XIX. században =Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1986–1990*, Bp., 149–168.

Dr. Leopold 1903.
Dr. Leopold Kornél, *Hírek = Tolnavármegye,* 13(1903), 37, 3.

Gyalui 1905.
Gyalui Farkas, *Apponyi Sándor gróf könyvtára = Tolnavármegye,* 15(1905), no. 5, 1.

Haraszthy 1986–1990.
Haraszthy Gyula, *Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezése 1919–1958 = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1986–1990*, Bp., 197–219, 201.

Lőrinczi 1985.
Lőrinczi Edit, *A Magyar Nemzeti Könyvtár tervezése = Magyar Építőipar,* 34(1985), 10, 592–600, 593–595.

Lőrinczi 1996.
Lőrinczi Edit, *Az új Nemzeti Könyvtár tervezésének története = Az Országos Széchényi Könyvtár épülete a Budavári Palotában,* Bp., 1996 (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 9), 59–88, 74–76.

Nemzeti Könyvtárunk Új Otthona 1985.
Nemzeti Könyvtárunk Új Otthona = Új Tükör, 23(1985), 36–37.
Prakfalvi 2001.
Prakfalvi Endre, *Adatok a Budavári Palotaegyüttes 1945 utáni építéstörténetéhez = Tanulmányok Budapest Múltjából*, 29(2001), 343–360.
Pukánszkyné Kádár 1968.
Pukánszkyné Kádár Jolán, *Az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteménye = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, Bp., 1968, 159–170.
Rostás 2001.
Rostás Péter, *Egy helyiség helye: a Budavári Palota Hunyadi Mátyás-termének története = Tanulmányok Budapest Múltjából*, 29(2001), 487–538, 519–520.
Szovák 2026.
Szovák Márton, *Itáliai provenienciájú könyvek Apponyi Sándor gyűjteményében = Magyar Könyvszemle* 142(2026), 238–282. https://doi.org/10.17167/mksz.2026.2.238-282
Tombor 1965/1699.
Tombor Tibor, *A Nemzeti Könyvtár különgyűjteményei és kiállítási termei budavári új épületében = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1965/1966, Bp., 102.
Vizkelety 2004.
Vizkelety András, *Az európai prédikációirodalom recepciója a Leuveni Kódexben,* Bp., Akadémiai, 2004 (Fragmenta et codices in Bibliotheca Hungariae, IV).

Garadnai, Erika

The Journey of the Apponyi Library to Buda Castle

In this study, we commemorate two important, interrelated events in the history of literature and library science. The year 2025 marked the 100th anniversary of Sándor Apponyi's donation of his world-famous *Hungarica* Collection to the National Széchényi Library, at that time part of the National Museum. Another historic anniversary is the relocation of the National Széchényi Library, along with its entire collection, to its current home – Building F of the Buda Castle – forty years ago, in the spring of 1985. This study presents the shared history of the past hundred years by summarizing the common history of these "two" collections, the difficulties of the moves, their technical background, including issues of architecture and design.

Keywords: library history, Apponyi Library, relocation, Hungarian National Museum, socialist architecture, National Széchényi Library, Buda Castle.

Deák Eszter

Szemelvények Apponyi Sándor tudományos levelezéséből az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában

Apponyi Sándor halálának 100. évfordulója adta az alkalmat, hogy áttekintsem az OSZK Kézirattárában ránk maradt Apponyi-leveleket. Ez Apponyi Sándor 21 személyhez írott, közel 70 levelét jelenti, melyek közül a tudománytörténeti szempontból izgalmasabbakat és az Apponyi-gyűjteményre vonatkozó információkat tartalmazókat dolgoztam fel. Ennek kapcsán megpróbáltam felkutatni az illető személyek Apponyinak írott válaszleveleit is, amelyek – feltételeztem – bizonyosan a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, az Apponyi családi levéltárban maradhattak fönn, ahogy más nevesebb magyarországi főúri családok esetében. Apponyi pedig közülük is kiemelkedett bibliofilként, tudósként és adományozóként, hisz az egyik legnagyobb, legjelentősebb magángyűjteménnyel rendelkezett. Szinte elképzelhetetlen, hogy levelezését, vagyis a neki szóló – feltehetően több ezres nagyságrendű –, akár személyes, akár a *Hungarica*-gyűjteményét vagy az ezzel kapcsolatos tudományos kérdéseket érintő leveleket ne őrizte volna meg gondosan összegyűjtve egy helyen. Mégis azzal kellett szembesülnünk a keresés során, hogy az Apponyi Sándorhoz írott levelek – jelenlegi tudásunk alapján – nem maradtak fenn közgyűjteményben, és sajnos mindeddig nem ismerjük ennek magyarázatát sem. Így annál értékesebbnek mondhatók az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött autográf Apponyi-levelek, többek között Fejérpataky Lászlóhoz, Thallóczy Lajoshoz, Pulszky Ferenchez, Riedl Frigyeshez, Hómann Bálinthoz és Klebelsberg Kunóhoz írott, többnyire egy-két levele.[1] Tudományos szempontból a legérdekesebbek a kor két neves történészéhez, Schönherr Gyulához és Szilágyi Sándorhoz szóló levelei, amelyek számos érdekes tudománytörténeti adalékkal szolgálnak az Apponyi-gyűjtemény könyv és metszet-állományával kapcsolatban.

A tragikusan fiatalon elhunyt, nagybányai születésű Schönherr Gyula (1864–1908) történész, 1894-től a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárnoka, majd múzeumi őre, neve szélesebb körben alig ismert, pedig kora kiváló szakembere volt. Fő kutatási területe a 14–15. századi politikatörténet, s egyik szerzője A Magyar Nemzet Története, közismert nevén a Milleniumi magyar történet tízkötetes so-

[1] Apponyi Fejérpataky Lászlóhoz, 1918. OSZK Ms., Levelestár; Apponyi Thallóczy Lajoshoz 1901. OSZK Ms., Levelestár; Apponyi Pulszky Ferenchez é. n. OSZK Ms., Fond VIII/22, 23, Fond 67/6; Apponyi Riedl Frigyeshez é. n. OSZK Ms., Levelestár; Apponyi Hómann Bálinthoz 1924, OSZK Ms., Fond XV.204; Apponyi Klebelsberg Kunóhoz 1925, OSZK Ms., Levelestár.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.210-221

rozatnak, amely Szilágyi Sándor szerkesztésében, 1894 és 1898 között jelent meg. Korvin Jánosról szóló életrajza a Magyar Történeti Életrajzok című sorozatban jelent meg 1894-ben.[2] Mindemellett kiváló corvinakutató is volt. 1899-ben, Firenzében kísérletet tett egy lappangó corvina, a Calderinus-kódex megszerzésére, amely sajnos nem járt sikerrel. Corvinát szerezni ugyan nem tudott a nemzeti könyvtár számára, de 1903-ban ő fedezte fel a római Casanatense könyvtár Corvin-kódexét, amely Mátyás király könyvtárába tartozott, s amelynek tételeihez késő középkori használója beírta a magyar növényneveket, s ezért magyar nyelvemlék is egyben.[3]

A Nemzeti Múzeum őre a Janus Pannonius-kódexről kért felvilágosítást Apponyitól, mert a Múzeum vezetése nem volt pontosan tisztában az adományozó személyével. Apponyi 1893. szeptember 4-i válaszából[4] kiderül, hogy nem ő maga, hanem unokaöccse, gr. Apponyi Lajos három más ritkasággal egyetemben adományozta a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1886-ban. A 15. századi észak-itáliai Janus-kódex az egyik legfontosabb kódexnek számít a Janus-szöveghagyomány tekintetében.[5] Amit a kódex eredetéről Apponyi leveléből megtudunk, új információnak számít a kódex provenienciáját illetően: „A kódex a nagy-apponyi könyvtárból való, az öreg Apponyi Antal[6] gyűjtötte, s mint a könyvtár legbecsesebb kódexei, ez is a nürnbergi Ebner-féle gyűjteményből[7] való, melynek catalogusában megtaláltam a Codex végén található két levelet, mely Janus életrajzában igen becses adatul szolgál. Már a 70-es években lemásoltattam a Múzeum számára, maga a Codex azonban csak a Könyvkiállítás (vagyis az 1882-ben az Országos Iparművészeti Múzeum által rendezett könyvkiállítás) alkalmával küldetett fel Budapestre. Hogy boldogult Ábel Jenő[8] barátom átvizsgálta-e, nem tudom, de úgy rémlik, mintha a Kéziratban csak az említett két levélnek tulajdonított valami különös becset. Kiadatlan költemény nincs benne, arra emlékszem, variansokról biztosat nem mondhatok.”[9]

Majd így folytatja levelét: „Catalogusom úgy hiszem az ősszel fog sajtó alá kerülni, privát mulatságnak elég érdekes volt, de nagyon félek attól, hogy nem is fog egyébnek tekintetni. Csak kevés példányból fog állni a kiadás, nem szükséges mondanom, hogy egyet örömmel bocsátok rendelkezésére. – Bár megvolna már! De most következik a legfárasztóbb – igazán lélekölő munka – és amennyiben itt nem ihletről, hanem megbízhatóságról, pontosságról van szó – nem lehet ezt kikerülni.” Apponyi a lengyeli kastély könyvtárában az 1880-as évektől kezdett dolgozni *Hungarica*-gyűjteménye katalógusán. Szerencsésen egyesültek benne

---

[2] Schönherr 1894.

[3] Mikó 2020.

[4] Apponyi Sándor Schönherr Gyulának. Lengyel, 1893. szept. 4. OSZK Ms., Levelestár.

[5] Zsupán 2000, 208.

[6] Apponyi Antal György 1751–1817, főispán, könyvgyűjtő.

[7] Sammlung Ebner von Eschenbach, Nürnberg.

[8] Ábel Jenő (1858–1889) klasszika-filológus, egyetemi tanár.

[9] Apponyi Sándor Schönherr Gyulához, Lengyel, 1893. szept. 4. OSZK Ms., Levelestár.

a bibliofil, a bibliográfus, valamint a történet- és irodalomtudós erényei. Könyveit nagy szakértelemmel rendezte, olvasta és dolgozta föl, s ahogyan a gyűjtésben, úgy a feldolgozásban is megtalálta a formai és tartalmi szempont kellő egyensúlyát. Apponyi Sándor az 1900-ban megjelent katalógusa[10] első kötetét túlnyomórészt ajándékként küldte szét könyvtáraknak, intézeteknek, barátainak és az érdeklődőknek. Az Apponyi-gyűjtemény katalógusa nemcsak magyar viszonylatban egyedülálló, de párját ritkítja az egyetemes bibliográfiai irodalomban is. A könyvek címleírását követő különböző terjedelmű kommentárok a pontos könyvészeti leíráson kívül kiterjednek a könyv kötésére, sorsára, tartalmára, részletesen foglalkoznak magyar vonatkozásaival, s olykor valóságos tudományos értekezésekké bővülnek. A *Hungarica*-katalógus nemcsak bibliográfiai szakkönyv, hanem történeti forrásmunka, s az értő számára lenyűgözően érdekes olvasmány is. A katalógus 3. és 4. kötetén haláláig dolgozott, a végső munkálatokban segítségére volt a már idős és rosszul látó Apponyi Sándornak a régi jóbarát, az irodalomtörténész, egyetemi tanár Dézsi Lajos.[11]

Hogy valóban milyen alapos történeti és filológiai munkamódszerrel dolgozott a katalógus összeállításakor, arra jó példa a következő, Schönherr Gyulához írott 1893. november 3-i levele, amelyben egy újonnan beszerzett Kapisztrán-életrajz szerzőjének megállapításához kér segítséget a Nemzeti Múzeumból. A levél első sorait érdemes idézni, milyen baráti udvariassággal fordult a tudós gróf a Nemzeti Múzeum akkori segédőréhez egy egyszerű információkérés kapcsán: „Igen tisztelt uram! A napokban egy régi Capistrano-biographia birtokába jutottam melyre nézve bátor vagyok szíves felvilágosítást kérni: a „Hunyadyak kora" czimü munkában találtam ugyan hivatkozást a Nicolaus de Fara életrajzára, de lenne kegyes utána nézni, vajjon a Nicolaus de Fara mellett van-e ott Hieronymus de Utino és Christophorus de Varisio életrajza[12] is? … Ha a fővárosban volnék magam járnék utána és nem terhelném e kéréssel. Így kénytelen vagyok szívességhez fordulni és kérni, hogy kérdésemre rövid feleletet legyen szíves adni – olyant mely drága idejét csak pár percre veszi igénybe. De ha indiscretionak nem veszi kérésemet – örülnék, ha minél előbb kaphatnék felvilágosítást"[13]

Az életrajzokat feltehetően sikerült megkapnia Schönherr Gyula segítségével a Múzeumból, s ennek alapján azonosítani tudta a birtokába került Kapisztrán-életrajzot, amelynek szerzője az Apponyi számára ismeretlen Theophilo. Az App. H. 1541 tétel annotációjában Apponyi ezt írja: „Theophilo az állítólagos szerző nevét nem találtam sehol … ugyanis e mű nem más, mint Christophorus de Varisius Kapisztrán-életrajzának fordítása, amelyet az első kötetben a 179. tételben rész-

[10] Apponyi 1900.

[11] W. Salgó 2009.

[12] Vita et gesta beati Johannis de Capistrano, Wien 1523. OSZK RNyT App. H 179. Nicolaus de Fara (15. sz) életrajza p. 1., Hieronymus de Utino (15. sz.) életrajza p. 70., Christophorus de Varisio (†1491) életrajza p. 83. = Apponyi 2004, I, 132–134 (no. 179).

[13] Apponyi Sándor Schönherr Gyulának, Lengyel, 1893. november 3. OSZK Ms., Levelestár.

letesen leírtam."[14] Varisius olasz ferences szerzetes, Kapisztrán társa és kísérője, aki Közép-Európában és Csehországban is tevékenykedett, olykor valóban a Theophilus álnevet használta.

Apponyi Sándor közel ezerdarabos történelmi metszetgyűjteménye kísérője és kiegészítője a *Hungarica*-könyvgyűjteménynek. E kollekció legértékesebb része a 16. század első felétől a 18. század elejéig tartó időszak magyar vonatkozású városképei, térképei és arcképei, amelyek között sok unikum akad.[15] Apponyi metszetgyűjteményének több darabja került a nagyközönség elé az 1896-os Milleniumi Országos Kiállításon, a történelmi főcsoport épületeiben,[16] ekkor figyelt fel rájuk Schönherr Gyula, mint a két jelentős korabeli történelmi kiadványsorozat, a Magyar Történeti Életrajzok és a tízkötetes ún. Milleneumi magyar történet szerkesztőbizottságának tagja, és azzal a kéréssel kereste meg Apponyit, hogy metszetei, esetleg festményei, fotói reprodukcióként bekerülhetnének-e illusztrációként e kiadványokba. Apponyi Sándor készséggel bocsátotta a szerkesztők rendelkezésére gyűjteményének darabjait, ezt a Szilágyi Sándorral folytatott levelezése, vagyis Apponyi Szilágyihoz írott huszonegy levele az OSZK Kézirattárában, híven dokumentálja.

Szilágyi Sándor (1827–1899) történész a Magyar Történelmi Társulat titkáraként és a Társulat gondozásában megjelenő Magyar Történeti Életrajzok sorozat szerkesztőjeként az 1891 és 1898 között megjelent kötetek díszpéldányát megküldte Apponyi Sándornak, akiben a legszakavatottabb olvasóra talált, s aki leveleiben rendszeresen megosztotta Szilágyival történeti és irodalomtörténeti megjegyzéseit és az illusztrációkra (metszetekre) vonatkozó észrevételeit. Apponyi a II. Rákóczi György-életrajz[17] kézhez vétele után – amelynek szerzője maga Szilágyi Sándor volt – ezt írja:

> „Igen tisztelt Úr,
>
> Ne vegye kérem hálátlanságnak ha oly sokáig nem köszöntem meg Rákóczi György életrajzának szíves megküldését. A könyvet két három héttel ezelőtt Lengyelen találtam és, mondhatom hogy élvezettel, el is olvastam – de azóta nagyon el voltam foglalva és igaz hálámnak nem adhattam kifejezést. Szerénytelenség volna részemről a munka meritumáról [érdeméről] beszélni – hogy rendkívül sok új – előttem is – ismeretlen adatot találtam benne. Nem szükséges mon-

[14] „Den Namen des angeblichen Verfassers Theophilo könnte ich nirgends finden ebenso wenig, wie den des Deodato, der Theophilo zur Abfassung des Werkes vermochte. Denn vorliegendes Werk ist nichts anderes, als die Übersetzung des Lebensbeschreibung des Cristoforo da Varese des Freundes und Begleiters Capistrano's, die ich im I Bde dieses Katalogs No 179 Vita et Gesta b. Joannis de Capistrano 1523 ausführlich beschrieb." Vö. Apponyi 2004, II, 5 (no. 1541).

[15] Cennerné Wilhelmb 1995.

[16] *1896-iki ezredéves országos kiállítás* 1896–1898, 1. füz., 152., 2. füzet, 95, 169, 292.

[17] Szilágyi 1891.

> danom, különösen a pataki iskolára vonatkozó részletek érdekeltek. Comenius munkáját[18] Prágában láttuk Fraknói kanonokkal,[19] a könyvárus 150 forintra tartotta és rendkívül ritkának mondta az amsterdami kiadást. Fraknói nem akarta elhinni, de később meggyőződött, hogy igaza van a kupecznak."[20]

Johannes Amos Comenius (1592–1670) cseh pedagógus, a Cseh Testvér egyház (Jednota bratrská) utolsó püspöke 1650-ben érkezett Magyarországra Lorántffy Zsuzsánna hívására, s tanított 1654-ig a sárospataki iskolában. Ekkor írta még Magyarországon a *Gentis felicitast* Habsburg-ellenes politikai tervei jegyében, s távozása előtt Rákóczi György fejedelem kezébe juttatta a neki címzett röpiratot, amelyben igyekezett rávenni a fejedelmet az osztrák ház elleni támadó fellépésre. A mű nyomtatásban csak öt évvel később, 1659-ben jelent meg, ritkának számít. Végül e műnek az egyik amszterdami példánya később mégis Apponyi Sándor tulajdonába került,[21] s erről a kiadásról a következőt írja katalógusának annotációjában: „nem Nagyváradon nyomtatták, mint azt Szabó Károly feltételezte (RMK II. 2051), hanem Amszterdamban nyomtatta Peter van den Berge" – állítja a betűtípus és a lapdíszítés Comeniusnak több, itt nyomtatott művével való összehasonlítása alapján. [22] Apponyi megállapítása helytállónak bizonyult, a későbbi könyvtörténeti kutatások megerősítették az amszterdami nyomtatás hitelességét. (RMK III. 6383)

Ugyanebben a levélben érdekes felfedezéséről számol be Szilágyi Sándornak, amelyből bepillantást nyerhetünk abba, milyen filológiai mélységekbe hatolt le Apponyi Sándor katalógusa tételeinek leírása során. „Még egy tárgyról legyen szabad igénytelen nézeteimet elmondani. Márki Sándor[23] régi magyar utazókról minap tartott felolvasásában igen természetesen Erdélyi Miksáról is emlékezett, ha nem is mint utazóról de mint egy híres jelentés szerzőjéről. Erdélyi Miksának állandó helye van a magyarországi irodalom történetében annélkül hogy eredetéről és hazájához való viszonyáról a legkevesebb adatot ismernénk. Talán ideje volna e kérdést is tisztába hozni. Én részemről azt gyanítom, hogy Ötödik Károly titkára a németalföldi Zevenbergen szülötte és hogy a Transylvanus név egyszerűen arra vezethető vissza. A suppositio igen merész és idáig teljesen légből kapott.

---

[18] Gentis felicitatis 1654, megj. 1659.

[19] Fraknói Vilmos (1843–1924) történetíró, váradi kanonok.

[20] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Pozsony, 1887. február 7. OSZK Ms., Fond IX. 43.

[21] *Gentis felicitas Speculo exhibita iis, qvi num felices sint, &c qvomodo fieri possint, cognoscere velint. Ad Serenissimum Transylvaniae Principem, Georgium Racoci*. (S. l. & a.) OSZK RNyT App. H. 852.

[22] „Was die vorliegende Ausgabe anbelangt, so ist dieselbe jedenfalls nicht in Grosswardein gedruckt, wie es Szabó annimmt, sondern in Amsterdam bei Peter van den Berge, wie es der Vergleich der Typen und Blattverzierungen mit anderen in demselben Verlage erschienenen Werken des Comenius unwiderleglich darstellt." Vö. Apponyi 2004, II, 523–524.

[23] Márki Sándor (1853–1925) történész, egyetemi tanár.

De a legerősebb czáfolatokat is szívesen veszem ha ez alkalommal Maximilianus Transylvanus erdélyi connexióiról authenticus informatiot kapunk. Ön legjobban tudja, hogy nem szoktam a „Századok" hasábjait túlságos mértékben igénybe venni. De azért nagyon örülnék, ha Maximilianusra vonatkozó soraim velejét a »Századok«-ban közzétenné."[24]

Maximilianus Transylvanus (1485–1538?) diplomata, humanista, V. Károly német-római császár titkára és Magellán 1519–1522. évi Föld körüli útjának első krónikása volt, műve, a *Relatio de Moluccis insulis* (Jelentés a Molukki (Fűszer) szigetekről) Kölnben jelent meg 1523-ban.[25] Korabeli életrajz nem maradt fenn róla, csak a 19. században kezdték kutatni életét. Származására nincs egyértelmű forrás, de a magyar irodalomtörténetben már a 17. századtól kezdve elfogadott tény volt erdélyi származása. Ezt a tényt Apponyi Sándor már korábban is kétségbe vonta, de katalógusának készítésekor, egy tulajdonában lévő könyvben megtalálta a bizonyítékot is. A *Complurium eruditorum*[26] című nyomtatvány tudós költők dicsőítő költeményeit tartalmazza a tiroli születésű Blasius Hölzlhez (1471–1526), aki I. Miksa császár nagyműveltségű tanácsosa és kiváló mecénás volt. Az itt olvasható bejegyzés szerint a brüsszeli Maximilianus Transylvanus Blasius Hölzlnek ajánlott elégiájáról van szó.[27] Apponyi nyomozása során még brüsszeli kollégákkal is konzultált, pl. Edouard Fétissel, a brüsszeli királyi könyvtár igazgatójával, s ő is megerősítette Apponyi feltevését, hogy Maximilianusnak semmi köze nem volt Erdélyhez, brüsszeli illetőségű tudós volt. Ezt a filológiai nyomozását, amiről Szilágyinak beszámol levelében Apponyi részletesen kifejti a katalógus 132. tételének több oldalas annotációjában,[28] továbbá a Magyar Könyvszemle 1894. évi 3. számában is közzé teszi önálló tanulmányként.[29] S bár a tudomány ma már a származás helyét másodlagosnak tekinti a kozmopolita értelmiségiek sorába tartozó Maximilianus Transylvanus esetében,[30] mindez azonban nem kisebbíti Apponyi Sándor filológiai érdemeit Transylvanus származásának kiderítésével kapcsolatban.

A Magyar Történeti Életrajzok következő kötetét, Nyáry Krisztina életrajzát,[31] 1887. novemberében kapta meg Szilágyi Sándortól, s így nyugtázza azt:

---

[24] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Pozsony, 1887. február 7. OSZK Ms., Fond IX. 43.

[25] *De Moluccis insulis, itemque aliis pluribus mirandis, quae novissima castellanorum navigatio sereniss. imperatoris Caroli V. auspicio suscepta*. Köln 1523.

[26] *Complurium eruditorum uatum carmina ad magnificum uirum D. Blasium Hölcelium sacri Caesaris Maximiliani consiliarium Maecenatem eorum praecipuum*. 1518. OSZK RNyT App. H. 132, Apponyi 2004, I, 94–99 (no. 132).

[27] „M. Transilvani Brvxelensis ad puellas Constantiensesin imperiali conventu ne amore principum capiantur Elegia Blasio H. dicata." Vö. Apponyi 2004, I, 95.

[28] Apponyi 2004, I, 94–99 (no. 132).

[29] Apponyi 1894.

[30] Rákóczi 2021, 242.

[31] Ipolyi 1887.

„Igen tisztelt Uram.

Szivemből köszönöm hogy megemlékezett rólam és Nyáry Krisztina Életrajzának egy díszpéldányával megszerencséltetett. A kiállítás gyönyörű, maga a könyv pedig a lehető legérdekesebb olvasmányt nyújtja és az Életrajzok egyik legbecsesebb darabja. Feleségem (Esterházy Alexandra) is nagy örömmel olvasta közös ősanyánk viselt dolgait." [32]

Bedegi Nyáry Krisztina Thurzó Imre 1621-ben bekövetkezett hirtelen halála után katolizált, és 1624-ben Esterházy Miklós nádor felesége lett, így Apponyi feleségének, Esterházy Alexandrának egyik ősanyja volt. Ahogyan Nyáry Krisztina esetében is a protestáns hit csak „színmutatás" volt, de szívében igazi pápista maradt, úgy említi meg ennek kapcsán a monográfia szerzője, Ipolyi Arnold Apponyi Sándor egyik felmenőjének, a zsoltárfordító Apponyi Balázs fiának, az ifjú Apponyi Jánosnak hasonló esetét abból az időből, amikor az Apponyiak még protestánsok voltak. A kötetből leginkább az Apponyiak 17. századi katolizálásának mára már feledésbe merült története ragadja meg Apponyi Sándort. A szerző, Ipolyi Arnold korabeli történetírókra hivatkozva így meséli el Apponyi János történetét:

„Épen Nyáry Krisztina lakodalmával egykorúlag [második házassága Esterházy Miklóssal egyidőben, vagyis 1624-ben] történt, s egymás mellett beszélik is a kor történetírói ifjú Apponyi János hasonló történetét. Apponyi János régi főúri és buzgó protestáns családnak volt ivadéka, fia a szintén protestáns Apponyi Balázsnak, ki vallása ügyét kiadott művével, a Zsoltárok paraphrasisával igyekezett szolgálni. János váratlanul a szülői házból elmeneküle, szent ferenczi rendi szerzetes lett, s a Fehérhegységben, a nahácsi erdő mélyén, barlangba rejtőzve, imádság közt önmegtagadással folytatta napjait a magányban. Midőn szülei nyomára jutottak, haza vivék, másnap elhúnyt. Életszentségén fölbuzdulva családja és rokonai is áttértek a katolikus hitre s a helyen, hol ájtatoskodott, keletkezett a máig fönnálló szent Katalin egyháza és kolostora."[33]

Apponyi ezzel kapcsolatban arra hívja fel Szilágyi figyelmét, hogy a pozsonyi ferences templomban látható egy festmény, amely az egykori kolostorból került oda, és azt ábrázolja, ahogy Szent Katalin megjelenik a remete Apponyi Jánosnak. „Ismerek egy képet a pozsonyi ferenczrendiek templomában, mely Szent Katalint ábrázolja a mint megjelenik Apponyi Jánosnak… A kép a nahácsi

[32] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel 1887. november 18. OSZK Ms., Fond IX. 43.
[33] Ipolyi 1887, 20.

zárdából került a pozsonyi Ferenczrendiekhez."[34] A pozsonyi ferences templomban ma is látható Alexandriai Szent Katalin képét a jozefinizmus viszontagságai között mentették ide az 1786-ban fölöszlatott Szent Katalin kolostorból, amely a Kis-Kárpátokban található Nahács falu közelében, az erdőben állt, ma már csak romjai láthatók. 1618-ban Erdődy Kristóf alapította, kegyura is az Erdődy család volt. A hajdani templom főoltára mögött barlang volt, benne remetéskedett a hagyomány szerint Apponyi János. Itt jelent meg neki Szent Katalin. Sok beteg talált a barlangban, illetve a templomban gyógyulásra.[35] Ipolyi Arnold állítását Apponyi Balázsról azonban vitatja „Már hogy az Apponyiak az időtájt protestánsok voltak, az ellen semmi kifogásom, de hogy Balázs éppen a Zsoltárok paraphrazisával[36] akarta volna a protestáns ügyet szolgálni – azt már bajos elképzelni. Művét ugyanis 1624-ben Ferdinánd császárnak ajánlotta" – írja Apponyi, s a levélben idézve a mű teljes latinnyelvű ajánlását ezt állapítva meg: „Balázs ezek szerint nemcsak, hogy protestáns nem volt, hanem a Reactionak meglehetős fanatikus híve lehetett."[37]

Apponyi-gyűjteményéből több illusztráció is bekerült Angyal Dávid *Késmárki Thököly Imre 1657–1705* című monográfiájába.[38] Thököly Imre személye kiemelten reprezentált az Apponyi-gyűjteményben a közel negyven, zömmel 17–18. századi Thökölyre vonatkozó nyomtatvánnyal. Nem véletlenül, a korabeli Nyugat-Európa különleges érdeklődést mutatott a magyarországi protestáns fejedelem iránt, és ez a nyomtatványok (röplapok, könyvek, metszetek) nagy számán is jól látható. Abban a korban a kuruc fejedelem többé-kevésbé hiteles életrajzának számtalan nyomtatott változata forgott közkézen. Az egyoldalas, Thököly-portréval illusztrált röplapokból hatféle változat is megjelent 1683-ban, jelezve, hogy Thököly Imre komoly politikai tényező volt.[39] Apponyi metszetgyűjteményéből került be az életrajzba Thököly Imre arcképe 1680-ból,[40] valamint egy kétoldalas térképmetszet az 1683-as magyarországi hadszíntérről Thököly Imre arcképével és allegorikus utalással a török vereségére.[41] A Thököly-monográfia címképeiként szereplő két igen szép, de fiktív, Thököly Imrét és Zrínyi Ilonát ábrázoló reprodukció szintén Apponyi Sándor jóvoltából került a kötetbe: ő készíttette a fotókat az Angliában magántulajdonban található olajfestményekről, amikor követségi attaséként Londonban szolgált. Az eredeti olajfestményeket az angol tulajdonos

[34] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel 1887. november 18. OSZK Ms., Fond IX. 43.

[35] *Magyar Katolikus Lexikon,* VI., 299. (Katalin, Alexandriai Szent).

[36] Apponyi Balázs (?–†1637) Bars vármegye főispánja zsoltárgyűjteményét a Zsoltárok Könyve időmértékes latin parafrázisát II. Ferdinándnak ajánlva állította össze: *In Divini Et Regii Prophetae David Triadem Quinquagenariam, Seu Psalterium Interpretatio Poetica* Authore Blasio Aponi de Nagy Appon, Wien, 1624. OSZK RNyT App. H. 2014.

[37] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel 1887. november 18. OSZK Ms., Fond IX. 43.

[38] Angyal 1888–1889.

[39] G. Eténvi 2005, 211.

[40] OSZK RNyT App. M. 89. Vö. Angyal 1888–1889, 14.

[41] OSZK RNyT App. M. 85. Vö. Angyal 1888–1889, 72–73.

őse Hágában vette 1692-ben, s a Longleat Wiltshire-i kastély képtárában kaptak elhelyezést. E kettős portré kapcsán Apponyinak feltűnik a képen Zrínyi Ilona kendőbe burkolt keze: „Nem tűnt fel Kegyednek Zrínyi Ilona bekötött keze? Egy metszetet is tudok – de melyik könyvben van arra már nem bírok emlékezni – ahol „femme hongroise" (magyar asszony) elnevezés alatt igazi nagyságban egy az én photographiámhoz igen hasonló női alak van ábrázolva egész ugyanazon hajdísszel és bekötött kézzel, talán még is vonatkozásba lehetne hozni valami előttem legalább ismeretlen eseménnyel?"[42] Szilágyi válaszát sajnos nem ismerjük, a levél nem maradt fenn. A longleathi Zrínyi Ilona portrén a kezet takaró kendő szimbolikus jelentéssel bírhat vagy a keleties viselet része lehet. Ezt támasztja alá Serfőző Szabolcs a portré elemzésében: „A longleati Thököly-képhez hasonlóan párdarabja, Zrínyi Ilona törökös viseletű képmása is minden bizonnyal „képzeleti arckép", hiszen aligha készült a fejedelemasszonyról ad vivum portré, miután 1692 tavaszán az Oszmán Birodalom területére menekült, ahonnan már sohasem tért vissza. A képmást sokkal inkább az Oszmán Birodalom előkelő asszonyai (hatun), illetve a „kedvenc" szultáni feleségek, az ún. haszeki szultánák egzotikus viseleteit ábrázoló metszetek inspirálhatták."[43]

Apponyi 1890. április 15-i levelében[44] köszöni meg Szilágyinak Bethlen Gábor életrajzának díszpéldányát,[45] amelynek címképe, Bethlen Gábor arcképe az Apponyi Sándor birtokában lévő 1620-ból való rézmetszetről készült.[46] Ebben a levélben Bethlen Gábor arcképeivel kapcsolatos észrevételeit osztotta meg Szilágyi Sándorral: „Én Bethlen legjobb és leghitelesebb képének azt tartom, amely Nyáry Krisztina élete[47] 33. lapján közöltetett és melynek nemcsak díszítménye teljesen azonos a Bethlen életrajzában közölt képével, de a kép maga teljesen ugyanaz csakhogy a művész később a kalpagot, kezet és buzogányt hozzáadta. Hogy ki volt e szép metszet szerzője biztosan én sem mondhatom, de meg vagyok győződve, hogy más metszet után nem készült. Én a fedetlen fejű Bethlent[48] még a 60-as esztendőkben Párizsban vettem, mint Hondiust.[49] A kalpagos Bethlent pedig Isselburg[50] művének tartotta Wawra. Nézetem szerint Aegidius Sadelertől[51] van mind a kettő, ez magától értetik."[52]

---

[42] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak. Lengyel, 1890. február 4. OSZK Ms., Fond IX.43.

[43] Serfőző 2021.

[44] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel, 1890. ápr. 15. OSZK Ms., Fond IX.43.

[45] Gindely, Acsády 1890.

[46] OSZK RNyT App. M. 49, 51.

[47] Ipolyi 1887.

[48] OSZK RNyT App. M. 491.

[49] Hendrik Hondius (1573–1650) németalföldi kiadó és rézmetsző.

[50] Peter Isselburg 1580–1630, német festő.

[51] Aegidius Sadeler 1570–1629, II. Rudolf prágai udvarában működő németalföldi festő, rézmetsző.

[52] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel, 1890. április. 15. OSZK Ms., Fond IX.43.

A Szilágyi Sándor utolsó életéveiben ritkuló levelek egyik utolsó darabja az 1896. június 14-i levél.[53] Ebből értesülünk, hogy Szilágyi szerette volna megíratni Apponyival a könyvgyűjtő dédapa, Apponyi Antal György életrajzát a Magyar Történeti Életrajzok sorozat számára. Apponyinak régebbi terve volt ez, – „Ha catalogusomon túlestem, szeretnék az öreg Apponyi Antalról, mint tudós gyűjtőről rövid értekezést írni." – írta Schönherr Gyulának 1893. szeptemberi levelében.[54] Szilágyi felkérése elől is kitér azzal, hogy bár nagyon művelt, könyvgyűjtő ember volt rokona, de országos érdemei nem voltak, ezért szerinte a Történeti Életrajzokba nem illik a portréja. Azonban, ha a katalógusokkal elkészült, szeretné megírni az életét, amely kultúrtörténeti szempontból érdekes, bár történeti szempontból kevésbé, és ez családi könyv lenne elsősorban, nem a nagyközönségnek való.[55] Apponyi azonban haláláig dolgozott katalógusán és végül ez a tervezett munkája sajnos nem készült el.

Hivatkozott irodalom

1896-iki ezredéves országos kiállítás 1896–1898.
1896-iki ezredéves országos kiállítás, A történelmi főcsoport hivatalos katalógusa, Bp., közread. a történelmi főcsoport igazgatósága, 1896–1898, 1. füzet, 152., 2. füzet, 95, 169, 292.

Angyal 1888–1889.
Angyal Dávid, Késmárki *Thököly Imre 1657–1705,* Bp., Méhner, 1888–1889 (Magyar Történeti Életrajzok).

Apponyi 1894.
Apponyi Sándor, *Maximilianus Transylvanus származása = Magyar Könyvszemle,* ú. f. 2(1894), 244–250.

Cennerné Wilhelmb 1995.
Cennerné Wilhelmb Gizella, *Gróf Apponyi Sándor és a magyar történeti képes forrásanyag = Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében, Emlékülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából,* szerk. W. Salgó Ágnes, Bp., OSZK, 1995, 25–36.

G. Eténi 2005.
G. Eténi Nóra, *Thököly Imre nemzetközi híre = Credo,* 11(2005), 3–4, 211–227.

Gindely, Acsády 1890.
Gindely Antal és Acsády Ignác, *Bethlen Gábor és udvara 1580–1629,* Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1890 (Magyar Történeti Életrajzok).

[53] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak. Lengyel, 1896. június 14. OSZK Ms., Fond IX.43.
[54] Apponyi Sándor Schönherr Gyulának, Lengyel, 1893. szeptember. 4. OSZK Ms., Levelestár.
[55] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak. Lengyel, 1896. június 14. OSZK Ms., Fond IX.43.

Hungarica 1887.
Hungarica, Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok, Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi S. I. kötet. XV. és XVI. század. II. k. XVII. és XVIII. század (1720-ig), Bp., (Franklin), 1900.
Hungarica 2004.
Hungarica, Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften, gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi, Teil I–II., neubearbeitet von József Vekerdi, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2004.
Ipolyi 1887.
Ipolyi Arnold, *Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641,* Bp., Méhner, 1887 (Magyar Történeti Életrajzok).
Mikó 2020.
Mikó Árpád, *Schönherr Gyula és a firenzei Calderinus-kódex = „Mestereknek gyengyének", Ünnepi kötet Madas Edit hetvenedik születésnapjára,* szerk. Hende Fanni, Kisdi Klára, Korondi Ágnes, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Szent István Társulat, 2020, 183–193.
Rákóczi 2021.
Rákóczi István, *Maximilianus Transylvanus, A színe és a visszája = Világtörténet,* 43(2021), 2, 241–252.
Schönherr 1894.
Schönherr Gyula, *Hunyadi Corvin János 1473–1804,* Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1894 (Magyar Történeti Életrajzok).
Serfőző 2021.
Serfőző Szabolcs, *Egy képmás metamorfózisa, Zrínyi Ilona arcképének eredete és recepciótörténete = Folia Archaeologica,* 36(2021), 119–149.
Szilágyi 1891.
Szilágyi Sándor, *II. Rákóczi György 1621–1660,* Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1891 (Magyar Történeti Életrajzok).
W. Salgó 2009.
W. Salgó Ágnes*, Gróf Apponyi Sándor = Gyűjtők és gyűjtemények, A Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük,* szerk. Boka László, Ferenczyné Wendelin Lídia, Bp., Kossuth, Országos Széchényi Könyvtár, 2009, 116–131.
Zsupán 2000.
Zsupán Edina, *Janus Pannonius költeményei Battista Guarino levelei* (41) = *Csillag a holló árnyékában, Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon,* Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2000, 208.

Deák, Eszter

Selections from Sándor Apponyi's Scholarly Correspondence Held in the Manuscripts Department of the National Széchényi Library

As, to the best of our current knowledge, Sándor Apponyi's entire correspondence has not survived, the approximately seventy letters he wrote to twenty-one individuals, which have been preserved in the Manuscript Department of the National Széchényi Library, are all the more valuable. His letters to Bálint Hóman and Kunó Klebelsberg document the process by which the Apponyi Collection became part of a public institution, whilst his letters to the renowned historians of the time, Sándor Szilágyi and Gyula Schönherr, provide interesting pieces of information on the Apponyi Collection's books and graphics. They also paint an authentic portrait of Sándor Apponyi, both the man and the scholar.

Keywords: Sándor Apponyi, bibliophilia, hungarica, collection, engraving.

Forgách Hajnalka

Ghyczy Ignác könyvtárának keletkezéstörténete az Esterházy-uradalmi gazdatiszti szolgálata időszakában

Ghyczy Ignác (1799–1870) könyvgyűjtő, gazdatiszt, országgyűlési képviselő nyelvileg és tematikailag igen gazdag és összetett, enciklopédikus jellegű, nemzedékeken át gyarapított, 18–19. századi nemesi családi magánkönyvtárat hozott létre, amelyet gyermekei 1872-ben a Képviselőházi Könyvtárnak adományoztak. A Tatán született és elhunyt Ghyczy Ignác római katolikus vallású családja jelentős befolyással rendelkezett Komárom vármegye életére, hatalmi és politikai viszonyaira.[1] A könyvtár eredetileg mintegy 6400 műből és 20 000 kötetből állt.[2] Korábbi tanulmányomban egy 16. századi Valerius Maximus-kötet egykori tulajdonosait és a könyv Ghyczy Ignáchoz vezető útját kíséreltem meg feltérképezni.[3] Ebben a tanulmányban a jelentős és értékes könyv- és hírlapgyűjtemény azon részének a keletkezéstörténetét igyekszem felvázolni, amelyhez Ghyczy Ignác a tatai, gesztesi és mezőlaki Esterházy-uradalom gazdasági igazgatójaként különböző személyektől jutott hozzá. A kutatást az egyes kötetekben található posszesszorbejegyzések, margináliák és egyéb dokumentumok, valamint releváns levéltári források feldolgozásával végeztem el. A posszesszorbejegyzések és dedikációk Ghyczy Ignác kapcsolatrendszerébe nyújtanak betekintést.

Ghyczy Ignác pályaképe

Ghyczy Ignác komáromi könyvgyűjtő, uradalmi jószágigazgató, két alkalommal megválasztott országgyűlési képviselő volt. Édesapja, Ghyczy Ferenc a korai években házitanítókat fogadott gyermekeihez, így a szükséges alapismereteket otthonukban sajátíthatták el.[4] Középiskolai tanulmányait a komáromi gimnáziumban végezte.[5] A Győri Királyi Jogakadémián 1812 és 1816 között folytatott böl-

[1] Villám 2002, 86.

[2] Csendes 1969, [352.]

[3] Forgách 2025, [307]–324.

[4] Szigeti 2012, 23.

[5] MNL OL P 293 1. tétel 19. doboz. Juventus Regii Gymnasii Comaromiensis ex facto in doctrina religionis et litterarum studiis progressu in classes digesta Anni M. D. CCC. VIII. Comaromii: Typis Viduae Weinmüllerianae. fol. 332r; MNL OL P 293 1. tétel 19. doboz. Testimonium Scholasticum. Comaromii, Anno 1809. Mensis Septembri. Die 5ta. fol. 424r.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.222-237

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 222 2026. 10. 05. 17:31:46

cseleti és jogi tanulmányokat,[6] 1822-ben ügyvédi vizsgát tett. Pályáját a bábolnai kincstári uradalom ügyészeként kezdte.[7] 1825-től az Esterházyak tatai uradalmi gazdatisztje,[8] 1827-től gróf Esterházy Miklós tatai, gesztesi és mezőlaki uradalmának prefektusa volt.[9] Ebből az időszakból származik egyik műve, a *Károlyi Lajos tótmegyeri és Hunyadi József ürményi uradalmainak ismertetése* (Pest, 1843).[10] A tatai nemzetőrök századosaként részt vett az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban[11], majd a schwechati csata után, 1849-től István és József főherceg Pest és Arad vármegyei uradalmainak[12] „czélszerű igazgatására"[13] kapott megbízást tizenöt évi kötelezettséggel[14]. 1864-ben vonult nyugdíjba. 1865-től,[15] illetve 1869-től haláláig a tatai kerület országgyűlési képviselője volt.

Gazdatiszti műveltség a reformkorban

A 19. századi gazdatiszti állomány „a kor mércéjével műveltnek számított"[16]. A nemesség alsóbb rétegeinek tagjai törekedtek a műveltség megszerzésére.[17] A magyarországi jómódú birtokos köznemesi családok már a 18. században is a megfelelő műveltség és szakismeretek megszerzése által igyekeztek érvényesülni adminisztratív területen. Jelentős számban találtak megélhetést a vármegyei tisztségek betöltése mellett a családi nagybirtokok igazgatásában.[18] A 19. század első felében a nagybirtokokon alkalmazásban álló gazdatisztek jelentős része még nem rendelkezett képesítéssel. A képzett tisztek zöme – így a tatai-gesztesi Esterházy-uradalmat felvirágoztató Ghyczy Ignác is – a termelés modernizálásában leginkább részt vállaló, főként nagy létszámú, bürokratizált adminisztrációt működtető nagybirtokokon tevékenykedett. A jómódú birtokos köznemesek műveltsége a nemesi társadalom megosztottsága és a köznemesség differenciáltsága miatt eltért az egyéb köznemesi rétegekétől.[19] Az uradalmi alkalmazottak társadalmi

---

[6] Juhász 2017, 248.

[7] Kenyeres 1967, 595. Vö. Szinnyei 1894, 1200.

[8] Markó 2001, 1011.

[9] MNL OL P 185 MF 31715 X 9314 Esterházy család levéltárai, Dominium Gesztes, Ghyczy Ignác feljegyzése, 1831. fol. 106r.

[10] Kenyeres 1967, 595. Vö. Markó 2001, 1011.

[11] Gyüszi 1993, 54, 58.

[12] Pálmány 1987, 635.

[13] MNL OL P 293 1. tétel 28. doboz. Feljegyzés Ghyczy Ignác kinevezéséről, é. n. fol. 1r.

[14] MNL OL P 293 1. tétel 27. doboz. Ghyczy Ignác kinevezése, 1849. fol. 28r–v.

[15] MNL OL P 293 1. tétel 27. doboz. A tatai választókerület követválasztási jegyzőkönyve, 1865. fol. 5r–34v.

[16] Vári 2002, 66. Vö. Vári 2009, 120.

[17] Kósa 2001, 240.

[18] Kurucz 2014, 452–453.

[19] Praznovszky 2014–2015, 174. Vö. Hudi 2009, 137.

értelemben heterogén csoportot képeztek, ám hasonló műveltségeszménnyel és tudásvággyal rendelkeztek.[20]

Az Esterházy-uradalom élén

Az Esterházy grófi tatai és gesztesi uradalmak prefektusi hivatalára vonatkozó, Barcza Ádám által jegyzett, 1826-os tiszti utasítás értelmében a birtokigazgatónak a műveltséget tekintve a következő kívánalmaknak kellett megfelelnie: „Tudományos, Teőrvényekben, Urbariumban, Politicumokban, Egyházi Polgári dolgokban, gazdálkodásnak minden ágaiban tudós, tapasztaltt; tudni kell az Urodalmi dolgok folytatása modját, az helybéli szerződeseket, szokásokat."[21] Ghyczy Ignác összegyűjtötte könyvtárában a gazdatiszti munkájához szükséges releváns szakirodalmat, könyv- és hírlapgyűjteményének ezen része ebben az értelemben akár munkakönyvtárként[22] is értékelhető.

Jean Antoine Claude Chaptal (1756–1832) francia vegyész *Vizsgálódó és oktató értekezés a' szőlőmívelésről…*[23] című, 1813-ban megjelent első kötetének címlap rektóján az „Officii Praefecturalis" bejegyzés szerepel, amely arra utal, hogy a főnemesi munkaadók megvásároltak köteteket uradalmi alkalmazottjaik számára, elősegítve tudományos tájékozódásukat és önművelésüket.[24] Chaptal egyébiránt kidolgozott egy borjavító eljárást, valamint tökéletesítette a kénsav-, timsó- és szódagyártást.[25] Az általa felfedezett eljárás, a chaptalozás, alkalmas volt a bor alkoholtartalmának növelésére, minőségének javítására.[26] A bor még a 19. században is alapvető élelmiszernek számított, Magyarország pedig Európa legjelentősebb bortermelő országai közé tartozott.[27] A tatai és gesztesi uradalomban, noha arányaiban kevés volt a majorsági szőlőtermesztési terület – 1854-ben körülbelül 25 kataszteri hold volt az uradalmi szőlők összterülete –, a bor eladásából származó bevétel ehhez képest aránytalanul magas összeget tett ki. Szőlőtelepítésre csak korlátozott mértékben került sor, inkább a tönkrement szőlőket újították meg, illetve a hiányzó tőkéket pótolták[28]. A majorsági szőlőművelés azért terjedt el csupán

[20] Bácskai 2008, 120.

[21] MNL OL P 293 1. tétel 23. doboz. Tiszti utasítás, Tata Mezővárossában Februaris holnapnak 15ik napján 1826ik esztendőbe. fol. 54r.

[22] Fülöp 2010, 44. Vö. Hudi 2009, 157.

[23] *Vizsgálódó és oktató értekezés a' szőlőmívelésről : a' bor, égettbor, közönséges és fűszeres etzetek' készítésének mesterségével együtt* / [írták] Chaptal [et al.], frantzia nyelvből fordította és külömb-külömbféle jegyzésekkel, azok között a' szőlő-czúkor, és szőlőmag-olaj tsinálásának módjaval megtoldotta Fábián Jósef, Veszprémben [Veszprém], Számmer Klára, 1813–1814. OGYK raktári jelzet: 335.331:1–2.

[24] Vári 2002, 66. Vö. Vári 2009, 120.

[25] Bálint, 1932, 436.

[26] Kosutány, 1893, 275.

[27] Fónagy 2005, 49.

[28] Szabad 1957, 90.

szűk területen, mert a költségigényes bérmunkával termeltetett bor nem volt versenyképes az ingyenes dézsmaborral szemben.[29] A tatai és gesztesi uradalomban a tisztiszék szabta meg a szüret idejét, az időjárás és a szőlőérettség figyelembevételével.[30] A szőlőművelés technikájának modernizációja számos részterületet érintett: többek között a fejlettebb metszési-oltási módszerekben és talajművelésben, gyakoribb szüretben, több borfejtésben, jobb borkezelésben, valamint minőségi borpalackozásban nyilvánult meg.[31]

Azon állítását, hogy az uradalmi alkalmazottak művelődését, önképzését és szakmai tájékozódását főnemesi munkaadóik támogatták, Szabad György Angyalffy Mátyás András (1776–1839) mezőgazdasági szakíró, a Georgikon tanára gazdasági munkáival támasztja alá, akinek a műveiből az uradalom 1825-ben, a nagyüzemi majorsági gazdálkodásra való áttéréskor öt példányt vásárolt meg. Két példányt a főtisztségnél tartottak, három példányt a tiszttartóknak küldtek el.[32] Szabad György szerint Angyalffy *Grundsätze der Feldkultur; oder gründliche und vollständige Anleitung zum Ackerbau, und zur Pflege der Wiesen und Weiden : ein Handbuch für praktische Landwirthe I–II.* (Pesth, 1823–1824) és *Oekonomie der Landwirthschaft; oder Grundsätze zur Verwaltung der Landgüter : ein Handbuch für denkende Gutsbesitzer, Wirthschaftsbeamte, und Pächter. I–II.* (Pesth, 1823–1824) című műveiről van szó. Ez a két mű a korabeli katalógus szerint eredetileg szerepelt a Ghyczy-gyűjteményben[33]. A gyűjteményben azonban eredetileg és ma is megtalálható az Angyalffy által szerkesztett *Mezei Gazdák Barátja*, amely 1829-es évfolyam második félévének címlap rektóján a „Prefect"[34] tulajdonosi bejegyzés szerepel, amely feltehetően Ghyczy Ignácra utal. Angyalffytól megtalálható volt és jelenleg is állományban van még a *Juhász-káté*[35] is.

A *Nemzeti Újság* és a *Hasznos Mulatságok* 1829-es évfolyama második félévének címlap rektóján a „Prefect" posszesszorbejegyzés szerepel, amely feltehetően Ghyczy Ignácra utal, aki ebben az évben betöltötte ezt a hivatalt az Esterházy-uradalomban. A *Nemzeti Újság* 1837-es évfolyama Kacskovics Ferenctől került a gyűjteménybe, az elülső kötéstábla belső oldalán ugyanis a „Kacskovics Ferencze" posszesszorbejegyzés szerepel. Ebben az időszakban Kacskovics Ferenc

---

[29] Szabad 1957, 90–91.

[30] Szabad 1957, 92.

[31] Ruzsás 1983, 359–362.

[32] Szabad 1957, 53–54.

[33] *Könyveimnek és mappáimnak három rendbéli lajstroma, Ghyczy Ignác könyvtárának katalógusa, szám szerént való, systematikus, betű rend szerént való lajstrom,* [s. l.], [s. n.], [s. a.], 93. Ghyczy Ignác kézirata. OGYK raktári jelzet: A1/1:2.

[34] Angyalffy Mátyás András, *Mezei gazdák barátja, egy gazdasági folyó írás*, Pesth [Pest], 1829. OGYK raktári jelzet: A4/4502.

[35] Angyalffy Mátyás András, *Juhász-káté, vagyis a' juhok' tartásáról, tenyésztéséről, javíttásáról 's nemesíttéséről, ... szólló közértelmű rövid oktatások* / írta ... Angyalffy M. A., Pesten [Pest], Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, 1830. OGYK raktári jelzet: 334.198 A mű az Országgyűlési Könyvtár Ghyczy-emlékoldalán is megtalálható: https://www.parlament.hu/web/150-eves-evfordulo/gh150-000296618

szintén uradalmi alkalmazott, a közeli Nógrád vármegyében található mohorai uradalom ügyvédje[36] volt. A *Nemzeti Újság* konzervatív és klerikális szemléletet képviselt.[37] A Kultsár István által a *Hazai és Külföldi Tudósítások* melléklapjaként elindított *Hasznos Mulatságok* főként irodalmi és ismeretterjesztő közleményeket tartalmazott.[38] A *Nemzeti Újság*ot és a *Hasznos Mulatságok*at nemcsak Kacskovics Ferenc és Ghyczy Ignác, hanem a Ghyczyhez hasonló társadalmi helyzetű, foglalkozású, érdeklődésű és szintén széles látókörű Mogyoróssy János (1805–1893) Békés vámegyei uradalmi számtartó, gazdatiszt is birtokolta, olvasta, sőt első írásai is ezekben a lapokban jelentek meg.[39]

Kis János (1770–1846) *Nevezetes utazások tárháza…* című művének nyolcadik, 1819-ben megjelent kötete többféle módon is bekerülhetett Ghyczy Ignác gyűjteményébe, ám az előfizetői névsorból tudjuk, hogy „Szalay János, T. Tatai Uradalom Tiszttartója” [40] is vásárolt belőle, így lehetséges, hogy tőle kapta a kötetet Ghyczy. A 19. századi könyvgyűjtő birtokosok előnyben részesítették a modern, magyar nyelvű, nemzeti műveltséget gyarapító szépirodalmi munkákat.[41] A 19. század első fele az utazási irodalom fénykorának tekinthető.[42]

Emmanuel Wolfgang Wallich bécsi orvos, gyermekorvos, több szakmunka szerzője[43] *Über die Bäder in Klein-Pöstény oder Pöstyén, auch Piestjan im Neutraer-Comitate des Königreiches Ungarn*[44] című kötetének címlap verzóján a „Joanse de Sághÿ [1]823” posszesszorbejegyzés található. A kötet feltehetően Sághy János (1774–1848) győri kanonoké volt, aki a Komárom vármegyei Császáron alesperes-plébánosként kezdte papi pályáját, majd kisbéri helyettes főesperes[45], tatai apát, a győri székesegyház kanonokja és székes főesperese lett. Országgyűlési követ és zsinati vizsgáló is volt.[46] Feltételezhető, hogy 1823-ban személyes helyi ismeretség révén, tatai gazdatisztként kapta tőle a kötetet Ghyczy.

Lacsny Miklós *Instruction zur Erleichterung der Verwaltung grösserer Güterkörper…*[47] című művéhez az előzéklap rektón az alábbi bejegyzést tette: „Zum Ämtlichen Auftritt über die gesamte Erfüllung übergeben ihm Herren Praefecten

---

[36] Zólyomi 1996, 107.

[37] Kókay 1979, 663.

[38] Kókay 1979, 251.

[39] Dusnoki 1992, 230–231. Vö. Héjja 2003, 27.

[40] Kis János, *Nevezetes utazások tárháza,* 9. kötet, Pesten [Pest], Nyomtattatott Trattner János Tamás betűivel ’s költségével, 1819. [289.] OGYK raktári jelzet: D1/531:8.

[41] Gyáni 1999, 389–390.

[42] Szász 2013, 44.

[43] Wurzbach 1885, 254–255.

[44] Wallich, Emmanuel Wolfgang, *Über die Bäder in Klein-Pöstény oder Pöstyén, auch Piestjan im Neutraer-Comitate des Königreiches Ungarn,* Wien, bey Carl Armbruster, 1821. OGYK raktári jelzet: D1/781.

[45] [s. n.] 1816, 83.

[46] Szinnyei 1908, 24.

[47] Lacsny Miklós, *Instruction zur Erleichterung der Verwaltung grösserer Güterkörper, enthaltend die juridische, politische, Urbarial- und ökonomische Geschäftsführung*, Nicol. Lacsny v.

1ten Junii [1]826 Nicol: Lacsnÿ Mp. Lenhoff: Regent". A kötetet feltehetően Ghyczy Ignácnak, az Esterházy uradalom jószágkormányzójának ajánlotta. Lacsny Miklós (1776–1857) a dedikáció időszakában, az 1820-as évektől az 1840-es évekig Pálffy József és Antal herceg uradalmainak gazdatisztje volt.[48] A Pálffy-uradalomhoz Komárom vármegyében is tartoztak jelentős területek.[49] Táblabíróként és országgyűlési követként is személyes ismeretségben állhatott Ghyczy Ignáccal,[50] az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tagja[51] volt, részt vett az egyesület munkájában,[52] így több szálon is kötődhetett Ghyczyhez. Lacsny Miklós a Pálffy-uradalom kormányzóságától való visszavonulása előtt, 1826-ban Pozsonyban megjelentette az *Egy tagban levő nagyobb jószágok kormányozása könnyebbítésére szolgáló oktatás* című, herceg erdődi Pálffy Józsefnek (1764–1827) ajánlott könyvét.[53] A munkát ugyanebben az évben németül is kiadta *Instruction…* címmel, ezt ajánlotta Ghyczy Ignác részére.

A *Publius Ovidius Náso' keservei*[54] magyar fordítása a címlap verzón található bejegyzés szerint („Mogyorósÿ Mp.") feltehetően Mogyorósy Pál győri vicerektor révén került a gyűjteménybe, akinek a neve szerepel a tatai Esterházyaknak kölcsönt nyújtók kimutatásában (1828. május 1.).[55] Ovidius már a 16. századtól nagy hatást gyakorolt a magyar költészetre, ez a hatás a 17. században még fokozódott. Rendszeres magyar nyelvű fordítása 1787-ben kezdődött meg.[56]

Ghyczy két Szent István-napi ünnepi prédikációs kötetet is kapott. Kováts József *Szent István első magyar király ditsőséges királyi méltóságában apostoli buzgósága által és apostoli buzgóságában királyi méltósága által* című ünnepi, 1826-os prédikációskötetében az elülső kötéstábla külső oldalán a „Spectabili Dni Ignatio Ghyczÿ"[57] posszesszorbejegyzés szerepel. Kovács József (1768–1848) nagyprépostot 1791-ben szentelték pappá Győrött.[58] A Komárom vármegyei Ácson, majd 1804-ben a Győr vármegyei Dadon teljesített papi szolgálatot, 1825-ben

---

Folkusfalva, Pressburg [Pozsony], gedruct bei Belnay's Erben [Belnay], 1826. OGYK raktári jelzet: 335.195.

[48] Kenyeres 1982, 9.

[49] Pálmány 1988, 337.

[50] Szinnyei 1900, 612.

[51] Markó 2002b, 23.

[52] Pálmány 1988, 339.

[53] Horváth 2025, 39.

[54] Ovidius Naso, Publius, *Publius Ovidius Náso' keservei,* öt könyv / Publius Ovidius Náso, fordította Egyed Antal, Székes-Fejérvárott [Székesfehérvár], Számmer Pál bötűivel 's költségével, 1826. OGYK raktári jelzet: A3/926.

[55] Szabad 1957, 484.

[56] Szilágyi 1984, 837.

[57] Kováts Jósef, *Szent István első magyar király ditsőséges királyi méltóságában apostoli buzgósága által* és apostoli buzgóságában királyi méltósága által / hirdette Kováts Jó'sef ... Bétsben a' tiszt. Kaputzinusok' templomában Kis-Asszony havának 20dikán, Bétsben [Wien], Pichler Antal betűivel, 1826. OGYK raktári jelzet: 334.268.

[58] Szinnyei 1899, 1294.

győri kanonokká nevezték ki,[59] Komárom és Győr vármegye táblabírája volt. Ghyczy Ignáchoz így családi és személyes ismeretség is fűzhette. Müller Károly Szent István-napi ünnepi prédikációját is megkapta az előzéklap rektón található „Spectabili Ghiczÿ"[60] bejegyzés szerint. A Ghyczy családban a 18. században felekezetváltás ment végbe: a család korábban az evangélikus vallást követte, ám Mária Terézia uralkodása alatt Ghyczy Gáspár (1720–1780), Ghyczy Ignác apai nagyapja révén a római katolikus vallásra tért át.[61]

A címlap rektón található pecsét szerint Kultsár István ajándékozta az akkor már tatai uradalmi gazdatiszt számára 1827-ben a *Summaria manuductio ad emendationem fororum judiciariorum in Hungaria*[62] című kötetet. A révkomáromi születésű Kultsár István (1760–1828) író, szerkesztő, színigazgató 1787-től vagy 1788-tól[63] 1789-ig a komáromi gimnáziumban tanított. 1827. október 4-én Komárom vármegyének felajánlotta a megközelítőleg négyezer kötetet számláló könyvtárát. Ez az adomány képezi a vármegyei könyvtár alapját.[64] A Kultsár-könyvtárat Ghyczy Kálmán, Ghyczy Ignác öccse is látogatta.[65] Kultsár 1827-ben lett tagja a Magyar Tudományos Akadémia országos választmánynak, amely az akadémia alapszabályait dolgozta ki. Ebbéli munkáját 1827 és 1828 között fejtette ki.[66]

A *Mozaik*[67] című munka a címlap rektón található bejegyzés szerint a református családból származó és a tanulmányait egykor a komáromi református gimnáziumban folytató Tóth Lőrinctől érkezett a gyűjteménybe. Tóth Lőrinc (1814–1903) író, jogász a távol levő főrendek követeként részt vett az 1839–40-es és az 1843–44-es országgyűlésen,[68] 1847-ben pedig Breznóbánya követeként[69] volt jelen. A szabadságharc idején Komárom vármegye országgyűlési képviselője[70] volt, valamint az osztálytanácsosi és az állami ügyészi osztályvezetői posztot[71] is betöltötte. 1865-től a csákvári választókerület Deák-párti országgyűlési képviselője volt,[72] így képviselőtársakként személyesen ismerhették egymást Ghyczy Ignáccal.

---

[59] Diós 2002, 301.

[60] Müller Károly*, Szent István első apostoli magyar király' bölcs országlását a' nemzet ünnepén hirdette* a' t. t. kaputzínus szerzet' templomában 1835-dik év ... Müller Károly ...– Bétsben [Wien], Nyomtattatott: Sollinger J. P. betűivel, [1835]. OGYK raktári jelzet: 334.004.

[61] Nagy 1858, 402.; Szigeti 2012, 18.; Nagy 1929, 28.

[62] *Summaria manuductio ad emendationem fororum judiciariorum in Hungaria* [s. l.], [s. n.], 1790. OGYK raktári jelzet: B6/4253.

[63] Markó 2002a, 1243. Vö. Kenyeres 1967, 1027.

[64] Borovszky 2018, 339.

[65] Alapy 1928, 209.

[66] Kenyeres 1967, 1028.

[67] *Mozaik,* Lipcsében [Lipcse], [Wigand] Ottónál, 1844. OGYK raktári jelzet: C4/2660.

[68] Kenyeres 1982, 896.

[69] Borovszky 2018, 374. Vö. Toth 1973, 331.

[70] Borovszky 2018, 157. Vö. Toth 1973, 331.

[71] Kenyeres 1982, 896.

[72] Markó 2007, 847.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 228 2026. 10. 05. 17:31:47

Jüraszek János 1836-ban megjelent *Der Förster und Jäger* című, erdőgazdálkodásról szóló művében a címlap rektón olvasható a „fortunituo? zu Bodajk" [73] bejegyzés, a szerző a bodajki uradalom erdésze volt.[74] Bodajk a Komárom-Esztergom vármegyével szomszédos Fejér vármegyében található. Ghyczy Ignác feltehetően munkakapcsolatban állhatott a szerzővel, akitől a kötetet kaphatta. A tatai és gesztesi uradalomban az 1848-as forradalom után a legfontosabb termelési ággá az erdészet fejlődött. Az erdőterület teljes terjedelme 1857-ben megközelítőleg 56 670 kataszteri hold (70 788 hektár) volt. Az uradalom kedvező fekvése és a piac stabilitása jelentős mértékben hozzájárult az erdőgazdálkodás és az erdővédelem megerősödéséhez. E tényezőkből fejlődött ki az uradalomban a 19. század elejére az országban legrendszeresebbként értékelt erdőgazdálkodás.[75]

Szintén erdészeti témában ajánlotta Kling János erdészgyakornok *Honi erdőnk szabályozás vázlati…* című művét Ghyczy Ignácnak, „Több Tekintetes Nemes Vármegyék Itélő Tábla-Birájának Mélt: Tata, Gesztes, és Mezölak Uradalmak Praefectusának mint hóni erdöszetünk Lelkes Pártfogójának" [76]. A szerző a tapasztalatai alapján dolgozta ki a munkát gróf Esterházy Miklós uradalmainak erdei birtokaira. Kling Jánosnak a későbbiekben több erdészeti írása is napvilágot látott. Ghyczy később, 1868. május 27-én az Országos Erdészeti Egyesület alapító tagja lett.[77]

Gáthy István *Gyakorlati földmérés tükrökkel…*[78] című munkáját a címlap verzón található bejegyzés szerint „Tekéntetes Ghiczÿ Ignácz Uradalmi Prefectus úrnak" ajánlotta a szerző. Gáthy István (1780–1859) 1830-ban a tatai Esterházy-uradalom főerdőmestere, 1835-ben a tatai és gesztesi uradalmak főmérnöke volt.[79] Egyik legfontosabb találmánya, a szögtükör a mérőasztalt helyettesítette. Gáthy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület erdészeti szakosztályának volt az elnöke, az 1820-as és az 1840-es évek között számos írása jelent meg a dézsma- és úrbérügy, a földmérés, a vízépítészet, illetve az erdészet-erdőművelés szakterületéről.[80] Több cikkében tükröződnek az uradalmi erdőgazdaságok művelési és termelési viszonyai.[81] *A földmívelési analysis, vagy a földbirtok lehető legnagyobb s jutalmasb használatának tudománya* (1828) című munkájának egyes részei megjelentek az Angyalffy szerkesztette *Mezei Gazdák Barátjá*ban,[82] amely Ghyczy

---

[73] Jüraszek János, *Der Förster und Jäger, getreue Mittheilung practischer Erfahrungen und Bemerkungen über Ungarns Wälder* , von Johann Jüraszek, Stuhlweissenburg [Székesfehérvár], gedruckt bei Paul Számmer, 1836. OGYK raktári jelzet: B8/5956.

[74] Szinnyei 1897, 750.

[75] Szabad 1957, 97–98.

[76] Kling János, *Honi erdőnk szabályozás vázlati: e tárgy főképen ... Eszterházy Miklós uradalmainak erdei birtokára alkalmaztatva,* Tatán [Tata], [s. n.], 1842. OGYK raktári jelzet: 334.282.

[77] MNL OL P 293 1. tétel 27. doboz. Ghyczy Ignác tagsági lapja, 1868. május 27. fol 1r.

[78] Gáthy István, *Gyakorlati földmérés tükrökkel, Becsleges földosztály és a' távmércső,* Pápán [Pápa], Ref. Főiskola betűivel, 1845. OGYK raktári jelzet: 334.188.

[79] Kenyeres 1967, 576.

[80] Markó 2001, 940.

[81] Szabad 1957, 98.

[82] Szinnyei 1894, 1047.

Ignác gyűjteményében is szerepel, Ghyczy tehát több vonatkozásban is ismerhette Gáthyt, illetve munkásságát.

A *Das Ausland* : *Wochenschrift für Länder- und Völkerkunde* című hetilap 1845-ös számát az 542–543. oldal között található, szürke papíron olvasható dedikáció szerint: „Tekintetes Assa és Ablanczkürthi Ghyczy Ignácz táblabiro és gazdasági igazgato urnak”[83] ajánlották. Az 1828 és 1893 között megjelent hetilapból a *Pesther Tageblatt* is vett át Magyarország kultúráját bemutató cikket.[84] A *Der Ungar* című divatlap a „Welt-Telegraph” és a „Correspondenz” című rovataiban használta fel a *Das Ausland* írásait.[85]

Joseph von Hammer-Purgstall *Geschichte des Osmanischen Reiches…* 1828-ban megjelent negyedik kötetében az előfizetői nevek között olvasható: „Die Kiliansche Buchhandlung für Herren v. Ghyczy, Präfecten der Herrschaft Totis 1 Exempl.”[86] Tatai uradalmi jószágkormányzóként Ghyczy nemcsak mezőgazdasági szakkönyveket, hanem történelemkönyveket is megrendelt, ebben az esetben a Kilian könyvkereskedésnél fizette elő a kötetet. Az előfizetői lista szövege miatt az is elképzelhető, hogy a tatai-gesztesi uradalom fizette elő a kötetet Ghyczy számára. Hammer-Purgstall (1774–1856) osztrák orientalista, történész, költő, diplomata, udvari tanácsos, az Osztrák Tudományos Akadémia első elnöke sokat tett a keleti – perzsa és török – történelem és kultúra megismertetéséért.[87] A Magyar Tudós Társaság a külföldi tagjai közé választotta 1831. február 14-i első nagygyűlésén.[88] A történelmi forrásokra támaszkodó *Geschichte des Osmanischen Reiches…* című munkával alapozta meg tudományos hírnevét,[89] a mű bővelkedik a szerző által újonnan feltárt forrásanyagokban.[90]

A *Der Schmetterling*[91] 1844. évfolyamában a címlap rektón „A tatai kegyes társházé” bejegyzést, az elülső kötéstábla belső oldalán az alábbi exlibrist találjuk: „Aus der Sammlung des Alois Stech No 948., Autor 292, Band 1., Heft 0.”. Stech Alajos (1813–1887) piarista házfőnök és gimnáziumigazgató a gimnázium alsóbb osztályait Győrött és Komáromban végezte.[92] 1865-ben helyezték át a tatai gimnáziumhoz, ahol 1872-ig tanári házfőnöki és algimnáziumi igazgatói posztot töltött

---

[83] *Das Ausland, Wochenschrift für Länder- und Völkerkunde,* 1845. OGYK raktári jelzet: A4/8530.

[84] Rózsa 2013, 58–59.

[85] Kókay 1979, 568.

[86] Hammer-Purgstall, Joseph von, *Geschichte des Osmanischen Reiches, grossenteils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven,* 1–10. Band, 1300–1774 / durch Joseph v. Hammer, Vierter Band, Vom Regierungsantritte Murad des Dritten bis zur zweyten Entthronung Mustafa's I., 1574–1623, Pest, In C. A. Hartleben's Verlage [Hartleben], 1828. 733. OGYK raktári jelzet: C3/1208:4.

[87] Kovács 1975, 189.

[88] Pándi 1978, 386. Vö. Pintér 1932, 80.

[89] Welzig, 1966, 593.

[90] Schlechta von Wssehrd 1879, 483–484.

[91] *Der Schmetterling, ein Flug- und Ergänzungsblatt zum Spiegel,* Ofen, [s. n.], 1844. OGYK raktári jelzet: A4/7440.

[92] Szinnyei 1908, 1411.

be.[93] Igazgatói posztjának ideje alatt, 1871–1872-ben a gimnázium diákja volt Ghyczy Péter két fia, Ghyczy Béla és Ghyczy Miklós,[94] így a kötet családi ismeretség révén kerülhetett a Ghyczy-gyűjteménybe. A *Der Schmetterling* a *Spiegel* német nyelvű hazai irodalmi divatlap melléklete volt, és mint ilyen, a társas élet és divatvilág témájában közölt cikkeket. 1836 és 1848 között rövidebb irodalmi és színházi beszámolók közlésére szolgált.[95] Az irodalmi divatlap, a reformkori magyar újságírás jellegzetes sajtóterméke az 1830-as években jelent meg Magyarországon, és jelentős szerepet töltött be a társas élet kulturáltságának fejlesztésében, a magyar nyelv terjesztésében, az olvasás népszerűsítésében, a polgárosodás elősegítésében, valamint a magyar nemzeti és polgári tudat elmélyítésében.[96]

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tagjaként

Ghyczy Ignác Esterházy-uradalmi szolgálatának időszakával részben egybeesik életének azon szakasza, amikor jelentékeny szerepet vállalt az Országos Magyar Gazdasági Egyesület létrehozásában.[97] 1832-ben részt vett az OMGE székháza, a Köztelek megvásárlásában.[98] 1835. június 8-án az Egyesület választmányának tagja lett, e posztot 1848-ig, majd 1857-től töltötte be.[99] 1835. június 9-én delegálták az OMGE által kibocsátani szándékozott folyóirat, a *Gazdasági Tudósítások* felügyeletével megbízott küldöttségbe.[100] Az 1839-es évfolyamban olvasható „Ghyczy Ignácz jószágigazgató 's táblabiró úr"[101] neve az előfizetők között. A Ghyczy-gyűjteményben jelenleg is megtalálhatók a lap 1838-as, 1839-es, 1841-es és 1842-es lapszámai.[102] Az 1838-as kötet[103] címlap rektóján a „Kacskovics Lajosé" tulajdonosi bejegyzés szerepel. Kacskovics Lajos (1806–1891) 1837-től 1842 végéig szerkesztette a lapot.[104] Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület titkára volt,[105] 1831-től a királyi jogügy-igazgatóság tisztviselőjeként dolgozott. Nógrád vármegye követeként volt jelen másfél esztendeig a távollévők helyett az 1832–

[93] Ojtozi 1997, 229.
[94] Magas [s. a.], 8.
[95] Kókay 1979, 565.
[96] Kókay 1979, 435.
[97] Kenyeres 1967, 595.
[98] Galgóczy 1880, 24. Vö. Szinnyei 1894, 1201.
[99] Markó 2001, 1011.
[100] Pálmány 1987, 634.
[101] *Gazdasági Tudósítások,* Harmadik évi folyamat' 1-ső füzete VI, Buda, Gazdasági-Egyesület, 1839, 153. OGYK raktári jelzet: A4/2362.
[102] *Gazdasági Tudósitások,* Buda, Gazdasági-Egyesület, 1837–1842. OGYK raktári jelzet: A4/2362.
[103] *Gazdasági Tudósitások, –* Buda, Gazdasági-Egyesület, 1838. OGYK raktári jelzet: A4/2362.
[104] Szinnyei 1897, 768.
[105] Kenyeres 1967, 833.

1836-os országgyűlésen.[106] 1848–49-ben országgyűlési képviselő lett. Az 1830-as években az általános, vegyes tartalmú hírlapok mellett megjelentek az első tudományos folyóiratok és az első szakközlönyök. A mezőgazdasági szakfolyóiratok közül ebben az időszakban jött létre a *Magyar Gazda* és a Balla Károly alapította *Kémlő* mellett a Gazdasági Egyesület által életre hívott *Gazdasági Tudósítások* (1837–1842).[107]

Ghyczy Ignác több kötetén szerepel az Országos Magyar Gazdasági Egyesület supralibrosa: Ernst Ludwig Beckmann *Die landwirthschaftliche doppelte Buchhaltung…*[108] és Joseph von Buschmann *Die Landguts-Rechnungslegung…*[109] című, mezőgazdasági számvitelről szóló könyvén. Ezek a művek Magyarországon kevéssé voltak ismertek és elérhetőek. A gazdálkodási szemlélet megváltozása szakképzett uradalomvezetést, differenciált birtokigazgatást és bonyolultabb számvitelt tett szükségessé.[110] Beckmann és Buschmann munkája a mezőgazdasági számvitel és könyvelés területén segítette az eligazodást.

Ludwig von Breitenbauch *Der Mist und sein Gefolge…*[111] című kötetét egy bizonyos gazdasági egyesületnek ajánlja egy, a kötetben elhelyezett dedikációs lapon: „der Landwirtschaftlichen Gesellschaft, der Verfasser". A Magyarországon kevéssé ismert és nehezen hozzáférhető kötetet a szerző ajándékozta feltehetően az Országos Magyar Gazdasági Egyesület számára.

Összegzés

Ghyczy Ignác a gazdasági szakirodalom szinte minden, a gazdatiszti munkáját támogató szegmensét gyűjtötte. A könyv- és hírlapgyűjteményen belül gazdatiszti szakkönyvtárat állított össze, amelyben a mezőgazdasági művek mellett helyet kaptak a korszak műveltségét hordozó egyéb kiadványok (ókori latin irodalom, útleírás, történelem, jogtörténet, politikai irodalom, prédikációk, hírlapok) is. Ghyczy Esterházy-gazdatiszti pályájához tartozó köteteinek egy részét maga az uradalom állította rendelkezésére. Számos kötetet kapott meg ajándékba olyan személyektől, akik jellemzően tatai közvetlen vagy szomszédos vármegyékben

---

[106] Markó 2002a, 655.

[107] Pándi 1978, 379.

[108] Beckmann, Ernst Ludwig, *Die landwirthschaftliche doppelte Buchhaltung oder vollständige Anleitung eine jede Landwirthschaft nach den Grundsätzen der doppelten oder italienischen Buchhaltungswissenschaft zu berechnen* / von Ernst Ludwig Beckmann, Cöslin, C. G. Hendess, 1829. OGYK raktári jelzet: 335.314.

[109] Buschmann, Joseph von, *Die Landguts-Rechnungslegung, um durch sie nicht nur die nothwendige Sicherstellung zu bezwecken: nebst einigen Grundsätzen über die Güterverwaltung selbst und ihre Organisation,* 2. Aufl., Wien, Carl Gerold, 1835. OGYK raktári jelzet: 335.563.

[110] Ruzsás 1983, 371.

[111] Breitenbauch, Ludwig von, *Der Mist und sein Gefolge, nicht chemisch, nicht physiologisch, nicht agronomisch, nein, rein calculatorisch* / von Ludwig von Breitenbauch, Rudolstadt, Druck und Verlag von G. Froebel, 1842. OGYK raktári jelzet: 335.071.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 232 2026. 10. 05. 17:31:47

(Nógrád, Fejér) dolgozó uradalmi munkatársak, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tisztségviselői, országgyűlési képviselők, illetve korábbi időszakra visszanyúló családi ismeretségek voltak. Egyes esetekben nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy pontosan milyen kontextusban kerültek a kötetek egykori tulajdonosaiktól Ghyczy Ignáchoz, mert a személyek több síkon álltak kapcsolatban egymással.

Hivatkozott irodalom

Alapy 1928.
Alapy Gyula, *Kultsár István 1760–1828 és könyvtára*, Komárom, Jókai Egyesület, 1928.

Bácskai 2008.
Bácskai Vera, *Elkülönülés és közeledés, A nyugat-dunántúli városi elitek átalakulása a 18–19. században = Soproni Szemle,* 62(2008), 117–121.

Bálint 1932.
Bálint I., Chaptal = *Gutenberg nagy lexikon,* Hetedik kötet, Bp., A Nagy Lexikon Kiadóhivatala, 1932, 436.

Borovszky 2018.
Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai, Magyarország monográfiája, A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája, Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város*, Bp., Méry Ratio, 2018.

Csendes 1969.
Csendes Katalin, *A képviselőház könyvtárának Ghyczy Ignác-gyűjteménye = Magyar Könyvszemle*, 85(1969), 352–361.

Diós 2002.
Magyar Katolikus Lexikon, VII, főszerk. Diós István, Bp., Szent István Társulat, 2002.

Dusnoki 1992.
Dusnoki József, *Egy kisvárosi nemes (Mogyoróssy János) könyvei és műveltsége = Magyar Könyvszemle,* 108(1992), 227–238.

Fónagy 2005.
Fónagy Zoltán, *A bomló feudalizmus gazdasága = Magyarország története a 19. században*, szerk. Gergely András, Bp., Osiris, 2005, 26–56.

Forgách 2025.
Forgách Hajnalka, *Valerii Maximi Dictorum factorumque memorabilium exempla... című kötete az Országgyűlési Könyvtár Ghyczy-gyűjteményében = Magyar Könyvszemle*, 141(2025), 307–324. https://doi.org/10.17167/mksz.2025.3.307-324

Fülöp 2010.
Fülöp Géza, *Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban (1772–1848)*, Bp., Hatágú Síp Alapítvány, 2010.

Galgóczy 1880.
Galgóczy Károly, *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület története keletkezésétől az 1876-dik évig*, Bp., [s. n.], 1880.
Gyáni 1999.
Gyáni Gábor, *Az olvasó táblabíró, Középosztályi műveltség a 19. század végén = Történelmi Szemle,* 41(1999), 387–402.
Gyüszi 1993.
Gyüszi László, *Az 1848-as jobbágyfelszabadítás hatása Komárom és Esztergom vármegyében = Limes,* 6(1993), 5–67.
Héjja 2003.
Héjja Julianna Erika, *„Szedjétek össze a morzsalékokat is...” – Mogyoróssy János és szellemi öröksége = Könyv és olvasója Gyulán a XVIII. század első felétől 1848-ig*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2003, 20–27.
Horváth 2025.
Horváth Tamás, *Folkusfalvai Lacsny Miklós és birtokigazgatási könyve = A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 2022–2025, 29–52.
Hudi 2009.
Hudi József, *Köznemesi magánkönyvtárak a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében = Könyv és társadalom, Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XX. századi Veszprém megyében*, szerk. Lipták Dorottya, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2009, 137–164.
Juhász 2017.
Juhász Réka Ibolya, *A győri felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1719–1852*, Bp., ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2017.
Kenyeres 1967.
Magyar életrajzi lexikon, főszerk. Kenyeres Ágnes, Első kötet, Bp., Akadémiai, 1967.
Kenyeres 1982.
Magyar életrajzi lexikon, főszerk. Kenyeres Ágnes, Második kötet, Bp., Akadémiai, 1982.
Kókay 1979.
A magyar sajtó története I. 1705–1848, szerk. Kókay György, Bp., Akadémiai, 1979.
Kósa 2001.
Kósa László, *„Hét szilvafa árnyékában”, A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon*, Bp., Osiris, 2001.
Kosutány 1893.
Kosutány Tamás [KTY.], *Chaptalozás = A Pallas nagy lexikona,* IV, Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1893, 275.
Kovács 1975.
Kovács Endre, *Hammer-Purgstall = Világirodalmi lexikon*, Negyedik kötet, főszerk. Király István, Bp., Akadémiai, 1975, 189.
Kurucz 2014.
Kurucz György, *Kényszerhelyzet és vízió, Gróf Festetics György és a magyarországi agrárszakoktatás a 18–19. század fordulóján = Műveltség és társadalmi szerepek,*

Arisztokraták Magyarországon és Európában, szerk. Bárány Attila [et al.], Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2014, 451–463.

Magas [s. a.].

Magas Mihály, *A tatai kegyesrendi reálgimnázium értesitője az 1930–31. tanév végén*, Tata, Turul, [s. a.]

Markó 2001.

Új magyar életrajzi lexikon, II, D–GY, főszerk. Markó László, Bp., Magyar Könyvklub, 2001.

Markó 2002a.

Új magyar életrajzi lexikon, III, H–K, főszerk. Markó László, Bp., Magyar Könyvklub, 2002.

Markó 2002b.

Új magyar életrajzi lexikon, IV, L–Ö, főszerk. Markó László, Bp., Magyar Könyvklub, 2002.

Markó 2007.

Új magyar életrajzi lexikon, VI, SZ–ZS, főszerk. Markó László, Bp., Helikon, 2007.

Nagy 1858.

Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal,* Negyedik kötet, Pest, Beimel J., Kozma Vazul, 1858.

Nagy 1929.

Nagy Miklós, *A Ghyczyek a magyar nemzet történelmében = Turul*, 43(1929), 11–69.

Ojtozi 1997.

Ojtozi Eszter, *Egy 19. századi bibliofil piarista könyvtárának nyomai = Magyar Könyvszemle*, 113(1997), 229–230.

Pálmány 1987.

Pálmány Béla, *Ghyczy Ignác (1799–1870) = Magyar agrártörténeti életrajzok,* A–H, szerk. Für Lajos, Pintér János, Bp., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1987, 633–636.

Pálmány 1988.

Pálmány Béla*, Lacsny Miklós (1776–1857) = Magyar agrártörténeti életrajzok,* I–P, szerk. Für Lajos, Pintér János, Bp., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1988, 336–340.

Pándi 1978.

A magyar irodalom története III, A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig, szerk. Pándi Pál, Bp., Akadémiai, 1978.

Pintér 1932.

Pintér Jenő, *Magyar irodalom története,* Ötödik kötet: A magyar irodalom a XIX. század első harmadában, Bp., Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1932.

Praznovszky 2014–2015.

Praznovszky Mihály, *Köznemesség és könyvkultúra a 19. század első felében Nógrád megyében = A Dornyay Béla Múzeum évkönyve,* 38(2014–2015), 173–195.

Rózsa 2013.

Rózsa Mária, *Pesti német nyelvű lapok a kultúraközvetítés szolgálatában a reformkorban és az 1850-es években*, Bp., Argumentum, 2013.

Ruzsás 1983.
Ruzsás Lajos, *A mezőgazdaság = Magyarország története 1790–1848*, 1, főszerk. Mérei Gyula, Bp., Akadémiai, 1983, 359–363.
Schlechta von Wssehrd 1879.
Schlechta von Wssehrd, Ottokar Freiherr von [O. S. W.], *Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von = Allgemeine Deutsche Biographie,* Zehnter Band, Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot, 1879, 482–487.
[s. n.] 1816.
[s. n.], *Schematismus almae dioecesis Jaurinensis pro anno a Christo nato 1816*., Jaurini, Typis Leopoldi Streibig, 1816.
Szabad 1957.
Szabad György, *A tatai és gesztesi Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerről a tőkés gazdálkodásra*, Bp., Akadémiai, 1957.
Szász 2013.
Szász Géza, *Országkép a 18–19. századi útikalauzokban = Aetas*, 28(2013), 44–59.
Szigeti 2012.
Szigeti István, *„Hazámnak hasznos polgárja kívánok lenni", Ghyczy Kálmán élete és politikai pályája (1808–1888)*, Bp., Gondolat, 2012.
Szilágyi 1984.
Szilágyi János György, *Ovidius = Világirodalmi lexikon*, Kilencedik kötet, főszerk. Király István, Bp., Akadémiai, 1984, 831–838.
Szinnyei 1894.
Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái,* III, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1894.
Szinnyei 1897.
Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái,* V, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 1897.
Szinnyei 1899.
Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái,* VI, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 1899.
Szinnyei 1900.
Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái,* VII, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 1900.
Szinnyei 1908.
Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái,* XII, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1908.
Toth 1973.
Toth, Adalbert, *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*, München, R. Oldenbourg, 1973.
Vári 2002.
Vári András, *Az agrárértelmiség helyzete a 19. század első felében = Szociológiai Szemle*, 12(2002), 59–76.

Vári 2009.
Vári András, *Urak és gazdászok, Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898*, [Bp.], Argumentum, 2009.
Villám 2002.
Villám Judit, *Ghyczy Kálmán* = Jónás Károly, Villám Judit, *A Magyar Országgyűlés elnökei 1848–2002, Almanach*, Bp., Argumentum, 2002, 85–89.
Welzig 1966.
Welzig, Werner, *Hammer-Purgstall = Neue Deutsche Biographie,* Siebenter Band, Berlin, Duncker & Humblot, 1966, 593–594.
Wurzbach 1885.
Wurzbach, Constant von, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Zweiundfünfzigster Theil, Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1885.
Zólyomi 1996.
Zólyomi József, *A Nógrád megyei parasztság lakástextíliái (1700–1960) = Néprajzi Értesítő* 78(1996), 103–139.

Forgách, Hajnalka

The History of the Formation of Ignác Ghyczy's Library During His Service as Estate Manager of the Esterházy Estate

Ignác Ghyczy (1799–1870), a book collector, estate manager, and Member of Parliament, established a private noble family library, encyclopaedic in nature, that was linguistically and thematically rich and complex. His library developed over generations and was finally donated by his children to the Library of the House of Representatives in 1872. The library originally consisted of approximately 6,400 works (20,000 volumes). In this study, I attempt to outline the history of the formation of that part of the significant and valuable collection of books and periodicals to which Ignác Ghyczy gained access as the estate manager of the Esterházy estates in Tata, Gesztes, and Mezőlak. I attempt to trace the path of the volumes containing owner's inscriptions and to shed light on how individual volumes came into Ignác Ghyczy's possession and why they may have been important to their former owners. I conducted this research by examining the owner's inscriptions, marginalia, and other documents found in the individual volumes, as well as subscriber lists that may have been included, and by analyzing relevant archival documents.

Keywords: 19th century, cultural history, library history, Ghyczy collection, Ignác Ghyczy.

Szovák Márton

Itáliai provenienciájú könyvek Apponyi Sándor gyűjteményében

„Majd minden könyvnek megvan a maga története s a bibliofilnek nincs érdekesebb dolog a világon, mint a gyűjtő szájából hallani, hogy erre hogyan akadt Londonban, a másikra Párizsban a Szajnaparti ódondásznál, a harmadikra Rómában…”[1]
Dézsi Lajos

Apponyi Sándor (1844–1925) *Hungarica*-bibliográfiája és ennek alapját képező gyűjteménye úgy került a történettudományi diskurzusba, mint a magyarság- és Magyarország-kép írásbeli lenyomata az európai közvéleményben, mint a „nemzeti önismeret eszköze”.[2] A gróf halálát követő száz évben a gyűjteményt elsősorban ebből a szemszögből vizsgálták. Ugyanakkor nem beszélhetünk egységes köztudatról, nincs egységes közvélemény a magyarságról, amely megragadható lenne csupán a nyomtatványok összességéből, hiszen nem ismerünk olyan gyűjtőt, akinek a tulajdonában lett volna az Apponyi-gyűjtemény – akár csak a saját korára vonatkozó – összes darabja. A közvéleményt azok befolyásolhatták és irányíthatták, akik kézbe vették ezeket a műveket, érdemes ezért arra fordítani a figyelmünket, hogy ezek az ismeretek konkrétan kikhez jutottak el, majd egy további lépésben, hogy ezeket hogyan közvetítették, hogy eljussanak a nyilvánossághoz, ténylegesen formálják a közvéleményt. Jelen közleménnyel ebbe az irányba tennék egy szerény lépést, bemutatva a posszesszorkutatásban rejlő lehetőségeket az Apponyi-gyűjtemény vizsgálata során.

Apponyi gróf gyűjtői igényességének egyik jele – ez a *Hungarica*-könyvtár kötetein egyértelműen megfigyelhető –, hogy igyekezett minél tisztább, beíratlan példányokat szerezni a kiszemelt művekből, de ezzel akaratlanul is a gyűjtemény bibliográfia jellegét, sterilitását erősítette. Ennek ellenére sporadikusan találunk a példányok történetének különböző szakaszaira utaló nyomokat, amelyek segíthetnek a gyűjtemény darabjainak egykorú vagy hosszabb távú hatását vizsgálni. Ezeknek a nyomoknak Apponyi Sándor bibliográfiájában érthető módon kevés figyelmet szentelt, így az alábbiakban közölt átiratok, ex libris értelmezések abban nem mindig szerepelnek, ezeket a gyűjtemény autopszián alapuló vizsgálata során

[1] Dézsi 1924, 28.
[2] Köpeczi 1995, 11.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.238-282

gyűjtöttem össze. Ahol Apponyi mégis utal a példány történetére, ott természetesen hivatkozni fogok a bibliográfia vonatkozó tételére.

A témát azért szűkítettem Itáliára, mert a nyomtatványok jelentős része köthető az Appennin-félszigethez: nyelvileg a gyűjtemény ötöde, területileg több, mint a negyede.[3] A Német-római Birodalomhoz kapcsolódó kiadványok után ez a legszámosabb része a *Hungarica*-gyűjteménynek a Magyar Királyság (valamint az Erdélyi Fejedelemség) és Itália földrajzi közelségének és intenzív politikai kapcsolatainak köszönhetően. A szöveges dokumentumok és a közvélemény viszonyának vizsgálata Itália tekintetében azért is különösen jelentős, mivel a 19. század második feléig európai összehasonlításban kimagasló volt ezen a területen az írástudatlanság, tehát a köz véleményét kevesebb olvasni tudó személy közvetítése formálta.

A kutatás eredményeire térve kezdjük talán a legizgalmasabb posszesszorbejegyzésekkel, azokkal, amelyek a könyvek első tulajdonosairól tudósítanak, hiszen itt valóban a magyar eseményeket „élő egyenesben" követők ragadhatók meg.

Ilyen bejegyzés emlékezik meg például Bassiano Landi piacenzai származású padovai orvosdoktorról, akinek neve Gyalui Torda Zsigmond két beszédének 1549 körüli kiadásának címlapján szerepel:[4]

„Viro clarissimo et doctissimo Bassiano Lando"
Az igen hírneves és művelt férfiú, Bassianus Landus részére.[5]

A bejegyzés nem saját kezű, hanem talán szerzői ajánlás, de egy újrakötés során a felajánló nevét levágták. Szerencsés véletlen, hogy a kiadványnak az itáliai antikva-bibliográfiában rögzített címlapképén ugyancsak szerzői ajánlás szerepel,[6] de sajnos nincsenek olyan egyező szavak, amelyek megbízhatóan támasztanák alá ezt a feltevést.

Újabb szerzői ajánlást találunk a firenzei Vincenzo da Filicaja Bécs 1683-as felmentését ünneplő költeményeinek kiadásán:[7]

„All'illustrissimo signor Piero Martinj, l'autore, S. M. Nuova"
Piero Martini méltóságos úrnak, a szerző, Santa Maria Nuova.

---

[3] Az Országos Széchényi Könyvtár online katalógusának adatai szerint. Az adatok tömeges lekérdezését köszönöm Uri-Kovács József kollégámnak!

[4] Sigismundi Geloi Pannonii *oratio de beatitvdine, Eivsdem quaestio, an honesta natura sint, an uero opinione,* Patavii, Iacobus Fabrianus, [1549?]. EDIT 16 CNCE 20615, Apponyi 2004, no. 310. Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára (OSZK RNyT), App. H. 310, fol. [A1]r. Lásd még a függelékként közölt *Posszesszorok jegyzékében* 36-os számmal.

[5] A bejegyzéseket saját fordítással együtt közlöm.

[6] Biblioteca Nazionale Marciana (Venezia), Misc. 1386.

[7] *Canzoni in occasione dell'assedio e liberazione di Vienna di* Vincenzio da Filicaia *accademico della Crusca…,* Firenze, per Piero Matini, MDCLXXXIV. Apponyi 2004, no. 1096. OSZK RNyT, App. H. 1096, fol. [1]r. *Posszesszorok jegyzéke,* 47.

Da Filicaja egy bizonyos Piero Martininek adta versgyűjteményét a Santa Maria Nuova kórházból, vagy a kapcsolódó templom, plébánia területéről. A gyakori nevek nem kedveznek a posszesszorok egyértelmű azonosításnak, ebben az esetben viszont megkockáztathatjuk, hogy az Accademia della Crusca – amelynek az ajánló, da Filicaja is a tagja volt[8] – azonos nevű, a forrásokban 1692-ben feltűnő tagja kapta a kiadványt.[9]

Szintén a példány „csecsemőkorába" repít vissza a Luigi Ferdinando Marsigli által összegyűjtött könyvek jegyzékének az Apponyi-gyűjteménybe került példánya, amelyet maga Marsigli adományozott a – sajnos ismeretlen kilétű – tulajdonosnak bejegyzése szerint:[10]

„dono del signor [?] general Marsigli di Bologna"
A bolognai Marsigli tábornok úr ajándéka.

Néhány – írásképét tekintve a hordozó dokumentumokkal egykorú – bejegyzést család, esetleg város szinten sikerült azonosítani. Ilyen a luccai Lupari család egyik tagja, Bartolomeo, aki Dionysius Afer *De totius orbis situ* című munkájának Johannes Honterus közreműködésével készült példányát bírta.[11] Vagy Johannes Hymerius Rondus, akit jellegzetes középső neve is Cremonához köt tulajdonosi bejegyzésének földrajzi kiegészítése mellett.[12]

Nicolaus de Heremitanisról, avagy Nicolò dall'Occhióról, mindkét jog doktoráról annyit tudni, hogy 1501-től 1552-ig a bolognai egyetemen volt *lector*.[13] Az Apponyi-gyűjteménybe a Bolognában 1530-ban megjelent Girolamo Balbi-beszéd került, amellyel V. Károly német római császárt köszöntötte megkoronázása alkalmából.[14] A kiadványban feltehetően az első tulajdonos kezét ismerhetjük fel a császárkoronázás jogi vonatkozásait taglaló fejezetek mellett.

---

[8] *Catalogo degli Accadmici,* https://www.accademicidellacrusca.org/scheda?IDN=148 (letöltve: 2026. 07. 07.)

[9] *Catalogo degli Accadmici,* https://www.accademicidellacrusca.org/scheda?IDN=208 (letöltve: 2026. 07. 07.)

[10] *Elenchus librorum orientalium manuscriptorum … a domino comite Aloysio Ferdinando Marsigli … collectorum eoemptorumque, opera* Michaelis Talman … *compilatus,* Viennae Autriae, apud Susannam Christinam, M.DCCII. Apponyi 2004, no. 2796. OSZK RNyT, App. H. 2796, fol. [*1]r. *Posszesszorok jegyzéke,* 46.

[11] Dionysii Aphri *de totivs orbis situ … opus,* Basileae, excvdebat Henricvs Petrvs, M.DXXXIII. Apponyi 2004, no. 258. OSZK RNyT, App. H. 258, előzéklap rectón: *Bartolomei Lupari Lucensis* (a luccai Bartolomeo Lupari [tulajdona]). *Posszesszorok jegyzéke,* 39.

[12] Marsilii Ficini Florentini *de triplici uita libri tres,* Venetiis, [Bartolomeo Pelusio], M.CCCCXCVIII. GW 9886; Apponyi 2004, no. 34. OSZK RNyT Inc. 859, fol. ɔ3v: *[…] Johannis Hymerij Rondi Cremonensis* (a cremonai Johannes Hymerius Rondus [tulajdona]). *Posszesszorok jegyzéke,* 75.

[13] Dallari 1888, ad indicem. *Posszesszorok jegyzéke,* 58.

[14] Hieronymi Balbi *episcopi Gurcensis ad Carolum V. impe. de coronatione,* Bononiae, Ioannes Baptista Phaellus, M.D.XXX. Apponyi 2004, no. 219. OSZK RNyT, App. H. 219, fol. A1r: *Nicolaus*

Hyppolitus de Lucarellis umbriai ágostonos szerzetes Marko Marulić *De institutione benevivendi* című munkája[15] mellett még a nápolyi nemzeti könyvtár egyik kéziratos Bibliájában szerepel posszesszorként.[16] A Marulić-kiadvány sorsa jól adatolható, Lucarellis halála után a Città della Pieve-beli ágostonos kolostorban maradt,[17] majd feltehetően annak 1904-es megszűntével[18] az Olschki-kereskedésben szerezte meg Apponyi az előtáblára ragasztott könyvkereskedői címke szerint.

A példányok történetének kutatása során az ilyen könyvkereskedői címkék talán a legkényelmesebben felfejthető nyomok. Ezek ugyan a nyomtatványok és a közvélemény kapcsolatának vizsgálatához nem segítenek, ugyanakkor a gyűjtemény kialakulása szempontjából alapvető fontosságúak. Apponyi Sándor olaszországi vásárlásait elsősorban az említett Olschki cég Velencében, továbbá a faenzai Ferdinando Benini, a firenzei Cecchi könyvkereskedés és Carl Ewald Rappaport római boltjának címkéi képviselik. Ezek a nyomok alkalmasak a hordozó kiadványok gyűjteménybe kerülésének *terminus post quem* vagy *ante quem* datálásához is.

A római Rappaport-könyvkereskedés csak 1906-ban nyílt meg.[19] Tehát a modenai Degni nyomdából származó két újságlap – Visegrád és Vác,[20] illetőleg Székesfehérvár[21] visszafoglalásáról –, melyek borításán a Rappaport-címke látható, ebben az évben, vagy ezután kerülhetett Apponyihoz.

---

de Heremitanis ab Oculo juris utriusque doctor (Nicolaus de Heremitanis ab Oculo, mindkét jog doktora).

[15] Marcvs Marvlvs Spalatensis *de institvtione benevivendi per exempla sanctorvm,* Venetiis, Fanciscus Lucensis, – Bernardinus de Vitalibus, M.D.VJ. Apponyi 2004, no. 1601. OSZK RNyT, App. H. 1601, fol. a2r: *Vsus m. Hyppoliti de Lucarellis* (Hyppolitus de Lucarellis használatára). *Posszesszorok jegyzéke,* 37.

[16] Biblioteca Nazionale di Napoli, Ms. VI.A.22, p. 144, tav. 15v. *Manoscritti* 2021, no. 40.

[17] OSZK RNyT, App. H. 1601, fol. a1r: *Bibliothecae s. Augustini Ciuitatis Plebis* (Città della Pieve szent Ágoston-könyvtára). *Posszesszorok jegyzéke,* 17.

[18] A konvent történetéről szekunder irodalmat nem sikerült találni, de az ágostonosok olasz provinciájának levéltárában őrzött fondjuk 1904-gyel zárul: Archivio della Provincia Agostiniana d'Italia (Viterbo), Fondo del convento di Sant'Agostino. https://www.beweb.chiesacattolica.it/beniarchivistici/fondo/31400002201200300030/ (letöltve: 2026. 07. 08.)

[19] 2019. december 31-én a könyvesbolt bezárt, az alapításra vonatkozó adat forrása az Internet Archive honlapon (https://archive.org/) archivált rappaport.it oldal 2025. szeptember 10-i állapota. 2025. májusban a *C. E. Rappaport – Libri antichi* felirat még megvolt a római Via Sistina 21–22-es épület homlokzatán (Google Maps). *Posszesszorok jegyzéke,* 66.

[20] *Giornale di qvanto è segvito doppo la partenya dell'esercito cesareo per l'Vngheria, insieme con la distinta relatione della piazza e castello di Vicegrado resosi all'armi cesaree li 17 giugno...,* Vienna – Modona, per Demetrio Degni, 1684. Apponyi 2004, no. 2189. OSZK RNyT, App. H. 2189.

[21] *Relatione di qvanto è segvito sotto la piazza d'Albareale tra gl'imperiali e tvrchi di qvel pressidio...,* Modona [!], nella stamperia del Degni, [1688]. Apponyi 2004, no. 2315. OSZK RNyT, App. H. 2315.

Hasonló gyűjteménytörténeti következtetésre ad lehetőséget a Pecci család supra librosa Ogier Ghislain de Busbecq összes művének kiadásán[22] Sándor gróf katalógusbeli megjegyzésével együtt: „A kötéstáblán a címer pontosan megfelel a *most* uralkodó pápa – Pecci – címerének: pólya, fa, üstökös, csupán két liliom helyett csak egyet tüntettek fel."[23] Ezek szerint a könyv XIII. Leó – születési nevén Vincenzo Gioacchino Raffaele Luigi Pecci – pontifikátusa alatt (1878–1903) került a gyűjteménybe.

A posszesszorkutatás további hozadéka lehet az Apponyi Sándorral (közel) kortárs gyűjtők, bibliofilek és könyvtáraik megismerése. Ilyen téren az első útmutató Dézsi Lajosnak a *Magyar Bibliofil Szemlében* megörökített *Látogatás[a] gróf Apponyi Sándornál,* amelyben megemlíti Benedetto Maglione, Giacomo Manzoni és Francesco Paolo Ruggiero gyűjteményeit.[24] Közülük Giacomo Manzoni könyvtárából származik a legtöbb hungarika, de a rariora-gyűjtemény számos darabjában is megtaláljuk ex librisét.[25] A hungarikumok közül bőven előfordulnak nála a Mohács előtti humanista időszak emlékei, Galeotto Marzio[26] és Marko Marulić művek,[27] továbbá II. Ulászló orvosának levelei[28] az olyan – az olasz–magyar kapcsolatokat alapjaiban meghatározó – könyvek mellett, mint az *Attila, Isten ostorának* egyik kiadása.[29] De a török kor emlékei is feltűnnek a gyűjteményben, mint például a Győr 1598-as visszafoglalását képversekkel és számmisztikai fejtegetésekkel ünneplő kiadvány.[30]

---

[22] A. Gislenii Bvsbeqvii *omnia, quae extant,* Lvgd. Batavorvm, ex officina Elzeviriana, 1633. Apponyi 2004, no. 825. OSZK RNyT, App. H. 825. *Posszesszorok jegyzéke,* 62.

[23] Apponyi 2004, no. 825: „Das Wappen auf der Einbanddecke entspricht genau dem Wappen der Familie des *jetzt* regierenden Papstes – Pecci – Querbalken, Baum, Komet, nur dass statt 2 Lilien bloss Eine angebracht ist." (Kiemelés tőlem.)

[24] Dézsi 1924, 33.

[25] *Posszesszorok jegyzéke,* 43.

[26] Galeotto Marzio da Narni *della varia dottrina…,* In Fiorenza, per Filippo Giunti, MDCXV. Apponyi 2004, no. 716. OSZK RNyT App. H. 716.

[27] Marci Marvli Spalatensis *evangelistarivm,* Uenetijs, jmpensis … Melchioris Sesse, in edibus Jacobi Leuci, M.D.XVJ. mense Maio. EDIT 16 CNCE 24989; Apponyi 2004, no. 115. OSZK RNyT App. H. 115/1. péld. Valamint: *Liber* Marci Marvli Spalatensis *de lavdibvs Hercvli…,* Venetiis, per Bernardinum de Vitalibus, M.D.XXIIII. EDIT 16 CNCE 59212, Apponyi 2004, no. 181. OSZK RNyT App. H. 181.

[28] Giovanni Manardi, *Epistolae medicinales…,* Ferrariae, excvssit Bernardinvs de Odonino, anno a Christi audentu [!] M.D.XXI. EDIT 16 CNCE 27447, Apponyi 2004, no. 151. OSZK RNyT App. H. 151. Valamint: *Ioannis Manardi Ferrariensis medici epistolarum medicinalium tomus secundus,* Bononiae, Ioannes Baptista Phaellus, M.D.XXXI. EDIT 16 CNCE 72905, Apponyi 2004, no. 1676. OSZK RNyT App. H. 151 (2).

[29] *Atila flagellum Dei vulgar,* Vinetia, per Marchio Sessa & Piero de Rauani, M.D.XXI. EDIT 16 CNCE 3360, Apponyi 2004, no. 157. OSZK RNyT App. H. 157.

[30] *De divina Iavarini recvperatione …* Jacobi Novelli Castrofrancani *novvm opvscvlvm,* Tarvisii, apud Euangelistam Dehuchinum, MDXCVIII. EDIT 16 CNCE 53550; Apponyi 2004, no. 621. OSZK RNyT App. H. 621.

Francesco Paolo Ruggiero gyűjteményét két kiadvány képviseli,[31] I. Ferdinánd székesfehérvári bevonulásának ismertetése 1527-ből és egy török *annales,* amelynek hungarikajellegét a török témán felül az adja, hogy Dudith András második feleségének egyik rokonához szól az ajánlása. Ruggiero ex librise máig megtalálható az utóbbi kiadványban, a Ferdinánd bevonulásáról szóló röplapot viszont Apponyi barna marocquinkötéssel látta el. Ha volt is benne ex libris, mára csak az Apponyi-katalógus tanúsítja a Ruggiero-gyűjteményből származását,[32] mivel még a Ruggiero-gyűjtemény árverési katalógusában sem szerepel.[33]

Benedetto Maglione gyűjteményéből is egy *Attila, Isten ostorát* szerzett Apponyi Sándor, amelynek eredetét ugyancsak a két gyűjtő katalógusai igazolják.[34]

A 19. századi nagy bibliofilek mellett néhány szerényebb modern posszesszor is megbújik, közülük a modenai Giovanni Galvanit és Giovanni Battista Borsarit emelném ki.[35] Az Este-ház és Magyarország Mátyás- és Jagelló-kori kapcsolata jól ismert, de a Vestigia Kutatócsoport fellendítette modenai levéltári kutatások nyomán az ottani helytörténészek a későbbi korokból is beszámoltak kulturális és politikai kapcsolódásokról a Modenai Hercegség és a Magyar Királyság között.[36] Így nem meglepő, hogy a 19. századi Este-adminisztráció tagjai is feltűnnek az Apponyi-gyűjtemény forrásai között. Galvani neve már a corvina-kutatás kapcsán is felbukkant a magyar könyves diskurzusban. Ő a hercegi könyvtár helyettes könyvtárnokaként javasolta 1847-ben, hogy V. Ferenc modenai herceg „hárítsa szögletre" az osztrák-magyar uralkodó mind a tizenhét Modenában őrzött corvinára benyújtott igényét. Ennek következtében kerültek Bécsbe, majd csak 1891-ben a Nemzeti Múzeumba a Szent Jeromos és Aranyszájú Szent János kódexek.[37] Giovanni Battista Borsari doktort, aki Galvanihoz hasonlóan az Este-kormányzat cenzora volt bélyegzője szerint,[38] nem sikerült ennél pontosabban azonosítani. Arnold Wion Szent Gellért-életrajzának tulajdonosa volt, miután a könyv kikerült a finalmarinai redemptoristák könyvtárából.[39]

Bár nem Apponyi kortársa, de Dézsi megemlítette Carlo Archinto gyűjteményét is,[40] amely 1863-ban került árverésre. Ebből a gyűjteményből egy Galeotto Marzio

---

[31] *Posszesszorok jegyzéke,* 77.

[32] Apponyi 2004, no. 196.

[33] *Catalogo* 1873.

[34] *Atila flagellvm Dei per vvlgare,* [Venezia, Giovanni Ragazzo, 1491]. GW 2767; *Catalogue* 1894, no. 546; Apponyi 2004, no. 21. OSZK RNyT Inc. 740. *Posszesszorok jegyzéke,* 40.

[35] *Posszesszorok jegyzéke,* 28, illetve 11.

[36] Ld. pl. Attolini 2023, Menziani 2023, Righi Guerzoni 2023.

[37] Csontosi 1891, Milano 2002, p. 70. A szóban forgó corvinák: OSZK Ms., Cod. Lat. 346., Cod. Lat. 347.

[38] *Sancti Gerardi Sagredo, patricii Veneti, episcopi Canadinensis primi ac Hungarorum protomartyris apostoli vita … collecta … per d.* Arnoldum Vuion Flandrum, [Venezia], apud Io. Baptistam et Io. Bernardum Sessam, 1597. EDIT 16 CNCE 29648, Apponyi 2004, no. 616. OSZK RNyT, App. H. 616, fol. 1r.

[39] OSZK RNyT, App. H. 616, kitöltetlen könyvtárjegy az előtábla tükrén.

[40] Dézsi 1924, 33. *Posszesszorok jegyzéke,* 3.

munka[41] és Cicero Atticushoz írt leveleinek második aldina kiadása származik,[42] mely Apponyi szerint csak kis eltéréseket mutat az első, Móré Fülöp pécsi püspöknek dedikálthoz képest.[43] A két Archinto-gyűjteményből származó kiadványon túl az 1687-es török- és Thököly-ellenes birodalmi győzelmeket ünneplő kiadvány is a családhoz kötődik, mivel Carlo gróf apjának, Filippónak dedikálta a szerző, Carlo Manone.[44]

Dézsi említés nélkül hagyta, de az Albani-család híres könyvtára is több Apponyi-hungarika forrása,[45] erről Giovanni Francesco Albani, a későbbi XI. Kelemen pápa bélyegzője tanúskodik a család címerével és bíborosi kalappal. Az öt, Apponyi által megvásárolt kiadványból négy előtörténete tovább fejthető, amelyek Federico Cesi könyvtárából származnak. Cesi az Accademia dei Lincei alapító tagja volt, tulajdonosi bélyegzőjén is az akadémia nevét adó, éles látásáról híres hiúz szerepel. Bár Cesi és a tudományos társaság érdeklődése is elsősorban a természettudományokra irányult – 1611-től Galileo Galilei is az akadémia tagja volt –, a Cesitől származó négy Jan Gruter-féle versgyűjtemény egyszerre tanúsítja a hungarus személyek beágyazottságát a reneszánsz kultúrába és a humán- és természettudományos érdeklődés együttélésének lehetőségét. Az Albani-gyűjteményből származó ötödik kiadvány a pozsonyi Martin Schödel a Magyar Királyság történetével foglalkozó vizsganyomtatványa.[46]

Névtelen, de az íráskép és egyéb külső jegyek alapján magabiztosan összekapcsolható tulajdonosokat is azonosíthatunk az Apponyi-gyűjteményben. Öt, 1690 körül kiadott velencei röplapban például egyazon kéz történeti bejegyzései tűnnek fel. A Nándorfehérvárat pusztító 1686-os tűzvészről hírt adó jelentés címét például ezzel egészítette ki az azonosítatlan tulajdonos:[47]

---

[41] Galeotti Martii Narniensis *refvtatio obiectorvm in librvm de homine a Georgio Merula inchoat.,* Bononiae, Dominico Lapio, M.CCCC.LXXVI. GW M 21446, Apponyi 2004, no. 6. OSZK RNyT Inc. 967.

[42] M. T. Ciceronis *epistolarvm ad Atticvm, ad Brvtvm, ad Qvintvm fratrem libri XX nvper exacta recogniti cura,* Venetiis, in aedibvs Aldi et Andreae soceri, M.D.XXI. EDIT 16 CNCE 12213, Apponyi 2004, no. 146. OSZK RNyT, App. H. 146.

[43] M. T. Ciceronis *epistolarum ad Atticum, ad Brutum, ad Quintum fratrem libri XX,* Venetiis, in aedibus Aldi et Andreae soceri, MDXIII. EDIT 16 CNCE 12190, Apponyi 2004, no. 89.

[44] *L'Vngaria vendicata, o siano li felici svccessi, e gloriose vittorie riportate dall'armi imperiali sopra le ottomane, e ribelli nell'anno 1687 ... descritti dal dottor* Carlo Manone…, Milano, nelle stampe dell'Agnelli, M.DC.LXXXVIII. Apponyi 2004, no. 2312.

[45] *Posszesszorok jegyzéke,* 1.

[46] *Disquisitio historico-politica de Regno Hungariae, quam ... censurae subjicit auctor* Martinus Schödel…, Arcentorati, impensis Eberhardi Zetzneri, typis Johannis Reppl, anno 1629. RMK III. 1440; Apponyi 2004, no. 819. OSZK RNyT App. H. 819/1. péld.

[47] *Distinta relatione del grand'incendio seguito nella città di Belgrado li 20. del mese d'aprile...,* Venetia, per il Batti, M.DC.LXXVI. Apponyi 2004, no. 1256. OSZK RNyT, App. H. 1256, fol. [1]r. *Posszesszorok jegyzéke,* Azonosítatlan.

[Distinta relatione…], uenuta con uasello raguseo al giorno 14 maggio e posteriormente certificata con li auisi di Vienna esser il danno più considerabile"
[Világos jelentés…], amely egy raguzai hajón érkezett május 14-én, és később megerősítették a bécsi értesülésekkel is, hogy a kár jelentősebb.

Nándorfehérvár 1688-as keresztény megvívására (legalább) két évvel később jegyezte fel, hogy a törökök visszafoglalták:[48]

„Nouità, come la suddetta città di Belgrado fu ripresa da turchi a forza d'armi li 9 di ottobre 1690."
Újság, hogy Nándorfehérvár fent említett városát visszavették a törököktől a fegyverek erejével 1690. október 9-én.

A röplap végén pedig az 1688-as események kiegészítései olvasható:[49]

„*a 20 luglio 1688 fu resa dalli ottomani anco la città di Lippa, membro della Transilvania con 58 pezzi di canone e 2 mila schiaui et donato la libertà a 6 mila persone tra done e fanciuli con acquisto di molti animali e trecento cavalli*
12 luglio s'inposeso anco de Jlloch havendolo abandonato gli ottomani"
1688. július 20-án feladták az oszmánok Lippa városát is, amely Erdély része, 58 ágyúval és 2000 fogollyal, és szabadon bocsátottak 6000 embert, köztük nőket és gyermekeket, sok állat és 300 ló megszerzése mellett
július 12-én birtokba vették Szerémújlakot is, miután a törökök elhagyták.

Vidin 1689-es visszavétele után az ugyancsak 1690-es feladását jegyezte fel:[50]

„a 4 settembre 1690 lettere di questo giorno di Vienna portano come l'imperiali hanno reso la detta piazza alli ottomani"
Szeptember 4-én ezen a napon [kelt], bécsi levelek tudatják, hogy a császáriak feladták az említett erődöt az oszmánoknak.

---

[48] *Vera e distinta relazione dell'acquisto della gran città di Belgrado fatto a forza d'armi...,* Venetia, M.DC.LXXXVIII. Apponyi 2004, no. 1382. OSZK RNyT, App. H. 1382, fol. [1]r.

[49] OSZK RNyT, App. H. 1382, fol. [2]v.

[50] *Novissima e destinta relazione della segnalata vittoria ottenuta dall'armi imperiali … con l'acqvisto dell'importante piazza Widin…,* Avgvsta – Venezia, per il Prodocimo, 1689. Apponyi 2004, no. 1395. OSZK RNyT, App. H. 1395, fol. [1]r.

Az 1691-es szalánkeméni ütközetben szerzett zászlókról tudósító röplapon a császári főssereg sikere mellé Federico Veterani tábornok egyidejű eredményeit jegyezte fel:[51]

> *„Lettere di Vienna di 16 settembre raguagliano la morte sicura del primo visire, la presa de Lipa e Siclos fatta dalli cristiani agli ottomani che la morte de barbari assendono a più di 32 mila e che l'essercito turco non si ritrova più di 14 in 16 mila huomeni uniti e ricoverati dalla battaglia a Belgrado."*
> Bécsi, szeptember 16-i levelek beszámolnak a nagyvezír bizonyos haláláról, hogy a keresztények elfoglalták az oszmánoktól Lippát és *Siclost*[52] a barbárok halottainak száma meghaladja a harminckétezret, a török seregben pedig nem maradtak többen, mint tizennégy-tizenhatezer ember, akiket a csatából összegyűjtöttek és visszahívtak Nándorfehérvárra.

Valódi történetíróhoz illő magatartás a hírforrások kritikai érzékkel rögzítése, a kérészéletű röplapok megőrzése és utólagos kiegészítése, de hogy pontosan kihez, az továbbra is tisztázásra vár.

Giulio Ballino 1569-es városkép-gyűjteményének egyik Apponyi-példányában is számos itáliai népnyelvű kiegészítést, módosítást találunk a Vincenzo Pellegrini[53] szónokhoz intézett ajánlólevél körül:[54]

	Nyomtatott szöveg	Kéziratos módosítás(ok)
1	*quasi tutte le primarie città dell'Italia, anzi dell'Europa*	*1) quasi tutte le molte città e fortezze dell'Europa* *2) molte delle città primarie dell'Europa*
	Itália, sőt Európa szinte minden fontosabb városa	1) Európa szinte összes sok [!] városa és erőssége 2) Európa sok fontosabb városa

[51] *Nova vera e distinta relazione della dichiaratione delli stendardi presi nella battaglia seguita li 19 agosto 1691 ... sotto il comando del serenissimo prencipe Ludovico di Baden,* Vienna – Venezia, si vende dal Batti, 1691. Apponyi 2004, no. 1428. OSZK RNyT, App. H. 1428, fol. [2]v.

[52] Siklós vára már 1686-ban keresztény kézre került, talán Lugos torz alakja lehet.

[53] Pellegrini személye homályban marad, az olasz életrajzi lexikon 1562-ben született komponistát és 1575-ben született festőt tart nyilván ezen a néven. *Posszesszorok jegyzéke,* 63.

[54] *De' disegni delle piu illustri città et fortezze del mondo parte I, la quale ne contiene cinquanta ... raccolta da m.* Givlio Ballino, Vinegia, Bolognini Zaltieri, MDLXIX. EDIT 16 CNCE 4052. OSZK RNyT, App. H. 428a fol. [2]r–v.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 246 2026. 10. 05. 17:31:47

	Nyomtatott szöveg	Kéziratos módosítás(ok)
2	*Et, percioche si è tenuto per fermo, che questa nostra fatica debba essere abbracciata da' curiosi; l'habbiam di già quasi tutta fatta latina: accioche gli oltramontani anch'eßi la intendano; e, s'ella può recare vtile alcuno, ne peruegna anco a loro. Ne a questa meta si fermerà il corso del nostro studio: ma, trappassando piu oltre, si farà alla giornata il libro maggiore con altri disegni di città, e con altri discorsi, somiglianti a questi, ch'io appresento hora a V. Mag. a' quali, si come a questi, il celebratissimo nome suo, scritto loro in fronte, porgerà eterno honore. Resta, che non le spiaccia ciò, che hor per me le si porge: poscia che il suo mirabil giudicio ho io a stimar sopra ciò, si come intorno ad ogni altra cosa, assai piu, che quello di tutti gli altri piu stimati dal mondo. E perche non debbo io stimar lo assai piu di quello d'ogni altro se ogni altro sommamente lo stima?*	*Et percioche si è tenuto per fermo che questa nostra fatica debba esser da coloro abbracciata, a quali piace l'historia; l'habbiam di già rivolta in latino con intendimento di tosto publicarla in quella lingua, accioche gli oltramontani anch'essi la godano; e, s'ella può recare utile alcuno, ne pervegna anco a loro. Ne a questa meta si fermerà il corso del nostro studio, ma trappassando più oltre si aggiugneranno a questo altri somiglianti volumi. Intanto alla M. V. io porgo il presente: il qual desidero aßai che le piaccia, poscia che il suo mirabil giudicio stimo io sommamente. E perche non debb'io sommamente stimarlo se ogni altro sommamente lo stima?*
	És, mivel bizonyos, hogy ezt a fáradozásunkat a kíváncsiak fel fogják karolni, már szinte mind elkészítettük latinul is,[55] hogy a hegyeken [Alpokon] túliak is megértsék, és, ha valami hasznot tudnak belőle húzni, az ő javukra is váljon. Ennél a célnál sem fog megállni munkásságunk folyama, hanem tovább haladva napról napra növekedni fog a könyv más városképekkel és más ezekhez hasonló beszédekkel, amelyeket most Nagyságotoknak bemutatok, *amelyeknek – miként ezeknek is – örök dicsőséget fog hozni [Nagyságotok] az élükre írt, igen híres neve.* Egyszóval ne vesse meg, hogy én ezt most Nagyságotoknak nyújtom, mivel a csodálatos ítélőképességét mindenek felett értékelem, mint minden más dologban, sokkal többre, mint a világ nagyrabecsültjeinek ítélőképességét. És miért ne kellene sokkal többre becsülnöm minden másénál, ha mindenki más is a leginkább becsüli?	És, mivel bizonyos, hogy ezt a fáradozásunkat fel fogják karolni azok is, akik örömüket lelik a történelemben, már le is fordítottuk latinra azzal a szándékkal, hogy gyorsan azon a nyelven is közreadjuk, hogy a hegyeken túliak is élvezhessék, és, ha valami hasznot tudnak belőle húzni, az ő javukra is váljon. Ennél a célnál sem fog megállni munkásságunk folyama, hanem tovább haladva hasonló köteteket fogunk hozzátenni. Addig is Nagyságotoknak ajánlom ezt, erőst kívánom, hogy lelje benne örömét, mivel csodálatos ítélőképességét mindenek felett becsülöm. És miért ne kellene mindenek felett becsülnöm, ha mindenki más is mindenek felett becsüli?

[55] *Ciuitatum aliquot insigniorum [!], et locorum, magis munitorum exacta delineatio cum omnium, quae ad eorum historiam pertinent, breui enaratione. Disegni di alcune più illustri città, et fortezze del mondo; con una breue historia delle cose, a loro pertinenti, raccolta per m.* Giulio Ballino, Venetiis, Bolognini Zalterii formis, 1568. EDIT 16 CNCE 65195. (A címleírást közvetlenül a bibliográfiából másoltam, a kiadványt nem láttam.)

	Nyomtatott szöveg	Kéziratos módosítás(ok)
3	*dolcissimamente e sapientissimamente*	*dolcemente e sapientemente*
	igen édesen és bölcsen	édesen és bölcsen
4	*con verità si può dire che non maggior numero di persone già concorresse ad udire in Atene il facondo e dolce Pericle [...] che hor concorre a veder V. Mag.*	*con verità si può dire che non maggior numero di persone già concorse ad udire in Atene il facondo e dolce Pericle [...] che in questi nostri tempi concorre a veder V. Mag.*
	bizton állíthatjuk, hogy Athénban az ékesszóló és édes [hangú] Periklészt [a kihagyott részben további klasszikus szónokokat sorol fel] hallgatni sem gyűlhettek össze nagyobb számban, mint ahányan ma nagyságotokat látni gyűlnek össze	bizton állíthatjuk, hogy Athénban az ékesszóló és édes Periklészt hallgatni sem gyűltek össze nagyobb számban, mint ahányan napjainkban nagyságotokat látni gyűlnek össze
5	*ch'esce e può uscire*	*che esce*
	ami kijön és kijöhet	ami kijön
6	*con la vista possente dell'unica sua prudenza, & integrità*	*con la vista della sua prudenza, & integrità*
	[Nagyságotok] egyedülálló bölcsességre és feddhetetlenségre képes látásával	[Nagyságotok] bölcs és feddhetetlen látásával
7	*quanto indegno e mal atto*	*quanto mal atto*
	bármily méltatlan és alkalmatlan	bármily alkalmatlan

Talán nem túl nagy vakmerőség megkockáztatni, hogy ezeket a módosításokat Ballino végezte, hiszen a többnyire stiláris jellegű változtatások aligha származhatnak mástól. Az egyetlen érdemi változatás – amelyet a nyomtatott levélen a legsötétebb, legalaposabb satírozás, a 2-es részlet fordításában pedig a kurzivált kiemelés –, hogy Ballino a további kiadványainak dedikációját nem ígéri meg Pellegrininek. 1569-ben másodszor is megjelent a kiadvány,[56] és feltehetően a kedvező fogadtatás jele, hogy erre már rézmetszett díszcímlap került, a Pellegrinihez írt ajánlás viszont – ahogy a módosított levél is sugallja – elmaradt. Az itáliai antikva-bibliográfia (EDIT 16 CNCE) nem ismeri a mű további kiadásait.

A kéziratos bejegyzések, áthúzások, áthúzott bejegyzések és satírozások az ajánlólevél kinézetét teljesen elrontják, éles ellentétben az egyszerű, de elegáns kötéssel, amelynek tábláit aranynyomásos, egyszeres lénia-keretek, középen pedig arabeszkek díszítik; metszése szintén aranyozott.[57] Újabb esztétikai csavar, hogy az ajánlást tartalmazó levélnek a körülvágott könyvtest méretén túllógó,

[56] *De' disegni delle piv illvstri città et fortezze del mondo parte I, la quale ne contiene cinquanta ... raccolta da m.* Givlio Ballino, Venetiis, Bolognini Zalterii typis et formis, MDLXIX. EDIT 16 CNCE 4053; Apponyi 2004, no. 428. OSZK RNyT, App. H. 428.

[57] A kötés stílusa megegyezik a New York-i Musinsky Rare Books antikvárium honlapján elérhető Ausonius-összes (D. Magni Avsonii Bvrdigalensis poetae … *opera…,* Lvgdvni, apvd Ioan. Tornaesivm, M.D.LVIII.) kötésével, de az arabeszkek minimális mértékben eltérnek egymástól, nem ugyanazzal az eszközzel díszítették ezeket. Az Ausonius kiadás kötése viszont datált (1577), ez alapján az Apponyi-példány kötését is egykorúnak tekinthetjük. https://www.musinskyrarebooks.com/pages/books/4315/decimus-magnus-ausonius-ca-310-ca-395/opera

kézírásos bejegyzéseket hordozó részeit a könyvkötő meghagyta, csak visszahajtotta. A jelenséget magyarázná, ha ezt a példányt adta volna Ballino Pellegrininek, de erre nincs közvetlen bizonyíték. Az kétségtelen, hogy a könyvet beköttető személy a – mint láttuk, lényegében jelentéktelen – módosításoknak komoly figyelmet szentelt.

Csak ezt a néhány itáliai posszesszort áttekintve is több irányba lehetne folytatni a kutatást, és akkor az olyan különlegességekről még nem is esett szó, mint a Kolombusz Kristóf fiának, Fernando Colombo/Hernando Colón (1488–1539) könyvtárából származó röplapról.[58] Róla persze lehetne vitatkozni, hogy córdobai születése ellenére, genovai származású apjára tekintettel még itáliainak számít-e. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy különleges provenienciáját, melyet eddig kizárólag Apponyi Sándor feljegyzése támasztott alá, a *Hernando Colón's universal library – European culture and intellectual production at the dawn of the global world* című ERC projekt keretében feldolgozott katalógusok és további Colón-könyvek is bizonyítják.[59]

Utolsó utáni kitérőként a teljes állományt érintő autopszián alapuló vizsgálat egyik, talán szélesebb érdeklődésre számot tartó melléktermékét említeném meg: a tudós humanista Valentin Eck (1494–1557 után) kapcsolati hálójára kötnék egy újabb csomót.[60] Tőle – Apponyi Sándor bibliográfiája szerint – „Arsilt P. Gassari" kapta meg az *Ad proceres Hvngariae … exhortatio* egy példányát, amely ma az Apponyi-gyűjteményben található.[61] Az olaszos csengésű Gassari név azonosítási kísérlete során viszont nem itáliai posszesszor bukkant fel, hanem Achilles Pirminius Gasser (1505–1577) lindaui származású augsburgi történész, orvos, aki Sebastian Münster kozmográfiájának elkészítésében is közreműködött,[62] továbbá bécsi tanulmányai idején Wolfgang Laziusszal is szorosra fűzte a baráti szálakat.[63] Tehát a címlapon látható bejegyzés helyesen:

---

[58] *Sensuyuẽt les faictz du chien insaciable du sang chrestien, … Lempereur de Turquie … ap[res] quil avoit gaigne la bataille. Le XXVIII. iour du moys daoust... au pays Dungrie,* [Genève?, Wigand Köln?], Lan. M.D.XXVJ. Apponyi 2004, no. 1656. OSZK RNyT, App. H. 1656. *Posszesszorok jegyzéke,* 18.

[59] Például a kiadványban látható foltok a kimosott, Colón-könyvtárbeli jegyzékszámok helyére utalnak. A Colón-könyvtár egyik katalógusának függelékében *(Abecedarium B, Supplementum)* a 25r oldalon látható 13540-es jegyzékszámmal az incipit: *„Le huitiesme jour du moys de Septembre le", vö. „Le huytiesme four [!] du moys de Septembre le"* (OSZK RNyT, App. H. 1656, fol. a2r). A proveniencia megerősítését ezúton köszönöm a kutatást vezető Matilde Malaspinának! A kutatás ismertetése: https://doi.org/10.3030/101165261. (letöltve: 2026. 07. 07.)

[60] Róla legutóbb: Guitman 2011.

[61] *Ad proceres Hvngariae, qvo serenissimum … Ferdinandnm [!] Hungariae … regem … excipiant,* Valentini Ecchij Lendani Bartphensis reipublicae praefecti *exhortatio,* [Kraków, Hieronymus Vietor, 1527/1528]. Apponyi 2004, no. 192; RMK III. Pótlások, no. 5158. OSZK RNyT, App. H. 192.

[62] Gasser kéziratos bejegyzésének reprodukciójával együtt, amely alapján egyértelmű, hogy a bejegyzés tőle származik, ld.: Siegrist 1949, 27.

[63] Blendinger 1964.

„Sum Achill. P. Gassarj L[indaugensis] ex dono ipsius authoris 19. Maij 1531."
A lindaui Achilles P. Gasseré vagyok magának a szerzőnek az adományából, 1531. május 19.

Nem tudni, hogy Eck és Gasser hogyan ismerkedtek meg, de a szinte generációnyi korkülönbség ellenére – Gasser harmadik születésnapja környékén Eck már a lipcsei egyetemre járt[64] – lindaui származásuk minden bizonnyal elősegítette kapcsolatuk megalapozását.

Az elvégzett kutatásból világos, hogy a közvélemény, a közvetítők és a nyomtatványok kapcsolatát nem lesz egyszerű tisztázni. Ugyanis vagy az érdemi szellemi munka, a továbbgondolás nyomai hiányoznak gyakran a könyvekből, vagy a használók nevei. Ezzel együtt az azonosított kapcsolatok a gyűjtemény új nézőpontú, rendszeres kutatására bíztathatnak Itáliánál tágabb viszonylatban is.

Hivatkozott irodalom

AdPBo
Biblioteca digitale dell'Archiginnasio [di Bologna], Archivio dei Possessori http://badigit.comune.bologna.it/possessori/index.html (letöltve: 2026. 07. 07.)

AdPNa
Biblioteca Nazionale di Napoli, Possessori https://www.bnnonline.it/it/324/possessori (letöltve: 2026. 07. 07.)

AdPVe
Archivio dei Possessori [della Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia] https://archiviopossessori.it/it (letöltve: 2026. 07. 07.)

Apponyi 2004.
Apponyi Sándor, *Hungarica, Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften,* Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2004.

Attolini 2022.
Attolini, Alberto, *Intrigo internazionale a Modena. La causa di Crouy-Chanel contro Francesco V tra alta politica, nazionalismo e massoneria = Verbum. Analecta Neolatina,* 23(2022), 543–572.

Bertarelli – Prior 1902.
Bertarelli, Achille – Prior, David-Henry, *Gli ex libris italiani,* Milano, Ulrico Hoepli, 1902.

Blendinger 1964.
Blendinger, Friedrich, *Gasser (Gassarus), Achilles Pirminius = Neue Deutsche Biographie,* vol. 6, Berlin, Duncker & Humblot, 1964, 79. https://www.deutsche-biographie.de/gnd118689673.html#ndbcontent (letöltve: 2026. 07. 07.)

[64] Guitman 2011, 1245–1246.

Bongi 1871.
Bongi, Salvatore, *Catalogo dei codici manoscritti posseduti dal nobile signore conte Eugenio Minutoli Tegrimi,* Lucca, Giusti, 1971.
Catalogo degli Accademici
Catalogo degli Accademici (Accademia della Crusca), https://www.accademicidellacrusca.org/ (letöltve: 2026. 07. 07.)
Catalogo 1873.
Catalogo di una scelta biblioteca da vendere, Napoli, Tipografia A. Trani, 1873.
Catalogue 1863.
Catalogue d'une petite collection de livres rares et précieux, imprimés et manuscrits provenant de la bibliothèque de feu m. le comte Archinto de Milan..., Paris, L. Potier, 1863.
Catalogue 1892–1893.
Catalogue de la bibliothèque de feu m. le comte Jacques Manzoni ministre des finances de la République Romaine, I–III, Città di Castello, imprimerie de l'ètablissement S. Lapi, 1892–1893.
Catalogue 1894.
Catalogue de la bibliothèque de feu m. Benedetto Maglione de Naples, Paris, Ém. Paul – L. Huard et Guillemin, 1894.
Catholic Hierarchy
The Hierarchy of the Catholic Church. Current and historical information about its bishops and dioceses, 1996–. https://www.catholic-hierarchy.org/ (letöltve: 2026. 07. 10.)
Corradini 2004.
Corradini, Marco, *La tradizione e l'ingegno. Ariosto, Tasso, Marino e dintorni,* Novara, interlinea, 2004.
Csontosi 1891.
Csontosi János, *Két modenai Corvin-codex története: Első közlemény = Magyar Könyvszemle,* 16(1891), 81–116.
Dallari 1888.
Dallari, Umberto, *I rotuli dei lettori legisti e artisti dello studio bolognese dal 1384 al 1799*, vol. IV, Bologna, Regia tipografia dei fratelli Merlani, 1888.
Dalloul 2014.
Dalloul, Zaynab, *Bernardino Guerralda és a Mediciek történetének könyve = Magyar Könyvszemle,* 130(2014), 309–320.
DBI
D*izionario Biografico degli Italiani,* Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma. https://www.treccani.it/biografico/ (letöltve: 2026. 07. 07.)
Dézsi 1924.
Dézsi Lajos, *Látogatás gróf Apponyi Sándornál = Magyar Bibliofil Szemle,* 1(1924), 28–36.

EDIT 16 CNCA
Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo, Voci di autorità, Autori, Istituto Centrale per il Catalogo Unico, Roma. https://edit16.iccu.sbn.it/info-autori (letöltve: 2026. 07. 07.)
EDIT 16 CNCE
Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo, Istituto Centrale per il Catalogo Unico, Roma. https://edit16.iccu.sbn.it/ (letöltve: 2026. 07. 07.)
EncIt
Enciclopedia Italiana, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma. https://www.treccani.it/enciclopedia/ (letöltve: 2026. 07. 07.)
Fazzini 2010.
Fazzini, Maria Cristina, *I libri di imprese e di emblemi nella Biblioteca del Seminario Vescovile di Padova (secoli XVI e XVII). Tesi di diploma,* Roma, Università degli Studi „La Sapienza", 2009/2010.
Gelli 1908.
Gelli, Jacopo, *3500 ex libris italiani,* Milano, Ulrico Hoepli, 1908.
Guitman 2011.
Guitman Barnabás, *Adalékok Eck Bálint életéhez = Századok,* 145(2011), 1245–1252.
GW
Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Staatsbibliothek zu Berlin, Berlin. https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/ (letöltve: 2026. 07. 07.)
Köpeczi 1995.
Köpeczi Béla, *Az Apponyi-gyűjtemény történeti forrásértéke = Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében. Emlékülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából,* szerk. W. Salgó Ágnes, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1995, 11–15.
L'Italia unita e la sua Biblioteca 2011.
1861/2011: l'Italia unita e la sua Biblioteca, Catalogo della Mostra tenuta a Firenze nel 2011-2012, Firenze, Polistampa, 2011.
Manoscritti 2021.
Manoscritti miniati della Biblioteca Nazionale di Napoli, I. Italia, secoli XIII-XIV, ed. Teresa D'Urso et al., Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2021.
M*anus Online*
M*anus Online. Manoscritti delle biblioteche italiane.* https://manus.iccu.sbn.it/ (letöltve: 2026. 07. 10.)
Marchetti 1875.
[Marchetti, Giovanni], *La parte migliore de' miei libri,* Torino, tipografia di Vincenzo Bona, 1875.
Menziani 2022.
Menziani, Alberto, *Le relazioni di carattere militare tra la Casa d'Austria-Este e l'Ungheria nel secolo XIX. Prime note di ricerca = Verbum. Analecta Neolatina,* 23(2022), 501–512.

Milano 2002.
Milano, Ernesto, *I codici corviniani conservati nelle biblioteche italiane = Nel segno del corvo: libri e miniature della biblioteca di Mattia Corvino re d'Ungheria (1443-1490)*, ed. Nicola Bono, Modena, Il Bulino, 2002, 65–94.
F. Molnár 2016.
F. Molnár Mónika, *Olasz hadi írók és generálisok Bécs és Isztambul között. L. F. Marsigli és kortársai,* Bp., reciti, 2016.
Oross 2019.
Oross András, *Európa géniusza. Savoyai Eugén élete és kora, 1663–1736,* Pécs–Budapest, Kronosz–MTT, 2019.
POP
Provenance Online Project. https://flic.kr/ps/TKhTV (letöltve: 2026. 07. 08.)
Righi Guerzoni 2022.
Righi Guerzoni, Lidia, *L'Ungheria nelle memorie di primo Ottocento del conte modenese Luigi Forni = Verbum. Analecta Neolatina,* 23(2022), 527–542. https://doi.org/10.5465/AMBPP.2022.15683abstract
Roncuzzi Roversi-Monaco 1998.
Roncuzzi Roversi-Monaco, Valeria, *Ex libris, timbri e scritte di possesso di alcune librerie private bolognesi entrate a far parte della Biblioteca dell'Archiginnasio = L'Archiginnasio. Bollettino della Biblioteca Comunale di Bologna, XCIII*(1998), 33–175.
RMK III.
Szabó Károly, Hellebrant Árpád, *Régi magyar könyvtár. III-dik kötet,* Bp., M. Tud. Akadémia könyvkiadó hivatala, 1896.
RMK III. Pótlások
Régi magyar könyvtár III-dik kötet … írták Szabó Károly és Hellebrant Árpád, *Pótlások, kiegészítések, javítások,* Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1990–1996.
Sassi 1961.
Sassi, Romualdo, *Le chiese di Fabriano,* Fabriano, Arti Grafiche Gentile, 1961.
Saviotti 2018.
Saviotti, Stefano, *Relazione storica sul complesso ex-salesiani,* [2018]. https://www.faventiasales.it/wp-content/uploads/2018/06/relazione-storica-sul-complesso-ex-salesiani-Stefano-Saviotti.pdf. (letöltve: 2026. 07. 07.)
Siegrist 1949.
Siegrist, Werner, *A Map of Allgäu, 1534 = Imago Mundi,* 6(1949), 27–30.
Tóth 2024.
Tóth Anna Judit, *L. F. Marsigli Danubiusának kiadástörténete és magyarországi recepciója = Marsigli és kortársai. Tanulmányok a magyarországi barokk tudománytörténetről és történetírásról,* szerk. Fehér Bence, Tóth, Anna Judit, Bp., Magyarságkutató Intézet, 2024, 175–192. https://doi.org/10.53644/MKI.MAKO.2024.8 (letöltve: 2026. 07. 07.)
Túri 2026.
Túri Klaudia, *Betekintés Apponyi Sándor modern könyvtárába = Magyar Könyvszemle,* 142(2026), 179–192. https://doi.org/10.17167/mksz.2026.2.179-192

Végh 1925.
Végh Gyula, *Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből,* Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1925.
Vian 2018.
Vian, Paolo, *„Pel buon andamento" della Biblioteca Vaticana: documenti relativi a Pio Martinucci, secondo (1850-1876) e primo custode (1876-1880),* Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 2018.
Viskolcz 2026.
Viskolcz Noémi, *Jacques Rosenthal müncheni antikvárius és Apponyi Sándor = Magyar Könyvszemle* 142(2026), 138–153. https://doi.org/10.17167/mksz.2026.2.138-153

Posszesszorok jegyzéke

A 2025-ös Borsa-műhelykonferencián tartott előadásomban Apponyi Sándor *Hungarica*-gyűjteményre koncentráltam, a feltárt posszesszorok könyvállományának minél teljesebb megismerése végett a függelékként közölt jegyzékbe a Rariora-gyűjtemény itáliai posszesszorait is felvettem.

Az intézmények, rendházak stb. földrajzi elhelyezkedésük (település) szerint kerültek betűrendbe sorolásra. Az egykori tulajdonosok rövid ismertetését bibliográfia követi; majd az ex librisek és/vagy bélyegzők leírása; a tulajdonoshoz tartozó könyvek jelzetei (az őrzési hely minden esetben OSZK RNyT) a tulajdonjegy feltüntetésével; végül a könyvek korábbi és későbbi tulajdonosaira vonatkozó megjegyzések utalásokkal a jegyzékben található más posszesszorokra. A tulajdonjegyek jelzései:

(b) – bélyegző
(bibl) – csak szakirodalmi adat
(d) – a könyv belső, egyedi díszítése, pl. címer
(exl) – ex libris (kolligátum esetén az összes tagnál feltüntetve)
(k) – kötés
(koll) – az adott tulajdonoshoz tartozó könyvvel egybekötve (például a tulajdonbélyegző csak a kolligátum első tagján szerepel)
(ms) – kéziratos bejegyzés, átírásuk az OSZK online katalógusában

Az azonosítatlan, de feltehetően itáliai posszesszorokat a jegyzék végén közlöm.

1. Albani család (17–18. sz.)

A *Bibliotheca Albanát* több generáció is gyarapította, a bíborosi kalappal kiegészített címeres bélyegzőt egyaránt használhatta Giovanni Francesco (1649–1721, XI. Kelemen néven pápa 1700–1721, lásd: *CLEMENTE XI, papa* = DBI) és Alessandro Albani (1692–1779, lásd: *ALBANI, Alessandro* = DBI) bíboros. A kiadványok megjelenési ideje alapján bármelyikük lehetett a beszerző.

Albani = AdPBo; *Albani <famiglia>* = AdPNa; *Bibliotheca Albana* = AdPVe.

B·A (ovális tulajdonbélyegző címerrel és monogrammal, 2 × 1,8 cm)

App. H. 819/1. példa (b), 2596 (b), 2597 (b), 2600 (b), 2604 (b); Ant. 3342[65] (b).
Az App. H. 2596–2604 jelzetű könyvek *Federico* Cesi könyvtárából származnak.

2. Mark Sittich Altemps (1533–1595)

A tiroli származású Altemps bíboros IV. Piusz pápa egyik *neposa,* aki katonai tevékenysége után lépett egyházi pályára. 1568-ban szerezte meg a ma is az Altemps nevet viselő római palotát, ahol könyvtárat rendezett be (*ALTEMPS, Marco Sittico* = DBI). Gyűjteményének gondozását unokaöccse, Giovanni Angelo Altemps folytatta (*ALTEMPS, Giovanni Angelo* = DBI), majd 1740-ben a könyvtárat az apostoli könyvtárba olvasztották.

Biblioteca Altempsiana = AdPVe.
App. H. 1582 (ms), 1885 (ms), 1926 (ms), 2023 (bibl), 2569 (ms); Ant. 4561[66] (ms).
Ant. 2569 kötésén Roma, *Biblioteca Apostolica Vaticana* bejegyzése látható.

3. Carlo Archinto (1670–1732)

Milánói nemes, természettudós, magánkönyvtárát Filippo Argelati rendezte és katalogizálta, amelyet 1863-ban árverésre bocsátottak.

Archinto, Carlo = AdPVe; ARCHINTO, *Carlo* = DBI; Bertarelli – Prior 1902, 74; C*atalogue* 1863.
ARCHINTEA LAVS (nyolcszögletes, címeres ex libris, 7,6 × 6,1 cm)
Inc. 967[67] (exl, ms); App. H. 146 (bibl).

4. Luigi Arrigoni (1853–1886)

Ismert milánói bibliofil, antikvárius.

Arrigóni, Luigi = EncIt.
LUIGI ARRIGONI | Libreria Antiquaria | MILANO (könyvkereskedői jegy kettős léniakeretben, 1,4 × 2,8 cm)
Inc. 768 (1–6)[68] (exl).

5. Ferdinando Balbo (18–19. sz.)

Piemonti nemes. Valószínűleg Giacomo Manzoni jegyezte be a nevét egyik könyvébe a beszerzés forrásaként. A könyvre vonatkozó információkon túl Manzoni feljegyezte testvére, Cesare – a Risorgimento kiemelkedő államférfija – és apja, Prospero nevét is.

Ant. 5323[69] (ms).
A könyv G*iacomo* Manzoni birtokába került.

---

[65] Végh 1925, no. 279.
[66] Végh 1925, no. 167.
[67] Apponyi 2004, no. 6.
[68] Végh 1925, no. 20, 27, 28, 34, 35, 48.
[69] Végh 1925, no. 187.

6. Ferdinando Benini (†1888)
Faenzai könyvkereskedő, aki a helyi szalézi közösségre hagyta üzletét.
Saviotti 2018, 11–12.
FERDINANDO BENINI | Venditore e Legatore di Libri | in Faenza sott l'Albergo del-|la Corona con assortimento di | carta di Francia e dello Stato. (könyvkereskedői jegy nyomdai cifrákból álló, négyszögletes keretben, 2,8 × 4,5 cm)
Inc. 332b[70] (exl).

7. Bologna, Biblioteca Comunale dell'Archiginnasio (1801-től)
A Ciszpadániai Köztársaság Reno-folyó menti önkormányzata (Dipartimento del Reno) 1801-ben rendelte el a napóleoni időkben szekularizált könyvek összegyűjtését. Ezek azonosítására szolgált 1837-1838-ig az alább leírt bélyegző. Ekkor az állományt más gyűjteményekkel egyesítve és az Archiginnasio épületébe költöztetve hozták létre Bologna városi könyvtárát.
Roncuzzi Roversi-Monaco 1998, 42–43. A könyvtár honlapja: https://www.archiginnasio.it/ (letöltve: 2026. 07. 09.)
BIBLIOTECA | COMUNITATIVA | DI BOLOGNA (ovális tulajdonbélyegző egyszerű keretben, 1,7 × 3,3 cm)
App. H. 515 (exl).
A tulajdonbélyegző mellett kisebb bélyegző: *DUPLICATO 1890.*

8. Bologna, Congregazione dell'Oratorio di San Filippo Neri (1621–1798, 1816–1866)
A Santa Maria di Galliera templom mellett működő papi közösség.
Congregazione dell'Oratorio di San Filippo Neri – Bologna = AdPBo
EX CONGR. ORAT. S. PHILIPPI NERII BONONIAE. (tulajdonbélyegző emblémával, 3,4 × 3,1 cm)
App. H. 594 (b), 1137/2. péld. (b).
App. H. 1137/2. péld. további tulajdonosa *Domenico* Zannoni.

9. Boncompagni család (16–18. sz.)
Umbriai származású, később Bolognában megtelepedett nemesi família, a családi címert ábrázoló bélyegzőkön túl egyes kötéseken (App. H. 1823, 1835, Ant. 3335, 3344) felismerhető Giacomo Boncompagni (1548–1612), a későbbi XIII. Gergely pápa természetes fiának címere (*Boncompagni, Giacomo* = AdPBo; *BONCOMPAGNI, Giacomo* = DBI; Roncuzzi Roversi-Monaco 1998, no. 1.).
Boncompagni = AdPBo; *Boncompagni <famiglia>* = AdPVe; B*oncompagni* = EncIt.
Heraldikus (sárkányt ábrázoló címer két oldalt pálmalevelekkel, koronával) tulajdonbélyegző, 2,7 × 2,3 cm.

[70] Apponyi 2004, no. 29.

Inc. 137[71] (b, k); App. H. 593 (k), 1823 (b, k), 1835 (b, k), 1853 (b), 1855 (b), 1954 (b), 2740 (b); App. R. 304a (b), 304a (2) (koll), 343 (b); Ant. 3317[72] (b), 3320 (1)[73] (b), 3320 (2)[74] (koll), 3324[75] (b), 3331[76] (b), 3335[77] (b, k), 3344[78] (b, k), 5308 (b), 5338 (b).

10. Marcantonio Borghese (1814–1886)

Római arisztokrata, műgyűjtő, Apponyi Sándor sógorának apja (Túri 2026, 183–185.).

EX LIBRIS M. A. PRINCIPIS BVRGHESII (címeres ex libris fehér papírra nyomva,[79] 7,8 × 8,3 cm)

Borghese, Marcantonio = AdPVe; *BORGHESE, Marcantonio* = DBI; Gelli 1908, 66–67.

Inc. 1158 (exl); App. H. 149 (exl), 679 (exl), 793 (exl), 1188 (exl), Ant. 1261[80] (exl), 3253[81] (exl), 3255[82] (exl).

11. Giovanni Battista Borsari (19. sz.)

Az Este-adminisztráció közelebbről nem azonosított tisztviselője.

DOTT·G·BATT·BORSARI | CENSORE | STATI·ESTENSI (kerek tulajdonbélyegző címerrel, átmérő: 2,9 cm)

App. H. 616 (b).

A könyv a Finale Marina, *Congregazione del Santissimo Redentore* kolostoré volt korábban.

12. Pietro Buoninsegni (18–19. sz.)

Sienai könyvgyűjtő, 1802 és 1814-ből ismertek ex librisei.

Bertarelli – Prior 1902, 124; Gelli 1908, 78.

BIBLIOTHECAE | PETRI BUONINSEGNI | SENIS 1814 (négyszögletes ex libris cifrákból álló keretben, 2,5 × 3,5 cm)

App. H. 1761 (exl).

---

[71] Apponyi 2004, no. 1552.

[72] Végh 1925, no. 231.

[73] Végh 1925, no. 235.

[74] Végh 1925, no. 226.

[75] Végh 1925, no. 242.

[76] Végh 1925, no. 259.

[77] Végh 1925, no. 264, 265. Az itáliai antikva-bibliográfia már egy kiadványként rögzíti a kiadvány(oka)t: EDIT 16 CNCE 26086.

[78] Végh 1925, no. 284.

[79] Az 1892–1893-ban elárverezett gyűjtemény darabjait ezzel az 1891-ben újranyomott ex librisszel jelölték meg. Az egykori tulajdonos zöld papírra nyomott könyvjegyet használt, lásd: Gelli 1908, 66–67.

[80] Végh 1925, no. 136.

[81] Végh 1925, no. 113.

[82] Végh 1925, no. 118.

13. Vincenzo Camuccini (1771–1844)
Római neoklasszicista festő.
CAMUCCINI (ovális, címeres tulajdonbélyegző 3,8 × 2,7 cm)
Inc. 206[83] (b).
A könyv a Fabriano, S*anctissima Annuntiata* kolostoré volt korábban.

14. Francesco Maria Cardelli (1715–1778)
Alessandro Gregorio Capponi (anyai nagyapja) könyvtárának örököse, szenvedélyes gyűjtő, közel 4000 darabos kollekcióval.
AdpNa; POP.
EX BIBLIOT: COM: FR: M: CARDELLI ROM. (ovális, címeres tulajdonbélyegző a címlap
rectóján, 2,1 × 1,8 cm)
App. H. 1950 (b).
Az előzéklapon könyvkereskedői bélyegző: KUBASTA & VOIGT | Antiquariat | Wien, I. Sonnenfelsgasse 15.

15. Libreria Cecchi (19–20. sz.)
Firenzei könyvkereskedés.
LIBRERIA CECCHI | FIRENZE | 16. Piazza del Duomo, 22 (könyvkereskedői jegy, 1,4 × 3,9 cm)
App. H. 1018 (exl).
A könyvben azonosítatlan posszesszorbejegyzés található.

16. Federico Cesi (1585–1630)
Umbriai-római származású nemesi család tagja, természettudós (a teleszkóp szó megalkotója), számos tudományos mű mecénása, szerzője, az Accademia dei Lincei egyik alapítója.
Cesi, Federico = AdPNa, *Cesi, Federico* = AdPVe, CESI, F*ederico* = DBI, *Cèsi, Federico, detto il Linceo* = EncIt.
EX·BIBLIOTH·LYNCAEA·FEDERICI·CAESII·L·P·MARCH·MONT·CAELII (ovális tulajdonbélyegző körirattal és emblémával, 2,2 × 2,9 cm)
App. H. 2596 (b, k), 2597 (b, k), 2600 (b, k), 2604 (b, k).
Ezek a könyvek később az Albani *család* könyvtárába kerültek.

17. Città della Pieve, Chiesa di S. Agostino (13. sz. –1904)
Ágoston-rendi szerzetesi közösség temploma és könyvtára Umbriában.[84]
App. H. 1601. (ms)

[83] Apponyi 2004, no. 1542.
[84] *Chiesa di S. Agostino di Città della Pieve = Associazione Storico-Culturale S. Agostino.* https://www.cassiciaco.it/navigazione/monachesimo/chiese/italia/umbria/citta_pieve.html (letöltve: 2026. 07. 08.)

A könyv korábban azonosítatlan tulajdonában volt, Apponyi Sándor *Leo S.* Olschki antikváriusnál szerezte meg.

18. Hernando Colón (1488–1539)

Kolombusz Kristóf felfedező második természetes fia már Córdobában született, spanyol anyától. Geográfus, közel tizenötezer példányos könyvtárat halmozott fel.

Biblioteca Colombina = AdPVe; *COLOMBO, Fernando* = DBI.

App. H. 1656 (bibl).

A mohácsi csatáról szóló röplapot Jérôme Pichon (1812–1896) több Colón gyűjteményébe tartozó darabbal együtt szerezte meg, halála után jutott Apponyi Sándor birtokába.[85]

19. Colonna (család)

Római nemesi család. Bíborosi ranggal végződő egyházi karriert befutó tagjuk, Marcantonio (1523–1597) a tiltott könyvek jegyzékének összeállításáért felelt (1587), majd az apostoli könyvtár prefektusa lett (1591).

Colonna = AdPNa; C*olonna, Marcantonio* = AdPVe.

LIBRARIA COLONNA (ovális tulajdonbélyegző heraldikus motívummal, 2,9 × 2,8 cm)

Ant. 3258[86] (b).

20. Taddeo Donnola (fl. 1643)

Szerzői ajándékpéldány ismeretlen kedvezményezett részére.

App. R. 354 (ms).

21. Berardo Eroli (1409–1479)

Narniból származó püspök (Spoleto 1448–1474), bíboros (1460-tól).

EROLI, Berardo = DBI, Apponyi 2004, no. 1.

Inc. 89[87] (d).

A kötet később a Narni, *San Girolamo* birtokába került, Apponyi Sándor pedig *Leo S.* Olschki kereskedésén keresztül jutott hozzá.

22. Fabriano, Sanctissima Annuntiata (1491–1820)

Obszerváns ferences kolostor és templom.[88]

Inc. 206[89] (ms).

A könyv később *Vincenzo* Camuccini birtokába került.

---

[85] Apponyi 2004, no. 1656.

[86] Végh 1925, no. 122.

[87] Apponyi 2004, no. 1.

[88] Sassi 1961, passim.

[89] Apponyi 2004, no. 1542.

23. Finale Marina, Congregazione del Santissimo Redentore (1820 körül)
A redemptorista rend egyik ligúriai házának könyvtára.
Bertarelli – Prior 1902, 189.
CONG. SS. RED. FINARII | Class. … Locul. … | Sect. … Num. … (négyszögletes könyvtárjegy egyszerű keretben, 3,1 × 7,6 cm)
App. H. 616 (exl).
A könyv később *Giovanni Battista* Borsari birtokába került.

24. Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze (1747-től)
Antonio Magliabechi (†1714), a toszkán nagyherceg könyvtárosa magángyűjteményét Firenze városára hagyta, amely 1747 óta áll az olvasók rendelkezésére. A firenzei nemzeti könyvtár „központi" intézményként a római mellett kötelespéldány-joggal rendelkezik. Az alább leírt bélyegzőt 1815-ig használták (POP).
L'Italia unita e la sua Biblioteca 2011.
BIBLIOTH. PVB. FLORENTINAE (kerek tulajdonbélyegző középen liliommal, átmérő: 2,8 cm)
Inc. 969[90] (b).

25. Firenze, Convento di San Marco (15. sz.-tól)
Művészettörténetileg is kiemelkedő jelentőségű domonkos kolostor.
Convento di San Marco <Firenze> = AdPVe
App. H. 1649 (ms).
További birtokosa azonosítatlan.

26. Firenze, Santa Maria Novella (13. sz.-tól)
Domonkos alapítású, jelentős firenzei templom.
BIBLIOTEC: SE. ME. NOVELLE (ovális, címeres tulajdonbélyegző, 3 × 2,8 cm)
App. R. 300 (b).
A könyv később *Giacomo* Manzoni birtokába került.

27. Marco Foscarini (1696–1763)
Velencei dózse, költő. Címerét Apponyi Sándor azonosította a könyve kötésén.
Foscarini, Marco = AdPBo; *Foscarini, Marco* = AdPVe; *FOSCARINI, Marco* = DBI.
App. H. 2346/1. példány (k).

28. Giovanni Galvani (1806–1873)
Modenai hivatalnok, korai érdeklődést mutatott a trubadúrköltészet és a filológia iránt. 1832-től az Este-könyvtár könyvtárosa, 1838-tól helyettes könyvtárnoka, az Este-adminisztráció cenzora, nyomdásza. 1848 után Reggio kormányzójaként a Habsburgok által visszahelyezett kormányzat legfőbb képviselője, 1859-ig aktív a politikában, utána haláláig csak kutatott.
GALVANI, Giovanni = DBI.

[90] Apponyi 2004, no. 34.

App. H. 426 (ms).
A könyv korábban *Ottavio* Greco birtokában volt.

29. Francesco Gavassini (18. sz.)
Ferrarai államférfi, 1771 és 1773 között a város polgármestere *(Giudice dei Savi). CNMN0000012476 = Manus Online.*
App. H. 1504/1. tom. (ms), 1504/2. tom. (ms).

30. Pierfrancesco Giambullari (1495–1555)
Firenzei humanista, nyelvész, a Biblioteca Laurenziana őre.
Giambullari, Pierfrancesco = EncIt.
Ant. 5316[91] (ms).

31. Camillo Grassi (fl. 1831)
Bolognai nemes.
Grassi, Camillo = AdPBo; *Grassi, Camillo* = AdPVe; Bertarelli – Prior 1902, 215–217, Gelli 1908, 204; Roncuzzi Roversi-Monaco 1998, no. 20.
Ex Libris Comitis Camilli de Grassis | Ex alto (címeres ex libris, 6,4 × 5,8 cm)
App. H. 1698 (exl), 2484 (exl).

32. Ottavio Greco (1744–1811)
Mirandolai gróf, európai utazásai után művészettörténeti tanulmányainak szentelte magát és a családi érme- és könyvgyűjteményt gondozta, utóbbit jelentős mértékben gazdagította.
Greco, Ottavio = AdPBo; *Greco, Ottavio* = AdPVe.
C O G (tulajdonbélyegző monogrammal, 3,6 × 2,9 cm)
App. H. 426 (b).
A könyv később *Giovanni* Galvani birtokába került.

33. Gubbio, Convento di San Girolamo (14. sz.-tól)
Középkori alapítású ferences kolostor.[92]
App. H. 1884 (ms).

34. Giovanni Guizzetti (18. sz.)
A ‚Guizzetti testvérek, az egykori Giammaria utódai' értelmű könyvjegy tulajdonosát a szakirodalom a 18. századi velencei olajkereskedő személyében, Giovanni Guizzettiben azonosította.
Guizzetti <fratelli> = AdPVe; Bertarelli – Prior 1902, 219, Gelli 1908, 210.

[91] Végh 1925, no. 176.
[92] *Chiesa di San Girolamo <Gubbio> = Le chiese delle diocesi italiane,* 2023. https://chieseitaliane.chiesacattolica.it/chieseitaliane/schedacc.jsp?sercd=36003&sinteticabool=true&pref=cs (letöltve: 2026. 07. 10.)

Fratelli Guizzetti | qm | Giammaria (négyszögletes ex libris ornamentális keretben, 3,7 × 4,3 cm)
App. H. 268 (exl).

35. Paolo Jolchi (fl. 1755)
Ferrarai orgonista.
App. H. 2016 (ms).

36. Bassiano Landi († 1563 k.)
Piacenzai származású padovai orvosdoktor.
EDIT 16 CNCA 7365
App. H. 310 (ms).

37. Hyppolitus de Lucarellis (15–16. sz.)
Umbriai ágostonos szerzetes.
App. H. 1601 (ms).
Lásd még: Città della Pieve, *Chiesa di S. Agostino, Leo S.* Olschki.

38. Biblioteca statale di Lucca (1794-től)
A toszkán város állami könyvtárát 1794-ben alapították.
Honlapja: https://www.bibliotecastatalelucca.cultura.gov.it (letöltve: 2026. 07. 10.)
R. BIBLIOTECA PUB. DI LUCCA (kerek tulajdonbélyegző, átmérő: 1,9 cm)
App. H. 1137/1. péld. (b), 2239 (b).
Mindkét kötetben duplumbélyegző: DOPPIO | BIBLIOTECA GOVERNATIVA | CEDUTO | LUCCA.

39. Bartolomeo Lupari (16–17. sz.)
Posszesszorbejegyzése szerint luccai, azonos nevek a megjelölt időkörben több bolognai iratban is felbukkannak.
App. H. 258 (ms).

40. Benedetto Maglione (1841–1892)
Nápolyi zenész, műgyűjtő. Könyvtárát Párizsban, 1894-ben bocsátották árverésre.
MAGLIONE, Benedetto = EncIt; *Catalogue* 1894.
Inc. 740[93] (bibl).

41. Giuseppe de Maltraversi (17. sz.)
Casalmaggiorei nemes, egy teológiai témájú költemény és egy helytörténeti mű szerzője.
Corradini 2004, 202–206.
Ant. 6661 (ms).[94]

[93] Apponyi 2004, no. 21.
[94] Apponyi Sándor modern könyvtárában őrizte, az előtábla tükrén a lengyeli ex libris.

42. Prospero Mandosio (1643–1724)
Umbriai eredetű nemesi család leszármazottja, történész, drámairó.
MANDOSIO, Prospero = DBI.
App. H. 1329 (ms).

43. Giacomo Manzoni (1816–1889)
Romagnai származású politikus, bibliofil. Harmincezer kötetes gyűjteményét halála után több árverésen adták el.
Manzoni, Giacomo = AdPVe; Bertarelli – Prior 1902, 241; *Catalogue* 1892–1893.
EX | LIBRIS | JACOBJ | MANZONI (két egymást részben fedő körbe rendezett ex libris, balra a szöveg, jobbra címer, 0,9 × 1,6 cm)

Catalogue 1892–1893	Apponyi 2004	Jelzet	Lásd még:
1174	98	App. H. 98 (exl)	
2214	115	App. H. 115/1. péld. (exl)	
2190	151	App. H. 151 (bibl)	
?	157	App. H. 157 (bibl)	
5530	181	App. H. 181 (bibl)	
2521	621	App. H. 621 (exl)	
3187	690	App. H. 690 (exl)	
2218	716	App. H. 716 (exl)	azonosítatlan
1461	1390	App. H. 1390 (exl)	azonosítatlan
?	1676	App. H. 151 (2) (koll)	
Catalogue 1892–1893	Végh 1925	Jelzet	Lásd még:
3585	12	Inc. 860 (exl)	*Eugenio Minutoli-Tegrimi*
?	84	Ant. 3228 (exl)	
2884	105	Ant. 3247 (exl)	azonosítatlan
?	121	Ant. 5306 (exl)	
5423	162	Ant. 5313 (exl)	
3156	177	Ant. 3292 (exl)	
3411	180	Ant. 5318 (exl)	
2353	187	Ant. 5323 (exl)	Ferdinando Balbo
2000	193	Ant. 5325[95] (exl)	
2033	217	Ant. 3308 (ms)	
3407	247	Ant. 3327 (exl)	
2339	248	Ant. 3328 (exl)	
6823	272	Ant. 5349 (exl)	
?	277	Ant. 5352 (exl)	azonosítatlan

[95] Az előzéklapon bejegyzés: *Donum […] D. E. D. Harley Dec. 1720;* a címlap versóján: *Wm. Thomas.*

Catalogue 1892–1893	Végh 1925	Jelzet	Lásd még:
3356	300	App. R. 300 (exl)	Firenze, *Santa Maria Novella*
2120	323	App. R. 323 (exl)	

44. Giovanni Marchetti (1817–1876)

Piemonti államférfi, gazdag könyvtárának megszerkesztette a katalógusát. Gyűjteményét halálának évében Londonban árverezték el.

POP, Marchetti 1875; Gelli 1908, 241.

CONSTANTIA ET LABORE (színes, aranyozott ex libris, 6,4 × 4,7 cm)

Marchetti 1875	Apponyi 2004	Jelzet	Lásd még:
II, 63	683	App. H. 683 (exl)	
IV, 60	801	App. H. 801 (exl)	azonosítatlan
VI, 135	1712	App. H. 1712 (exl)	azonosítatlan
VI, 135	2541	App. H. 1712 (2) (exl)	
Marchetti 1875	Végh 1925	Jelzet	Lásd még:
VI, 177	219	Ant. 3310 (1)	azonosítatlan
VI, 91[96]	220	Ant. 3310 (2)	

45. della Marra család

Nápoly ősi, nemesi családjainak egyike. Placido della Marra (ca. 1560–1620) bíboros, pápai nuncius a német-római császárnál (*DE MARRA, Placido* = DBI). A könyvben elhelyezett bejegyzés szerint a Mátyás német-római császárnak felajánlott példányt kapta meg tőle, majd átadta bátyjának, Ferrante della Marrának (16–17. sz.), Guardia első hercegének (*DELLA MARRA, Ferrante* = DBI).

App. H. 2603 (ms[97]).

[96] A címleírás egyezik, a kötésé nem.

[97] Mivel a bejegyzés meghaladja egy katalógustétel kereteit, a szövegét itt közlöm: *Questo libro, che si presuppone che l'autore facesse unicamente stampare per presentarlo all'imperatore Mattia, venne in questa maniera in mano di monsignor Placido della Marra, vescouo di Melfi: Si ritrouaua egli nuntio di papa Paolo V^o^ a sua maestà cesarea et essendo andato vn giorno all'audienza, lo vidde egli su la boffetta, doue s'appoggiaua l'imperatore, il quale hauendosi accorto ch'il nuntio vi haueua affisso gli occhi, li disse: „Monsignor nuntio, vostra signoria mira il libro della nostra genealogia. Ne fu presentato hier mattina dall'autore e già l'habbiamo letto tutto et hauemo ritruouato che due rami della casa nostra di Austria sono in Napoli." Et aprendo il libro e ritruouando sua maestà †il ca†pitolo lesse che i rami vsciti dalla medesima casa Frangipane, come quel d'Austria, erano gli Aquini, e quei della Tolfa. Sorrise monsignore e l'imperatore li disse: „Poichè monsignor nuntio ride, non deue esser forse vero quel che l'autore dice?" Rispose monsignor nuntio: „Rido, signor cor.a non per sospetto alcuno della fede dell'autore, ma ben per la mia vanagloria, poichè ho in Napoli dui fratelli ammogliati e le loro mogli sono di queste due case." Mostrò l'im-*

Kötésén az aranynyomásos címer azonosítatlan.

46. Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730)
Polihisztor és katona, a keleti kéziratairól készült katalógust ajándékozta ismeretlen kedvezményezett részére.
F. Molnár 2016, Tóth 2024.
App. H. 2796 (ms).

47. Piero Martini (fl. 1684–1692)
Az Accademia della Crusca tagja.
Martini, Piero <menz. 1692> = Catalogo degli Accademici
App. H. 1096 (ms).
A szerző (Vincenzo da Filicaja) adománya.

48. Pio Martinucci (19 sz.)
A vatikáni könyvtár másodőre (1850–1876) majd őre (1876–1880).
Vian 2018.
Ex Bibl. Pii Martinucci (lekerekített sarkú, négyszögletes tulajdonbélyegző egyszerű keretben, 1,9 × 2,3 cm)
App. H. 1418 (b), 1432 (b), 1442 (b), 1519 (b), 2467 (b).

49. Carlo Bernardo de Massa (17–18. sz.)
Cesenai nemes, gyűjteménye – kizárólag leánygyermekei lévén – ezek házasságaiba szóródott szét.
Bertarelli – Prior 1902, 248.
EST BIBIOTHECAE | C. B. DE MASSA | CAESENAE. (ex libris nyomdai cifrákból álló, négyszögletes keretben, 3,3 × 5,2 cm)
App. H. 1148 (exl), 1148 (2)[98] (exl), 1148 (3)[99] (exl).

50. Domenico Mellini (1531 k.–1620)
Firenzei humanista, többek közt Ozorai Pipó életrajzát is megírta,[100] 1588-ban pedig a toszkán nagyherceg könyvtárának katalógusát állította össze.
MELLINI, Domenico = DBI.
App. H. 371 (ms).

---

peratore sentirlo con gusto e disse: „Dunque questo libro non tocca men a vostra signoria, che a noi, e però ce lo doniamo." E monsignor riceuendolo dalla man propria dell'imperatore lo portò in Italia e lo diede al duca della Guardia, suo fratello come quello c'haueua già figliuoli della domina, domina Beatrice della Tolfa.

[98] Apponyi 2004, no. 1153.

[99] Apponyi 2004, no. 1289.

[100] Apponyi 2004, no. 689.

51. Giacomo Mignanelli (16. sz.)
Posszesszorbejegyzése szerint sienai, nem összekeverendő névrokonával, Grosseto püspökével.
App. H. 496 (ms).
A könyvben azonosítatlan bejegyzés is.

52. Milano, Collegio di San Barnaba (16. sz.-tól)
Barnabita közösség a lombard fővárosban.
Biblioteca del Collegio di San Barnaba <Milano> = AdPVe.
Ant. 3278[101] (ms).

53. Andrea Antonio Silverio Minucci (1724–1803)
Itáliai főpap, Feltre, majd Rimini püspöke, 1779-től Fermo érseke.
Archbishop Andrea Antonio Silverio Minucci = Catholic Hierarchy.
(1) Címeres (harántpólya három virággal) ex libris bíborosi kalappal, 8,7 × 7,4 cm.
(2) Címeres (harántpólya három virággal) ex libris palliummal és bíborosi kalappal, 10,7 × 8,7 cm.
App. H. 2793 (exl2), 2834 (exl1).

54. Eugenio Minutoli-Tegrimi (19. sz.)
A könyvtár eredete a luccai Niccolò Tegrimi (1448–1527) humanistára nyúlik vissza, kései leszármazottjának gyűjteményét 1871-ben adták el.
Tegrimi, Niccolò = EncIT; Bongi 1871.
DI CASA MINUTOLI TEGRIMI (tulajdonbélyegző alul vízszintes vonallal, 1 × 6,8 cm)
Inc. 860[102] (b).
A könyv később *Giacomo* Manzoni birtokába került.

55. Biblioteca Nazionale di Napoli (18. sz.-tól)
A nápolyi állami könyvtár elődintézménye a Bourbon-dinasztia könyvtára.
A könyvtár honlapja: https://www.bnnonline.it/it/1/home
Real Biblioteca Borbonica = AdPNa.
R. B. B. | * NEAPOLIS * (ovális tulajdonbélyegző heraldikus motívumokkal, 3,4 × 2,8 cm)
Ant. 3299[103] (b).

56. Napoli, Santa Croce di Palazzo (14. sz.-tól)
Obszerváns ferences közösség, tulajdonbélyegzőjük feloldása: *Sacri Palatii Bibliotheca Crucis Neapolis.*

[101] Végh 1925, no. 155.
[102] Végh 1925, no. 12.
[103] Végh 1925, no. 196.

Santa Croce di Palazzo = AdPNa.
S P B C N (tulajdonbélyegző címerszerű keretben kereszttel és töviskoszorúval, 4,4 × 3 cm)
Ant. 3260[104] (exl).

57. Narni, San Girolamo (1468–1864)
A Narni közelében álló, domonkos szerzetesek felügyelete alatt működő női kolostor működése 1413-ban megszakadt, majd *Bernardo* Eroli bíboros 1465-ben szerzett pápai engedélyt a kolostor újraélesztésére, ezúttal ferences szerzetesekkel. Működésének az olasz egységgel járó szekularizációs hullám vetett véget.[105]
Inc. 89[106] (ms).
A kötet korábban *Bernardo* Eroli birtokában volt, Apponyi Sándor pedig *Leo S.* Olschki kereskedésén keresztül jutott hozzá.

58. Nicolò dall'Occhio (15–16. sz.)
Mindkét jog doktora, 1501-től 1552-ig a bolognai egyetemen volt *lector*. Névváltozatai: Nicolaus de Heremitanis, Nicolaus ab Oculo.
Dallari 1888, ad indicem.
App. H. 219 (ms).
A kötet címlapján azonosítatlan tulajdonbélyegző.

59. Leo S. Olschki (1861–1940)
Kiemelkedő jelentőségű antikvárius, 1886-ban Veronában, majd Velencében (1890), végül Firenzében (1897) telepedett meg és folytatott könyvkereskedői és kiadói tevékenységet. Társadalmi kapcsolatairól és az Apponyi-katalógusról írt recenziójáról lásd: Viskolcz 2026, passim.
Olschki, Leo Samuel = AdPVe; *OLSCHKI, Leo Samuele* = DBI; *Olschki, Leo Samuele* = EncIt.
(1) EX LIBRIS | LEONIS S. OLSCHKI | Bibliopolae Veneti | N°. … | Scrin. … (könyvkereskedői jegy emblémával, kettős, négyszögletes keretben, 3,4 × 2,7 cm)
(2) LEO S. OLSCHKI | Venedig. | Antiquariat | m. perman. litterar. | artist. Ausstellung (kerek, hullámos szélű könyvkereskedői jegy mintás keretben, átmérő: 5,8 cm)
(3) LEO S. OLSCHKI | Venise. | Librairie ancienne | av. Exposition | permanente de | raretés litteraires. (kerek, hullámos szélű könyvkereskedői jegy mintás keretben, átmérő: 5,8 cm)

---

[104] Végh 1925, no. 124.

[105] *Castello (ex convento) di San Girolamo e annessi = Beni culturali abbandonati. Ricognizione territoriale. Banca dati,* gondozza: Direzione generale Archeologia, belle arti e paesaggio. https://beniabbandonati.cultura.gov.it/beni/castello-ex-convento-di-san-girolamo-e-annessi/ (letöltve: 2026. 07. 09.)

[106] Apponyi 2004, no. 1.

Inc. 89[107] (exl2), 579[108] (exl1), 1120[109] (exl1); App. H. 1194 (exl3), 1206 (exl3), 1431 (exl3), 1446 (exl3), 1586 (exl1), 1601 (exl1), 1603 (exl1), 1605 (exl1), 1608 (exl1), 1609 (exl1), 1633 (exl1), 2224 (exl1), 2407 (exl3), 2471 (exl1), 2553 (exl1), 2752 (exl3), 2768 (exl3); Ant. 3212 (exl1), 3243 (exl1), 3346 (exl1).

A könyvek ismert forrásai: *Bernardo* Eroli, Città della Pieve, *Chiesa di S. Agostino,* Narni, *San Girolamo.* Továbbá számos azonosítatlan posszesszor is felbukkan ezekben.

60. Marchesius Orphinus (16. sz. eleje)

Rómában működő államférfi.

Dalloul 2014, 317–318.

Ant. 1261 (ms).

A könyv később *Marcantonio* Borghese birtokába került.

61. Pavia, Santo Spirito (1412–1799)

Középkori alapítású társaskáptalan, majd bencés kolostor.[110]

App. H. 1099 (ms).

62. Pecci család

Sienai eredetű nemesi család, címerüket Apponyi Sándor azonosította egyik könyve kötésén.

App. H. 825 (k).

63. Vincenzo Pellegrini (16. sz.)

Velencében is ismert szónok.

App. H. 428a (ms[111]).

64. Perugia, Bibliotheca Montis Perusiae (1754-től)

Az 1440-ben alapított monteripidói ferences rendi főiskola könyvtára. A 19. századi, előbb Napóleonhoz, majd az olasz egységhez kötődő szekularizáció során a könyvek szétszóródtak. Ennek ellenére ma is több, mint húszezer kötetet számlál, állománya részben a perugiai egyetemi könyvtárba és a Biblioteca comunale Augustába került.

---

[107] Apponyi 2004, no. 1.

[108] Végh 1925, no. 2.

[109] Apponyi 2004, no. 1562.

[110] *Monastero dei Santi Spirito e Gallo, benedettini osservanti (1412 - 1799) = LombardiaBeniCulturali.* https://www.lombardiabeniculturali.it/archivi/soggetti-produttori/ente/MIDB000488/ (letöltve: 2026. 07. 10.)

[111] Az ajánlólevél kéziratos módosításait lásd a közlemény értekező részében.

A könyvtár honlapja: https://www.casamonteripido.it/convento/biblioteca/ (letöltve: 2026. 07. 09.)
(1) BIBLIO | THECA | MONTIS | PERUSIE (ovális tulajdonbélyegző koszorúval keretezve, 4 × 3,5 cm)
(2) BIBLIO | THECAR [?] | MONTIS | PERUSIAE (ovális tulajdonbélyegző egyszerű keretben, 2,7 × 2,4 cm)
Inc. 513[112] (b1, 2).
Az utolsó levél versóján: *Duplicato venduto 18 giugno 1910.*

65. Pietro Podaliri degli Antici (fl. 1793)
Itáliai gróf.
App. H. 1955 (ms).

66. Rappaport, libreria (1906–2019)
Rómában, a via Sistina 23 alatt működött könyvkereskedés. Carl Ewald Rappaport alapította, aki többek közt a Rosenthal család mellett, Münchenben szerezte szakmai tapasztalatait. Lánya, majd unokája folytatta a bolt vezetését.
A megszűnt kereskedés honlapja (rappaport.it) elérhető az *Internet Archive* (archive.org) által működtetett *Wayback Machine* webarchívumban.
C. E. RAPPAPORT | LIBRAIRIE ANCIENNE | ROME (könyvkereskedői jegy kettős, kerekített sarkú, négyszögletes keretben, 1,4 × 2,1 cm)
App. H. 2189 (exl), 2315 (exl), Ant. 4561[113] (exl).
Az Ant. 4561 *Mark Sittich* Altemps gyűjteményéből származik.

67. Roccantica, Sant'Antonio (1454–1810)
Ferences kolostor.[114]
App. H. 2061 (ms).

68. Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana (15. sz.-tól)
Az V. Miklós pontifikátusa alatt megnyitott pápai könyvgyűjteménybe kerültek *Mark Sittich* Altemps bíboros egyes könyvei.
A könyvtár honlapja: https://www.vaticanlibrary.va/ (letöltve: 2026. 07. 09.)
App. H. 2569 (ms).
A könyv korábban *Mark Sittich* Altemps birtokában volt. Bár más, egykor Altemps gyűjteményébe tartozó könyvek kötése is hasonló (puha pergamenkötés, a gerincen cím kézírással és ragasztott könyvtári címkék, az előtáblán *Arm[ario…]* kezdetű helyrajzi jelzet), nem dönthető el biztosan, hogy a kötést és a jelzeteket melyik gyűjteményben nyerték el.

[112] Apponyi 2004, no. 1543.
[113] Végh 1925, no. 97.
[114] *Pontificio Seminario Romano Maggiore = Roccantica,* 2020–. https://www.rietiinunclick.it/roccantica/da-vedere/PONTIFICIO-SEMINARIO-ROMANO-MAGGIORE (letöltve: 2026. 07. 10.)

69. Roma, Biblioteca Casanatense (1701-től)
A Santa Maria sopra Minerva domonkos kolostor könyvtárából kialakult gyűjtemény.
A könyvtár honlapja: https://casanatense.cultura.gov.it (letöltve: 2026. 07. 10.)
App. H. 2169 (ms), 2386 (ms).

70. Roma, Biblioteca Eborense (1883-ig)
A Santa Maria in Ara Coeli ferences kolostor könyvtára, amely José Maria da Fonseca de Évoráról (1690–1752), a portugál származású ferences szerzetesről, a könyvtár megújítójáról (1733) kapta a nevét. Fonseca örököseinek pereskedése miatt az olasz egységet követően csak 1883-ban tudták elszállítani a könyveket a római nemzeti könyvtárba.[115]
BIBL. FONSEC. ARA COELIT. (kerek, címeres tulajdonbélyegző, átmérő: 2,8 cm)
App. H. 179 (b).

71. Biblioteca Nazionale Centrale di Roma (1876-tól)
Olaszország nemzeti könyvtára, Firenzével együtt van kötelespéldány-joga. Számos egyházi gyűjteményt hordtak ide az alapítás idején. Korábban II. Viktor Emmánuel király nevét viselte.
Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II <Roma> = AdPVe. A könyvtár honlapja: https://www.bncrm.beniculturali.it/ (letöltve: 2026. 07. 10.)
(1) Biblioteca Naz. | Roma | Vittorio Emanuele (ovális tulajdonbélyegző 1,2 × 2,8 cm)
(2) B E V (betűkből ligált monogramos tulajdonbélyegző, 1,6 × 1,4 cm)
App. H. 1634 (b1, 2), 1776 (b1, 2), 1938 (b1, 2); App. R. 382 (b2).
App. H. 1634, 1776 Roma, *Collegium Societatis Jesu* állományából. App. H. 1776 címlapján ovális bélyegző: DUPLUM BIBLIOTHECAE V. E. App. H. 1938 és App. R. 382 címlapján kerek bélyegző: DVPLVM BIBLIOTHECAE V. E.

72. Collegium Romanum Societatis Jesu (1551–1870)
A jezsuiták római házának könyvtára, amely a *Biblioteca Nazionale Centrale di* Roma gyűjteményének alapját képezte, amikor 1876-ban létrehozták.
Collegio romano dei Gesuiti <Roma> = AdPVe.
IHS | […] GEN. SOC. […] (kerek, emblémás tulajdonbélyegző, átmérő: 2 cm)
App. H. 1634 (ms), 1776 (b); Ant. 3347[116] (ms), 5344[117] (ms).
App. H. 1634, 1776 Roma, *Biblioteca Nazionale Centrale* birtokába került. Ant. 5344 további tulajdonosa Paul Girardot de Préfond (18. sz.).

[115] *Catalogo della biblioteca del convento di Santa Maria in Aracoeli di Roma = Internet Culturale. Cataloghi e collezioni digitali delle biblioteche Italiane,* 2017–. https://www.internetculturale.it/it/41/collezioni-digitali/26298/catalogo-della-biblioteca-del-convento-di-santa-maria-in-aracoeli-di-roma (letöltve: 2026. 07. 10.)
[116] Végh 1925, no. 288.
[117] Végh 1925, no. 263.

73. Roma, Convento di San Pietro in Vincoli (15. sz.-tól)
A lateráni kanonokrend könyvtára.
Biblioteca del Convento di San Pietro in Vincoli = AdPVe.
BIBLIOTHECAE S. PETRI AD VINCVLA (tulajdonbélyegző Szent Péter alakjával, 3,5 × 3,1 cm)
Ant. 5321[118] (b).

74. Roma, Ministero dell'Istruzione Pubblica, Commissario Governativo (1870-től)
Az Itália egyesítéséért folyó küzdelem végén, 1870-ben Róma elfoglalásával kezdetét vette az egyházi javak, többek közt könyvek lefoglalása, amelyet a közoktatási minisztérium részlege irányított. A hivatal rövidítését hordó bélyegző a lefoglalt könyvekbe került.
Italia : Ministero della Pubblica Istruzione : Commissario governativo = AdPVe.
M.D.I.P.D.R.D.I | C.G (kerek tulajdonbélyegző kettős keretben, átmérő: 3 cm)
App. H. 2163 (b), 2328 (b).

75. Johannes Hymerius Rondus (15. sz.)
Posszesszorbejegyzése szerint cremonai. A városban szent Hymerius nagy tiszteletben állt, így a neve is megerősíti származási helyét.
Inc. 859b[119] (ms).

76. Giovanni Rossi (1840 k.)
Velencei könyvgyűjtő.
Gelli 1908, 348.
Ex libris | Joannis Rossi Veneti | Gerardi filii (kurzív betűkkel szedett ex libris kettős léniakeretben, a szöveg alatt vízszintes vonallal, 3,2 × 5,8 cm)
App. H. 2456 (exl), 2545 (exl).

77. Francesco Paolo Ruggiero (1798–1881)
Nápolyi jogász, államférfi, aktív résztvevő a Risorgimento politikai mozgalmaiban. Magánkönyvtáráról katalógust állított össze, amely a gyűjtemény árverési jegyzékeként is szolgált.
Ruggiero, Francesco Paolo = AdPVe; *RUGGIERO, Francesco Paolo* = DBI; *Catalogo* 1873, Bertarelli – Prior 1902, 327.
BIBLIOTECA | di | Francesco Paolo Ruggiero | Pari del regno | S. E. G. E. V. T. V. | Firenze 1850 (ex libris egyszerű keretben, 4,4 × 6,2 cm)
App. H. 196 (bibl), 1840[120] (exl).

[118] Végh 1925, no. 182.
[119] Apponyi 2004, no. 34.
[120] *Catalogo* 1873, vol. 2, p. 210.

78. Savoyai Eugén (1663–1736)
Herceg, hadvezér, címerét a kötéseken Apponyi Sándor azonosította.
Oross 2019.
Inc. 583[121] (k); App. H. 1861 (k), Ant. 3341[122] (k).
App. H. 1861 utolsó előtti levelének versóján és Ant. 3341 címlapjának versóján: BIBLIOTH. PALAT. VINDOBON. DUPL. (a bécsi udvari könyvtár címeres, ovális duplumbélyegzője).

79. Luigi Silva (18. sz.)
Milánói nemes, a családi könyvtárat Párizsban, 1869-ben árverezték el.
Silva, Luigi = AdPVe; Bertarelli – Prior 1902, 352.
D. LVIGI SIJLVA (ovális, címeres ex libris aranyozott nyomással, kettős keretben, 4 × 3,4 cm)
App. H. 678 (exl).
A könyv címlapján azonosítatlanok bejegyzései.

80. Stroncone, Convento di San Francesco (13. sz.-tól)
A hagyomány szerint maga Szent Ferenc alapította kolostor jelentős könyvtárral.
Convento di San Francesco di Stroncone = AdPVe.
LIBRA | S·FRAN | CISCI· | STRON|CONI (ovális tulajdonbélyegző egyszerű keretben, mind a 3 N betű tükörírással, 2,9 × 2,4 cm)
App. H. 1741 (b).

81. Giovanni Benedetto Tassis (†1728)
A kamalduli rend apátja Velencében.
Tassis, Giovanni Benedetto = AdPVe.
Ex Libris P. Abbat. Jo: Benedicti Tasiis (egyszerű könyvjegy, 1 × 8,5 cm)
App. H. 619 (exl).

82. Giulio Bernardino Tomitano (1761–1828)
Venetói bibliofil, gyűjteményét 1839–1840-ben árverezték el.
Tomitano, Giulio Bernardino = AdPBo. *Tomitano, Giulio Bernardino* = AdPVe. *Tomitano, Giulio Bernardino* = EncIt.
App. H. 2346/1. péld. (ms).

83. Giuseppe da Torino (17. sz.)
Posszesszorbejegyzése szerint kapucinus szerzetes.
App. H. 1100 (ms).

[121] Apponyi 2004, no.
[122] Végh 1925, no. 278.

84. Biblioteca Comunale di Trento (1856-tól)
Trento városi könyvtára, amely Giovanni Benedetto Gentilotti püspök tízezres nagyságrendű könyvgyűjteményéből nőtt ki.
A könyvtár honlapja: https://bibcom.trento.it/ (letöltve: 2026. 07. 10.)
BIBLIOTHECA | DELLA CITTA' DI TRENTO (ovális bélyegző heraldikus motívummal – sas, felette hatágú csillag – egyszerű keretben, 2,6 × 3,1 cm)
App. R. 467 (exl), 467a (koll).
További azonosítatlan könyvtárjegy App. R. 467a címlapján.

85. Valperga di Masino család
Piemonti, ősi nemesi család.
VALPERGA di Masino e di Caluso = EncIt, POP.
Valperga di Masino e di Caluso | O (négyszögletes exlibris cifrák alkotta keretben, a két sor szöveg között függőleges hullámvonallal, 4,8 × 7,5 cm)
App. H. 497 (exl).
A könyv korábban Jacques Auguste de Thou (1553–1617) birtokában volt.

86. Venezia, San Francesco del Deserto (13. sz.-tól)
A velencei lagúna egyik szigetén álló, középkori alapítású ferences kolostor.
A kolostor honlapja: https://www.sanfrancescodeldeserto.it/index.html (letöltve: 2026. 07. 10.)
App. H. 1092 (ms).

87. Marco Zabarella (fl. 1709)
Posszesszorbejegyzése alapján életideje megbecsülhető, de többet nem tudni róla.
App. H. 803 (ms).

88. Domenico Zannoni (fl. 1840)
Posszesszorbejegyzése alapján életideje megbecsülhető, de többet nem tudni róla, talán a bolognai oratórium egyik tagja.
App. H. 1137/2. péld. (ms).
Lásd még: Bologna, C*ongregazione dell'Oratorio di San Filippo Neri.*

Azonosítatlan
Inc. 137 (Apponyi 2004, no. 1552, Milano): *M. Dandulj CCCXXIX* – A velencei arisztokrata Dandolo család egyik tagjának neve – talán tulajdonosi bejegyzése – az első levél rectóján. Lásd még: Boncompagni *család.*
Inc. 237 (Apponyi 2004, no. 39, Bologna): *Jos. Alt[…]* – bejegyzés az előzéklap rectóján; *Laurentij Bartholinj* – bejegyzés a címlap rectóján.

Inc. 357b (Apponyi 2004, no. 27, Venezia):[123] A címlapkereten üresen hagyott címer tollrajzzal kitöltve: vágott címerpajzs, az első mezőben madár, a második mező sakkozott. (1. ábra)
Inc. 706 (Végh 1925, no. 10, Köln): *raro assai 1487 J[ohannes]maria de Candia* – bejegyzés a címlap rectóján.
Inc. 984 (Végh 1925, no. 28, Lyon): *fris. Angeli de Viglaebanis [?] ord. praed., fris. Vinc. de Sondrio ord. praed.* – bejegyzések a címlap rectóján.
Inc. 1077 (Apponyi 2004, no. 34, [Roma]): *Sertianus Cornacchi* – bejegyzés az előzéklap versóján.
Inc. 1120 (Apponyi 2004, no. 1562, Bologna): *Ex libris Joannis Baptistae Meconij (?), … ex libris Mathei Sygal (?)* – bejegyzés az előzéklap rectóján. Lásd még: *Leo S.* Olschki.
App. H. 219 (Bologna): Ovális, heraldikus tulajdonbélyegző a címlapon: vár két toronnyal, azokon egy-egy madárral. (2. ábra)
App. H. 496 (Roma): *Ex libris abbatis Michaelis …* – kihúzott bejegyzés a címlap rectóján, fölé írva: *Reseij*.
App. H. 678 (Milano): *Di Gio. Franc. …* – bejegyzés a címlap rectóján másik tulajdonosi bejegyzés fölé írva. Lásd még: *Luigi* Silva.
App. H. 688 (Perugia): *Vtitur Felix Dionisius Politianus* – bejegyzés az előzéklap rectóján.
App. H. 689 (Firenze): Dni Ugonis Dni Lotti – címeres tulajdonbélyegző a címlap versóján. A bélyegző feltűnik a padovai Biblioteca del Seminario Vescovile egyik kiadványán is, lásd: Fazzini 2010, no. 138. (3. ábra)
App. H. 716 (Firenze): *Eusebio Castrini* – bejegyzés a címlap rectóján. Lásd még: *Giacomo* Manzoni.
App. H. 801 (Mantova): *A Joseph de Panatibus* – bejegyzés a címlap rectóján. Lásd még: *Giovanni* Marchetti.
App. H. 1018 (Wien, itáliai népnyelvű kiadvány): *Luigi Buonaparte Franchini* – bejegyzés a címlap rectóján. Később a *Libreria* Cecchi kereskedésbe került.
App. H. 1095 (Venezia): *Giacomo Filippi* – bejegyzés a címlap rectóján.
App. H. 1126 (Foligno): *Frondini* – bejegyzés az előtábla tükrén; *Giandante Guerrini* – bejegyzés kétszer a címlap rectóján.
App. H. 1256, 1382 (Venezia), 1395 (Augsburg), 1428 (Wien, Venezia): egykorú történeti feljegyzések, ismertetésüket lásd feljebb.
App. H. 1319 (Modena): *Bertacchini* – kurzív betűkből szedett címke a címlap rectóján.
App. H. 1390 (Ferrara): *Ex libris Antonij …* – bejegyzés az előtábla tükrén. Lásd még: *Giacomo* Manzoni.
App. H. 1392 (Modena): *T P B A G S* (?) – betűkből ligált monogram kétszer a címlap rectóján. (4. ábra)

[123] Amennyiben a jelzetből nem következtethető ki, megadom a példány hivatkozási számát az Apponyi- vagy Végh-katalógusban, továbbá a megjelenés helyét vagy a kiadvány nyelvét, amelyek a posszesszorok itáliai kilétét támaszthatják alá.

App. H. 1429 (Roma): *Ad usum … conv. …* – bejegyzés a címlap rectóján.
App. H. 1605 (Bologna): *Jacobi Jacobilli* – bejegyzés a címlap rectóján; négyszögletes, talán monogramot jelző tulajdonbélyegző az előzéklap versóján.
App. H. 1608 (Venezia): ovális, emblémás (kereszt, rajta az INRI szalag és talán töviskoszorú) tulajdonbélyegző a címlap rectóján, a feliratot nagyrészt kikaparták, 4 × 3 cm. Lásd még: *Leo S.* Olschki. (5. ábra)
App. H. 1633 (Augsburg): *Bened. Varchij* – bejegyzés a címlap rectóján. Lásd még: *Leo S.* Olschki.
App. H. 1649 (Roma): *Fr. Heliodorus Ciuceius* – bejegyzés a címlap rectóján. Lásd még: Firenze, *Convento di San Marco.*
App. H. 1712, 1712 (2): ANTONELLVS – aranynyomásos felirat a könyv előtábláján. SABELLVS – aranynyomásos felirat a könyv hátsó kötéstábláján. Lásd még: *Giovanni* Marchetti.
App. H. 1768 (Basel): *Di Gaspare Mollo* – bejegyzés a címlap rectóján.
App. H. 1913 (Lucca): D S (?) A – ovális tulajdonbélyegző virág motívummal a címlap rectóján, 4,4 × 3,6 cm. (6. ábra)
App. H. 1949 (Verona): átfirkált bejegyzés a címlap rectóján.
App. H. 1955 (Napoli): *Ex lib. Petri Podalirij Antici*
App. H. 1974 (Venezia): *Dominici Banderis* – bejegyzés a címlap rectóján.
App. H. 2000 (Bologna): *Fra Lorenzo Zaccarini da … Lett.re* – bejegyzés a címlap rectóján.
App. H. 2025 (Bracciano): *M. Consigli* – bejegyzés az előzéklap rectóján
App. H. 2088 (Roma): ovális tulajdonbélyegző a címlap rectóján horgonnyal és koronával. (7. ábra)
App. H. 2328 (Parma): *Ad uso di fr. Paolo Antonio Romano* – bejegyzés az előzéklap rectóján; áthúzott bejegyzés a címlap rectóján.
App. H. 2603 (Wien): aranynyomásos címer (a bőrkötés vörös színének alapján arany pólya) hercegi koronával és aranygyapjúval az elő- és háttáblákon. (8. ábra)
App. H. 2621 (Bologna): *Di Giovanni de …* – bejegyzés az előtábla tükrén.
App. H. 2622/1. példány (Venezia): *Di Camillo di Monte Vecchio* – bejegyzés az előzéklap rectóján.
App. R. 400 (itáliai népnyelvű kiadvány): *A. Pechinello (?)* – bejegyzés a címlap rectóján.
App. R. 414 (Venezia): *Ex libris D. Joannis* – bejegyzés a címlap rectóján.
App. R. 467, 467a (Brescia): Ex dono D. Parochi Ripaltae – nyomtatott címke a címlap rectóján egyszerű léniakeretben, 1,5 × 7 cm. Lásd még: *Biblioteca Comunale di* Trento.
Ant. 1256 (Végh 1925, no. 41, Venezia): *Emi […] a […] Pichas pretio IIIJ Florenorum* – bejegyzés az első kötet címlapjának rectóján; *Emi […] ista dua volumina Petrarchae a […] Pichas pretio 4 Florenorum* – bejegyzés a második kötet címlapjának rectóján.

Ant. 1270 (1) (Végh 1925, no. 244, Roma): *V N B* – közjegyzői jegyhez vagy klasszikus, velencei nyomdászjelvényhez hasonló monogram a címlap rectóján. (9. ábra)
Ant. 3247 (Végh 1925, no. 105, Mirandola): *H B* – monogram az utolsó levél versóján. Lásd még: *Giacomo* Manzoni.
Ant. 3262 (Végh 1925, no. 126, Roma): *Alf. Janinellij* – bejegyzés a címlap rectóján.
Ant. 3270 (1–2) (Végh 1925, no. 142, Venezia): F O 1623 – bélyegző a címlap rectóján (monogram?). Lásd még: *F. O.* = AdPVe.
Ant. 3291 (Végh 1925, no. 175, Roma): *D. Fran[ces]co. Ridolphj* – bejegyzés a címlapon.
Ant. 3299 (Végh 1925, no. 196, Venezia): L C D N – szárazbélyegző, kapitális fraktúr betűk díszes keretben. Lásd még: *Biblioteca Nazionale di* Napoli. (10. ábra)
Ant. 3310 (1–2) (Végh 1925, no. 219, 220, Venezia): azonosítatlan hercegi címer aranynyomással az előtáblán. Lásd még: *Giovanni* Marchetti. (11. ábra)
Ant. 5318 (Végh 1925, no. 180, Venezia): *D'Agostino Roma comprato in la bolla da la lenza a di 8 novembre 1547 [6 sor elhalványult szöveg] Quod sperma retenta generat venenum probavi die 4. mensis Feb[ruarii] 1548. A di 23 feb[rai]o 1549 hebbi audientia da li signori avogadori de comun sopra li beni confiscadi* – személyes jellegű bejegyzések az előzéklap rectóján és versóján. Lásd még: *Giacomo* Manzoni.
Ant. 5351 (Végh 1925, no. 180, Verona): *[A] di 23 e 24 [otto]bre 1649 l'Adige crescette in tal modo che superò gli argini et inondò gran parte del Veronese dopo ... do altre volte cresciuto a gran pienezza e rottura. [L]'anno 1655 incominciorono a gettar a terra le case e botteghe per unir la piazza grande cum quella dei Signori, e questo per la caduta che haveva fatto per inanzi la facciata che riguardava nella piazza de' Signori per il peso grave delle armi che vi erano state messe a gloria de podestà e capitani.* – Veronára vonatkozó – miként a kiadvány is – helytörténeti feljegyzések az utolsó levél versóján.
Ant. 5352 (Végh 1925, no. 277, itáliai népnyelvű kiadvány) – *F. G. B.* – Monogram a címlap rectóján.

Szovák, Márton

Books of Italian Provenance in Sándor Apponyi's Library

The cultural connections between Italy and the Kingdom of Hungary are clearly visible in the field of book culture: Andreas Hess, for example, worked in Rome before his venture in Buda, Aldo Manuzio dedicated several of his prints to Hungarian individuals, and the manuals of Hungarian dioceses often came from Italian workshops. In addition to established personal contacts, due to the geographical proximity, news of historical events traveled to the Apennine Peninsula in the form of leaflets. Sándor Apponyi drew richly from this diverse material when compiling his library of

documents related to Hungary. In my paper, I attempt to reveal who the previous Italian owners of the leaflets in the Apponyi library might have been, and discuss if they intentionally collected materials on Hungarian literature and history.

Keywords: provenance research, Sándor Apponyi, Italy.

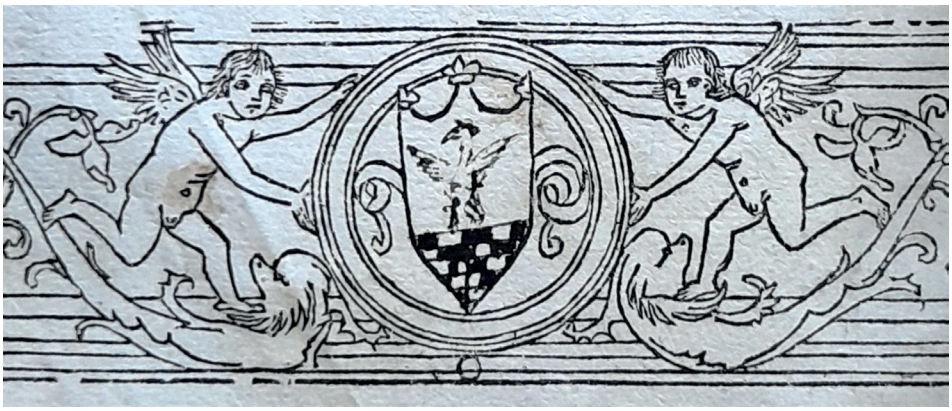

1. ábra

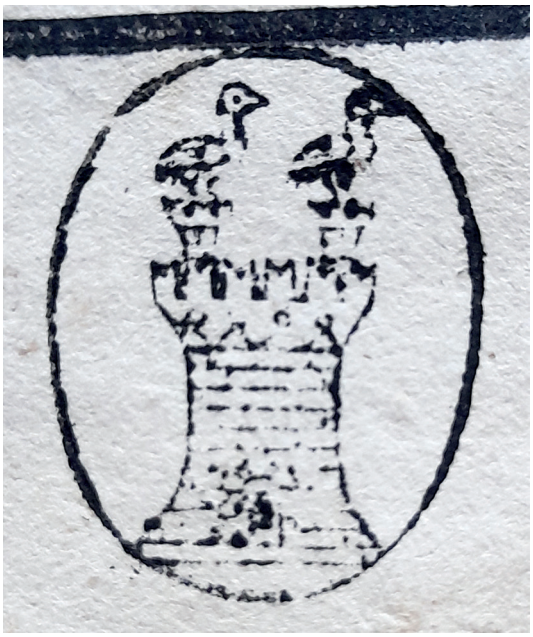

2. ábra

3. ábra

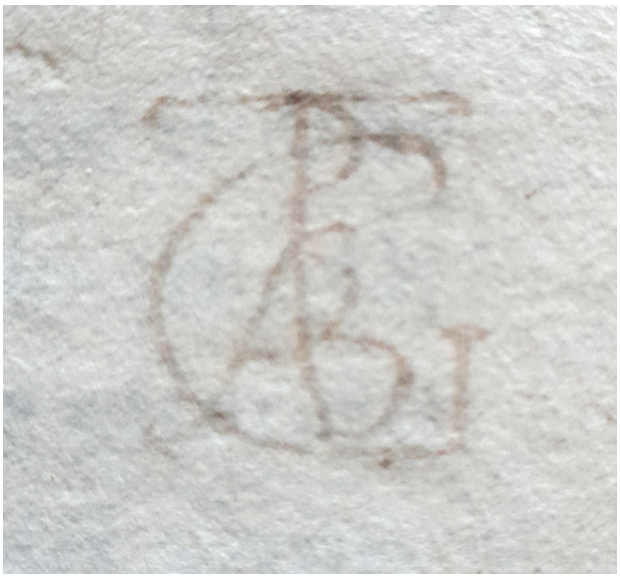

4. ábra

5. ábra

6. ábra

7. ábra

8. ábra

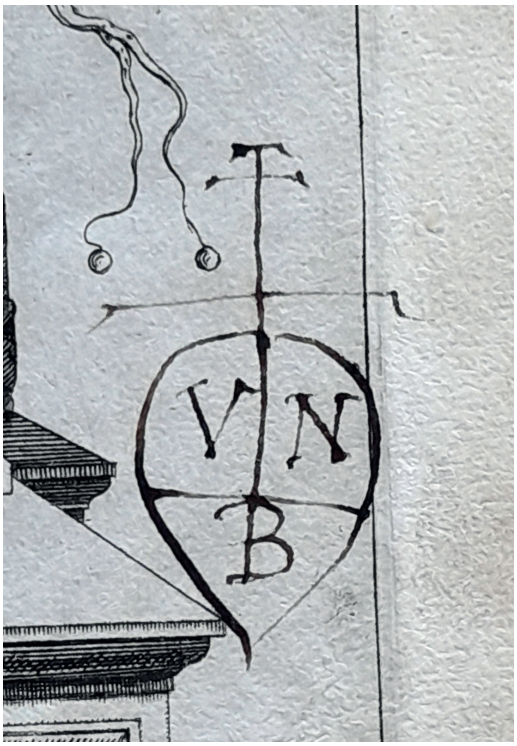

9. ábra

10. ábra

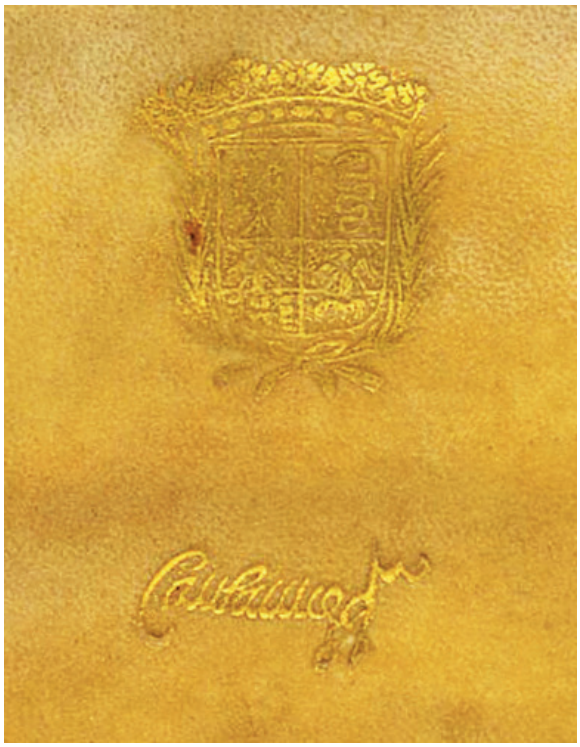

11. ábra

Kovács Eszter

Bohemikumok Apponyi Sándor *Hungarica*-gyűjteményében

Apponyi Sándor csodálatos *Hungarica*-gyűjteménye a hazai bohemisztikai kutatásoknak is kiváló kiindulópontja lehet.[1] Gazdag könyvtára több olyan nyomtatványt őriz, amely egyaránt fontos szerepet játszott a cseh és a magyarországi művelődéstörténetben, kiemelten a két nép kapcsolatában, egymásról alkotott képében.

Ha a megszokott elvek alapján nyelvi, területi, szerzői és tartalmi bohemikumokat keresünk Apponyi Sándor könyvei között, láthatjuk, hogy az első kategória, vagyis a nyelvi bohemikumok köre szinte teljesen hiányzik, de latin és német kiadványokban néha találhatunk elszórtan cseh szövegrészeket. Például Johannes Honterus Prágában megjelent térképgyűjteménye és földrajzkönyve a latin és a német mellett cseh helyneveket és magyarázatokat is tartalmaz.[2]

A területi bohemikumok csoportja némileg tágabb, hiszen a kora újkortól számos, magyar szempontból fontos könyvet nyomtattak cseh műhelyekben. Az egyik legfontosabb Thuróczy János 1488-ban Brnóban kiadott *Chronica Hungarorum*a, amelyet Apponyi 1862-ben Londonban vásárolt.[3] Különlegessége a gyűjteménynek Nagy Imre és a híres jezsuita költő, Hajnal Mátyás gazdagon illusztrált köszöntőfüzetkéje, amelyben Kutassy Jánost köszöntik frissen beiktatott esztergomi érsekként. A két szerző ebben az időben az olomouci egyetem diákja volt, amely a nagyszombati egyetem alapítása előtt a magyar jezsuiták és általában a katolikus értelmiség egyik legfontosabb képzési helyének számított. Kézenfekvő, hogy verseiket ott helyben, Olomoucban adták ki.[4] Apponyi emellett szívesen vásárolt cseh nyomdákban megjelent röplapokat, tájékoztatókat a 16–17. századi magyarországi török harcokról,[5] és Bethlen Gábor beavatkozásáról az 1618–1620 között zajló cseh rendi

[1] Az Apponyi-gyűjtemény cseh vonatkozású kincseiről ld. még: Kovács 2012, 163–173.

[2] Honterus, Johannes, *Rvdimentorvm Cosmographicorvm…*, Pragae, Typis Schumanianis, 1595. Apponyi 2004, no. 561.

[3] Thurocz, Joannes de, *Chronica Hungarorum*… Brunensi, 1488. Apponyi 2004, no. 14. Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, (OSZK RNyT) Inc. 668.

[4] Nagy (Emericus), Hajnal Mátyás, *Anagramma Eponymicvm cum Dialogo D. D. Sacrae Inavgvrationi … Joannis Cvtasi…,* Olomvtii, Excudebat Georgius Handelius, 1597. Apponyi 2004, no. 614.

[5] Néhány példa: *Gewisse und warhafftige Zeitung was sich von Anfang der Belagerung her vor der uhralten gewesenen Ungarischen königlichen Haupt- und Residentz-Stadt Ofen…,* Gedruckt zu

DOI 10.17167/mksz.2026.2.283-291

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 283 2026. 10. 05. 17:31:55

felkelésbe.[6] Az 1618-as rendi felkelésről, annak okairól, európai megítéléséről, magyar kapcsolódásairól szóló kiadványok egyértelműen a gyűjtőkörébe tartoztak.[7]

A cseh szerzők latin nyelvű írásai közül jó érzékkel választotta ki a magyar szempontból legfontosabbakat. Ilyen például Bohuslav Hasištejnský Lobkovic (1441–1510) *Opuscula Bohuslai Boemi baronis…* című elégiagyűjteménye. Bohuslav Hasištejnský Lobkovic egyidőben Magyarországon élt, II. Ulászló király budai udvarában teljesített diplomáciai szolgálatot. Lelkes utazó, könyvgyűjtő, mecénás és korának kiemelkedő humanista költője volt, egyik leghíresebb elégiáját Mátyás király halálára írta, és benne a világi dicsőség mulandóságán elmélkedett. Az Apponyi által megvásárolt kis könyv ezt nem, de egy másik, igen híres elégiáját tartalmazza, amelyben az oszmán terjeszkedés veszélyeire hívja fel a figyelmet és európai összefogást sürget megfékezésére (*Summos Christianos principes contra Thurcas excitans adhortatorum carmen*).[8]

Apponyi alaposan felderítette a rendelkezésre álló szakirodalmat, és megállapította, hogy bibliográfiailag eddig ismeretlen, feltehetően bécsi vagy olomouci nyomtatvány, és a versekben leírt eseménysorok alapján 1507-ben vagy 1508-ban nyomtatták. Ugyanakkor azt is megjegyezte, hogy Lobkovic más műveinek nem találta meg olyan kiadását, amely még életében megjelent, pedig igen jelentős és elismert szerző volt, és közvetett források alapján feltételezhető, hogy nyomtatásban is megjelentek a művei. Ezt a kiadványt a *Rukověť humanistického básnictví…* lexikon 1509-re datálta,[9] ugyanezzel az impresszummal található meg a német

---

Prag, 1684. Apponyi 2004, no. 1152. *Ein news liedt von dem Scharmützel vnd Niderlag, so fast einer Schlacht zuuergleichen, wider den Blutdürstigen Türcken geschehen in Ober Hungern, den 16. vnnd 17. Tag Julij, zwischen Horttuwey vnd der Teysz, bey Groszwardein, an der Sibnbürgischen Gränitz gelegen…,* [1580]. Apponyi 2004, no. 480. Varsevicius, Christoforus, *Ad Rvdolphvm II. … Oratio. Qva de Clarissima Christianorum contra Turcas victoria, in Slauonia ad Sissek parta … gratulatur*. Pragae, 1593. Apponyi 2004, no. 536. *Neben dem Hatwanischen Particular Fröliche newe Zeitung … Erstlich getruckt zu Prag*. [1596.] Apponyi 2004, no. 604. Varsevicius, Christoforus, *Turcicae Tres,* Pragae, typis M. Danielis Adami de Veleslavina, 1599. Apponyi 2004, no. 641.

[6] *Regni Hvngariae occupatio. Kurtze svmmarische doch gründliche Relation von dem Fürsten in Siebenbürgen Bethlehem Gabor…* Gedruckt zu Prag bey Lorentz Emmerich, 1619. Apponyi 2004, no. 759. *Relatio nuperi itineris proscribtorum Jesuitarum ex Regnis Boemiae et Ungariae missa ex Helicone juxta Parnassum*. Pragae, 1619. Apponyi 2004, no. 762.

[7] Néhány további példa: *La grande et hevrevse Victoire obtenve par le conte de Bvsqvoy, contre les gens de Bethleem Gabor, qvi venoient auec secour de quatre mille soldats, pour deffendre la ville de Neuheusel*…, A Bruxelles, chez Ferdinande de Hoyemaeker, 1621. Apponyi 2004, no. 797. Albertus Miraeus, *De Bello Bohemico Ferdinandi II Caesaris avspiciis feliciter gesto Commentarivs…,* Coloniae Agrippinae, Henricus Krafft, 1622. Apponyi 2004, no. 803. Malingre, Claude, *Historie Générale de la Rebellion de Bohęme…,* A Paris, chez Jean Petit Pas, 1623. Apponyi 2004, no. 804. Aureli, Lodovico, *Della Ribellione de Boemi contro Matthia, e Ferdinando Imperatori, …*. In Roma, per l'Erede di Bartolomeo Zannetti, 1625. Apponyi 2004, no. 806.

[8] Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, *Opuscula Bohuslai Boemi baronis de Hassenstayn*…, [1509.] *Rukověť* 1969, 170–203. Apponyi 2004, no. 75.

[9] *Rukověť* 1969, 178.

nemzeti bibliográfia databázisában is,[10] de az idegennyelvű bohemikumok adatbázisa szerint 1508-ban, Lipcsében nyomtatta az idősebb Melchior Lotter.[11] A modern adatbázis is megerősíti Apponyi feltételezését, hogy Lobkovic irodalmi művei közül egyedül ez a kiadvány jelent meg a szerző életében nyomtatásban.

Jan Skála z Doubravky, más néven Dubravius művei közül a két legfontosabb megtalálható Apponyi könyvei között. Híres történeti műve a *Historiae regni Boiemiae* 1552-ben jelent meg, Csehország történetét dolgozza fel a mondai időktől 1526-ig.[12] Dubravius az előszóban azt írta, hogy korábban Aeneas Sylvius Piccolomini krónikája jelent meg ebben a témában, de mivel ő nem tudott csehül, sok dolgot félreértett, ezeket ő most tisztázta. Nem említette Václav Hájek z Libočan nem sokkal korábban, 1541-ben cseh nyelven megjelent krónikáját Csehország történetéről,[13] pedig olyan erősen támaszkodott rá, hogy néhol szinte szó szerint fordította le Hájek szövegét. Hájek legfőbb célja a szórakoztatás, erkölcsi nevelés és Csehország régi dicsőségének bemutatása volt, adatai gyakran hibásak, és ezeket Dubravius ugyanígy hibásan vette át.[14] Latin nyelve azonban külföldön jobban érthető volt, mint a cseh, így Dobner latin fordítása és kritikai kiadása[15] előtt Dubravius szövegei tették ismertté Hájek cseh hőskorát. A magyarországi szerzők közül Timon Sámuel közös múltunkat érintő témáknál szívesen hagyatkozott Dubravius adataira, például: IV. Béla,[16] I. Mátyás[17]és a Jagellók[18] története kapcsán.[19] Dubravius a cseh történelemhez kapcsolódva természetesen említést tett magyar eseményekről is, és sokat írt a török harcokról, az utolsó fejezet szinte csak erről szól. Érezhető benne saját korának hangulata, az oszmán terjeszkedés miatti általános félelem, és a kialakult helyzetért a magyarokat okolta.[20]

---

[10] https://gateway-bayern.de/VD16+L+2176

[11] BCBT 34129.

[12] Dubravius, Joannes, *Historiae Regni Boiemiae…,* Prostannae, in officina Johannis Guntheri, 1552. Kutnar, Marek 2009, 79, Apponyi 2004, no. 324.

[13] Hájek z Libočan, Václav, *Kronyka Czeská…,* Praha, Jan Severýn, 1541. Knihopis digit, K02867.

[14] Ld. Knihopis digit, K02132, *Rukověť* 1966, 82–84.

[15] Hájek z Libočan, Václav, *Annales Bohemorum e bohemica editione latine redditi, et notis illustrati a P. Victorino a S. Cruce e Scholis Piis. Nunc plurimis animadversionibus historico - chronologico - criticis, nec non diplomatibus, literis publicis, re genealogica, numaria, variique generis antiquis aeri incisis monumentis aucti a P. Gelasio a s. Catharina ejusdem instituti sacerdote. 1–6.* Praha, 1761–1782.

[16] Timon, Samuel, *Epitome Chronologica rerum Hungarorum et Transylvanicarum…,* Claudiopoli, 1764, 40.

[17] *Uo*. 81.

[18] *Uo.* 107, 109, 112, 117 stb.

[19] Kovács 2011, 123–127.

[20] *Örök Mohács* 2020, 390–393. Az 1526-os csehországi mozgósításokról és a csehek szerepvállalásáról a mohácsi csatában ld. Tuček 2024, 179–192. A török hódítás csehországi megítéléséről ld. Kovács 2023.

Apponyi a katalógusában azt írta, felesleges is lenne magyarázni ennek a műnek a magyar történetkutatásban betöltött jelentőségét.[21] Felfigyelt arra, hogy a mű ajánlása, amelyet a datálás szerint 1551-ben írtak, Miksa 'cseh királynak' szól, akit csak 1562-ben koronáztak cseh királlyá. Erre nem talált elfogadható magyarázatot, de megjegyezte, hogy talán összefüggésben állhat azzal, hogy Dubravius ezt a művét – ahogy Bohuslav Balbín a *Bohemia Doctá*ban[22] írja – titokban akarta kinyomtatni, és még a legközelebbi barátainak sem mutatta meg a kéziratot.[23] Mindenesetre nem tudjuk, miért előlegezte meg Dubravius Miksának a királyi címet. Az előszó alapján úgy tűnik, ebben az időben együtt uralkodott apjával társuralkodóként, de erre nincs bizonyíték. Apponyi elfogadta Balbín adatát a titkos előkészületekről, erre azonban más adat nincs és az oka is érthetetlen.

Dubravius több kisebb műve mellett egy fontos mezőgazdasági szakkönyvet is írt a halastavakról és a halgazdálkodásról,[24] amely nemcsak eredeti latin nyelven ért meg több kiadást, de lefordították angol, német és lengyel nyelvre is.[25] Ennek több magyar vonatkozása is van. Dubravius elismerően ír a dunai vizahalászatról, és beszámol arról, hogy Tata mellett Mátyás király egy hatalmas vizákkal teli halastóval kívánta elkápráztatni feleségét, annak előkelő rokonságát és néhány cseh előkelőt, akik igen csodálkoztak, hiszen ez a hal náluk nem fordul elő.[26] Ezt a történetet Apponyi is kiemelte, és szó szerint idézte az anekdota szövegét a katalógusában.[27] Az Apponyi által beszerzett mindkét kiadás Dubravius Thurzó Ferenc nyitrai püspöknek címzett ajánlásával jelent meg.

Dubraviusnak egy harmadik műve is megtalálható az Apponyi-gyűjteményben, a Martianus Felix Capella *De nuptiis Philologiae et Mercurii* című művéhez írott, 1516-ban, Bécsben megjelent Thurzó Szaniszlónak ajánlott kommentár.[28] Ennél csupán az ajánlás címzettje adja hungarikum jellegét.

Az európai, kiemelten a magyarországi oszmán hódításról szól Tomáš Pešina, prágai kanonok *Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae Hvngaria, flamma belli tvrcici ardens* című műve, amelynek második, 1664-es litomyšli kiadását sikerült Apponyinak megvásárolnia.[29] Első kiadása 1663-ban jelent meg Zrínyi sikereire

---

[21] „Es wäre überflüssig auf die Wichtigkeit dieses Werkes für ungarische Geschichte hinzuweisen." Apponyi 2004, no. 324.

[22] Balbín 1778, 60.

[23] Apponyi 2004, no. 324.

[24] Dubravius, Joannes, *De piscinis…,* Vratislaviae, Andreas Vinglerus excudebat. 1547. Apponyi 2004, no. 1743. Ua. Zürich, Gessner, 1559. OSZK RNyT App. H. 2547a.

[25] Hankó, Heé 2003, 98. Magyarul ld.: Dubravius 2016.

[26] Dubravius 2016, 18.

[27] Apponyi 2004, no. 1743.

[28] *Martianvs Foelix Capella de Nvptiis Mercvrii et Philologiae, cum adnotationibvs Joannis Dvbravii*…, Viennae per Hieronymum Vietorem, 1516. *Rukověť* 1966, 77–78, Apponyi 2004, no. 112. OSZK RNyT App. H. 112/1. péld.

[29] Pešina, Jan Tomáš, *Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae Hvngaria, flamma Belli Tvrcici Ardens… Editio secunda emendatior*. Lithomisslii, Typis Joannis Arnolti, 1664. Apponyi 2004, no. 888.

reagálva. Pešina szenvedélyes lelkesedéssel próbálta megnyerni a törökök elleni harcra olvasóját. A mohácsi csatavesztés, majd Buda elfoglalása után jelentkező pánikszerű félelem az idő múlásával lassan lecsillapodott, a fehérhegyi csatavesztés után a török kérdés háttérbe szorult, és a 17. század közepétől egyre többen adtak hangot azon véleményüknek, hogy a törökök elleni harc felesleges és túl sokba kerül Csehországnak.[30] A protestáns exuláns írásokban pedig gyakran olvasható, hogy a törökök sem lehetnek rosszabbak, mint a Habsburg-uralkodók, sőt (megtérésük után) még szövetségesek is lehetnek.[31] Pešina részletesen taglalta, hogy milyen sok rossz döntés, emberi gyengeség kellett ahhoz, hogy a törökök így megerősödjenek, és hosszasan érvelt amellett, hogy az oszmánok visszaszorítása minden európai ember elemi érdeke, nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül. I. Lipót mellett Zrínyi Miklósban látja a várva várt szabadítót, akinek a sikerei és a törökök morvaországi portyái sarkallták eme könyvecske megírására. Az *Ucalegon* népszerűségét a gyors újrakiadás is jelzi, és mindenképpen sorsfordító munka volt, amely a csehek figyelmét újra Magyarországra irányította. Apponyi a részletes bibliográfiai leírás részeként megjegyzi, hogy ez a kiadás tartalmaz egy rövid tájékoztatót Pešina készülő könyvéről, amelynek címe *Mars Cruentus Moravia* lesz.[32] Ez a nagy mű végül *Mars Moravicus* címmel jelent meg, benne magyar szempontból is fontos csatákkal (pl. Mohács), és Apponyi Sándor ezt is beszerezte könyvtára számára.[33]

A cseh exulánsok törökképéről, megtérésükbe vetett reményükről és a Rákóczi családban keresett szabadítójukról Mikuláš Drábik[34] jóslatai árulkodnak, amelyek latin és angol nyelven is megtalálhatók a gyűjteményben.[35] Drábik jóslatait barátja, Jan Amos Komenský hozta nyilvánosságra saját műveiben. A jóslatok szerint a romlott világnak, a pápaság és a Habsburg család elnyomó hatalmának hamarosan vége lesz. Az új, tiszta protestáns birodalmat egy szabadító hozza el, amelynek személye jóslataiban mindig változott, de egy időben a Rákóczi családból várta. A végső összecsapás az armageddoni harchoz lesz hasonló, és a gonosz hatalmak végső bukásával fog végződni. A törökök még a harc előtt megtérnek, és segíteni fogják a protestáns szabadító harcait.[36]

---

[30] Kovács 2023, 143–144.

[31] *Uo*. 38–45, 109–111.

[32] Apponyi 2004, 888.

[33] Pešina, Jan Tomáš, *Mars Moravicus. Sive Bella horrida et cruenta, Seditiones, tumultus, proelia, turbae*…, Pragae, Typis Joannis Arnolti de Dobroslawina. 1677. Apponyi 2004, no. 2114, Kovács 2010, 18–33.

[34] Kvacsala 1889, 745–766, Péter 2006a, Péter 2006b.

[35] Comenius, Johannes Amos, *Gentis felicitas…* Apponyi 2004, no. 852. Uő, *Lux in Tenebris…,* 1567. Apponyi 2004, no. 2050. Uő, *Historia Revelationvm Christophori Kotteri, Christinae Poniatoviae, Nicolai Drabicij…,* 1659. Apponyi 2004, no. 2056. Uő, *Lux e Tenebris, novis radiis aucta*…, 1665. Apponyi 2004, no. 2086. *The Prophecies of Christopher Kotterus, Christiana Poniatovia, Nicholas Drabicius. Being Three famous and eminent Prophets … Translated into English by R. Codrington…,* London, Printed for Robert Paulet, 1664. Apponyi 2004, no. 885.

[36] Kovács 2023, 109–111.

Az egyik erről szóló mű, a *Gentis felicitas speculo exhibita…* Szabó Károlynál is szerepel mint 17. századi, váradi nyomtatvány. Szabó helyesen azonosította az anonim nyomtatvány szerzőjét (Komenský), és megjegyezte, hogy 1657, vagyis II. Rákóczi György tragikus következményekkel járó lengyelországi hadjárata előtt írhatta ezt a könyvecskét.[37] A tragédia után Drábikot és Komenskýt is azzal vádolták, hogy ők hajszolták bele a fejedelmet ebbe a meggondolatlan vállalkozásba. Komenský saját maga és barátja tisztázására adta ki *De ruina Principis Transylvaniae*[38] című könyvét.[39] Apponyi újabb szakirodalommal egészítette ki Szabó adatait, és a nyomdajegyek alapján megállapította, hogy a nyomtatvány nem Váradon, hanem Amsterdamban Peter van den Berge műhelyében készült, és Komenský egyik levele alapján megjegyzi, hogy bár a kéziratot valóban 1657 előtt zárta le, egészen pontosan 1654-ben, a nyomtatásra csak 1659-ben került sor. Az *Régi Magyar Könyvtár* III. pótköteteibe már Apponyi megállapításait követve amszterdami nyomtatványként került be.[40]

Apponyi Drábik jóslatainak egyéb kiadását is beszerezte, köztük egy kolligátumot, amely a *Lux in Tenebris hoc est prophetiae*… 1657-es kiadását[41] és ennek folytatását, az 1659-ben kiadott *Historia Revelationvm Christophori Kotteri, Christinae Poniatoviae, Nicolai Drabicij…* című jóslatgyűjteményt tartalmazza.[42] Apponyi különösen érdekesnek tartotta ebből az utóbbi nyomtatványból azokat a fejezeteket, amelyekben a szerkesztő és fordító, azaz Komenský tisztázni próbálta Drábikot az alól a vád alól, miszerint az ő jóslatai okozták az erdélyi fejedelem tragédiáját, valamint a *Lux e tenebris…* fogadtatásáról szóló részt.[43] A kolligátum korábban egy toulouse-i egyházi gyűjteményhez tartozott, minden bizonnyal ott

[37] RMK II., 2051.

[38] (Comenius, Joannes Amos), *De ruina Principis Transylvaniae (ejusque occasione de libero Lux in Tenebris) Iudicium amici ad amicum.* (1658) s.l.

[39] Kovács 2023, 111.

[40] Comenius, Johannes Amos, *Gentis felicitas*… Apponyi 2004, no. 852, RMK III. Pótlások 6383.

[41] [Comenius, Johannes Amos], *Lux in tenebris hoc est Prophetiae donum qvô Deus ecclesiam evangelicam (in regno Bohemiae & incorporatis provinciis) sub tempus horrendae ejus pro Evangelio perseqvutionis, extremaeqve dissipationis, ornare ac paternè solari, dignatus est : submissis de statu ecclesiae in terris, praesenti & mox futuro, per Christophorum Cotterum ... Christinam Poniatoviam, et Nicolaum Drabicium ... revelationibus verè divinis, ab anno 1616 usqve ad annum 1656 continuatis, quae nunc è vernaculo in Latinum fideliter translatae, in Dei gloriam, ... in lucem dantur.* [Amsterdam, s.typ., 1657], Apponyi 2004, no. 2050. OSZK RNyT App. H. 2050.

[42] [Comenius, Johannes Amos], *Historia revelationvm Christophori Kotteri, Christinae Poniatoviae, Nicolai Drabicij, & qvae circa illas variè acciderunt, usqve ad earundem anno 1657. publicationem, & post publicationem, in conspectu Dei & ecclesiae posita fideli testificatione ejus qvi ... omnium istorum autoptes, collector, conservator, editorqve fuit.* [Amsterdam, s.typ., 1659], Apponyi 2004, no. 2056. OSZK RNyT App. H. 2050 (2).

[43] Apponyi 2004, II/489.; [Johannes Amos Comenius], *Historia Revelationvm Christophori Kotteri, Christinae Poniatoviae, Nicolai Drabicij* … 1659, 183–187.

kerültek bele a kéziratos bejegyzések, többek között egy francia vers a Rákóczi-akról és a jóslatokról.

Különleges darabja a gyűjteménynek továbbá a jóslatok 1664-es angol kiadása,[44] valamint a *Lux e tenebris, novis radiis aucta…* 1665-ös, rendkívül szép, metszetekkel és lapszéli aranyozással díszített kiadása,[45] függelékként hozzákötve Drábik későbbi jóslataiból egy újabb rövid gyűjtemény, a *Drabicianarum visionum continuatio anno 1664, 1665, 1666.* és *Voluminis Prophetici judicia ultimi seculi… anno 1667*. A tételekhez fűzött megjegyzésekből kiderül, hogy Apponyit érdekelték a Drábik jóslatai, és Komenský fordításainak utóéletével kapcsolatos szakirodalmat pontosan feltárta.[46] Természetesen nem hiányzik a gyűjteményből Komenský magyar szöveget tartalmazó tankönyve, az *Orbis sensualium pictus* sem.[47]

Apponyi Sándor *Hungarica*-gyűjteménye a bohemisták számára is tartogat meglepetéseket. Bár viszonylag alacsony azon hungarikumok számaránya, amelyek egyben bohemikumok is, igen figyelemreméltó kötetek vannak köztük. Ez esetben sem forgácsolta el figyelmét, és hasonló tematikájú, jellegű műveket gyűjtött, ezért könyvtára elsősorban a magyarországi török harcok cseh visszahangját felderítő kutatásoknak lehet szilárd kiindulópontja.

Hivatkozott irodalom

Apponyi 2004.
Apponyi, Graf Alexander, *Hungarica Ungarn betreffende im auslande gedruckte Bücher und Flugschriften* (neuarbeitet von József Vekerdi), Teil I–III. Bp., OSZK, 2004.

Balbín 1778.
Balbín, Bohuslav, *Bohemia docta, opus posthumum editum … ab Raphaele Ungar…* Pars II. Pragae, Characteribus Caesareo-Regiae Scholae Normalis, 1778.

BCBT
Bibliography of Foreign-Language Printed Bohemica up to 1800 (BFPB), https://bcbt.lib.cas.cz, (letöltve: 2026. 06. 23.)

---

[44] *The Prophecies of Christopher Kotterus, Christiana Poniatovia, Nicholas Drabicius. Being Three famous and eminent Prophets … Translated into English by R. Codrington…,* London, Printed for Robert Paulet, 1664. Apponyi 2004, no. 885.

[45] Comenius, Johannes Amos, *Lux e Tenebris, novis radiis aucta. Hoc est: Solemnissimae Divinae Revelationes, in usum seculi nostri factae … Per immissas Visiones, & Angelica Divinaqve Alloqvia, facta I. Christophoro Kottero Silesio, ab Anno 1616, ad 1624. II. Christinae Poniatoviae Bohemae, Annis 1627, 1628, 1629, III. Nicolao Drabicio. Moravo, ab Anno 1638, ad 1664. Cum privilegio Regis Regum, & sub favore omnium Regum Terrae, recudendi haec ubi ubi gentium, donec omnia reddantur nota omnibus sub Coelo populis & linguis,* 1665. Apponyi 2004, no. 2086.

[46] Apponyi 2004, II/517–518.

[47] Comenius, Joannes Amos, *Orbis Sensualium Pictus Trilinguis … Latina, Germanica et Hungarica…,* Noribergae, sumtibus Michaelis et Joannis Friderici Endteri, 1669. Apponyi 2004, no. 2094.

Dubravius 2016.
Dubravius, Janus, *A halastavakról,* Bp., Agroinform, 2016.
Hankó, Heé 2003.
Hankó B. Ludmilla, Heé Veronika, *A cseh irodalom története – A kezdetektől napjainkig*, Bp., Magyarországi Eszperantó Szövetség, 2003.
Knihopis digit
KPS – Databáze Knihopis. www.knihopis.cz (letöltve: 2026. 06. 24.)
Kovács 2010.
Kovács Eszter, *Jan Tomáš Pešina z Čechorodu és Magyarország = Politika-Egyház-Mindennapok,* szerk.: Lénárd Andor, Lőrinczné Bencze Edit, Bp., Heraldika, 2010, 18–33.
Kovács 2011.
Kovács Eszter, *Timon Sámuel cseh történelmi olvasmányai = Crescit eundo, Tisztelgő tanulmányok V. Ecsedy Judit 65. születésnapjára*, szerk. Simon Melinda, Perger Péter, Bp., Argumentum, OSZK, MTA Irodalomtudományi Intézet, MOKKA-R Egyesület, 2011.
Kovács 2012.
Kovács Eszter, *Bohemika v sbírce Sándora Apponyiho = Problematika historických avzácných knížních fondů,* szerk. Rostislav Krušinský, 2011. Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, (2012), 163–173.
Kovács 2023.
Kovács Eszter, *A magyarországi törökveszély értelmezései az egykorú cseh irodalomban, 1526–1663*, Bp., PIM, Hankiss Á. Int., 2023.
Kutnar, Marek 2009.
Kutnar, František, Marek, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha, Academia, 2009.
Kvacsala 1889.
Kvacsala János, *Egy álpróféta a XVII. században = Századok,* 23(1889), 745–766.
Örök Mohács 2020.
Örök Mohács: szövegek és értelmezések, szerk. B. Szabó János, Farkas Gábor Farkas, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.
Péter 2006a.
Péter Katalin, *Drabik Miklós, a lehotkai próféta = Egyháztörténeti Szemle,* 7(2006), 2.
Péter 2006b.
Péter Katalin, *Comenius és a Rákócziak = Egyháztörténeti Szemle*, 7(2006), 2.
Rukovět 1966.
Rukovět humanistického básnictví v Čechách a na Moravě. 2. red. Josef Hejnic, Jan Martinek, Praha, Academia, 1966.
Rukovět 1969.
Rukovět humanistického básnictví v Čechách a na Moravě. 3. red. Josef Hejnic, Jan Martinek, Praha, Academia, 1969.

RMK II.

Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár II (1473–1711, megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok),* Bp., 1879–1885.

RMK III. Pótlások

Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár III-dik kötet… Pótlások, kiegészítések, javítások. Mutató – Függelék,* összeállították Dörnyei Sándor és Szálka Irma, 1–5, Bp., 1990–1996.

Tuček 2024.

Tuček Viktor, *Esetlen vagy esélytelen mozgósítás? Miként valósult meg a Cseh Korona országainak mozgósítása az Oszmán Birodalommal szemben 1526-ban*. = *Temetetlen Mohács: Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei – Unburied Mohács: New Research Results ont he Battles og 1526 and 1687*, Bp., Martin Opitz, 2024, 179–192.

Kovács Eszter

Bohemica in Sándor Apponyi's Hungarica Collection

There are hardly any Bohemian items in Sándor Apponyi's Collection, however, he collected Bohemian works related to Hungarian authors and regions of Hungarian interest. He did not purchase such works in large quantities, but he strove to acquire works that were truly significant from the perspective of early modern Czech-Hungarian relations. His collection is particularly well-suited to serve as a starting point for research intoCzech interpretations of the Ottoman wars in Hungary. It also provides a rich source material for exploring the contemporary Western European perception of the 1618 Bohemian Revolt and, in connection with this, Gábor Bethlen's campaign.

Keywords: Sándor Apponyi, Joannes Dubravius, Jan Tomáš Pešina, Bohemical documents with Hungarian connection.

Szebelédi Zsolt

Az Apponyi-gyűjtemény vízjelvizsgálatának lehetőségei a könyv- és papírtörténeti kutatásban

Rövid tanulmányomban néhány példát felvonultatva az Apponyi-gyűjtemény vízjelvizsgálatának lehetséges hozadékait mutatom be a könyvtörténeti és papírtörténeti kutatás összefüggésében.

Apponyi Sándor (1844–1925) *Hungarica*-gyűjteménye az Országos Széchényi Könyvtár egyik kiemelkedő értékű állományegysége. A több mint 3300 darabból álló gyűjteményből az eredeti katalógus 2947 kiadványt ír le.[1] A Régi Nyomtatványok Tára számára a gyűjteményrész teljes körű feltárása hosszú távú cél, amely több irányban valósulhat meg: tartalmi, műfaji, nyelvi, területi, *possessor*okra vonatkozó, kötéstörténeti, valamint papír- és vízjeltörténeti szempontból. Utóbbi területen különösen fontos feladat a kötésekhez tartozó előzéklapok és belívek vízjeleinek feltárása és szisztematikus regisztrálása, amely korábban nem történt meg.

A *Hungarica*-gyűjtemény nyomtatványainak belíveiben található vízjelek puszta regisztrálása is rendkívül nagy feladatot jelentett volna, ezért a kutatást a kötéstáblákhoz tartozó előzéklapok vizsgálatával és vízjeleinek lejegyzésével kezdtem meg. A munka során a gyűjtemény kötetei egyenként kerültek átvizsgálásra; mindeddig mintegy 2300 darab feldolgozása történt meg. Minden fellelhető vízjel- vagy vízjeltöredék rögzítésre került, egyelőre kéziratos formában, amelyet a későbbiekben célszerű egy adatbázisban is rendszerezni és összesíteni. Amennyiben a vízjel alapján azonosítható volt a papír készítője, illetve a papírmalom vagy papírgyár, megkezdődött az adott műhely történetének és működési idejének feltárása is, ami lehetőséget nyújt a kötések keletkezési idejének pontosítására.

A vizsgálat egyik fő célja a Magyar Vízjel Adatbank (MVA) gyarapítása a *Hungarica*-gyűjteményben található, eddig nem dokumentált, illetve meghatározott időpontokhoz eddig nem kapcsolható vízjelek feldolgozásával. A papírok eredetének és használatának feltérképezése révén olyan kiegészítő adatok nyerhetők, amelyek más kötések datálásához is támpontot adhatnak. A gyűjteményben felülreprezentáltak a 19–20. századi kötések. Ezek előzékleveleinek vízjelvizsgálata segíthet feltárni, hogy e két évszázad könyvkötői milyen papírfajtákat, gyártókat és beszállítókat részesítettek előnyben. Az így nyert adatok hozzájárulhatnak a korszak anyaghasználatának, valamint a könyvkötői műhelyek és beszállítói hálózatok működésének pontosabb rekonstruálásához.

[1] Apponyi 1903–1927.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.292-302

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 292 2026. 10. 05. 17:31:55

Amennyiben a könyvkötő személye is ismert, az adott műhelyre jellemző papírtípusok azonosítása tovább pontosíthatja a műhelyek kapcsolatrendszeréről és gyakorlatáról alkotott képet. A kutatás általánosabb célja a *Hungarica*-gyűjtemény jelenlegi állapotának felmérése, valamint a kötések tartósságának és anyaghasználatának vizsgálata állományvédelmi szempontból is.

Az alábbiakban a gyűjtemény egyes köteteiben talált vízjelek közül mutatok be néhány darabot; az anyag jellegéből fakadóan a bemutatott vízjelek többnyire töredékesek. A vízjelekkel együtt röviden ismertetem az azokat alkalmazó papírmalmokat és gyárakat is.

A feltárt vízjelek között számos jelentős európai papírmalom termékei azonosíthatók. Ilyen az egyik legrégibb, ma is működő műhely, az Arches papírmalom – ma papírgyár –, amelyet 1492-ben alapítottak Franciaországban, Épinal közelében.[2] A szakirodalom szerint a 15. századi könyvművészet csúcsteljesítményének számító, 1493-ban kinyomtatott Nürnbergi krónika (Schedel krónika) lapjaiban már az Arches papírmalom vízjelei tűnnek fel.[3]

1. ábra. *Arches papírmalom vízjele*

[2] „Geschiedenis van Arches”, Polymetaal (https://www.polymetaal.nl).

[3] Pelbárt 2012, 41; OSZK RNYT Inc. 87.

A 19. század közepén Auguste Morel szerezte meg a malmot, majd unokaöccse, Bercioux és Albert Masure közreműködésével bővítette a termelést; 1865-re már 27 merítőkád működött az üzemeikben. Az MBM monogram-vízjel tulajdonképpen egy papírminőséget jelző betűkód, amely az M = Morel, B = Bercioux, M = Masure neveket takarja.[4]

2–3. ábra. *Az MBM monogram-vízjel*

Az előzéklevélként előszeretettel használt ún. Ingres d'ARCHES MBM papír 1869-ben jelent meg. Az Ingres papír a nevét Jean-Auguste-Dominique Ingres (1780–1867) francia klasszicista festőről és grafikusról kapta, aki Barthélémy de Cansonnak (1774–1859), a Canson–Montgolfier cég vezetőjének közreműködésével segített kifejleszteni egy művészeti célokra alkalmas, semleges pH-jú, magas rongytartalmú (65%) papírt. Ezt először a VIDALON papírmalomban készítették, amelyet 1860-ra Franciaország legnagyobb papírgyárává fejlesztettek. Az Arches tulajdonosait ez a Canson-féle papír inspirálta.[5]

Különösen gyakran található a nyomtatványokban egy MICHALLET név-vízjeles papír, amelynek pontos háttere a szűkös szakirodalom miatt egyelőre nem teljesen tisztázott.[6]

[4] Pl. OSZK RNYT App. H. 288.
[5] Szebelédi 2023.
[6] Pl. OSZK RNYT App. H. 772.

4. ábra. *MICHALLET név-vízjeles papír*

A témáról egy neves papírtörténész, Louis André (1960–2019) tartott előadást egy papírtörténeti konferencián, amely azonban a kutató halála miatt nem jelent meg nyomtatásban. Az interneten fellelhető beszámoló szerint a vízjel nem közvetlenül papírgyártóhoz, hanem egy papírkereskedéshez köthető. Ugyanezen forrásra hivatkozva valószínűsíthető, hogy a vízjelet a Pancrace Michallet által 1850-ben alapított cég rendelte meg cégjelzésként.[7] A vízjel mellett gyakran kalligrafikus „SM" monogram is megjelenik.[8]

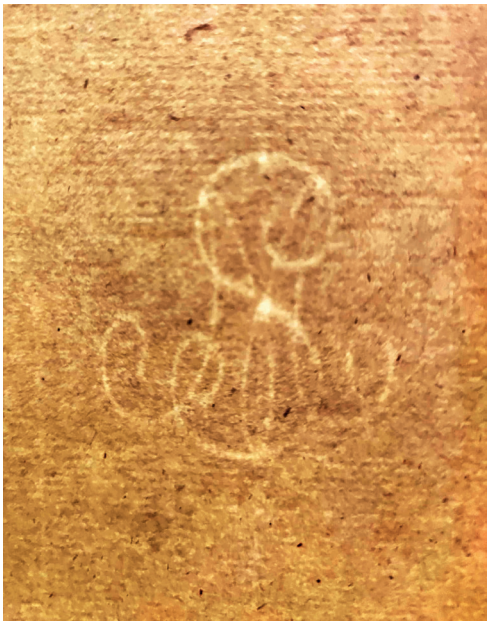

5. ábra. *„SM" monogram*

[7] André 2011.
[8] Pl. OSZK RNYT 1145.

A papírt a 19. században többek között Georges Seurat (1859–1891) használta, és munkássága révén ez a papírtípus szélesebb körben is ismertté vált.[9]

Holland papírkészítők termékei is gyakran megjelennek az előzéklevelek között. Ezen belül kiemelkedik a Van Gelder vállalat, amelyet 1783-ban Pieter Smidt van Gelder alapított, és amely később Hollandia legnagyobb papírgyártójává vált.[10] Különösen érdekes a több nyomtatvány papírjában feltűnő, androgün, szalagot tartó és egy gömbön egyensúlyozó Fortuna istennőt ábrázoló vízjel.[11]

6. ábra. *Fortuna istennőt ábrázoló vízjel*

Ezt eredetileg a szintén holland Van der Ley által alapított és működtetett Het Fortuin malom alkalmazta, az ábra alatt rendszerint VDL monogrammal.[12] Ez azt is jól mutatja, hogy mennyire körültekintően kell eljárni a vízjelek készítőjének azonosításakor. Az Apponyi-gyűjtemény példányaiban ugyanis a Fortuna-ábrázolás alatt egyetlen esetben sem találkozunk VDL monogrammal; ezzel szemben társvízjelként a Van Gelder név töredékes formában rendszeresen előfordul. Ennek magyarázata, hogy a Van der Ley cég 1837-ben eladta a Het Fortuin malmot a Van Gelder válla-

[9] „Seurat and His Systematic Study of Light", Guggenheim Bilbao Museum (https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/did-you-know/seurat-and-his-systematic-study-of-light?utm_source).

[10] Ehrich 2024, 38–39.

[11] OSZK RNYT App. H. 510.

[12] Churchill 1935, nr. 193; „Historie", Het Fortuin Fonds (https://www.hetfortuinfonds.nl,,-Papiermolen Het Fortuin – Van Gelder Schouten (van wind naar stoom)", Stichting Zaanse Papiergeschiedenis (https://zaansepapiergeschiedenis.nl/).

latnak.[13] Az új tulajdonos megtartotta a Fortuna-vízjelet, azonban a VDL monogramot elhagyta, és helyette a Van Gelder nevet alkalmazta társvízjelként.

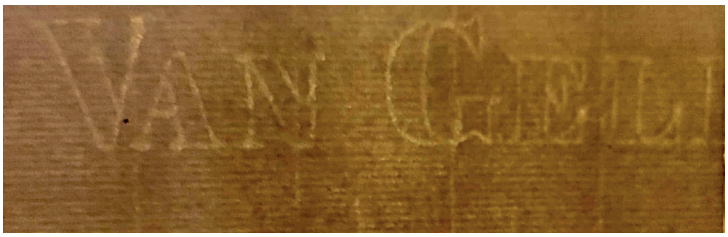

7. ábra. *A Van Gelder név*

Ez a vízjelváltozat a szakirodalomban is adatolt.[14] A Van Gelder cég 1855-ig birtokolta a malmot, amikor a Honig cégnek adták el, így a kötés jellemzőit is figyelembe véve valószínűsíthető, hogy az érintett köteteket ebben az időszakban, tehát 1837–1855 között kötötték újra.[15]

Hasonlóan jelentős számban fordulnak elő a már fentebb említett C. & J. Honig cég jellegzetesen erős, fehér, szinte kartonvastagságú merített papírjai. Számos vízjelük ismert; az Apponyi-gyűjtemény kiadványaiban rendszerint a koronás strasbourgi liliomot ábrázoló vízjel jelenik meg C. & J. Honig név-vízjellel.[16]

8–9. ábra. *A C. & J. Honig cég vízjelei*

[13] „Fortuin papiermolen Het”, Stichting Zaanse Papiergeschiedenis (https://zaansepapiergeschiedenis.nl).

[14] Heawood 1950, nr. 1365.

[15] „Van Gelder Zonen – beknopt overzicht”, Stichting Zaanse Papiergeschiedenis (https://zaansepapiergeschiedenis.nl).

[16] Pl. OSZK RNYT App. H. 1085.

A céget 1709-ben alapította Cornelis Honig és testvére, Jan Honig, majd később Cornelis fia, Jakob lépett Jan helyébe. A Honig család kihalását követően a Breet család vitte tovább a vállalkozást, megtartva a C. & J. Honig márkanevet, ami jól példázza a minőséget jelölő márkajelzés kontinuitását tulajdonosváltás esetén is.[17]

Több esetben előfordulnak Nagy-Britanniából származó papírok is, különösen a Whatman-vízjellel ellátott példányok.[18] Az idősebb Whatman nevéhez fűződik a velinszita feltalálása, amelynek köszönhetően a velinpapírok felülete sima, bordázat nélküli lett. Az ifjabb Whatman 1793-ban eladta a malmot a maidstone-i Hollingworth fivéreknek, akikhez William Balston (1759–1849) is társult, és a korábbi J. WHATMAN-vízjelet továbbra is használták. A vízjel használatának története később bonyolultabbá vált: Balston kiválása után saját malmot alapított Springfieldben, így a korábban alapított Turkey Mill és az újabb Springfield Mill párhuzamosan alkalmazta a J. WHATMAN-vízjelet. A megkülönböztetés érdekében Balston springfieldi üzeme a rövidebb változatot használta, míg Hollingworthék rendszerint kiegészítették azt a Turkey Mill név-vízjellel.[19] A J. WHATMAN-vízjel használati joga 1859-ben végleg a Springfield Millhez került. Az Apponyi-gyűjtemény egyik példányában található, 1820-as és 1821-es évszámot tartalmazó vízjelek fontos támpontot nyújtanak a papír készítésének és az esetleges újrakötés idejének meghatározásához.

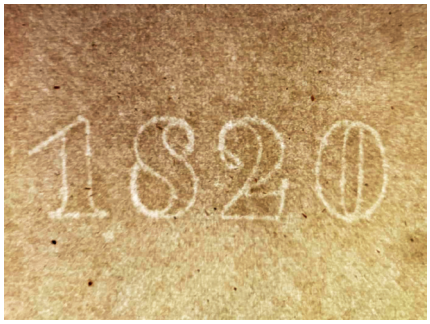

10–11. ábra. *J. WHATMAN-vízjelek*

Megemlítendő, hogy kisebb számban magyarországi papírgyárak termékei is előfordulnak az előzéklevelekben, és sok esetben már a kötések alapján előre sejthető, hogy milyen vízjellel találkozunk.

Az egyik rendszeresen előforduló vízjel a diósgyőri papírgyárhoz köthető. Két gyakori típusa ismert: a „DIOS GYÖRI” felirat-vízjel, amely rendszerint egy Sz monogram-vízjelből és egy 2-es szám-vízjelből álló társvízjellel együtt fordul elő.[20]

[17] „Lagedijk 80 Zaandijk – Honig Breethuis”, Stichting Zaanse Papiergeschiedenis (https://zaansepapiergeschiedenis.nl).

[18] Pl. OSZK RNYT 2024.

[19] Cleevely, Nelson, Oliver 2003, 195–198.

[20] Pl. OSZK RNYT App. H. 237.

12–13. ábra. *A diósgyőri papírgyár vízjelei*

A felhős papírháttér és a vízjel mélysége alapján is egyértelmű, hogy hengerszitás géppapír vízjeléről van szó. A vízjel a szakirodalomban is dokumentált.[21] A Diósgyőrben 1782-től működő papírmalmot 1878-ban Kolba Mihály iglói papírmalomtulajdonos vette meg, és az üzem korábbi nevét Kolba Mihály és Fia Papírgyára névre változtatta. Két évig valójában még malomként működött a cég, majd 1880-ban vásárolt egy hengerszitás papírgépet, amely 1890-ig működött.[22] Az előzéklevélben látható vízjel is ezen a gépen készült. A márványozott kötés maga is megerősíti, hogy ebben az időszakban köthették át a nyomtatványt. Szintúgy jellegzetes és gyakran előforduló kötésük van azoknak a kiadványoknak is, amelyek előzékleveleiben a diósgyőri védjegy-vízjellel találkozhatunk. A papír egyértelműen géppapír, a vízjel elmosódott kontúrjai és sekélysége mutatja, hogy ez már egy síkszitás papírgépen készült.[23]

14. ábra. *A síkszitás papírgépen készült vízjel*

[21] Pelbárt 2016, 28.
[22] Pelbárt 2017, 33–34.
[23] pl. OSZK RNYT App. H. 718.

Mivel a tölgyfaleveles vízjelet először 1899-ben jegyezték be, ezek a kötések már a 20. századhoz köthetők.[24]

Szintén gyakran előfordul a Budafokon 1923-ban létesült, és a következő évtől termelést folytató Első Magyar Cartonlemezgyár Rt. (CLB) emblémájának vízjelváltozata.[25]

15. ábra. *A CLB-vízjel*

Az első években a gyár még csak egyetlen, Ward–Leonard-rendszerű villamos meghajtású kartongéppel rendelkezett, azonban 1928-ban egy Escher Wyss típusú, kombinált papír- és kartongyártásra alkalmas gép is üzembe állt. Az Apponyi-gyűjteményben található előzékleveleik – figyelembe véve a papírok négyzetmétertömegét – minden bizonnyal ezzel a géppel készültek.[26] A CLB-vízjeles előzéklevelek alapján megállapítható, hogy az érintett kötések már Apponyi Sándor halála után, a gyűjtemény Országos Széchényi Könyvtárba kerülését követően készültek, ami pontosabb kronológiai besorolást tesz lehetővé.

Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy a vízjelvizsgálat nemcsak a Magyar Vízjel Adatbank bővítéséhez járul hozzá, hanem új összefüggéseket is feltár a papírtörténet, a könyvkötészeti kutatás, a gyűjteménytörténet és az állományvédelem között. Az eddig feldolgozott anyag alapján végleges statisztikai következtetések levonására még nincs lehetőség, mivel a vízjelek kéziratos regisztrálása után szükség van az adatok táblázatos rendszerezésére, egységesítésére és meny-

[24] *Központi Védjegy-Értesítő*, 1909/9, 879; Pelbárt 2021, nr. 601.

[25] *Központi Védjegy-Értesítő*, 1930/2, 17.; *Központi Védjegy-Értesítő*, 1931/1, 3.; pl. OSZK RNYT App. H. 376.

[26] Szebelédi 2023, 41.

nyiségi kiértékelésére. Néhány tendencia azonban már most is kirajzolódik. Úgy tűnik, hogy a gyűjtemény kötései között különösen jelentős arányban vannak jelen a 19–20. századi átkötések, illetve a könyvtári használat során készült kötések. Ezek előzéklevelei között több esetben ugyanazon papírmalmok vagy papírgyárak termékei ismétlődnek, ami arra utal, hogy bizonyos kötéstípusokhoz, illetve műhelyekhez meghatározott papírbeszerzési gyakorlat kapcsolódhatott.

A *Hungarica*-gyűjtemény kötéseinek anyaghasználata így nemcsak technikatörténeti, hanem műhelytörténeti és gyűjteménytörténeti szempontból is új megvilágításba kerül. Bizonyos kötéstípusoknál már most kimutatható, hogy az előzéklapok papírja egyetlen gyártótól származik, míg más esetekben a preferált papírtípusok azonosítása lehetőséget ad az egyes könyvkötő műhelyek anyaghasználatának feltérképezésére. A CLB-vízjeles előzéklevelek vizsgálata külön is igazolta, hogy az érintett kötések Apponyi Sándor halála után, már az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményébe kerülését követően készültek, így a kötések keletkezési ideje pontosabban meghatározható. Mindez jól jelzi, hogy a vízjelvizsgálat a papírtörténeti azonosításon túl a kötések provenienciájának, használattörténetének és intézményi feldolgozásának vizsgálatához is fontos támpontokat kínál.

Hivatkozott irodalom

André 2011.
André, Louis, Les papiers à dessin au XIXe et au XXe siècle = *Le papier à l'œuvre*, Paris, Louvre, 2011, 88–89.

Apponyi 1903–1927.
Apponyi Sándor, *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*, I–IV, München, Jacques Rosenthal, 1903–1927.

Churchill 1935.
Churchill, W. A., *Watermarks in Paper in Holland, England, France, etc. in the XVII and XVIII Centuries and Their Interconnection*, Amsterdam, Menno Hertzberger & Co., 1935.

Cleevely, Nelson, Oliver 2003.
Cleevely, R. J., Nelson, E. C., Oliver, E. G. H., *More accurate publication dates for H. C. Andrews'* The Heathery*, particularly volumes 5 and 6 = Bothalia*, 33(2003):2, 195–198.

Ehrich 2024.
Ehrich, Martha Emilie, *The Dutch Paper Industry from 1580 to the Present: The Survival of a Long-Established Industry*, London, Palgrave Macmillan, 2024. https://doi.org/10.1007/978-3-031-54324-1

Haewood 1950.
Heawood, Edward, *Watermarks mainly of the 17th and 18th centuries = Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia, or Collection of Works and Documents Illustrating the History of Paper*, Hilversum, The Paper Publications Society, 1950.

Pelbárt 2012.
Pelbárt Jenő, *Egy nevezetes, latin nyelvű Schedel-kódex vízjelei, 1493 = Magyar Vízjel*, 19(2012), 27–42.
Pelbárt 2016.
Pelbárt Jenő, *Szám-vízjelek – vízjelszámok = Magyar Vízjel*, 35(2016), 13–44.
Pelbárt 2017.
Pelbárt Jenő, *„235 éves a diósgyőri papíripar (1782–2017)" = Papíripar*, 61(2017), 3–4, 31–40.
Pelbárt 2021.
Pelbárt Jenő, *Hét évszázad vízjelei Magyarországon (1310–2010),* Bp., M. Papír- és Vízjeltörténeti Társaság, 2021.
Szebelédi 2023.
Szebelédi Zsolt, *André de Hevesy La bibliothèque du roi Matthias Corvin című könyvének francia és magyar vízjelei = Magyar Vízjel*, 63(2023), 39–41.

Szebelédi, Zsolt

Potentials of Watermark Analysis in the Apponyi Collection for Studies in Book- and Paper-History

Holding foreign sources of primary importance as well as some unique items, Sándor Apponyi's *Hungarica* Collection is one of the most valuable units in the Department of Early Printed Books of the National Széchényi Library. While the material's content has been thoroughly investigated, another aspect has so far been neglected: the watermarks on the flyleaves of the individual volumes have not received scholarly attention. In preparation for my presentation, I examined one-third of the entire material, recorded and – when it was possible – identified each watermark that I found. Based on a selection of examples, my paper demonstrates how the study of watermarks, the identification of the manufacturing company and the workshop can enrich research into the Collection with additional information.

Keywords: watermark research, paper history, bookbinding, Apponyi Collection.

SZEMLE

Der Tod und seine Presse, Nachrufe im literarischen Feuilleton der Zwischenkriegszeit, Hrsg. Sabine Eickenrodt, Ethel Matala de Mazza, Berlin, Boston, De Gruyter, 2023 (Literatur- und Wissensgeschichte kleiner Formen, Bd. 6). 274 p. https://doi.org/10.1515/9783111106472

A tanulmánykötet egy olyan műfajra irányítja a figyelmet, amely a modern sajtókultúra egyik legérzékenyebb pontján helyezkedik el: a nekrológra. A gyászszöveg a 19. század végétől a kulturális jelentésalkotás különösen sűrű formájává vált: egyszerre rögzíti egy élettörténet lezárását, és egyszerre nyit lehetőséget a kulturális pozíciók újrarendezésére. A kötet érdeme, hogy a nekrológot nem az emlékezés morális aktusaként, hanem a modern irodalmi nyilvánosság működésének egyik kulcsformájaként értelmezi: olyan sajtóműfajként, amelyben a halálról való beszéd mindig a kulturális önértelmezés aktusa is.

A két világháború közötti német nyelvű sajtó sajátos médiarendet hozott létre, amelyben a kulturális rangsor elsődlegesen a napilapok kulturális rovataiban formálódott. A nagy lapok – mindenekelőtt a *Frankfurter Zeitung* és a *Berliner Tageblatt* – a nekrológot nem pusztán elhunytakról hírt adó szövegtípusként használták, hanem olyan textuális térként kezelték, amelyben a lap saját értékrendjét is láthatóvá tehette. A szerzők nemcsak műveikkel voltak jelen ebben a térben, hanem – a kötet fontos tézise szerint – „saját haláluk narratívájával" is: az, hogy kit, hogyan és milyen terjedelemben búcsúztat a sajtó, egyúttal a kulturális mező térképének újrarajzolása.

A bevezető tanulmány külön hangsúlyozza, hogy a nekrológ ebben a korszakban nem periférikus mellékrovat, hanem performatív szerkesztőségi aktus: a haláleset köré szerveződő diskurzusok értelmező szövegtérként működnek, ahol a búcsú nem pusztán lezárás, hanem döntés arról, milyen szerepet szán a kultúra az adott életműnek. A nekrológ tehát így nem pusztán egyszerű dokumentum, hanem olyan kanonizációs gesztus, amely meghatározza, milyen helyet foglaljon el az elhunyt a kulturális emlékezetben.

Ezt az értelmezési keretet bontja ki a kötet első nagy egysége, *Nekrológok: mintázatok és ellenpontok* (Nekrologien – Muster und Kontrafakturen), amely a műfaj poétikai sokféleségére irányítja a figyelmet. A tanulmányok rávilágítanak, hogy a nekrológ a korszakban nem egyetlen rögzült szövegsémát követett, hanem írói hangok és szerkesztőségi elvárások komplex kölcsönhatásában jött létre. A vizsgált példák között olyan hagyományosabb formákat találunk, amelyek az életút rövid ismertetését kötik össze a jellegzetes pályaértékeléssel; de a korpusz jelentős része már a műfaji kötöttségek fellazítását mutatja. Különösen erős példa a „Totsagen lebt länger" formuláját középpontba állító tanulmány, amely megmutatja, hogy a halál kimondása a *feuilleton* nyelvén nem lezárás, hanem produktív nyelvi aktus: a nyilvánosság számára az elhunyt utóéletének megteremtése is.

A fejezet konkrét írói gyakorlatok révén teszi láthatóvá, hogyan működött a nekrológ mint stílusgyakorlat. Alfred Polgar nekrológjai az irodalmi irónia legkifinomultabb formáit képviselik: a halálról való beszédet távolságtartó, önreflexív szemlélet oldja fel, a gyász alkalom a tárcaszerző saját hangjának demonstrálására. Polgar szövegeiben a halálesemény sosem válik patetikussá; inkább

DOI 10.17167/mksz.2026.2.303-305

stiláris „lebegés” figyelhető meg, ahol a kulturális jelentések nem lezárulnak, hanem újrarendeződnek. Alfred Kerr nekrológjai ezzel éles kontrasztban sokkal határozottabb, ítélkező tónusúak: nála a búcsú a kritikai beszéd folytatása, a nekrológ az utolsó értékítélet műfaja. A harmadik fontos példát Robert Walser egy irodalmi Nobel-díjas szerzőről, Anatole France-ról írt nekrológja jelenti: Walser minimalizmusa, visszafogott, szinte széttöredező mondatformálása a gyász nyelvét az egzisztenciális hiány tapasztalatának szövegszerű megjelenítésévé teszi. A fejezet meggyőzően mutatja meg, hogy a nekrológban miként válik egyedi írói attitűddé a halálról való beszéd módja.

A második fő egység, *Korszakészleletek* (Epochenwahrnehmungen), a nekrológot mint történeti-poétikai „diagnosztikai műfajt” vizsgálja. A tanulmányok azt hangsúlyozzák, hogy a két világháború közötti időszakban a nekrológ valósággal „korszakérzékelő” formává vált: olyan szövegtípussá, amely a kulturális bizonytalanság, az értékvesztés és a változás tapasztalatait sűrítette magába. Itt kerül előtérbe Robert Musil, akinek nekrológjai a modernitás szellemi válságának éles tükrei: Musil számára a halálról való írás nem lezárás, hanem kérdésfeltevés. Milyen mércével ítélhető meg egy életmű egy olyan korban, amelynek saját kulturális tájékozódási pontjai is ingatagok? Musil szövegei azt sugallják, hogy a nekrológ nemcsak az elhunytról szól, hanem a jelenről is: arról, mennyire képes a kultúra önmaga számára stabil értékeket kijelölni.

Hermann Bahr írásai ezzel szemben a nekrológot elsősorban szellemtörténeti műfajként mutatják be. Egy-egy haláleset alkalom arra, hogy egész esztétikai korszakokat foglaljon össze: nekrológjai a 20. század eleji esztétikai mező átrendeződésének kulcsdokumentumai. A fejezet harmadik fókuszpontja a Hugo Ball és Emmy Hennings köré szerveződő avantgárd nekrológkultúra. A dadaizmus nyelvi világát tükröző gyászszövegek azt jelzik, hogy az avantgárd számára a halál nem rituális lezárás, hanem poétikai kihívás: a szétesés, a nyelv radikális kritikája és a határhelyzetek tapasztalata jelenik meg bennük. A halál itt egy esztétikai attitűd önmegerősítése.

A fejezet zárása egy olyan esettanulmány Victor Auburtinról, amely a „professzionális melankólia” fogalma köré szervezi a nekrológok és utószók korpuszát (Schütz, Erhard, *Professionelle Melancholie, Victor Auburtin in Nachrufen und Nachworten*). Azt vizsgálja, hogyan rajzolódik ki Auburtin alakja a róla szóló búcsúszövegek sorozatában: a nekrológok és a későbbi kiadásokhoz írt utószavak nem egyszerűen rögzítik egy életmű lezárását, hanem egy sajátos, melankolikus korszakérzékelést konstruálnak. Auburtin figurája ilyen módon „tünetté” válik: rajta keresztül látszik, miként érzékeli a két világháború közötti irodalmi nyilvánosság a veszteség, a hanyatlás és a folytathatatlanság tapasztalatát. Az írás jól mutatja, hogy a nekrológ és az utószó egymásra épülő sajtó- és könyvműfajként közösen vesznek részt a korszak melankolikus önleírásában.

A harmadik egység, *Bevonások és kizárások* (Einschlüsse und Ausschlüsse), a nekrológ emlékezetpolitikai dimenzióját tárja fel. A fejezet tanulmányai azt vizsgálják, kit és hogyan búcsúztat a sajtó – és kit nem. A nekrológ a sajtó szimbolikus hatalmának egyik legfontosabb tere: egyszerre teremt kulturális rangot és jelöli ki az irodalmi mező peremvidékeit. Gabriele Tergit példái az irodalmi nekrológ mint „metaforma” szerepét világítják meg: a fikcióba ágyazott búcsúztatók a társadalmi láthatóság és láthatatlanság reprezentációi (Casarini, Maddalena, *„Der Nachruf steht schon als Leitartikel im Satz“. Nekrologie in Gabriele Tergits Käsebier-Roman*). Egy tanulmány – Karel Čapek Richard Weinerről írt nekrológja kapcsán – részletesen mutatja be azt, hogyan helyezi el a sajtó a marginális alkotót a kulturális térben (Wutsdorff, Irina, *„Der arme Richard“. Karel Čapeks Nekrolog auf Richard Weiner*). Weiner búcsúztatása egyszerre elismerés és korlátozás: a nekrológ megadja számára a kulturális jelenlét minimális keretét, miközben világossá teszi, hogy helye a periférián marad. A búcsúszöveg ebben az értelemben nemcsak reprezentál, hanem értékel is – ez a kötet egyik legfontosabb sajtótörténeti tanulsága.

Ugyanezt a logikát egy másik irányból Edgar Wallace példája világítja meg, a tömegirodalom és a *feuilleton* viszonyának kontextusában (Matala de Mazza, Ethel, *Ende eines Mordsgeschäfts. Nachrufe auf Edgar Wallace*). Wallace hatalmas népszerűsége ellenére a német nyelvű kultúrkritika gyakran

tartózkodón viszonyult hozzá; a nekrológok azt a kulturális feszültséget teszik láthatóvá, amely a tömegkultúra és a magas irodalom normái között alakult ki. A búcsúzás nyelvében egyszerre jelenik meg az olvasói siker elismerése és a kulturális presztízs fenntartása – ez a kettős kommunikáció a korszak sajtójának fontos működésmódját tárja fel.

A blokk utolsó tanulmánya az angolszász obituary-kultúrát vizsgálja, amelyet a kötet éles kontrasztként állít a német nyelvű *feuilleton* mellé (Schwalm, Helga, *‚Best of …'. Books of Obituaries und literarische Nachrufe in englischen Zeitungen der 1920er und 1930er Jahre*). A brit és amerikai sajtó portrészerű, történetmesélő, sokszor személyes hangú nekrológjai lényegesen eltérnek a német nyelvű, normatívabb, kanonizáló gyakorlatoktól. A kontraszt bemutatása világossá teszi: a nekrológ funkciói, retorikai megoldásai és társadalmi beágyazottsága nem általános érvényűek – a műfaj a médiarendszer sajátosságai szerint alakul.

A *Der Tod und seine Presse* nemcsak tematikus gyűjtemény, hanem a nekrológ sajtótörténeti és irodalmi szerepeinek komplex feltérképezése. A kötet érdeme, hogy a gyászszövegek elemzésén keresztül képes bemutatni a tárca sajátos működésmódját: azt a teret, ahol a kulturális értékek mindennap újratermelődnek, és ahol a sajtó mint intézmény az emlékezet formálásának központi szereplőjévé válik. A kötet tanulmányai összességükben arra mutatnak rá, hogy a nekrológ egyáltalán nem „kisebb forma": ellenkezőleg, a modern sajtó egyik legfontosabb interpretatív aktusa. A *feuilleton* halálról szóló szövegei a kulturális mező szerkezetének pillanatfelvételei: egyszerre dokumentálják a múltat, értelmezik a jelent, és kijelölik a jövőre vonatkozó elvárásokat. A nekrológ ezért – különösen a két világháború közötti időszakban – nem lezár, hanem megnyit: a megértés új tereit nyitja meg, és továbbírja a kulturális emlékezet térképét.

Ujvári Hedvig

Breviarium notatum Strigoniense saeculi XIII. Pars sanctoralis, közreadja Szoliva Gábriel OFM, Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, 2025 (Musicalia Danubiana, 27). 415 p., Fakszimile 194 p.

Le hasard ne favorise que les esprits préparés.
Pasteur

Szoliva Gábriel 2019 januárjában a zágrábi Érseki Könyvtárban egy zágrábi himnárium töredékei után kutatva különleges jelentőségű felfedezést tett: a könyvtár 129 régi nyomtatványának kötéstábláin sikerült azonosítania a 13. századi kottás esztergomi breviárium második, szentek ünnepeit tartalmazó kötetének (BNS II) 258 töredékét. A magyarországi liturgia- és zenetörténet egyik legfontosabb korai forrása ez. Egyúttal – hazai viszonylatban egyedülálló módon – láthatóvá vált az a folyamat is, amint a 17. század végén egy 600 éves intézmény (a Szent László király által alapított zágrábi püspökség) saját, fölöslegessé vált kódexeiből igényes egyenkötést készíttet nyomtatott könyvei számára, majd több, mint három évszázaddal később – a még mindig létező könyvtár kötései alapján – rekonstruálni lehet egy eredeti kódex leveleinek mintegy 70 százalékát. Ilyen folyamatosan létező intézmény, illetve gyűjtemény a mai Magyarország területén nincs, az pedig a világon is rendkívül ritka, hogy egyetlen kódexből ilyen nagyszámú töredék maradjon fenn. (Svédországban és Finnországban van arra példa, hogy a reformáció során feloszlatott egyházi intézmények kódexeibe egész levéltárakat kötöttek, de egy kódexnek ennyi töredéke abban az anyagban sem lelhető fel.) Szoliva még ugyanabban az évben, a *Magyar Könyvszemle* 3. számában alapos tanulmányt közölt friss kutatási eredményeiről (Szoliva 2019). A felfedezéshez nemcsak szerencse kell, nemcsak szaktudás, hogy a kutató felismerje, hogy mit talált, hanem egy ekkora, külföldön őrzött anyagnál különleges kapcsolatteremtő képesség, céltu-

DOI 10.17167/mksz.2026.2.305-308

datosság és mérnöki alaposság is. Bebocsátást nyerve a régi könyvek raktárába, négy nap alatt 3564 darab 15–17. századi nyomtatványt vett kézbe, kiválogatta és lefényképezte a breviárium lapjait őrző kötéseket. A következő hónapokban azonosította a töredékeken szereplő ünnepeket – ezek naptári rendje szabja meg a töredékek sorrendjét – és a kódex tartalmával, sorsával kapcsolatos minden lényeges kérdést tisztázott. Nehézséget okozott persze, hogy a kötéseken a breviárium leveleinek csak az egyik oldala látható. A tanulmány végén két fontos feladatot tűzött maga elé, egyrészt más gyűjteményekben felkutatni az érseki könyvtárból az idők folyamán kikerült, de jellegzetes kötésükről felismerhető könyveket, másrészt megjelentetni a digitálisan rekonstruált szerkönyv fakszimiléjét.

Az elmúlt években Szoliva Gábriel legalább 40 könyvtár anyagát vizsgálta át és 80 újabb, a katedrális könyvtárából elkerült kötést talált, 160 töredékkel elő- és háttábláikon. A töredékek a püspökség 22 középkori kódexéből származnak, közülük tíz a BNS II-ből. A 80 kötet lelőhelyét és címét a fragmentumok közelebbi meghatározásával együtt ugyancsak a *Könyvszemlé*ben közölte 2022-ben (Szoliva 2022) és 2025-ben (Szoliva 2025). A tíz újabb töredékkel és a Budapesti Egyetemi Könyvtár már korábban lefejtett négy fragmentumával együtt a BNS II ismert töredékeinek száma ma 272.

2025-ben végül, a felfedezéshez méltó kivitelben a fakszimile is megjelent. A könyv borítóján baloldalon a Szent István-officium egyik töredéke látható (Fr. 147), mellette párhuzamként az esztergomi *Porta speciosa* néhány töredék alapján rekonstruált rajza, a könyv hátán pedig Lodomér esztergomi érsek pecsétje, aki 1279 és 1298 között volt hivatalban, akkor, amikor az esztergomi székesegyház szkriptóriumában kódexünk készült. A nagyalakú kötetet száz-száz oldalas monográfia vezeti be magyar, angol és horvát nyelven. A köszönetnyilvánítás 80 személynek szól, ami a munka méreteit és összetettségét jól érzékelteti.

A könyvet Szendrei Janka és František Pokorný OFM emlékének szentelte a szerző, nekik köszönhető ugyanis az esztergomi kottás breviárium első, *de tempore* kötetének (BNS I) felfedezése. Erről szól az első fejezet. Szendrei 1982-ben kiadta a 14. századi esztergomi *missale notatum*ot, melyben elemzi a tipikusan magyar, esztergomi notációt. František Pokorný brünni zenetörténész olvasta ezt, és 1983-ban egy latin nyelvű levelezőlapon (25.) felhívta Szendrei figyelmét a prágai – akkor állami kezelésben lévő – strahovi premontrei könyvtár egyik kódexére, „mely hangjegyeinek formájával Magyarország felé mutat" (*characteribus notularum ad Hungariam spectat*), megjegyezve, hogy a kalendárium és a *sanctorale* rész hiányzik. A BNS I Szendrei Janka kiadásában 1998-ban jelent meg, s azóta középkori zenetörténetünk egyik referenciakötete. A hiányzó második részt őrizték meg kötéstábláikon a zágrábi Érseki Könyvtár régi nyomtatványai.

A második fejezetben közelebbről megismerjük a könyvtár, illetve a kötések történetét. A korábban a székesegyházban rendezetlenül tárolt értékes könyvanyagnak Alexandar Mikulić zágrábi püspök (1688–1694) emeltetett önálló épületet 1692-ben, a könyveket egységesen beköttette és a gerincükön cédulával ellátva rendeztette. A könyvkötő a munkájához a székesegyház fölöslegessé vált vagy sérült kódexeinek egy részét használta fel. (Az Érseki Könyvtár anyagában egyébként a mai napig 197 értékes, sértetlen középkori kézirat található.) Bár a kódexlapokból készült kötések viszonylag olcsók – a kötőanyag itt ingyen állt rendelkezésre – a Mikulić-kötéstípus (Szoliva Gábriel elnevezése) kivételesen igényes. Azért mutatjuk be röviden itt is, mert mint korábban láttuk, a korabeli kölcsönzések révén máshol is felbukkanhat, ezért a szakmának érdemes figyelni rá. A könyvkötő először a könyv gerincére és – a háttáblát is beleértve – a négy külső sarkára húzott fel barna bőrt. Ezután az éppen felhasznált kódex ívfüzeteit felbontva leemelt egy levélpárt, és ebből kiszabott két egyforma nagyságú darabot, a sarkukat levágta és a kötéstáblákra ragasztotta. Ezt követően behajtotta három oldalon a széleket, s ezeket a táblák belső oldalán az előzéklap kiragasztásával rögzítette (33–34., ld. még: Szoliva 2019, 309). A gerinc felől nézve a töredékek nem láthatók, ahhoz, hogy egy Mikulić-féle kötést azonosítani lehessen, kézbe kell venni a könyvet.

A BNS II felfedezésének jelentőségéhez mérhető az egykori kódex rekonstruálása. A harmadik fejezet ezt mutatja be. Bevezetésként a kottás breviárium műfajáról szól a szerző. Kérdés ugyanis,

hogy egyáltalán mire szolgátak a zsolozsma különböző jellegű szövegeit magukba foglaló nagyalakú, elég súlyos *breviarium plenum*ok, amikor a szertartások során önálló könyveket használtak például az énekesek és az olvasmányok felolvasói. Szendrei Janka nyomán arra a meggyőződésre jutott, hogy a BNS I–II normatív kötetek voltak, melyeket az esztergomi székesegyház szkriptóriumában használtak mintapéldányként. Az összeállítás idejét – tartalmi alapon – 1285 és 1295 közé helyezi. A két kötet útja már a 14. század elején elvált, a strahovi kötetet – a későbbi bejegyzések tanúsága szerint – hosszabb ideig használták a szkriptóriumban, a *sanctorale* viszont már a 14. század elején Zágrábba került, amit egy már ott készült kiegészítés tanúsít. A zágrábi liturgia reformjainál szolgálhatott kontrollanyagként.

Szoliva Gábriel egyedülálló módszert alakított ki a szinte beláthatatlan mennyiségű töredék rendezése során, melyben a könyvkötő módszeressége volt segítségére. Ahhoz, hogy ezt felismerje és kamatoztatni tudja, nagyban hozzájárult mérnöki látásmódja, amit korábbi tanulmányai során szerzett meg. Munkamódszerét *iteratív* rekonstrukciónak nevezi. Az első lépés egy laza sorrend felállítása volt a töredékeken szereplő ünnepek tartalmi elemzését követően. Ezután a töredékeket – melyeknek mindig csak az egyik oldala látható, hol egy rektó, hol egy verzó – összevetette az 1484-ben megjelent nyomtatott esztergomi breviáriummal. Fordulatot a könyvkötő technikájának bravúros felismerése hozott, amivel sikerült egy még pontosabb sorrendet megállapítani. Ezt az ugyancsak Zágrábban őrzött MR 67 jelzetű, 13. század végi (notálatlan) esztergomi breviáriummal összevetve ellenőrizte, és csak ekkor kaphatták meg végleges sorszámukat a töredékek.

Mi volt a könyvkötő módszere? A kódexek ívfüzetekből, az ívfüzetek egymásra helyezett levélpárokból állnak, a BNS I és II ívfüzetei öt-öt levélpárból (quinio). A könyvkötő a fűzőszálakat elvágva egy-egy ívfüzetből a levélpárokat szisztematikusan, egymás után emelte ki, úgy, hogy a hordozókönyvek elő- és háttáblájára ugyanannak a levélpárnak az első, illetve a második levele került. Ennek alapján az elő- és háttáblán található töredékeket párba lehetett rendezni, és így rekonstruálni lehetett az ívfüzeteket. A BNS II eredetileg 24 ívfüzetből állt, 120 levélpárt, azaz 240 levelet tartalmazott. Minden ívfüzetből maradt fenn töredék, ami azt jelenti, hogy az egész kódexet felhasználta a könyvkötő. Az ívfüzetek ábrái a töredékek sorszámával, a hordozókönyvek jelzetével, az ünneppel és a műfaj megjelölésével a 366–381. oldalon találhatók. Ez a töredékek liturgikus sorrendjének kodikológiai biztosítéka.

A negyedik fejezet a kódex tartalmi bemutatása, a fennmaradt zsolozsmarészletek ismertetése „a liturgia és a dallamtörténet fényében". Közülük csak néhányra utalok: A BNS II töredékein maradt fenn Szent László *Kisebb legendájá*nak legkorábbi szövegtanúja; Szent András és Benedek zoborhegyi remeték zsolozsmájának legkorábbi kottás emlékei; az *Adest festum venerandum* című Szent István király-história végleges – Lodomér érsek megrendelésére 1280 és 1290 között kiegészített – változatának legkorábbi zenei emlékei. Szent Ferenc ünnepének zsolozsma olvasmánya különleges jelentőségű: a töredék Celánói Tamás rövidebb legendájának egy részletét őrizte meg. 1266-ban a párizsi generális káptalan elrendelte a legenda megsemmisítését és helyette Szent Bonaventura Ferenc-legendáit tette hivatalossá. Ezért volt nagy jelentőségű, amikor Jacques Dalarun 2014-ben felfedezte a *Vita brevior* egy túlélő példányát (Dalarun 2015, magyarul: Dalarun 2017). A töredékünkön is olvasható legendát 1266 előtt adhatták át az esztergomi ferencesek a székesegyháznak liturgikus felhasználásra, ahol, mint utóbb kiderült, egyre rövidülő terjedelemben, egészen 1630-ig használták (92–94., lásd még: Szoliva-Dalarun 2025).

A háromnyelvű monográfiát forrásjegyzék, bibliográfia és a liturgikus könyvek kiadásainál szokásos mutatók zárják. Speciális mutató a hordozókönyvek bibliográfiai leírása, könyvtári jelzetük és a kötéstábláikra ragasztott két-két töredék sorszámának (jelzetének) feltüntetésével (352–365.).

A kötet második része, a 194 oldal terjedelmű, kiváló minőségű fakszimile, a kutatás minden eredményét kamatoztatja. Az ábrák és a képek alapján teljes biztonsággal tájékozódhatunk a 272 töredék között. A kötéstáblák fotói nem mechanikusan követik egymást, hanem az egymáshoz való

viszonyukat is jelezték, ha egy levélből származnak; hogy rektó vagy verzó oldalról van-e szó, ha megállapítható; vagy a levél alsó vagy felső fele-e a fennmaradt töredék. És persze szerepel a töredék száma, az ünnep és az őrzőkönyv jelzete.

Az új, hiánypótló forrás a további kutatás rendelkezésére áll. Remélhető még újabb töredékek felbukkanása, Szoliva Gábriel máris felfedezett két új darabot, ezeket csak be kell illeszteni a pontosan kijelölt helyekre. És még egyszer ennyi anyag van a töredékek kötéstábla felőli oldalán, egyelőre megközelíthetetlenül, de hátha egyszer engedélyezik a lefejtést és visszakötést, vagy egy különleges technikai eljárással láthatóvá válik a másik oldal is! A BNS mindkét kötete elérhető a Zenetudományi Intézet honlapján is: https://bns.zti.hu/

Hivatkozott irodalom

Dalarun 2015.
Dalarun, Jacques, *Thome Celanensis Vita beati patris nostri Francisci (Vita brevior), Présentation et édition critique = Analecta Bollandiana,* 133(2015), 23–86. https://doi.org/10.1484/J.ABOL.5.107709

Dalarun 2017.
Dalarun Jacques, *Boldogságos Ferenc atyánk megtalált életrajza,* ford. Varga Imre Fr. Kapisztrán OFM, Nagy Piroska, Bp., 2017 (Ferences Források Magyarul, 1).

Szoliva 2019.
Szoliva Gábriel OFM, *Secunda pars breviarii. A 13. századi esztergomi breviárium kottás szanktoráléjának rekonstrukciója felé = Magyar Könyvszemle,* 135(2019), 307–330. https://doi.org/10.17167/mksz.2019.3.307-330

Szoliva 2022.
Szoliva Gábriel OFM, *A zágrábi katedrális 17. század végi könyvtárából elszármazott régi nyomtatványok horvát és magyar gyűjteményekben – A Mikulić-féle kötéstípus kutatásának eredményei = Magyar Könyvszemle*, 138(2022), 417–460. https://doi.org/10.17167/mksz.2022.4.417-460

Szoliva 2025.
Szoliva Gábriel OFM, *A zágrábi katedrális 17. század végi könyvtárából elszármazott régi nyomtatványok horvát és magyar gyűjteményekben, II. – A Mikulić-féle kötéstípus kutatásának újabb eredményei = Magyar Könyvszemle,* 141(2025), 293–306.https://doi.org/10.17167/mksz.2025.3.293-306

Szoliva, Dalarun 2025.
Szoliva Gábriel OFM, Dalarun, Jacques, *Newly discovered witnesses of Vita beati patris nostri Francisci (Vita Brevior) by Thomas of Celano from the Medieval Hungarian Liturgical Tradition = Analecta Bollandiana*, 143(2025), 82–135. https://doi.org/10.1484/J.ABOL.5.152220

Madas Edit

Mészáros Zsolt, Irodalom, sajtó, szalon a 19. század végén, A Wohl nővérek munkássága, Budapest, Ráció Kiadó, 2025 (Ligatura). 351 p.

„Gotizáló szobabelsőben terebélyes íróasztalnál két nőalak zsámolyon ül, a nézőnek háttal. Alakjuk, ruhájuk, frizurájuk ugyanúgy néz ki, tulajdonképpen egymás tükörképeiként jelennek meg. A bal oldali figura baljában lúdtollal ír *Virágregék* feliratú papírlapra, a jobb oldali figura jobbjában lúdtollal ír *Nouvelles* feliratú papírlapra. Az előbbi Stefánia első kötetére, az utóbbi a nővérek által közösen kiadott *Beszélyek és tárczák* (1877) című prózaválogatásra utal. A két nőalak másik karjukkal szorosan egymásba karol." Mészáros Zsolt tavaly megjelent és idén februárban Erdődy Edit-díjat nyert monográfiája bevezetőnek is tekinthető első fejezete a *Borsszem Jankó* élclap paródiasorozatának és a Wohl nővéreket ábrázoló karikatúrájának bemutatásával kezdődik. Amint a szerző írja, az 1884-es

DOI 10.17167/mksz.2026.2.308-311

illusztráció „frappánsan szemlélteti a kortársak róluk alkotott elképzelését, amelyet örökül hagytak az utódoknak” (13.).

Mészáros Zsolt – irodalom- és művészettörténész, számos divat-, sajtó- és nőtörténeti tanulmány írója – nagyszerű felütéssel kezdi a 19. század második felének budapesti irodalmi és társasági élete két meghatározó alakjának életét és életművét feldolgozó kötetét. A ma már csak a szűkebb szakma által ismert testvérpár, „Wohl Janka és húga, Wohl Stefánia tevékenysége az irodalom, a sajtó és a szalon területén bontakozott ki” (20.). Ez a három fő kérdéskör a kötet szerkezetében is tükröződik. A szerző doktori disszertációjának javított és átdogozott változataként megjelent monográfia felépítése logikus, világos és átlátható: a törzsszöveg három nagy egységre oszlik, amelyek mindegyike több fejezetre tagolódik, s olykor ezek is további alfejezeteket foglalnak magukban. A három fő egység „tartalmi egyenrangúságát” a címük ismétlődő eleme is hangsúlyozza: *A Wohl nővérek irodalmi munkássága*; *A Wohl nővérek sajtótevékenysége*; *A Wohl nővérek szalonja*. Az egyes részek fejezeteinek száma közel hasonló (10+1; 8+1; 7+1), az első egység terjedelme mégis közel annyi, mint a másik kettőé együtt. Ez azonban nem annyira meglepő, ha tekintetbe vesszük, hogy ebben az első részben a két nővér irodalmi munkásságát külön-külön mutatja be a szerző, míg a másik két részben sokkal hangsúlyosabb a közös tevékenységük.

A törzsszöveget magában foglaló kötetrész(ek) után egy jelentős terjedelmű függelék következik, amelyben a nővérek munkáinak bibliográfiája mellett a nekik ajánlott művek sora kapott helyet. Előbbinél a szerző külön adja meg az önálló köteteket, a fordításokat, a Wohl lányok lapszerkesztői munkáit, külföldi lapokban, antológiákban megjelent írásait, utóbbiak között pedig említhető a nővéreknek dedikált zeneművek jegyzéke mellett Wohl Janka több versének megzenésítése, valamint a két nővérhez szóló versek sora. Ezután következik a rendkívül gazdag irodalomjegyzék, majd a képek jegyzéke és a személynévmutató zárja a kötetet.

A bibliográfiák terjedelme hatalmas anyaggyűjtésről és anyagismeretről tanúskodik. A kötet nagy érdeme, hogy a szerző sokféle forrást használ, legyen szó kéziratos vagy nyomtatott, korabeli vagy későbbi szövegekről és képekről. A levelek, jegyzőkönyvek, kötetek, sajtóanyagok mellett éppúgy megtalálhatók albumok, zeneművek, mint különféle rajzok és fényképek. A kötet logikus szerkezetének és világos, olvasmányos stílusának köszönhetően a szöveg egyszerre tartalmas és élvezetes.

A monográfia további erénye, hogy a két nővér életművét a korszakba ágyazva vizsgálja, miközben folyamatosan reflektál a kortársak és az utókor ítéletére. Különösen érdekessé és meggyőzővé teszi a kötetet, hogy szerzője különböző tudományterületek szempontjait érvényesítve dolgozza fel az életműveket. Egyszerre beszélhetünk tehát irodalom-, társadalom-, művelődés- és kultúrtörténeti megközelítésről, kiegészítve sajtó-, divat-, társasélet-, nő-, sőt, gazdaságtörténeti szempontokkal. S eközben mindvégig meghatározó elem a nővérek kapcsolati hálójának vizsgálata.

De kik voltak a Wohl nővérek és milyen helyet foglaltak el a korszak irodalmában és társasági életében?

A kérdésre a kötet hármas felosztását követve igyekszem rövid választ adni.

„Jelen monográfia együtt tárgyalja Wohl Jankát és Wohl Stefániát, de az utókorban rögzült »sziámi ikerpár« képet némileg megbontva, igyekszik rámutatni a közöttük lévő eltérésekre, hogy ne csak az együttműködésük, hanem a maguk autonóm karaktere is kirajzolódjon” – fogalmaz a szerző (28.). Ez a különbség az irodalmi működésük terén a leglátványosabb.

„A Wohl nővérek irodalmi pályaválasztását tudatosság, anyagi függetlenség vágya és művészi elhivatottság vezérelte.” (143.) Az idősebbik nővér költőnőként indult. „Versfelfogására az emocionalitás, képzettársítás, zeneiség, erős lírai én, egyéni szóalkotás, intertextualitás jellemző, amelyek a 20. századi lírai modernség fejleményei felől is értékelhetővé teszik költészetét.” (143.) Szerencsés megközelítés, hogy Mészáros Zsolt három kortárs költőnő kötetével összevetve vizsgálja Wohl Jankáét, s így nemcsak korabeli hatását és kritikai fogadtatását tekinti, hanem az írónők általános megítélésével és teljesítményével is behatóan foglalkozik. Szintén itt tér ki hosszabban Wohl Janka

Arany Jánoshoz fűződő kapcsolatára, legyen szó a megismerkedésükről, levelezésükről vagy Arany költői hatásáról. A monográfiában elsőre talán jelentéktelen apróságnak tűnő megjegyzéseket, adatokat is találni, amelyek azonban nemcsak színesítik a szöveget, hanem személyesebbé is teszik. A mindennapi életre utaló, azt megidéző tárgyak, események, alkalmak, tevékenységek valóságossá, „emberibbé" teszik a szereplőket: Wohl Janka és Arany kölcsönös nagyrabecsülése például olykor tárgyak révén is kifejezésre jutott (Janka házisapkát horgolt, dohányzacskót, házipapucsot, vagy éppen itáliai útjáról Tasso kertjéből és Vergilius sírjáról hozott szárított növényeket ajándékozott a költőnek). Bár Janka a későbbiekben is írt verseket, sőt, szépprózai művek is fűződnek a nevéhez, idejét ekkor már elsősorban életmódkiadványai (például az illemről vagy az otthonról) és fordításai foglalták le. Több nyelven tudott: a magyar mellett németül, franciául, angolul, olaszul írt, sokszor fordított. Tudatosan készült az irodalmi pályára. Bár zongoraművésznek indult, lámpaláza miatt végül nem ezt a hivatást választotta. A zene azonban egész életében végigkísérte. A húga vele szemben elsősorban szépprózai művekkel jelentkezett. Nővéréhez hasonlóan igen ifjan megjelentek első írásai. Meséi után regényeket, elbeszéléseket adott ki.

A nővérek egyes köteteit önálló fejezetek mutatják be, amelyek nemegyszer különböző tudományterületek fontos szempontjait is felvetik. A fordításirodalom kérdésköre elsősorban Wohl Janka munkásságához, míg a gyermekirodalomé *Wohl Stephanie regekönyvé*hez kapcsolódva merül fel, a fiatalabb nővér *Aranyfüst* című regényének ismertetése során pedig Mészáros Zsolt a divattörténeti ismereteit és tapasztalatát is kamatoztatja. „A divat mint kulturális, esztétikai és társadalmi jelrendszer sokrétű módon jelenik meg a modern irodalmi szövegekben, ami az irodalomtudomány figyelmét sem kerülte el. Jelentőségét egyrészt a szereplők jellemrajzánál, identitáskonstrukciójánál (nem, hivatás, osztály, vallás, nemzet stb.) vizsgálják a külső-belső, az olvashatóság-olvashatatlanság viszonyával összefüggésben, másrészt az elbeszélésben betöltött jelentésképző funkcióját tanulmányozzák." (111.) Wohl Stefánia regényét e jelrendszert is alkalmazva ismerteti. „Az *Aranyfüst* eseményeinek sorrendje különválik azok kronológiájától, a cselekménycsalak nem egyenes vonal mentén futnak, hanem meggörbülve, időhurkokat hoznak létre. E pontok megjelölését ruhadarabok segítik, legyen az köpeny, korcsolyázó ruha, báli toalett vagy visszatérő kiegészítő, amely Liza fellépéseit kíséri, ilyen a szőrme, a gardénia, ez a Távol-Keletről származó, kényes, üvegházi növény. […] A jelenetek, ruhaleírások elemei összetett hálózatot létrehozva, az oda-vissza utalásokkal járó jelentésbővülésen, jelentésmódosuláson túl, az elbeszélő-szerkezet körkörösségét működtetik." (123–124.)

A nővérek munkásságának második meghatározó területe a sajtó, legyen szó szerzői vagy szerkesztői működésükről. Ebben a fejezetben elsősorban sajtótörténeti, valamint nőtörténeti szempontok és kérdések kerülnek előtérbe, kezdve rögtön a női sajtó, női lap definíciós nehézségeivel. „Összehasonlítás kérdése, hogy mi mikor és miért minősült női lapnak, függött az orgánum önpozicionálásától, olvasótáborától és tartalmától" – fogalmaz a szerző (152–153.). Érinti a nyilvánosság és a professzionalizáció kérdését, foglalkozik a női olvasók és a divatlapok témájával, a folyóiratok vizsgálatánál pedig tökéletesen igaz rá is, hogy „e laptípust a maga sokrétűségében fogja fel, tehát nem pusztán forrásként kezeli, hanem a tanulmányozás önálló tárgyává teszi, mindezt úgy, hogy szélesebb kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai összefüggésrendszerbe ágyazza" (149.). Hosszabban és részletesebben foglalkozik a *Magyar Bazár*ral, a nővérek szerkesztői gyakorlatával és a lap olvasóközönségével. Érinti az előfizetők és a példányszámok, a terjesztés és az üzletpolitika néhány kérdését, levéltári forrásokat (például jegyzőkönyveket) éppúgy felhasználva, mint a lap néhány különleges rovatát. Utóbbiak között figyelmet érdemel a lap borítékán helyet kapó nyilvános levelezés, ahol az olvasók egymással léphettek kapcsolatba. „A 19. század második felében a divatlapok rovataikkal elősegítették az országos női hálózatok kialakulását, mégpedig úgy, hogy magukra öltve a szalon képét, a találkozásnak, a társalgásnak, üzleti és kulturális cseréknek biztosítottak teret. Mindez a divatlapok borítékján található nyílt rovatokban bontakozott ki a legerősebben" (176.). A *Magyar Bazár* részletes vizsgálata keretében lapcsaládokról, kedvezményekről, kiadói háttérről is

szó esik, csakúgy, mint a nőtörténethez kapcsolódó számos kérdésről (nőemancipáció, női munka, a nők tanulása, önállósága, választójoga). Amint a szerző fogalmaz, a divatlapok nemcsak tükrözik, hanem alakítják is a modern kultúrát. „Ezt vizsgáltam a Wohl nővérek által 1873 és 1901 között szerkesztett *Magyar Bazár* női újságírással, városi intézményekkel, vállalati háttérrel, más lapokkal, nőemancipációs törekvésekkel és az irodalmi modernséggel való kapcsolatában." (227.)

Már az eddigiekből is látható, de a harmadik nagy egység, a Wohl leányok társas kapcsolatai és társaságszervező munkája még egyértelműbbé teszi, hogy életükben az irodalmi munkásság, a sajtószereplés és a társasági élet nagymértékben hatott egymásra és erősítette egymást. Ez természetesen a monográfiában is jól érzékelhető a visszatérő témák, belső összefüggések, utalások révén.

A harmadik nagy egység tehát a Wohl nővérek korszakban jól ismert irodalmi szalonját mutatja be. „A Wohl nővérek számára a szalon egyszerre volt családi örökség és életstratégia, melyet érdeklődésük, egzisztenciájuk, alkotómunkájuk szolgálatába állítottak. Ennél fogva sokrétű munkásságuk olyan különleges perspektívát kínál, mely feltárja a modern sajtó, társasélet és irodalom mélyebb összefüggéseit." (284.) Mészáros általánosságban is foglalkozik a szalon intézményével, s úgy véli, hogy az a „közönség-, ízlés- és magatartásformáló funkcióján túl a modernség folyamatainak egyik mediátorának és alakítójának tekinthető" (284.). Kitér a Wohl leányok édesanyjának szalonjára, majd részletesen ismerteti a nővérek társaságszervező munkásságát. Foglalkozik többek között lakóhelyválasztásukkal is: „Az urbánus, polgári környezet, a kulturális intézményekhez való közelség kihatott irodalmi és lapszerkesztő pályájukra, ismeretségi körükre, szalonjukra, amelynek hosszantartó, sikeres fennállása bizonyára fekvésén is múlott." (243.) Az olvasó képet kap a szalon működtetéséről, programjairól, látogatóiról, tagjairól, közvetítő és információátadó hatásáról. „A Wohl nővérek példáján jól tanulmányozható, ahogy a szalon nemcsak művészeti ágak, hanem társadalmi osztályok, hivatások, generációk, nemek és nemzetek között is közvetít. A szalon többfunkciós tér: műhely, fórum, menedék, de mindenekelőtt kontaktzóna, melynek alapja a találkozás és a beszélgetés. Olyan köztes nyilvánossági forma, amelyben a privát és a publikus érintkezik egymással: az ott elhangzott információk, eszmék, művek, vélemények a vendégek révén kijutnak a négy fal közül, és beépülnek a nyomtatott sajtóba." (284.)

A monográfia hatalmas anyagot foglal magában, legyen szó elsődleges vagy másodlagos forrásról, korabeli vagy későbbi dokumentumokról. A szerző nemcsak a nővérekre vonatkozó adatokat gyűjti össze, nemcsak irodalmi életművüket dolgozza fel, hanem szűkebb és tágabb környezetüket is bemutatja, apró információtöredékekből felrajzolja kapcsolati hálójukat. Mindezt az elméleti szakirodalom alapos ismeretében és felhasználásával teszi. Rendkívül gazdag ismeretanyagot mozgat, legyen szó a nővérek és kortársaik (szép)irodalmi és művészi, zenei alkotásairól, levelezésükről, a korabeli sajtóról vagy az irodalmi emlékezetükről, utóéletükről, az életük különböző területeihez kapcsolódó tudományágak hazai és külföldi (elméleti) szakirodalmáról. A kötet jó néhány illusztrációt is tartalmaz, amelyek nemcsak sokfélék, hanem közöttük nem egy a korszak és a téma szakértői számára is újdonságként hathat.

Befejezésként feltehető a kérdés, hogy miért érdekesek a nővérek a szakma és akár a nagyközönség számára is, s erre érdemes a kötet fülszövegével válaszolni: „Egyrészt írásaik önértéke és sokszólamúsága miatt, másrészt azért, mert műveik, kapcsolataik, lapjaik révén jelentős szerepet játszottak a 19. század második felének szellemi életében. Pályájuk vizsgálata hozzájárul a korabeli női szerzők mozgásterének, társadalmi szerepvállalásának és irodalmi fogadtatásának jobb megértéséhez. […] A könyv a testvérpár példáján keresztül a modernség és a női alkotótevékenység összefüggésére irányítja a figyelmet: arra, hogy miként formálták a nők a 19. századi magyar kultúra és nyilvánosság modern átalakulását."

Dede Franciska

Zolnai Béla, Napló (1944. március 8. – 1945. május 8.), s. a. r. Tüskés Anna, Budapest, ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, 2025. 376 p.

Messzemenően üdvözlendő, hogy az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Irodalomtudományi Kutatóintézet és Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ 2025-ben megjelentette Zolnai Béla (1890–1969), egyetemi tanár, nyelvész irodalomtörténész II. világháború végén, Kolozsváron írt naplóját. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában őrzött füzetek publikálása nem csupán adatokkal, időpontokkal segít egyértelműsíteni bizonyos eseményeket, hanem a feljegyzések közzététele visszaadja egy egyre távolodó korszak hangulatát, szellemi pezsgését is. Zolnai Béla naplója ugyanis a II. világháború utolsó szakaszának egyik különösen értékes, személyes hangvételű dokumentuma, amely egyszerre történeti forrásként és irodalmi szövegként is felfogható. A kötet különleges érdeme, hogy a szöveget sajtó alá rendező Tüskés Anna irodalomtörténész alapos lábjegyzetekkel és a könyvben közölt tanulmányával kiváló segítséget ad a napló értelmezéséhez, használatához. A közel négyszáz oldalas műben közölt, 1944 márciusa és 1945 májusa közötti időszakot felölelő feljegyzések nemcsak a szerző mindennapi életének lenyomatai, hanem egy széteső világ érzékeny és gyakran megrendítő reflexiói is. Jól mutatja Közép-Európa és benne Magyarország és különös tekintettel Erdély idegen hatalmi megszállását, a német, majd a román és orosz hadsereg helyi tevékenységét, a II. világháború végső korszakában uralkodó bizonytalanságot, pusztítást, de reményt is.

A napló egyik legfontosabb sajátossága a személyesség és a történelmi tapasztalat szoros összefonódása. Zolnai nem törekszik utólagos értelmezésre vagy rendszerezésre: bejegyzései gyakran töredezettek, asszociatívak, és erősen kötődnek az adott pillanat élményeihez. A feljegyzésekben sajátos kettősség figyelhető meg: a mindennapi élet apró részletei – például az időjárás vagy olvasmányélmények – hirtelen váltanak át a háború brutalitásának tudatosításába. A Voltaire-olvasás közben felvillanó gondolatok és a bombázások, halálesetek egymás mellé kerülnek, mintegy érzékeltetve a kultúra és a pusztítás közötti feszültséget. Zolnai különösen a francia filozófus 1748-ban megjelent műve főszereplőjével, Zadiggal azonosul, párhuzamot von saját élete és a 18. században megjelent könyvben felvonultatott események között. Mindeközben reflexióban is többször idézi Voltaire-t hangsúlyozva, hogy igaza volt a francia filozófusnak: „a fanatizmus teszi tönkre az emberiséget" (173.). A napló külön értéke, hogy a napi eseményekre a világirodalom nagy alkotásait idézve reflektál. Ez a fajta megközelítés és a történések pontos leírásai a naplót jól használhatóvá teszi az egyetemi oktatásban nemcsak történeti forrásként, hanem szellemtörténeti megközelítésben is.

A napló egyik legmegrázóbb része a zsidóüldözés és deportálások leírása. Zolnai nem közvetlen tanúja minden eseménynek, de a hallott történetek, személyes tapasztalatok és megfigyelések révén hiteles képet ad a korszak légköréről. A gettósítás és deportálás jelenetei – például a várakozó emberek, a kiszolgáltatottság, az öngyilkosságok – nemcsak egyszerű történelmi leírások a feljegyzések között, hanem mély erkölcsi felháborodást is közvetítenek. Zolnai gyakran reflektál a kollektív felelősség kérdésére, és elutasítja azt az ideológiát, amely egy egész csoportot tesz felelőssé. Ez a humanista attitűd különösen hangsúlyos a műben, és élesen szemben áll a korabeli propagandával és bizonyos körökben hangoztatott véleményekkel.

Stilisztikai szempontból a napló rendkívül gazdag és sokrétegű. Zolnai műveltsége folyamatosan jelen van: a szöveg tele van irodalmi, filozófiai és történeti utalásokkal, többnyelvű idézetekkel. Ez a kulturális háttér azonban nem öncélú, hanem a valóság értelmezésének eszköze ebben a műben. A szerző gyakran próbálja a jelen eseményeit nagyobb történeti vagy filozófiai keretbe helyezni, ugyanakkor többször is kifejezi tehetetlenségét és bizonytalanságát. A napló így nemcsak tudós beszámoló, hanem egy értelmiségi identitás válságának dokumentuma is. Zolnai minden bizonnyal nem kizárólag saját maga számára írta feljegyzéseit, számolhatott azzal, hogy ezek egyszer kiadásban is megjelenhetnek.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.312-313

Fontos elem a műben a hírek és rémhírek folyamatos jelenléte. Zolnai gyakran jegyzi fel, hogy „állítólag" vagy „nem hiszem", ami jól mutatja az információs bizonytalanságot és a háborús pszichózis légkörét. A valóság és pletyka közötti határ elmosódása nemcsak a korszak sajátossága, hanem a napló narratíváját is meghatározza. Ez a bizonytalanságérzet tovább erősíti a szöveg drámai hatását.

A napló társadalomkritikai dimenziója szintén figyelemre méltó. Zolnai nemcsak a politikai vezetést bírálja, hanem a társadalom különböző rétegeinek viselkedését is. Visszatérő motívum a képmutatás, az opportunizmus és a morális összeomlás kritikája. Ugyanakkor a szerző nem idealizál: a humanizmusa mellett megjelenik a keserűség és a kiábrándultság is, különösen akkor, amikor az értelmiségi körök reakcióit elemzi.

Történészként és francia–magyar kapcsolatok kutatójaként külön értékesnek találom a francia vonatkozásokat a naplóban. Mindenekelőtt jól kirajzolódik, hogy Zolnai tökéletesen ismerte nemcsak a francia irodalmat, hanem magát Franciaországot is. Feljegyzéseiben a helyszínekre, történésekre rendszeresen és pontosan utal. Külön érdekes volt számomra például Lerins szigetének említése, ahol jómagam is megfordultam és múltját is tanulmányoztam. Kiváló életrajzi adalékokat ad a napló továbbá az erdélyi területen szolgáló francia diplomaták és tanárok vonatkozásában is. Így például megjelenik Henri Jacquier professzor és Robert Régnier, illetve Henri Grenet lektorok. Ez utóbbi személy esetében a lábjegyzetben nem szerepel a születési dátuma (1901), holott ez az adat ismert, és az általam publikált tanulmányban elérhető. Külön érdekesek Zolnai Charles Claudon főkonzullal kapcsolatos feljegyzései, illetve, hogy említést tesz Budapesten ismert francia személyiségekről, Pierre Moorgrat-ról és Gabriel Asztrikról és nem utolsó sorban a *Magyar és francia nagy szótárat* elkészítő Aurilen Sauvageot-ról.

Anélkül, hogy felsorolnánk további neveket, fontos aláhúzni, a napló kiemelkedő érdeme, hogy felrajzolja azt a rendkívül kiterjedt kapcsolati hálót, amellyel a szerzője rendelkezett. Ez már önmagában is érdekes, de mélyebb hálózatkutatói szempontból is különösen fontos, hiszen rámutat arra, hogy ebben a korszakban egy egyetemi tanár milyen körökkel érintkezett. A műben megjelenő személyeken keresztül rendkívül széles horizont tárul az olvasó elé, amely további kutatásokat tesz lehetővé.

Összességében tehát megállapítható, hogy Zolnai Béla naplója kiemelkedő jelentőségű dokumentum, amely egyszerre személyes és kollektív szempontból is értékes információkat közöl a második világháború utolsó évéről. Irodalmi értéke a reflexív, művelt és érzékeny megfigyelői pozícióból fakad, míg történeti jelentősége a korszak mindennapi valóságának hiteles megörökítésében rejlik. Egy olyan kordokumentum, ami a maga komplexitásában segít értelmezni egy történelmi korszakhatár eseményeit és lényegét. Tüskés Annának köszönhetően, akinek fáradságos és alapos munkájáért minden dicséret kijár, a szöveg megfelelő kritikai kiadás formájában látta meg a napvilágot, ami segíti, hogy a feljegyzések ne csupán emlékként, hanem tudományos forrásként is értelmezhetők legyenek. Zolnai Béla II. világháborús naplójának a megjelentetése a fentiek alapján tehát messzemenő elismerést érdemel és egyben megerősíti, hogy érdemes lesz a folytatást (a naplósorozat 1948-ig tart) is közzétenni.

Fejérdy Gergely

SZÁMUNK SZERZŐI

Deák Eszter, Országos Széchényi Könyvtár, *deak.eszter@oszk.hu*
Dede Franciska, Országos Széchényi Könyvtár, *dede.franciska@oszk.hu*
Farkas Judit Antónia, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, *lupusjudit@gmail.com*
Fejérdy Gergely, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Történettudományi Intézet, Habsburg Ottó Alapítvány, *fejerdy.gergely@btk.ppke.hu*
Forgách Hajnalka, Országgyűlési Könyvtár, SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, *hforgacs@gmail.com*
Garadnai Erika, Országos Széchényi Könyvtár, *garadnai.erika@oszk.hu*
Kovács Eszter, Országos Széchényi Könyvtár, *kovacs.eszter@oszk.hu*
Madas Edit, Országos Széchényi Könyvtár, *madas@oszk.hu*
Pogány György, ny. könyvtárvezető, *bibliofil52@gmail.com*
Szebelédi Zsolt, Országos Széchényi Könyvtár, *szebeledi1981@gmail.com*
Szovák Márton, Országos Széchényi Könyvtár, *szovak.marton@oszk.hu*
Túri Klaudia, Országos Széchényi Könyvtár, *turi.klaudia@oszk.hu*
Ujvári Hedvig, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Kommunikáció- és Médiatudományi Intézet, *h.ujvari@t-online.hu*
Viskolcz Noémi, Miskolci Egyetem, *viskolcz.noemi@gmail.com*

A kiadásért felel Balogh Balázs főigazgató
HU ISSN 0025–0171
A borítóterv Somogyvári Zsuzsa munkája. Tördelte Hudecz Andrea
Nyomda: Prime Rate Zrt.
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter